

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

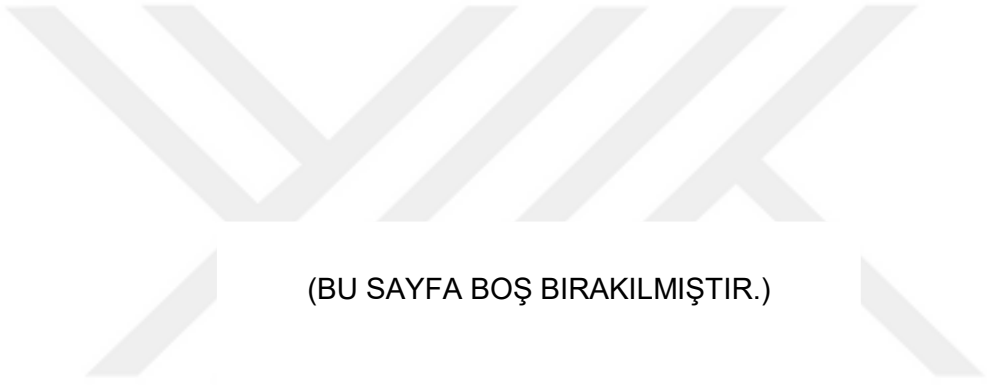
**TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİNİN İNŞACI PERSPEKTİFTEN
ANALİZİ: 1991-2011**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Adem ÇAKIR**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Serhat GÜVENÇ**

İSTANBUL – 2016

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)

TEZ TANITIM FORMU

YAZAR ADI SOYADI : Adem ÇAKIR

TEZİN DİLİ : Türkçe

TEZİN ADI : Türkiye-NATO İlişkilerinin İnşacı Perspektiften Analizi:
1991-2011

ENSTİTÜ : Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

ANA BİLİM DALI : Uluslararası İlişkiler

TEZİN TÜRÜ : Doktora

TEZİN TARİHİ : 23.06.2016

SAYFA SAYISI : 200

TEZ DANIŞMANLARI : Prof.Dr. Serhat GÜVENÇ

DİZİN TERİMLER : İnşacılık, Türkiye-NATO İlişkileri, Güvenlik Toplumu, Ortak Güvenlik, Kimlik Tipleri.

TÜRKÇE ÖZET : Bu çalışmada “Türkiye, NATO’nun dönüşüm süreci çerçevesinde geliştirdiği politikalara nasıl cevap vermiştir? Türkiye-NATO ilişkilerindeki Soğuk Savaş sonrasında görülen süreklilik ve Türkiye’nin NATO’ya katkıları bağlamında artan yoğunluğun nedenleri nelerdir?” sorularına cevap aranmıştır. Bu soruların cevabı, dış politika tercihlerinin belirlenmesinde kimlik ve buna bağlı çıkarlar ile bu kimlik ve çıkarların oluşmasında uluslararası sosyal yapının etkilerini öne çıkaran inşacı yaklaşımla verilmeye çalışılmaktadır. Türkiye-NATO ilişkilerinin inşacı açıdan incelenmesi uluslararası sosyal yapı ve kurumun etkileri ile; Wendt’in bileşik, tip, rol ve ortak kimlik sınıflandırmasına göre kimlik etkileri çerçevesinde incelenmiş ve bunların ilişkiler üzerindeki etkileri ortaya konmuştur.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Bu tezin içerdiği hususlar bireysel görüşlerimi yansıtır, Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini yansıtmaz.

Adem ÇAKIR

**T.C.
HARP AKADEMİLERİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİNİN İNŞACI PERSPEKTİFTEN
ANALİZİ: 1991-2011**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**Hazırlayan
Adem ÇAKIR**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Serhat GÜVENÇ**

İSTANBUL – 2016

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Adem ÇAKIR'ın Türkiye-NATO İlişkilerinin İnşacı Perspektiften Analizi: 1991-2011 adlı tez çalışması, jürimiz tarafından ULUSLARARASI İLİŞKİLER ana bilim dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof.Dr. Serhat GÜVENÇ
(Danışman)

Üye

Prof.Dr. Esra HATİPOĞLU

Üye

Doç.Dr. Gün KUT

Üye

Doç.Dr. Lerna YANIK

Üye

Doç.Dr. Behlül ÖZKAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

15.10.2016

Hasan HOŞOĞLU
Dr.P.Kur.Alb.
Enstitü Müdürü

ÖZET

1990'larda uluslararası yapıda meydana gelen köklü değişimlere kadar önde gelen teoriler olarak kabul gören yeni gerçekçi ve yeni liberal teoriler uluslararası alanı devletlerin stratejik çıkarlarını gerçekleştirdikleri bir alan olarak görmekteydi. Ancak bu dönemde NATO'nun benimsediği politikadaki işbirliği vurgusu ve devletlerin problemler karşısında geliştirdiği ortak tutum ve davranışlar bu teorilerin öngördüğü salt çıkar odaklı yaklaşımın yeterli teorik çerçeveyi sağlayamadığını göstermiştir. Yine bu dönemde, eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde konumlanan ve devletlerarası ilişkilerde sosyal etkileşim boyutunu öne çıkaran inşacı yaklaşım klasik teorilerden farklı bir teorik çerçeve sunmuştur. Bu kapsamda NATO'nun dönüşüm süreci politikalarının inşacı yaklaşım çerçevesinde anlaşılmasına çalışılması bu çalışmanın amaçlarından birini oluşturmuştur. Çalışmada NATO'nun işbirliğine dayalı güvenlik, genişleme süreci ve ortak güvenlik kapsamındaki politikalarının inşacı yaklaşımın; "ortak, paylaşılan anlam, norm ve değerler geliştirerek maddi gücün bu çerçevede anlamlandırılması; sosyal etkileşim yoluyla bu değerlerin yaygınlaştırılması" anlayışıyla okunabileceği görülmüş, ancak bu yaklaşımın başarısının stratejik ortamın uygunluğuna bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın ana sorunsalını ise 1990'larda Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte NATO'nun varlığı, Türkiye'nin üyeliği ve farklı dış politika açılımlarının yapılması ihtiyacı ile ilgili yapılan ciddi tartışmalar ve Türk kamuoyunun NATO'ya genel olarak olumsuz bakışına rağmen, Türkiye'nin NATO'nun dönüşüm süreci politikalarında aktif bir şekilde yer alması ve NATO içerisindeki varlığı ve görünürlüğü yıldıan yıla artırması oluşturmuştur. Bu kapsamda oluşturulan araştırma sorularının cevabı, dış politika tercihlerinin belirlenmesinde kimlik ve buna bağlı çıkarlar ile bu kimlik ve çıkarların oluşmasında uluslararası sosyal yapının etkilerini öne çıkaran inşacı yaklaşımla verilmeye çalışılmıştır. Türkiye-NATO ilişkilerinin inşacı açıdan incelenmesi uluslararası sosyal yapı ve kurumun etkileri ile; Wendt'in bileşik, tip, rol ve ortak kimlik sınıflandırmasına göre kimlik etkileri çerçevesinde incelenmiş ve bunların ilişkiler üzerindeki etkileri hangi hususların ilişkileri "güçlendiren", hangi hususların da "zayıflatan" etki yaptığının tespit edilmesinde kullanılarak özgün bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır.

SUMMARY

Neo-realism and neo-liberalism, which were regarded as main stream theories up until profound changes that took place in 1990s in international structure, considered international area as a domain in which states mainly pursue their strategic interests. But in this period NATO adopted policies which emphasized cooperation and NATO countries developed collaborative and collective responses against international problems. This showed that pure interest based main stream theories couldn't provide enough theoretical framework for NATO's new policies. In the same period constructivism, which is considered among critical theories and which places special importance on interaction of states, offered a different framework than classical theories. In this context, trying to understand NATO's transformation policies from constructivist approach's perspective has been one of the aims of this study. In the study it has been found out that NATO's cooperative security, collective security and enlargement policies could be understood by constructivist approach's following claim; material force is given meaning according to the shared knowledge, norm and values and these could be spread by social interaction; though success of this understanding depends on suitable strategic environment.

When Soviet threat disappeared in 1990's there were serious discussions about NATO's validity, Turkey's membership and need for new initiatives in Turkish foreign policy. Moreover Turkish public opinion about NATO was generally negative. In spite of those unfavorable effects why Turkey actively participated in NATO's transformation policies and increased her presence and visibility in NATO year by year? This has been main research question of the study. Research question were tried to be answered using constructivist approach which claims that foreign policy choices are mainly identity and interest driven; interests emanate from identity, not predetermined as claimed by rationalists; and identities and interests are subject to effects of international social structures. Analysis of Turkey-NATO relations from constructivist perspective was conducted by identifying effects of international social structures and institutions; and identifying effects of identity according to Wendtian categorization (corporate, type, role, and collective identity types). Furthermore those effects has been used in determining which factors may have caused strengthening and which factors may have caused weakening effects in Turkey-NATO relations. By doing so an authentic approach has been tried to be developed.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLolar LİSTESİ	V
GRAFİKLER LİSTESİ	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖN SÖZ	X
GİRİŞ	1
BÖLÜMLER	
BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	
1.1 İnşacı Yaklaşımın Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Yeri	7
1.2 Uluslararası Sosyal Yapı ve Devlet	13
1.2.1 Sosyal Bir Eden Olarak Devlet	14
1.2.2 Uluslararası Sosyal Yapı	17
1.2.3 Yapı ve Eden Etkileşimi	23
İKİNCİ BÖLÜM: NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ	
2.1 Dönüşüm Sürecinin Tarihi ve Kavramsal Temelleri	26
2.2. NATO'nun Dönüşüm Süreci Politikaları	37
2.2.1 Dönüşüm Sürecinin Genel Çerçevesi	37
2.2.2 İşbirliğine Dayalı Güvenlik	42
2.2.2.1 Çok Taraflı Kurumsal Diyalog ve İşbirliği	44
2.2.2.2 İki Taraflı Diyalog ve İşbirliği	55
2.2.2.3 Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği	65
2.2.3 NATO Genişleme Süreci	70
2.2.4 NATO ve Ortak Güvenlik	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİ	
3.1 Ortak Savunmadan Ortak Güvenliğe Giden Yolda Dönüşen Ortaklık	94
3.2 TBMM Genel Kurul Görüşmelerinde Soğuk Savaş'ın Sonu ve Türkiye'nin NATO Üyeliği	101
3.3 NATO'nun Dönüşümü ve Türkiye	111
3.4 NATO'nun Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin NATO Politikalarının İnşacı Açısından Analizi	124

3.4.1 Türkiye'nin NATO Politikasında Uluslararası Sosyal Yapının Etkileri	124
3.4.2 Türkiye'nin Kimlik Tipleri ve NATO Politikalarına Etkileri	128
3.4.2.1 Birleşik Kimlik	129
3.4.2.2 Tip Kimlik	138
3.4.2.3 Rol Kimlik	144
3.4.2.4 Ortak Kimlik	149
3.4.3 Türkiye'nin NATO Politikalarında Süreklilik Unsurları ve İnşacı Etkiler	154
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	174
EKLER LİSTESİ	188
EK-A	A-1

TABLÖLAR LİSTESİ

	SAYFA
TABLO-1 BİO Programına Katılan Ülkeler ve Katılım Tarihleri	51
TABLO-2 NATO-AB Üye Devletler	69
TABLO-3.1 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (1990-1995)	80
TABLO-3.2 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (1995-2001)	81
TABLO-3.3 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (2001-2004)	82
TABLO-3.4 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (2004-2011)	83
TABLO-4.1 Türkiye'nin NATO'nun İcra Ettiği Barış Destekleme Harekâtlarına Katkıları (1992-2001)	119
TABLO-4.2 Türkiye'nin NATO'nun İcra Ettiği Barış Destekleme Harekâtlarına Katkıları (2002-2011)	120
TABLO-5 NATO Hakkında Görüşler Anketi	156

GRAFİKLER LİSTESİ

SAYFA

GRAFİK-1 NATO'nun Ülke Güvenliği İçin Gerekliliği Anketi

155

ŞEKİLLER LİSTESİ

SAYFA

ŞEKİL-1	Uluslararası İlişkiler Teorileri İçinde İnşacılığın Konumu	13
ŞEKİL-2	Türkiye'nin NATO'ya Katkıları (1991-2011)	159

KISALTMALAR

AAOK	:	Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AD	:	Akdeniz Diyaloğu
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AK	:	Avrupa Konseyi
AKKA	:	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	:	Anavatan Partisi
AWACS	:	Airborne Warning and Control System
BAB	:	Batı Avrupa Birliği
BİE	:	Bölgesel Yeniden İmar Ekibi
BİO	:	Barış İçin Ortaklık
BİOEM	:	Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	:	Büyük Orta Doğu Projesi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	:	Demokrat Parti
DSP	:	Demokratik Sol Parti
DTP	:	Demokratik Toplum Partisi
DYP	:	Doğu Yol Partisi
EUFOR	:	<i>European Union Force</i> (Avrupa Birliği Kuvveti)
HRF	:	<i>High Readiness Forces</i> (Yüksek Hazırlık Seviyeli Kuvvetler)
IFOR	:	<i>Implementation Force</i> (Uygulama Kuvveti)
ISAF	:	<i>International Security Assistance Force</i> (Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti)
İİG	:	İstanbul İşbirliği Girişimi
KAIA	:	<i>Kabul Afghanistan International Airport</i> (Kabil Afganistan Uluslararası Havaalanı)
KAİK	:	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi

KAK	:	Kuzey Atlantik Konseyi
KBRN	:	Kimyasal, Biyolojik, Radyoaktif, Nükleer
KFOR	:	<i>Kosovo Force</i> (Kosova Kuvveti)
LANDCOM	:	<i>Allied Land Command</i>
MC	:	Milletler Cemiyeti
MÇP	:	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	:	<i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NMK	:	NATO Mukabele Kuvveti
NRDC	:	<i>NATO Rapid Deployable Corps</i> (NATO Hızlı İntikal Edebilir Kolorduları)
NRDC-T	:	<i>NATO Rapid Deployable Corps-Turkey</i> (NATO Hızlı İntikal Edebilir Kolordusu-Türkiye)
NRF	:	<i>NATO Response Force</i> (NATO Mukabele Kuvveti)
NTM-I	:	<i>NATO Training Mission-Iraq</i> (NATO'nun Irak'a Eğitim Desteği)
OECC	:	<i>Organisation for European Economic Co-operation</i> (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)
PRT	:	<i>Provincial Reconstruction Teams</i> (Bölgesel Yeniden İmar Ekipleri)
RP	:	Refah Partisi
RSM	:	<i>Resolute Support Mission</i> (Kararlı Destek Görevi)
SFOR	:	<i>Stabilization Force</i> (İstikrar Kuvveti)
SHP	:	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	:	<i>Strategic Arms Reduction Treaty</i> (Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması)
TAAC	:	<i>Train, Assist and Advise Command</i> (Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlığı)
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMMM	:	Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
UGYK	:	Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti
UN	:	United Nations (Birleşmiş Milletler)

ÖN SÖZ

Bu çalışmada; NATO'nun dönüşüm dönemi politikaları, Türkiye'nin bu politikalara nasıl cevap verdiği, dönüşüm döneminde Türkiye-NATO ilişkilerinde görülen süreklilik ve Türkiye'nin NATO'ya katkıları bağlamında artan yoğunluğun nedenleri inşacı yaklaşım çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın tez öneri aşamasından itibaren aşama aşama geliştirilerek bilimsel yetkinlik ölçütlerinde tamamlanmasında engin bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren tez danışmanım sayın Prof.Dr. Serhat GÜVENÇ'in katkısı büyüktür. Ayrıca tez izleme komitesi üyeleri Doç.Dr. Gün KUT ve Doç Dr. Lerna YANIK tez izleme toplantılarındaki görüş ve yorumlarıyla tezin olgunlaşmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Değerli zamanlarını ve emeklerini esirgemedikleri için saygıdeğer danışmanıma ve tez izleme komitelerinin değerli üyelerine minnettarım. Kendilerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma, kendilerine ayırmam gereken çok kıymetli zamandan feragat eden sevgili eşim ve çocuklarımla sabrı olmasaydı tamamlanamazdı. Eşim Sevil, çocuklarımla Ömer Utku ve Zeynep Ceren'e çalışmam boyunca verdikleri manevi destekten dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır.

Adem ÇAKIR

GİRİŞ

Uluslararası örgütlenmelerin en başarılılarından biri olan NATO (*North Atlantic Treaty Organization*)'nun kuruluş amacı, Kuzey Atlantik Antlaşması'nda açıkça ifade edilmese de, Sovyet tehdidi karşısında üyelerinin güvenliğini sağlamaktı. Bu bağlamda antlaşmanın beşinci maddesinde ifadesini bulan ortak savunma anlayışı Soğuk Savaş boyunca örgütün en önemli varlık nedeni olma özelliğini sürdürmüştür. Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı dağıldıktan sonra tehdit ortadan kalktığına göre NATO'nun da artık işlevini tamamladığı yönünde beklentiler oluşmuştu.¹ Aslında kuruluşundaki en önemli sebep ortadan kalksa da Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gibi yayılmacı düşüncelerin hâkim olması ve milliyetçi bölünmeler yaşanmasının önüne geçilmesi gibi sebepler halen geçerliliğini koruyordu. Bundan dolayı Avrupa-Atlantik bölgesindeki istikrar ortamının bozulmadan devam etmesi Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamında NATO'nun en önemli görevlerinden biri olacaktı. Bunu sağlayabilmek için Avrupa'da istikrarsızlık ve bölünmelerin kaynağı olabilecek sorunları ortadan kaldırmak gerekiyordu. NATO'nun bunu sağlamak için izlediği yöntem Soğuk Savaş dönemi boyunca Kuzey Atlantik bölgesinde oluşturduğu belirli norm ve değerler üzerine kurulu güvenlik toplumunu daha geniş coğrafyalara yayılmasıydı. Ancak Soğuk Savaş ertesinde NATO ülkelerine yönelik kitlesel bir taarruz ihtimali kalksa da yeni ortaya çıkan güvenlik problemlerine karşı ortak bir tavır geliştirme ihtiyacı daha ilk yıllardan kendini göstermişti. Bu dönem de küreselleşmenin hem birleştirici hem de ayrıştırıcı etkileri görülmekteydi. Bir yandan her türlü mal, sermaye, bilgi ve teknolojinin hızla yayılmasına imkân sağlayarak tüm sosyal yapılar üzerinde birleştirici ve homojenleştirici bir etkisi yaparken; diğer taraftan altmış yıllık iki kutuplu güç dengesi sisteminin bastırdığı kimlik ve yapılarla yeniden hayat imkânı sağlayarak etnisite, din, kültür gibi ayrıştırıcılık potansiyeli olan faktörleri tekrar ulusal ve uluslararası politikanın önemli birer aracı haline getirmekteydi. Bu dönemin ortaya çıkardığı çok yönlü ve çok boyutlu tehditlerle başa çıkabilmek için İttifak'ın sahip olduğu askeri ve politik yeteneklerin ortak güvenlik anlayışı çerçevesinde geliştirilmesi gerekiyordu. Bu çerçevede NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarının iki ana eksenini oluşturan güvenlik toplumunun genişletilmesi ve ortak güvenlik yaklaşımı; ortak siyasal ve sosyal düzenlemelerle, ortak norm ve

¹ Süleyman Demirel, DYP Genel Başkanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 30.06.1993, Cilt 41, Birleşim 50, Oturum 1, s. 267.

değerlere sahip bir Avrupa-Atlantik uluslararası toplumunun varlığı² ile mümkün olabilmektedir.

1990'larda uluslararası yapıda meydana gelen köklü değişimlere kadar önde gelen teoriler olarak kabul gören yeni gerçekçi ve yeni liberal teoriler uluslararası alanı devletlerin stratejik çıkarlarını gerçekleştirdikleri bir alan olarak görmekteydi.³ Ancak bu dönemde NATO'nun benimsediği politikadaki işbirliği vurgusu ve devletlerin problemler karşısında geliştirdiği ortak tutum ve davranışlar bu teorilerin öngördüğü salt çıkar odaklı yaklaşımın yeterli teorik çerçeveyi sağlayamadığını göstermiştir. Yine bu dönemde, eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde konumlanan ve devletlerarası ilişkilerde sosyal etkileşim boyutunu öne çıkaran inşacı yaklaşım klasik teorilerden farklı bir teorik çerçeve sunmuştur.⁴ Bu kapsamda NATO'nun dönüşüm süreci politikalarının inşacı yaklaşım çerçevesinde anlaşılmasına çalışılması bu çalışmanın amaçlarından birini oluşturmaktadır.

Türkiye'yi 1952 yılında NATO üyesi olmayan nedenlerden biri NATO'nun kuruluş amacıyla paralel bir şekilde Sovyet tehdidi idi. Bu tehdidin ortadan kalkması ile birlikte NATO'nun varlığı, Türkiye'nin üyeliği ve farklı dış politika açılımlarının yapılması ihtiyacı ile ilgili ciddi tartışmalar yapılmıştı. Yine 2000'li yıllarda Türkiye'de de yapılmaya başlanan araştırmalarda Türk kamuoyunun NATO'ya bakışının genel olarak olumsuz olduğu ortaya konmuştur. Buna karşın Türkiye, NATO'nun dönüşüm süreci politikalarında aktif bir şekilde yer almış, NATO içerisindeki varlığı ve görünürlüğünü yıldan yıla artırmıştır. Bu kapsamda çalışmanın araştırma sorusu; *"Türkiye, NATO'nun dönüşüm süreci çerçevesinde geliştirdiği politikalara nasıl cevap vermiştir? Türkiye-NATO ilişkilerindeki Soğuk Savaş sonrasında görülen süreklilik ve Türkiye'nin NATO'ya katkıları bağlamında artan yoğunluğun nedenleri nelerdir?"* Şeklinde belirlenmiştir. Araştırma soruları, dış politika tercihlerinin belirlenmesinde kimlik ve buna bağlı çıkarlar ile bu kimlik ve çıkarların oluşmasında uluslararası sosyal yapının etkilerini öne çıkaran inşacı yaklaşımla cevaplanmaya çalışılmaktadır.

² Frank Schimmelfennig, "Nato enlargement: A Constructivist Explanation", *Security Studies*, 1998, Vol.8, No. 2-3, 198-234, pp.213-214.

³ Christian Reus-Smit et. al., *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, pp. 192-193.

⁴ Yücel Bozdağlıoğlu, "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2007, Cilt 3, No:11, 121-144, s. 127.

Araştırma, Türkiye'nin uluslararası bir kurumla geliştirdiği ortaklık ilişkisinin süreç içerisinde dış politika tercihleri üzerindeki etkisini ortaya koyarak devletlerin çıkarlarının belirlenmesinde sosyal etkileşimden kaynaklanan etkileri ortaya koymaktadır. Böylece klasik teorilerin devletleri "*çevrelerindeki sosyal ortamdan etkilenmeyen, sosyal ilişkiye sadece çıkarlarını artırmak için giren; rasyonel, atomist, asosyal aktörler*"⁵ olarak gören yaklaşımlarının aksine, devletlerin çıkarlarının etkileşimde bulunduğu sosyal ortamdan etkilendiği ve devletlerin önceden belirlenmiş sabit çıkarları olmadığı Türkiye-NATO ilişkileri çerçevesinde gösterilmektedir. Ayrıca devletlerin dış politikasını belirleyen ve icra edenler üzerinde uluslararası toplum içerisinde şekillenen devletin kimliği ve çıkarlarının sınırlayıcı etkisi ortaya konmaktadır.

Araştırmanın kavramsal çerçevesi, genel olarak inşacılığa dayanmakla birlikte ağırlıklı olarak inşacılığa geniş bir kavramsal çerçeve kazandıran Wendtçi inşacılıktan faydalanılmıştır. Wendt'in inşacı yaklaşımı kullanılmakla; bir yandan araştırma sorularının somut tarihsel gözlem ve verilere dayalı olarak açıklama imkânı bulunarak pozitivist bilimsel bir yaklaşım benimsenebilmiş, diğer yandan da uluslararası ilişkilerdeki norm ve değerler ile sosyal etkileşimin açıklama gücünü öne çıkaran post-pozitivizmden faydalanılabilmektedir.

Wendt inşacılığı; devletleri uluslararası politika analizinin temel birimi kabul eden; devletler sistemindeki temel yapıları maddi olmaktan ziyade özneler arası anlamlar olarak gören; devlet kimlik ve çıkarlarının tamamen ülke içi politikalar tarafından uluslararası sisteme dışsal olarak oluşturmak yerine, önemli bir bölümünün uluslararası sosyal yapılar tarafından oluşturulduğunu iddia eden; uluslararası sistemin yapısal bir teorisi, bir tür yapısal idealizm olarak tanımlamaktadır.⁶ Tanımdan da anlaşıldığı gibi Wendtçi inşacılık ülke içi politik süreçleri analiz dışı bırakarak kendini sistemsel inşacılık içerisinde konumlandırmaktadır. Devlet içindeki toplumsal norm ve hukuki yapıların devletin çıkar ve kimlik tanımlamalarında⁷ etkisinin dikkate alınmaması önemli bir eksiklik gibi görülse de aslında devlet uluslararası etkileşime zaten bu yapılar oluşmuş olarak girmektedir. İç politik düzen ve toplumsal normlarının köklü değişikliğe uğradığı devrim veya savaş ertesi dönemlerde devletin kimlik ve çıkar tanımlamaları yeniden yapıldığından, uluslararası yapının etkisi de bu yapıya göre farklılık

⁵ Christian Reus-Smit et. al., **a.g.e.**, 2005, p. 192.

⁶ Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", **The American Political Science Review**, 1994, Volume 88, No.2, June, 384-396, p. 385.

⁷ Christian Reus-Smit et. al., **a.g.e.**, 2005, p. 201.

gösterebilecektir. Demokratik toplumlarda da böyle köklü bir değişim yine demokratik süreçler sonucunda mümkün olabilir. Wendt'in bunları görmezden gelmesi teorisine genel bir çerçeve kazandırma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Ayrıca sosyal etkileşime açık ülkelerde ülke içindeki değişimlerin de yine sosyal yapıdan etkileneceği göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmada da Türkiye'nin iç siyasal süreçlerinden kaynaklanan etkiler analiz dışında bırakılmıştır. Çünkü araştırma dönemi iç politik düzen ve toplumsal normların köklü bir şekilde değişimine olanak vermeyecek şekilde kısadır. Ayrıca devletin dış politikasına etki edecek temel kurum ve normlarını etkileyecek köklü değişiklikler meydana gelmemiştir. Bir başka deyişle siyasi açıdan istikrarlı bir dönem olan araştırma döneminde devletin dış politika davranışlarının etkileyebilecek yapısal bir dönüşüm olmadığı, belirli hukuki, sosyal ve kültürel güvencelerle garanti altına alınan birleşik kimlikte bir değişim yaşanmadığı varsayımına göre hareket edilmiştir.

Çalışmada uluslararası alanda bir aktör olarak "devlet" ve "devlet kimliği" kavramsallaştırması esas alınmıştır. "Uluslararası ilişkiler" tabirinin de çağrıştırdığı gibi çoğu zaman uluslararası alan ulusal kimliğin temsil edildiği bir alan olsa da ulusal kimlik kendine has bir örgütlenme şekli, bürokrasi ve kurumları olan devlet ve kurumları aracılığıyla bu alanda temsil edilmektedir. Ulus tabiri daha geniş ve derin tarihi, sosyal ve kültürel çağrışımları olan bir kavramdır. Devlet ise uluslararası alanda ulus adına faaliyet gösteren bir yapı olarak; "kurumsal hukuki bir sisteme, meşru şiddetin kullanımı otoritesine, egemenliğe, bir toplum ve üzerinde yaşadığı toprağa sahip olma"⁸ özellikleri taşımaktadır.

Çalışmada, 1991-2011 arası dönem incelenmiştir. Ancak, araştırma dönemine etkisi olduğu değerlendirilen tarihsel olaylar ve konular da incelemeye dâhil edilmiştir. Yine 2011'den tezin yazıldığı döneme kadar olan güncel olaylara da çalışmada yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılan veriler; NATO ve Türkiye'nin resmi belgelerinden, NATO genel sekreterleri, cumhurbaşkanları, başbakanlar, dışişleri bakanları, savunma bakanları ve milletvekillerinin açıklamalarından; hükümet programlarından, konu ile ilgili yayımlanmış kitap, makale ve süreli yayınlardan ve aynı sahada daha önce yapılmış tez çalışmalarından elde edilmiştir.

⁸ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 202.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; inşacı yaklaşımın uluslararası teoriler içerisindeki yeri açıklandıktan sonra Wendt'in inşacı yaklaşımı "devlet, uluslararası yapı ve yapı-edem etkileşimi" alt başlıkları altında incelenmiş, çalışmanın hipotezini test etmeye yardımcı olacak temel iddiaları detaylandırılmıştır. Bununla birlikte, hipotezi desteklediği düşünülen sistem seviyesi inşacılığın inşacı yazındaki diğer görüşlerine yer verilerek eklektik bir yol izlenmiş ve böylece kavramsal çerçeveye genişlik kazandırılmak hedeflenmiştir.

İkinci bölüm, NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarının incelendiği bölümdür. Burada, NATO'nun politikaları inşacı bir bakış açısıyla okunmaya çalışılmıştır. "Dönüşüm Sürecinin Tarihi ve Kavramsal Çerçevesi" başlığı altında ittifak kavramından başlanarak, "güvenlik toplumu" ve "ortak güvenlik" gibi NATO'nun tarihsel gelişimindeki önemli kavramlar Kuzey Atlantik Antlaşması ve Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi gibi temel belgelerden de faydalanarak açıklanmıştır. Ayrıca NATO'nun Soğuk Savaş dönemi Stratejik Konsept'lerinin ana hatları tarihsel çerçevesi içinde verilmiş; Küba Krizi'nden sonraki dönemden başlayıp Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılana kadarki süreçte başlayan bloklar arası diyalog ve işbirliği ve Soğuk Savaş'ın sonunun getirilmesinde önemli bir işlev gören Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreci de bu başlık altında incelenmiştir. "NATO'nun Dönüşüm Süreci Politikaları" başlığı altında sürecin genel çerçevesi çizildikten sonra öne çıkan üç ana politika "İşbirliğine Dayalı Güvenlik", "NATO Genişleme Süreci" ve "Ortak Güvenlik" alt bölümleri altında analiz edilmiştir. "NATO ve Ortak Güvenlik" alt bölümü hem bu kapsamda yapılan harekâtlar, hem de İttifak'ın yeni güvenlik problemleri karşısında ortak yeteneklerini geliştirmek için başlattığı "Prag Yetenekler Taahhüdü", "NATO Mukabele Kuvveti [(NMK), *NATO Response Force (NRF)*]", "Komuta Reformu", "Füze Savunma Sistemi" girişimler üzerinde tartışılmıştır. Bu bölümde NATO'nun genel politikalarının anlaşılmasında açık kaynaklardan ulaşılması mümkün olan NATO Stratejik Konseptleri ile liderler zirvelerinde kabul edilen belge ve bildiriler gibi birinci el kaynaklardan istifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde Soğuk Savaş sonrası Türkiye-NATO ilişkileri incelenmiştir. "Ortak Savunmadan Ortak Güvenliğe Giden Yolda Dönüşen Ortaklık" başlığı altında Türkiye'nin NATO'ya girişinden SSCB dağılana kadar olan dönem tarihsel çerçeve içerisinde ana hatları ile verilmiştir. Böylece araştırma dönemi ile önceki dönemler arasında bir karşılaştırma yapılabilme olanağı sağlanmıştır. "Türkiye Büyük Millet

Meclis (TBMM) Genel Kurul Görüşmelerinde Soğuk Savaş'ın Sonu ve Türkiye'nin NATO Üyeliği" başlığı altında Soğuk Savaş'ın sona ermesinin TBMM'deki yansımaları çerçevesinde hükümet ve muhalefet milletvekillerinin görüşleri analiz edilerek TBMM'deki siyasiler özelinde yeni döneme ilişkin bakış açıları anlaşılmasına çalışılmıştır. TBMM'deki görüşmelerin incelenmesi, Soğuk Savaş'ın hemen ertesiyle ilgili tartışmaları yansıtmak maksadıyla 18'inci Yasama Dönemi'nin bir bölümü (10 Kasım 1989 – 9 Eylül 1991) ve 19'uncu Yasama Dönemi (14 Kasım 1991-04 Aralık 1995)'nin tamamı ile sınırlı tutulmuştur. "NATO'nun Dönüşümü ve Türkiye" başlığı altında Türkiye'nin NATO'nu dönüşüm süreci politikalarına nasıl karşılık verdiği, dönem içerisinde Türkiye'nin NATO'ya yaptığı katkının derecesi tespit edilerek anlaşılmasına çalışılmıştır. "NATO'nun Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin NATO Politikalarının İnşacı Açısından Analizi" başlığı altında Türkiye-NATO ilişkilerinde devamlılığı sağlayan hususlar inşacı yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin NATO politikalarındaki inşacı etkiler "uluslararası yapının etkileri" ve "Türkiye'nin kimlik tiplerinden kaynaklanan etkiler" olmak üzere iki alt bölüm halinde incelenmiştir. Buralardan elde edilen sonuçlar, "Türkiye'nin NATO Politikalarında Süreklilik Unsurları ve İnşacı Etkiler" başlığı altında hangi hususların ilişkileri "güçlendiren", hangi hususların da "zayıflatan" etki yaptığının tespit edilmesinde kullanılarak özgün bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1 İnşacı Yaklaşımın Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Yeri

Genelde her büyük savaştan sonra yeni bir teorik yaklaşım uluslararası ilişkiler yazınında baskın yaklaşım olarak öne çıkmıştır. İki dünya savaşı arasındaki idealist yaklaşımlar yerini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekçiliğin (*realizm*) hâkimiyetine bırakmıştır. 1970'lerde ise iki kutup arasında yaşanan yakınlaşma ve işbirliği ortamında, devletlerarası işbirliğini ve karşılıklı bağımlılığı öne çıkaran liberaller gerçekçi teorileri sorgulayan çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda örneğin, Joseph Nye ve Robert Keohane tarafından birlikte yürütülen çalışmalarda, çokuluslu şirketler gibi ulus aşırı faaliyet gösteren devlet dışı aktörler ve karşılıklı bağımlılık sağlayan rejimlerin etkin olduğu bir dünyada gerçekçiliğin uluslararası ilişkilerdeki dinamiklerin anlaşılmasında yeterli olmadığı gösterilmiştir.⁹

1970'lerin sonuna gelindiğinde yeniden tırmanan Soğuk Savaş'la birlikte Kennetz Waltz gerçekçi teoriyi daha sonra "yapısalcı gerçekçilik" veya "yeni gerçekçilik" olarak isimlendirilecek yeni bir teorik çerçeveye oturtmuştur. Mikro-ekonomik teoriden esinlenerek geliştirdiği yaklaşımına göre göre anarşi, uluslararası yapının düzenleyici prensibidir ve hiyerarşik olarak üstün ve zorlayıcı, anlaşmazlıkları çözecek ve kanun ve düzeni devletlerin üzerine uygulayacak bir gücün yokluğuna dayanmaktadır. Devletler anarşi ortamında öz-yardım (*self-help*) mantığına göre hareket etmekte ve ana güdüler hayatta kalmak (*survival*) olmaktadır.¹⁰ Hiyerarşik sistemlerin aksine benzer birimlerden oluşan anarşik sistem, birimleri birbirleriyle işbirliğinden ziyade daha bağımsız hareket etmeye zorlamaktadır.¹¹ Birimler arasında işlevsel farklılaşma olmaması birbirlerini tamamlayacakları, karşılıklı bağımlılığı teşvik eden bir yapıdan ziyade her birimin kendi kendine yeteceği bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu ise devletlerin daha fazla güç edinmeye çalışacakları güç mücadelesinin hâkim olduğu bir düzendir.

1980'lerde yeni gerçekçiliğin teorik iddialarının bir kısmını benimseyerek liberal teoriyi geliştiren yeni liberaller devletlerarası işbirliğini sağlayan

⁹ Martin Griffiths vd., *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, Çev. CESRAN, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti., Ankara, 2011, s.106, 107.

¹⁰ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, California, 1979, pp. 88-93.

¹¹ A.g.e., p. 104.

mekanizmaları anlamaya çalışmışlardır. Çünkü merkezi otoritenin olmaması, bazen ortak çıkarlar olsa da, karşılıklı güvensizlik veya diğer devletler hakkındaki bilgi eksikliği gibi nedenler, devletleri işbirliği yapmaktan alıkoyabilmektedir¹². Yeni liberallere göre, işbirliğine engel olan bu durumu ortadan kaldırmak için devletler, bir nevi ortak bir otorite oluşturmak anlamına gelen, uluslararası kuruluşlar ve rejimler oluşturmuşlardır.¹³

Yeni gerçekçi ve yeni liberaller, yukarıda da belirtildiği gibi uluslararası yapının anarşik olması konusunda hem fikirdirler. Aradaki fark bu durumun ne kadar işbirliğine yol açtığı ile ilgilidir. Yeni gerçekçilere göre devletler, anarşik ortamın neden olduğu öz-yardım durumu nedeni ile kendi güvenliklerini kendi sağlamak peşindedir. Sürekli bir güç arayışına neden olan bu durum aynı zamanda diğer devletleri de gözetmeyi gerektirmektedir. Nispi (*relative*) kazanç peşinde olan devlet, diğerini daha avantajlı bir konuma sokacak bir ilişkiye girmeyecektir. Kendinin ne kazandığından ziyade diğerinin kendisine göre bir üstünlük elde edip etmediği önemlidir. Yeni liberaller ise nispi kazançtan daha çok mutlak kazanç üzerinde dururlar. Devletlerin birden çok devletle ilişkiye girdiği bir uluslararası ortamda, devletlerin dezavantajlı durumu başka devletlerle telafi etmeleri mümkün olduğuna göre, diğer devletin kendilerinden çok kazanması işbirliğine engel olmayacak, mutlak kazanç elde etmek için işbirliğini devam ettireceklerdir.¹⁴

1980'li yılların sonunda uluslararası yapıda meydana gelen köklü değişimlere kadar uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında önde gelen teoriler olarak kabul gören yeni gerçekçi ve yeni liberal teorilerin ortak özelliği her ikisinin de rasyonel teoriler olmasıdır. Bunlara göre; aktörler atomist, rasyonel ve öz-çıkarıcıdır.¹⁵ Aktörlerin atomist, olması onların kimlik ve çıkarlarının kendilerine özgü olması yani herhangi bir sosyal etkileşime girmeden edinilmeleri anlamına gelmektedir. Rasyonellik, çıkarlarını en etkin ve verimli şekilde elde etme gayretlerini; öz-çıkarıcı olmaları ise öncelikle kendi çıkarlarını elde etme çabalarını ifade etmektedir. Bunlardan çıkan sonuç ise birey ve devletlerin sosyal ilişkiye çıkarları önceden oluşmuş olarak giriyor olmalarıdır. Sosyal etkileşimin çıkarların oluşumunda etkisinin olmadığı kabul edilmektedir. Bireyler için toplum, devletler için de uluslararası toplum önceden tanımlanmış çıkarlarını gerçekleştirmeye çalıştıkları bir alan olarak görülmektedir. Bu nedenle aktörler; “çevrelerindeki sosyal ortamdan etkilenmeyen, sosyal ilişkiye

¹² Christian Reus-Smit et. al., **a.g.e.**, 2005, p. 191.

¹³ A.g.e., p. 191.

¹⁴ A.g.e., p. 192.

¹⁵ A.g.e., p. 192.

sadece çıkarlarını artırmak için giren; rasyonel, atomist, asosyal bireyler” olarak görülmektedir¹⁶. İki teori arasındaki önemli bir fark uluslararası toplumun varlığı ile ilgilidir. Yeni gerçekçiler uluslararası toplumu reddederek yerine, devletlerin stratejik çıkarlarını takip ettikleri alan olarak uluslararası sistem veya uluslararası yapıyı önerirken; yeni liberaller devletlerin, işbirliği ve buna yardımcı olan işlevsel kurumların varlığına olanak sağlayan bir uluslararası toplumun varlığını kabul etmekle birlikte, bu alanı yine stratejik çıkarların elde edildiği bir alan olarak görmekte, herhangi bir şekilde kimlik ve çıkarların sosyal etkileşim içerisinde oluşumuna veya şekillenmesine yer verilmemektedir.¹⁷

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile uluslararası alanda meydana gelen değişimleri açıklamakta ne yeni liberal ne de yeni gerçekçi teori yeterli olabilmişti. Ayrıca bu değişimin getirdiği insan hakları, devlet dışı aktörler gibi bazı yeni olgular rasyonel teoriler dışında yeni teorik yaklaşımlar üzerinde çalışmaların yoğunlaşmasına neden oldu.¹⁸ İnşacı yaklaşım böyle bir dönemde, klasik rasyonel teorilerin temel iddialarını sorgulayan eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri arasında, uluslararası ilişkileri daha iyi açıklayabileceği iddiası ile ortaya çıktı.¹⁹ İnşacılar zaman zaman kuramsal boyutu önde olan çalışmalara yöneldiler de, teorik boyutu ağır basan ilk kuşak eleştirel teorisyenlerden farklı olarak, soyut teorik kuramlardan uluslararası ilişkilerin daha somut alanlarına yönelen analizleriyle eleştirel teoriye farklı bir boyut getirdiler.²⁰

İnşacılığın ne olduğuna geçmeden önce bu kavramı uluslararası ilişkiler yazınında ilk defa kullanan Nicholas Onuf'un bu alandaki en kapsamlı teorik çalışmalardan biri olan “*Word of Our Making*” adlı kitabından bahsetmekte yarar vardır. Kitabının başında Goethe'nin Faust adlı eserinden bir alıntı kullanan Onuf, “başlangıçta edim vardı” aforizmasını, inşacı pozisyon olarak belirtmekte ve bu pozisyonu “bireyler ve toplumlar birbirini karşılıklı inşa eder”²¹ şeklinde tanımlamaktadır. Onuf'un tercih ettiği inşacılıkta maddi ve sosyal gerçeklikler arasında kesin bir ayrım yoktur.²² Her iki alanın da birbirini etkilediği kabul edilmekle birlikte insanda sosyal boyutun, insanın biyolojik maddi bir gerçeklik olduğu göz ardı

¹⁶ A.g.e., p. 192.

¹⁷ A.g.e., pp. 192-193.

¹⁸ A.g.e., p. 196.

¹⁹ A.g.e., p. 194, 196.

²⁰ A.g.e., p. 195.

²¹ Nicholas Greenwood Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Colombia / South Carolina, 1989, p. 36.

²² A.g.e., p. 40.

edilmeden, daha baskın olduğu ileri sürülmektedir.²³ Kuralların, insanların varlıklarını devam ettirebilmeleri için gerekli bilişsel yetenekleri kazandırdığı tespitinden yola çıkarak “insanlar kuralları, kurallar toplumu, toplumun kuralları ise insanların belirli şekilde davranmalarına yol açar” sonucuna ulaşılmaktadır.²⁴ Onuf, sözün bir gerçekliği temsil etme boyutu ile birlikte davranışı gerçekleştirme boyutu da olduğunu da belirlemekte, insanların konuşarak edimde bulunduğunu ileri sürmektedir.²⁵ Buradan ileri çıkarak sosyal yaşamı oluşturan kuralların oluşmasında söz edimi (*speech acts*) teorisinden faydalanmaktadır.²⁶ Onuf, bu teorik alt yapının üzerine uluslararası ilişkilerin nasıl sosyal olarak inşa edildiği ile ilgili yaklaşımını bina etmekte örneğin anarşinin nasıl bir modern kurgu olduğunu analiz etmektedir.²⁷

Onuf’un çalışmasında dikkat çeken en önemli husus insan topluluğu ve uluslararası topluluğun sosyal yönüne yapılan vurgudur. Bu kapsamda, “uluslararası politikanın gerçekliğini maddi değil özneler arası paylaşılan veya sosyal gerçeklik olarak gören”²⁸ inşacılık; maddi yapılar kadar normatif yapılara verdiği önem, politik kararların alınmasında kimliğin rolü ve aktör ve yapının birbirini karşılıklı oluşturucu rolüne yaptığı vurguyla karakterize edilmektedir.²⁹ İnşacılık, yapıların sosyal ve politik aktörlerin davranışlarını belirlemesi bağlamında normatif ve düşünsel (*ideational*) yapıların maddi yapılar kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. İnşacılara göre paylaşılan düşünceler, inançlar ve değerlerin de yapısal özellikleri vardır ve sosyal ve politik eylem üzerinde önemli etkide bulunabilirler. İnşacıların bu yapılara önem vermesinin iki nedeni vardır: Maddi kaynaklar ancak içinde bulundukları paylaşılan bilginin oluşturduğu yapı bağlamında anlam kazanırlar; normatif ve düşünsel yapılar politik aktörlerin sosyal kimliklerini şekillendirmektedir. Yapının ve aktörün birbirlerini etkilemeleri bağlamında ise “yapılandırıcı (*structurationist*)” terimi altında maddi olmayan yapıların kimlik ve çıkarlar üzerindeki etkisine vurgu yaparken, yapılan iş ve uygulamaların (*practices*) bu yapıların devam ettirilmesi ve korunmasındaki rolü üzerinde de durdukları görülmektedir.³⁰

Yeni liberal teoride önemli bir yer tutan uluslararası normlar ve normatif yapılar inşacılıkta farklı bir şekilde ele alınmıştır. Yeni liberallere göre devletler, aralarında

²³ A.g.e., p. 40.

²⁴ A.g.e., p. 59, 66.

²⁵ A.g.e., p. 82.

²⁶ A.g.e., p. 82.

²⁷ A.g.e., pp.164-195.

²⁸ J. Samuel Barkin, “Realist Constructivism”, *International Studies Review*, 2003, 5, 325-342, pp. 326,327.

²⁹ Christian Reus-Smit et. al., *a.g.e.*, 2005, p. 188.

³⁰ A.g.e., pp.196-197.

işbirliğini kolaylaştırmak maksadı ile normlar geliştirirken rasyonel bir fayda-maliyet mantığı kullanmaktadır. İnşacılıkta ise normlar, uygun davranış standartları oluşturmak yoluyla kimlik ve çıkarların oluşturulmasına yardım ederken, eden ve yapı birbirini karşılıklı inşa eden sosyal bir mantık içinde ele alınmaktadır.³¹ Bir başka deyişle edenlerin iş ve uygulamaları, paylaşılan değer ve normlardan oluşan yapıyı ayakta tutarken, yapı da eden üzerinde sadece nedensel değil kurucu inşa etkilerinde bulunmaktadır. Bu da inşacılığa, yeni gerçekçiliğin, aktörlerin çıkar ve kimliklerinin sosyal yapıdan bağımsız olduğu yönündeki varsayımlarının aksine devletlerin etkileşiminden ortaya çıktığını ileri sürme imkânı vermektedir.³²

İnşacılara göre maddi olmayan yapıların aktörlerin kimliklerini nasıl etkilediği önemlidir; çünkü kimlikler çıkarları, çıkarlar da davranışları etkilemektedir. Kimlikler aktörlerin kim veya ne olduklarını gösterirken çıkarlar ise aktörlerin ne istediklerine işaret eder³³: “Çıkarlar kimlikleri ön varsayarlar, bir aktör kim olduğunu bilene kadar ne istediğini bilemez.”³⁴ Bu da, Zehfuss’un belirttiği gibi, insanların eylemlerinin anlamlara dayalı olması ve anlamların etkileşimden ileri gelmesi gibi sosyal teorinin iki temel prensibi ile inşacı bağlamda kimlik kavramını ilişkilendirmemizi mümkün kılmaktadır.³⁵

“1990’larda üç değişik inşacı anlayış gelişmiştir: sistem seviyesi, birim seviyesi ve bütüncül inşacılık.”³⁶ Sistem seviyesi inşacılıkta, devletin iç yapısı ile ilgili analizler devre dışında bırakılmakta, uluslararası ilişkiler devletlerin birbirleriyle ilişkileri bağlamında kavramsallaştırılarak anlaşılmaya çalışılmaktadır.³⁷ Birim seviyesi inşacılık, sistem seviyesi inşacılığın tam tersine devlet içindeki yapılara yönelerek, toplumsal norm ve hukuki yapıların devletin çıkar ve kimlik tanımlamalarına nasıl yansıdığı araştırılmaktadır.³⁸ Bütüncül inşacılık, her iki seviye arasında ayırım yapmayarak, “günümüz uluslararası sisteminin norm ve değerlere

³¹ Gregory Flynn and Henry Farrell, “Piecing Together the Democratic Peace: The CSCE, Norms, and the “Construction” of Security in Post-Cold War Europe”, *International Organization*, 1999, Volume 53, No.3, Summer, 505-535, p. 510.

³² Yücel Bozdağlıoğlu, “Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2007, Cilt 3, No:11, 121-144, s. 127.

³³ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 231.

³⁴ A.g.e., p. 231.

³⁵ Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 39.

³⁶ Christian Reus-Smit et. al., *a.g.e.*, 2005, pp. 196-197.

³⁷ A.g.e., p. 201.

³⁸ A.g.e., p. 201.

dayalı yapısı ile bu yapının neden olduğu sosyal kimlikleri açıklamaya çalışmaktadır.”³⁹

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, sistem seviyesi inşacılığa “Uluslararası Politika’nın Sosyal Teorisi (*Social Theory of International Politics*) adlı kitabıyla geniş bir teorik çerçeve kazandıran, yaklaşımını “geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin dışında bir başlangıç noktası, uluslararası sisteme inşacı bir yaklaşım”⁴⁰ olarak tanımladığı Wendtçi inşacılığa dayandırılmakla birlikte, araştırma sorularının cevaplanmasına katkı sağladığı düşünülen sistem seviyesi inşacılığın inşacı yazındaki diğer görüşlerinden de istifade edilerek eklektik bir yol izlenecektir. Wendt, inşacı yaklaşımını; devletleri uluslararası politika analizinin temel birimi kabul eden; devletler sistemindeki temel yapıları maddi olmaktan ziyade özneler arası anlamlar olarak gören; devlet kimlik ve çıkarlarının tamamen ülke içi politikalar tarafından uluslararası sisteme dışsal olarak oluşturmak yerine, önemli bir bölümünün uluslararası sosyal yapılar tarafından oluşturulduğunu iddia eden; uluslararası sistemin yapısal bir teorisi, bir tür yapısal idealizm olarak tanımlamaktadır.⁴¹ Wendt’in inşacı yaklaşımının uluslararası ilişkiler teorileri içinde nerede durduğu Şekil-1’de gösterilmiştir. Şekilde *x* eksenini maddeci-idealist, *y* eksenini bireyselci-bütüncül yaklaşımları temsil etmektedir. Wendt’in yaklaşımı şeklin sağ üst köşesindeki teoriler içinde değerlendirilmektedir. Çünkü Wendtçi inşacılık, temel olarak **paylaşılan bilgidен** oluşan bir uluslararası bir **yapının** varlığını iddia etmekte; bu yapının sadece devletin davranışını değil kimlik ve çıkarlarını da etkilediğini ileri sürmektedir.⁴² Wendtçi inşacılığın ne olduğu bu şekilde açıklandıktan sonra çalışmanın kavramsal çerçevesinin neden Wendtçi inşacılığa dayandırıldığına da değinilmelidir. Wendt yaklaşımını bilgi kuramsal (*epistemolojik*) olarak pozitivist, ontolojik olarak ise post-pozitivist düşünceye yakın olarak konumlandırmaktadır.⁴³ Bu kapsamda nasıl oluyor da bilim ve pozitivistliğe bağlılık korunurken idealist ve bütüncül bir varlık bilim (*ontoloji*) benimseyebildiğini bir ara çözüm olarak geliştirdiği modernist inşacı yaklaşımla açıklamaktadır.⁴⁴ Araştırmada Wendt’in inşacı yaklaşımı kullanılmakla; bir yandan araştırma sorularının somut tarihsel gözlem ve verilere dayalı olarak açıklama imkânı bulunarak pozitivist bilimsel bir yaklaşım benimsenebilmiş, diğer yandan da uluslararası ilişkilerdeki norm ve değerler ile

³⁹ A.g.e., p. 201.

⁴⁰ Alexander Wendt, **a.g.e.**, 1999, p. 33.

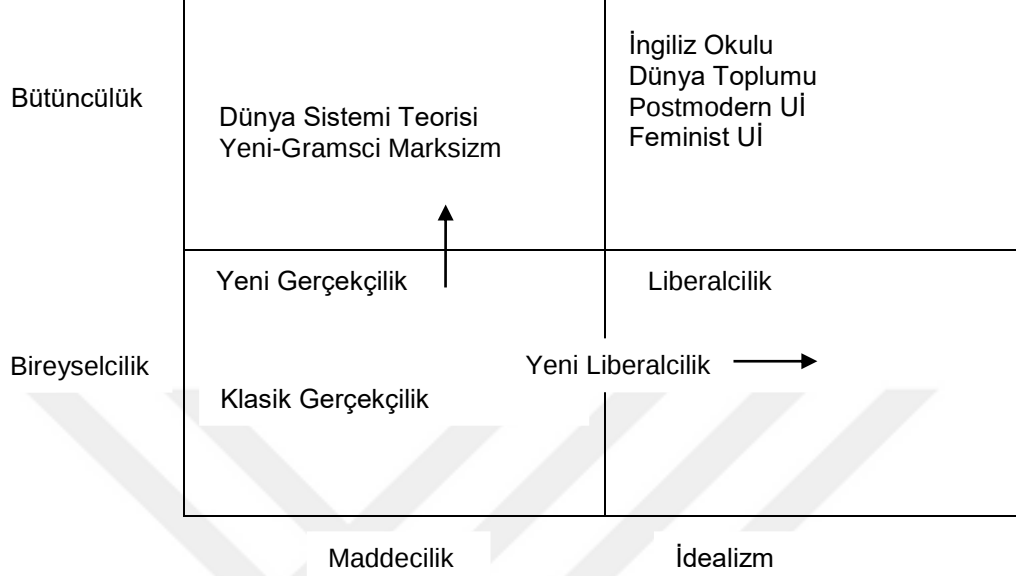
⁴¹ Alexander Wendt, **a.g.e.**, 1994, p. 385.

⁴² Alexander Wendt, **a.g.e.**, 1999, p. 32.

⁴³ A.g.e., p. 90.

⁴⁴ A.g.e., p. 47.

sosyal etkileşimin açıklama gücünü öne çıkaran post-pozitivizmden faydalanılabilmektedir. Bir sonraki kısımda, Wendtçi inşacılığın temel iddiaları detaylandırılmıştır.

Şekil-1 Uluslararası İlişkiler Teorileri İçinde İnşacılığın Konumu⁴⁵

1.2 Uluslararası Sosyal Yapı ve Devlet

Wendtçi inşacılıkta yapı ve eden tartışması önemli bir yer tutar. Bu tartışmayı bütüncü ve bireyci olarak sınıflandırdığı teorilerin yaklaşımları üzerinden yürüten Wendt, her iki yaklaşımın da eden ve yapının bir şekilde karşılıklı bağımlılığını öngörmesine rağmen, yapının özellikleri hakkındaki görüşleri noktasında ayrıştıklarını belirtmektedir: Bireycilere göre yapı aktörlerin özelliklerine ve etkileşimine indirgenebilirken, bütüncüler yapının indirgenemeyen, kendine has özellikleri olduğunu iddia etmektedir.⁴⁶ İnşacı yaklaşımını “uluslararası sistemin yapısal bir teorisi, bir tür yapısal idealizm” olarak ifade eden Wendt’in yaklaşımında, paylaşılan anlamlardan oluşan yapının eden üzerindeki kurucu etkisi üzerine yapılan vurgu, yapıyı öne çıkarmaktadır. “Kurucu” veya “oluşturucu” kavramsallaştırmasından da anlaşılacağı gibi bu etki, sadece devletin davranışı üzerindeki nedensel bir etki değil devletin kimliği üzerindeki bir etkidir. Bu bakış açısına göre devletle devletin içinde bulunduğu uluslararası sistem arasında bağ kurmak ve devletin birtakım özelliklerine bu yapıdan ulaşmak mümkün

⁴⁵ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 32.

⁴⁶ A.g.e., pp. 142-143.

olabilecektir.⁴⁷ Ancak edenin yapı üzerindeki etkisi de yadsınmamaktadır. Eden ve yapılara eşit ontolojik konum vererek karşılıklı kurucu bir biçimde kavramsallaştıran ve sosyal sistemlerin yapısal özelliklerinin bu sistemleri oluşturan pratiklerin hem sonucu hem de içinde yer aldığı ortamı olduğunu iddia eden Giddens'in "yapılandırma" kavramından⁴⁸ ise özellikle, bireycilik ve yapısalcılığın olumsuz etkilerinden kaçınmaya çalışması noktasında faydalanmaktadır.⁴⁹ Bir sonraki kısımda Wendtçi inşacılığın eden ve yapı kavramsallaştırması tartışılacaktır.

1.2.1 Sosyal Bir Eden Olarak Devlet

Wendtçi inşacılıkta devlet ontolojik olarak devlet sisteminden önce oluşmuş kabul edilmektedir. Nasıl insan vücudu sosyal yaşama girmeden önce biyolojik olarak oluşmuş ise devlet de devletler sistemine girmeden önce kendi içinde sosyal olarak organize olmuştur. Sorun devletin özelliklerinin ne kadarının uluslararası sisteme girmeden önce ne kadarının girdikten sonra oluştuğudur. Wendt'in buna cevabı, yeni liberal ve yeni gerçekçilerin aksine, güç arama, bencillik gibi devletlerin varoluşundan geldiği iddia edilen birçok özelliğin uluslararası sistem tarafından oluşturulduğudur. Demek ki devletin ne olduğunu tanımlayan kimliğinin bir kısım özellikleri sosyallik öncesi iken bir kısmı uluslararası etkileşim sonrası ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Wendt dört kimlik tipi tanımlamaktadır: Birleşik (*corporate*), tip (*type*), rol (*role*) ve ortak (*collective*) kimlik.⁵⁰ Birleşik kimlik, kendini diğerlerinden ayırt eden öz-düzenleme (*self-organizing*) yapılarıyla⁵¹ devleti diğerlerinden farklı kılan ve sadece adı geçen devlete ait özellikleri ifade etmektedir.⁵² Tip kimlik, diğer bazı devletlerdeki siyasi sistemlerle ortak özellikler içeren, devletteki hâkim siyasi sistemle ilgili özellikleri ifade etmektedir. Rol kimlik, devletin uluslararası toplumdaki konumunun getirdiği özelliklerle ilgili ilgilidir. Ortak kimlik ise kendi çıkar ve refahını öteki ile bir tanımlamayı gerektirir.⁵³

Devletlerin kimliğinin uluslararası alandaki etkileşiminde paylaşılan anlamlarla kurucu etkiye maruz kalabileceğini ileri süren Wendt, ülke içi oluşumunu analiz dışında bırakmaktadır; çünkü devlet uluslararası etkileşime ülke içi süreçleri

⁴⁷ A.g.e., pp. 371-372.

⁴⁸ Maja Zehfuss, *a.g.e.*, 2004, p. 91.

⁴⁹ Alexander E. Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, 1987, Vol. 41, No.3, Summer, 335-370, p.339.

⁵⁰ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, pp.197-198.

⁵¹ A.g.e., p. 224

⁵² Lerna K. Yanık, "Atlantik Paketi'nden NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", *Uluslararası İlişkiler*, 2012, Cilt 9, Sayı 34, Yaz, 29-50, s. 32.

⁵³ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, pp. 225-229.

önceden tamamlamış olarak girmektedir.⁵⁴ Bu yine de bütün inşa sürecinin uluslararası yapılar tarafından gerçekleştirildiği anlamına gelmemektedir. Ülke için kimlik inşasındaki önemli rolü kabul edilmekle birlikte bundan kaynaklanan kimlik inşa sürecinin de uluslararası sistemik bir yapı içinde mümkün kılındığı iddia edilmektedir.⁵⁵ Bunun istisnasını elbette görmek mümkündür. Devletin uluslararası toplumdan uzak bir şekilde kendini konumlandığı durumlarda uluslararası yapının etkisi sınırlı olacak veya hiç olmayacaktır. Örneğin Kuzey Kore'nin, uluslararası toplumla ilişkisi yok denecektir kadar azdır. Böyle asosyal durumdaki bir devletin birleşik kimliğinin sosyal yapıyla etkileşiminin ve dolayısıyla ortak yanlarının az olması normaldir. İran'da 1979'da gerçekleşen devrimle gelen değişim süreci ise devletin iç dinamiklerinden kaynaklanan değişim ihtiyacının devletin birleşik kimliğinde neden olabileceği köklü değişime verilebilecek bir örnektir.⁵⁶ Burada söz konusu olan devletin uluslararası etkileşim süreçleri nedeniyle değil tamamen kendine özgü nedenlerle geçirdiği asosyal bir kimlik değişimi söz konusudur. Bozdağlıoğlu'na göre, ülke içi çeşitli baskı grupları veya seçim yoluyla gelen yöneticiler devletin kimlik tanımlamasında değişiklik yapabilirler.⁵⁷ Bu tür, savaş ve devrim gibi olağanüstü durumlarda gerçekleşenler haricinde, devleti içi süreçlerden kaynaklanabilecek kimliksel değişimler daha sınırlı kalacaktır. Çünkü devletin oturmuş kurumsal düzenlemeleri ile ulusal norm ve değerleri buna müsaade etmeyecektir. Böyle bir durumda devletin kimliği uluslararası yapıdan kaynaklanan etkilere daha açık olacaktır. Özellikle bu yapıyla bağın uluslararası kuruluşlara üyelikle güçlendirildiği durumlarda bu etki daha fazla olacaktır.

Nasıl toplumda kimlik bireylere kendilerinin ve diğerlerinin kim olduklarını ifade eder ve bireylerin yaptığı seçimlerde belirleyici olursa, devlet kimliği de devletler için uluslararası toplumda benzer bir işlemi görür.⁵⁸ Devletler bu toplum içerisindeki faaliyetlerinde birden fazla kimlikle yer alabilirler. Ancak bu kimliklerin uluslararası etkileşim süreçlerindeki ağırlıkları farklı olabilir. Zehfuss'un belirttiği gibi; "Sosyal kimlikler sadece öteki ile ilişki içerisinde varlık gösterirler ve böylece eden ve yapı

⁵⁴ Maja Zehfuss, *a.g.e.*, 2004, p. 61.

Zehfuss (A.g.e, p. 34), Wendt'in ülke içi süreçleri dikkate almaması ve dil boyutunu dışarda bırakmasının yaklaşımını sınırladığını ifade etmektedir. Ülke içi süreçlerin kimlik ve çıkar oluşumu üzerine etkileri hakkında bkz. (Yücel Bozdağlıoğlu, "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2007, Cilt 3, No:11, 121-144, ss. 135-137; Fulya Ereker, Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010, s. 271 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**)).

⁵⁵ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 21.

⁵⁶ Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*, A Constructivist Approach, Published by Routledge, New York, 2003, s. 26.

⁵⁷ A.g.e, s. 26.

⁵⁸ Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, 1998, Vol. 23, No.1, Summer, 171-200, p. 175.

arasındaki karşılıklı kurucu ilişki için hayati bir bağlantı sağlarlar.”⁵⁹ Wendt’in kimlik sınıflandırması sosyal etkileşime açık olma boyutuyla değerlendirildiğinde, uluslararası yapının birleşik kimliğe çok az, tip kimliğe kısmen, rol ve ortak kimliğe ise daha çok etkide bulunması beklenmelidir.

Wendt’e göre “devletler; davranışları birleşik, tip, rol ve ortak kimliklerde yerleşik çeşitli çıkarlar tarafından motive edilen aktörlerdir.”⁶⁰ Kimlikler çıkarların temeli olduğuna göre kimlik çeşitliliği kadar çıkar çeşitliliği de beklenmelidir.⁶¹ Ancak rasyonel teorilerde görüldüğü gibi sabit çıkarlardan bahsetmek ne ölçüde mümkündür? Wendtçi inşacılığın buna cevabı devletlerin birleşik kimliklerden kaynaklanan birtakım çıkarlarının benzerlik gösterebileceğidir. Devletlerin birleşik kimliklerine özgü bu çıkarlar uluslararası sistem tarafından inşa edilmemiştir. Ancak devlet çıkarlarının çoğunun uluslararası sistem tarafından inşa edildiğini iddia eden Wendt’e göre bu sosyal öncesi çıkarlar da değişik derecelerde uluslararası sistem tarafından birleşik kimliğin sınırlamaları çerçevesinde inşa edilen tip, rol ve ortak kimliklerden etkilenmişlerdir.⁶² Çünkü birleşik kimliğin çıkarlarının nasıl karşılanacağı, devletin kendini diğerlerine göre ve uluslararası toplum içerisinde nasıl konumlandığına bağlıdır.⁶³ Ulusal çıkarlar olarak tanımlanan bu çıkarlar; fiziki beka, egemenlik, ekonomik refah ve ortak saygınlık olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin dış politikaları üzerinde sınırlayıcı etkileri bulunan ulusal çıkarların devletlerin varlıklarını devam ettirebilmesi için karşılanmaları gerekir.⁶⁴

Devletlerin kendilerini yeniden üretebilmek için asgari olarak birleşik kimliklerinden kaynaklanan belirli çıkarları karşılamaları gerekmesi devletlerin doğaları itibari ile çıkarıcı olduğu anlamına mı gelir? İnşacı yaklaşıma göre devletler varoluşları itibari ile çıkarıcı değildir. Bu özellikleri sosyal etkileşim süreci içerisinde karşılıklı etkileşim yoluyla gelişmiştir. Bu, gerçekçi (*realist*) teorisinin devletlerin sadece kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettiği veya rasyonel teorilerin sabit/verili çıkarlar önermeleriyle çelişir gibi gözükse de aslında tarihsel olarak gözlemlenen gerçeklik her ikisi tarafından da teyit edilmektedir. Aradaki fark bu gerçekliğin aşılıp aşılamayacağı sorunudur. Eğer “çıkarcılık” süreç içinde oluşan özneler arası bir olgu

⁵⁹ Maja Zehfuss, *a.g.e.*, 2004, p. 57.

⁶⁰ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 233.

⁶¹ “Çıkar olmadan kimliklerin motivasyonel gücü yoktur, kimlikler olmadan çıkarların istikameti yoktur. Çıkarlar istek tarafından, kimlikler bilinçli eylemin fikir/inanç tarafından (istek + inanç/fikir = eylem) (A.g.e., p. 231).”

⁶² A.g.e., p. 234.

⁶³ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1994, p. 385.

⁶⁴ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, pp. 235-237.

ise bu kültürü aşmak mümkün olabilecektir. Wendt'in de belirttiği gibi aksi takdirde devletler uluslararası normlara sadece kendi çıkarlarını elde etmek için uyarlar.⁶⁵ Bu durumda uluslararası meşruiyetten kavramından söz etmek veya kendi güvenliklerini tehdit altında olmadığına diğer devletlere yardım etmek söz konusu olmaz. Hâlbuki insanlar gibi devletlerin de bencil olmak yönündeki doğal eğilimlerine rağmen çıkarlarını diğer devletlerle bir tanımlayarak ortak davranış geliştirmeleri mümkündür.⁶⁶

1.2.2 Uluslararası Sosyal Yapı

Sosyal inşacılığın en önemli iddialarından biri insanların nesnelere ve canlılara onların kendi için taşıdığı anlama göre yaklaştığıdır.⁶⁷ Bu anlamların oluşması ise belirli bir etkileşim süreci sonunda oluşur. Etkileşimin bir kısmı maddi dünyayla, bir kısmı maddi olmayan dünyayla olmakla birlikte sosyal bir varlık olan insanın anlam ve algı dünyasının önemli bir kısmı anlamların paylaşılması yani sosyalleşme yoluyla gerçekleşir.⁶⁸ Devletler de uluslararası ortamda politikalarını oluştururken etkileşimde bulunduğu aktörlerin kendisi için ifade ettiği farklı anlamlara göre politikaların geliştirirler. Dost bir ülkeye karşı geliştirilen politikalarla düşman bir ülkeye karşı geliştirilen politikalar farklıdır. Dost bir ülkenin silahlı gücü tehdit olarak algılanmazken, düşman olarak algılanan bir ülkenin silahlı gücü tehdit olarak algılanır. Örneğin Amerikan askeri gücü Kanada tarafından tehdit olarak algılanmazken Küba tarafından tehdit olarak algılanabilir.⁶⁹

Ülkeler tek tek ele alındığında her birinin birbirine karşı tarihsel süreçte oluşmuş farklı algılamalarını bulmak mümkündür. Uluslararası sistem açısından bakıldığında ise yine tarihsel süreç içerisinde devletlerin birbiriyle etkileşim yoluyla geliştirdikleri özneler arası paylaşılan anlamlar, değerler, normlar devletlerin birbirlerine karşı politikalarını etkilerler. Bugün önemli bir kısmı uluslararası anlaşmalarla kurumsallaşmış bu maddi olmayan yapı, başlangıcı Westphalia'ya kadar giden uluslararası sistemin temelini oluşturur. Örneğin çağdaş uluslararası sistemin vazgeçilmez unsurlarından biri olan "egemenlik" kavramı uluslararası kabul görmüş bir haktır. Devletlere tek başın elde etmeleri çok zor olan bir takım haklar veren "egemenlik" kurumunun yaşaması ancak buna imkân veren uluslararası bir

⁶⁵ A.g.e., pp. 241-242.

⁶⁶ A.g.e., p. 242.

⁶⁷ Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 1992, Vol. 46, No.2, Spring, 391-425, pp. 396-397.

⁶⁸ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 123.

⁶⁹ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1992, pp. 396-397.

yapıyla mümkün olmaktadır.⁷⁰ Wendt'e göre; "egemenlik devletlerin içsel, kendiliğinden bir özelliği değil, devletleri, başka bir şekilde elde edemeyecekleri belirli haklara sahip olarak oluşturan devletlerarası bir kurumdur. Bu haklar, Lüksemburg gibi zayıf ve Somali gibi başarısız devletlerin (*failed states*) anarşik bir dünyada ayakta kalmalarını sağlar."⁷¹ Gerçekçiler açısından bu tür yapıların devletlerin uluslararası ortamdaki davranışlarını etkileme özelliği yokken, yeni liberallere göre belirli alanlarda önemli roller oynarlar. İnşacılar için ise bu yapı sadece aktörlerin davranışı etkilemekte değil kimlik ve çıkarları üzerinde kurucu etkilerde bulunan ortak anlayışlardır⁷².

İnşacılıkta bu kurucu etkiyi sağlayan unsurlardan biri de, "kural tabanlı eylem" ve "uygunluk mantığını (*logic of appropriateness*)" içeren bir davranış modelidir. Buna göre aktörler, "sonuç odaklı mantığa" dayalı rasyonel teorilerde olduğu gibi çeşitli seçenekler arasında en çok faydayı sağlayan seçeneği seçmezler; bunun yerine "hangi durumda, nasıl davranmalıyım?" sorusunun cevabına göre hareket ederler.⁷³ Bu soruların cevaplanmasında ise uluslararası paylaşılan değer ve normlar etkilidir. "Normlar, gerek doğrudan devlet kimliğini, gerekse de kimlikten kaynaklanan politika çıktılarını etkileyerek devletlerden beklenen 'uygun' davranışı belirler."⁷⁴ Bu bağlamda normlar, uluslararası ilişkilerin edenleri olarak devletlerin dış politika pratiklerini düzenlerler.⁷⁵ Böylece normlar aktörlerin çıkarlarını tanımlamalarına yardım ederek aktörler üzerinde kurucu etkide bulunurlar.⁷⁶ Normların uluslararası alanda devleti etkilemesi ise kurumsal bağlar, uluslararası kuruluşlar ve rejimler yoluyla olmaktadır. Bir kurumsal bağ yoluyla edinilen kurumsal kimlik çeşitli görev, sorumluluk ve pratikler yoluyla idame ettirilmekte ve devletin belirli durumlarda nasıl davranacağıyla ilgili bir çerçeve sunmaktadır.⁷⁷

⁷⁰ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 182, 183.

⁷¹ Alexander Wendt, "On Constitution and Causation in International Relations", *Review of International Studies*, 1998, Vol. 24, December, 101-117, p. 104.

⁷² Jeffrey T. Checkel, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, 1998, Vol. 50, No.2, January, 324-348, p.327.

⁷³ A.g.e., pp.326-327.

⁷⁴ Uygunluk mantığı için ayrıca bkz. Martha Finnemore and Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 1998, Vol. 52, No.4, Autumn, 887-917, p. 912.

⁷⁵ Fulya Ereker, Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010, s. 64 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

⁷⁶ Jeffrey T. Checkel, *a.g.e.*, pp. 36-327.

⁷⁷ Enver Gülseven, Identity Security and Turkish Foreign Policy In The Post-Cold War Period: Relations With The EU, Greece and the Middle East, Department of Politics and History, Brunel University, London, 2010, s. 48 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

Uluslararası paylaşılan anlam, değer ve normlardan oluşan ve uluslararası toplumun kültürü olarak da adlandırılabilen uluslararası sosyal yapı, uluslararası güç ve çıkar tanımlamalarının içeriğine de anlam verir.⁷⁸ Gerçekçi ve yeni gerçekçi teoride hiyerarşik yapılanmanın karşılığı olarak tanımlanan ve uluslararası sistemde düzeni sağlayacak bir otoritenin yokluğunu ifade etmek için kullanılan anarşi kavramı devletleri güç ve çıkarlarını maksimize etmeye yönelik bencil davranışlara itmektedir. Herkesin herkesin kurdu olduğu anarşik ortamda devletler kendi kendilerine yetmelerini sağlayacak politikalar geliştirirler. Yeni gerçekçilikte uluslararası sistemin yapısı olarak da görülen bu durum güvenlik ikileminin de ana nedenidir. Wendt'e göre ise anarşi; "neyin var olduğunu değil, neyin var olmadığını gösteren, kendiliğinden anlamı olmayan boş bir kanaldır."⁷⁹ Anarşi, edenlerin toplum içinde birbirlerini algılama durumlarına göre geliştirdikleri ilişkilerin yapısıdır. Dolayısıyla anarşiye bu ilişkileri oluşturan edenler anlam verir.⁸⁰ Bu durumda gerçekçi teorilerin iddia ettiği yapı ve onun sonucunda ortaya çıkan davranışlar bir zorunluluk değil, devletlerin zaman içerisinde etkileşim yoluyla belirli davranış şekillerini benimsemeleri ve bunun uluslararası toplumda yaygınlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Öyle ise, farklı bir şekilde gelişen etkileşimler farklı bir ilişki yapısının ortaya çıkmasına neden olabilir. Zaman içerisinde paylaşılan anlam, düşünce ve değerlerin gelişmesi ile oluşan yapı Wendtçi inşacılıkta anarşi kültürü olarak adlandırılmakta ve üç anarşik kültürden bahsedilmektedir: Hobbesçu, Lockçu ve Kantçı anarşi kültürleri.⁸¹

Anarşi kültürleri kendi ve ötekini farklı şekilde konumlandıran ve bununla bağlantılı farklı rol ilişkileri tanımlayan bir yapıya dayanırlar. Wendt anarşi kültürlerinin her biri için ayırt edici bir özne modeli tanımlamaktadır. Bu Hobbesçu kültür için "düşman", Lockçu kültür için "rakip", Kantçı kültür için "dost"tur. "Düşman" özne modeli, birbirini sürekli olarak tehdit eden ve sınır gözetmeyen bir şiddeti meşru gören bir yapıyı yansıtırken, "rakip" modelinde şiddeti belirli ölçüler içinde meşru gören rekabet halindeki "rakipler" vardır. "Dost" modelinde ise özneler problemlerini çözmek için şiddeti kullanmazlar. Ortak tehdiye karşı birlikte çalışırlar.⁸²

⁷⁸ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, pp. 249-250.

⁷⁹ A.g.e., p. 309.

⁸⁰ A.g.e., p. 309.

⁸¹ A.g.e., p. 309.

⁸² A.g.e., pp. 257-258.

Hobbesçu kültürde devletlerarasında paylaşılan bilgi; devletin diğer devletleri kendi yaşam ve özgürlüğünü tehdit eden düşmanlar olarak görerek buna dayalı politikalar geliştirmesi esasına dayanır. Devletler güç politikasını, ilişkilerini nasıl yürüteceklerine dair ortak anlayışlarının bir sonucu ve gerçekçi politik (*realpolitik*) kültürün bir normu olarak benimsemektedir.⁸³ Kendi varlıklarını bu kültürün devamlılığında gören devletler yine buna uygun kimlik ve çıkarlar geliştirirler.

Wendt uluslararası tarihteki savaşların sayısının çokluğunun ve bu nedenle tarihten silinen devlet sayısının fazlalığının uluslararası sistemin, genellikle “öl ya da öldür” anlayışının hâkim olduğu Hobbesçu kültürle eş tutulmasına neden olduğunu belirtmektedir.⁸⁴ Oysa Vestfalya’dan beri savaşlar uluslararası politikanın önemli bir aracı olma özelliğini korumakla birlikte belirleyici olma özelliğini yitirmiş durumdadır. Artık savaşlar sonucunda devletlerin ortadan kalkması yok denecek kadar azalmış, küçük devletleri büyük devletler karşısında koruyan normlar gelişmiştir. Sınırların güç kullanarak değiştirilmesi uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Bu durum Hobbesçu kültüre hâkim mantıktan farklı bir mantıkla, “yaşa ve yaşat” anlayışının hâkim olduğu, “düşman” değil “rakip” özne modeline dayanan Lockçu anarşi kültürü ile açıklanabilir.⁸⁵

Lockçu anarşi kültüründe de devletler sorunlarını çözmek için şiddete başvurmaktadır ancak bu diğerini tamamen ortadan kaldırma boyutuna ulaşmamaktadır. Uluslararası sistem; temelinde, devletlerin birbirlerinin yaşam ve özgürlüğünü yok etmeyeceklerine dair ortak beklentinin bulunduğu “egemenlik” kurumuna dayanmaktadır. Devletler zaman içerisinde bu kurumu koruyacak uluslararası norm ve hukuk kuralları ile uygulayıcı kurumlar geliştirmiştir.⁸⁶ Ancak dikkat etmek gerekir ki bu kuralların uygulanması merkezi bir otoritenin zorlaması ile olmamaktadır. Anarşik bir yapıda devletler özneler arası paylaşılan anlamı kurumsallaştırmaktadır. Nasıl Hobbesçu kültürde güce dayalı ortak anlayış buna uyumlu kimlik ve çıkar geliştirilmesine neden oluyorsa bu yapıda da devletler çıkarlarını karşılıklı egemenlik anlayışlarına saygıda görmektedir.

Wendt’in, Lockçu anarşi kültürünü açıklarken başvurduğu kavramlardan biri de Foucault’dan esinlenerek kullandığı “bireyselleştirici etki”dir. Buna göre günümüz modern toplumunda bireylerin sosyal yaşamdaki yeri, belirli bir söylem

⁸³ A.g.e., p. 268.

⁸⁴ A.g.e., p. 279.

⁸⁵ A.g.e., p. 279.

⁸⁶ A.g.e., pp. 280-281.

doğrultusunda maddi birey varlığına yüklenen anlama bağlıdır. “Söylem, maddi bireyi sosyal bireye çevirerek bugün anladığımız anlamda ‘rasyonel aktör’ü yaratmaktadır.”⁸⁷ Uluslararası alanda da Lockçu anarşi kültürünün devletler üzerinde benzer etkileri bulunmaktadır. Bunlardan ilki sistemde yer almak için belirli ölçütlerin karşılanması gereğidir. Vestfalyacı sisteminde bu ölçüt “devlet” olmaktır.⁸⁸ Her ne kadar gittikçe artan sayıda devlet dışı oluşumlar uluslararası alanda varlık gösterebilir de bunlar henüz genel yapıyı değiştirmekten uzaktır. Geçmişte “hiyerarşik, bürokratik, Hristiyanlık, monarşi” gibi farklı şekiller alan bu tip ölçütü, günümüzde “bir ulus devlet olmak, modern bir devletin kurumlarına sahip olmak, soykırımdan kaçınmak, ‘kapitalist’ ve ‘demokratik’ bir devlet olmak” şeklini almıştır.⁸⁹ Lockçu kültürün üçüncü bireyselleştirici etkisi devletlerin sosyal veya ortak kimlikleri ile ilişkilidir. Normal olarak devletler kendi aralarında çıkarıcı olmak eğilimindedir. Ancak söz konusu sistemin dışından bir tehdit olduğunda Lockçu devletler grup dayanışmasına girerek sistemi korumak yoluna gitmektedir.⁹⁰ Tekrar vurgulamak gerekir ki ortak eylem Lockçu anarşinin ayırt edici bir özelliği değildir. Bu devletlerin sistemi korumak adına ortak eylemde bulunabilme özelliklerine sahip olduklarını işaret etmesi açısından önemlidir. Yoksa devletlerin özgeci oldukları anlamına gelmemektedir. Dördüncü etki önceki üç etkideki sosyal ağırlıklı vurguya rağmen devletlerin “sadece kendileri gibi olma”, varlıkları için diğerlerine ihtiyaç duymama gibi daha bireyci özelliklerini öne çıkarmaktadır.⁹¹ Devlet bu özellikleri itibari ile kendi varlığını devam ettirmek için diğerlerinden çok kendini düşünmekte, “kendi kendine yeten”, “çıkarıcı” bireyler olarak varlıklarını sürdürmeyi tercih etmektedir. Ancak Lockçu kültürün Hobbesçu kültürden farkı, rekabetin hâkim olduğu sistemik bir yapıda, şiddetin devletlerin birbirini ortadan kaldırma noktasına ulaştırılmamasıdır. Bu sistemik yapının bilincindeki devletler bir yandan kendi çıkarlarını düşünerek hareket ederken diğer yandan ait oldukları grubun belirli eylemleri yapmalarına müsaade eden bir özne modeli (rakip) gerektiğinin farkındadır.⁹² Dolayısıyla Lockçu kültür, liberalizmin “çıkarıcı” olmak ile bireyselliğini sürdürebilmek için içinde bulunulan toplumsal yapıyı sürdürmek şeklindeki ikilemini uluslararası sistemde yansıtmaktadır.⁹³

⁸⁷ A.g.e., p. 291.

⁸⁸ A.g.e., p. 291.

⁸⁹ A.g.e., p. 293.

⁹⁰ A.g.e., pp. 293-294.

⁹¹ A.g.e., p. 294.

⁹² A.g.e., p. 295.

⁹³ A.g.e., p. 294.

Wendt'e göre çağdaş uluslararası sistem son üç yüzyıldır Lockçu anarşi kültürüne dayanmaktadır.⁹⁴ Yukarıda da genel hatları verilmeye çalışıldığı gibi bu sistemin ana aktörü devlettir. Devletler bir yandan sadece kendi çıkarını düşünen bireycilerdir. Dolayısıyla sistem bir öz-yardım sistemidir. Diğer yandan egemenlik kurumu nedeniyle birbirlerinin yaşam hakkı ve egemenliğini tanır. Bundan dolayı düşmandan çok birbirlerinin rakibi olarak nitelemek daha doğru olur. Bu ise onları sistemin devamlılığı bağlamında statükocu yapar. Devletler sisteme yönelik bir tehdit söz konusu olduğunda çıkarlarından kısmen vazgeçerek işbirliğine yönelebilirler. Bu tamamen kendi kendine yardım sistemi olan Hobbesçu kültürden farklı ötekine de yardımı içerebilen bir sistemdir. Ancak bütün bunların Wendtçi inşacılık açısından önemi Lockçu kültürdeki bu unsurların sisteme dışsal olarak verili değil tarihsel süreç içerisinde aktörler arası paylaşılan anlamlar tarafından oluşturulmuş olmasıdır.⁹⁵

Kantçı anarşi kültürünün baskın özne modeli ise "dost"tur. Bu kültürde "devletlerin anlaşmazlıkları savaşımadan halletmeleri ve aralarından birinin güvenliğinin tehdit edilmesi halinde tehdidi ortak olarak bertaraf etmeleri"⁹⁶ beklenir. Burada da yine diğer anarşi kültürleri gibi merkezi bir gücün düzenleyiciliği yoktur. Barışı sağlayan öznelerin bu konudaki ortak niyet ve yaklaşımlarıdır. Bu paylaşılan bilgi, Lockçu kültürde görülen rakipler arasındaki askeri güce başvurma eğilimini gereksiz kılmaktadır. Kantçı kültürün dostları anlaşmazlıklarını askeri gücün dışındaki farklı yöntemlerle çözmeyi tercih etmektedir.⁹⁷ Lockçu kültüre uygun bir güvenlik yapılanması olan ittifakların aksine Kantçı kültür, belirli bir zaman ve tehdit kısıtlaması olmayan "ortak güvenlik" yapılanmasını öngörmektedir.

Wendtçi inşacılıkta devletlerin farklı anarşi kültürlerinin norm ve değerlerini uygulama dereceleri bu kültürün yeniden üretilmesine katkıda bulunma ve aynı zamanda içinde bulunduğu kültür tarafında etkilenme veya oluşturulma durumlarını etkilemektedir. Buna göre bir devlet içinde bulunduğu anarşi kültürünün norm ve paylaşılan değerlerini uygulama derecesi üç farklı şekilde olabilir: (i) Bunlara uymaya zorlandığı için; (ii) bunlara uymaktan çıkarı olduğu için; (iii) bunları meşru gördüğü yani tam anlamı ile benimsediği için. Bu üç durum içerisinde ancak üçüncü durumda aktör kültürün normlarını gerçek anlamda içselleştirebilir ve yapı tarafından inşa edilebilir. Diğer durumlarda sadece aktörün münferit karar ve eylemleri etkiye

⁹⁴ A.g.e., p. 297.

⁹⁵ A.g.e., p. 296.

⁹⁶ A.g.e., p. 299.

⁹⁷ A.g.e., pp. 299-300.

maruz kalır.⁹⁸ Bu durum aktöre kendini ötekileri ile ilişkilendirme ve kendi beklentileri ile ötekilerin beklentilerini ortak tanımlama imkânı verir. Diğer bir deyişle kendi kimlik ve çıkarını ötekilerinki ile ortak tanımlayabilir.⁹⁹ Yapı ve eden arasındaki inşacı etkileşimin gerçekleşmesi de üçüncü durumla mümkün olur.

1.2.3 Yapı ve Eden Etkileşimi

Sosyal bir varlık olan bireyin özelliklerinin içinde bulunduğu toplumda bir değer ifade edebilmesi için hem içsel hem dışsal süreçlerle doğrulanması gerekir. İçsel süreç, kişinin kendini ötekinin bakış açısıyla tanımlamasıyla olur. Dışsal süreçte ise rollerin toplum tarafından kabulü söz konusudur. Birey ve kültür etkileşiminde bu iki süreç de önemli roller oynamaktadır. Edenin kültürel süreçleri benimsemesi sayesinde sosyal yapının eden üzerindeki kurucu etkisi mümkün olmaktadır.¹⁰⁰ Wendtçi inşacılığa göre benzer süreçler uluslararası ortamda da işlemektedir. Devletin özelliği olarak görülen birçok özellik uluslararası sosyal yapı tarafından mümkün kılınmaktadır. Devletlerin sahip olduğu bireysel norm ve değerler ancak uluslararası kültür içerisinde bir anlam ifade etmektedir.¹⁰¹ Devletin bu etkileşimi benimseme derecesi ise yapının eden üzerindeki kurucu/oluşturucu etkisini artırmaktadır.¹⁰²

Sosyal inşacılıkta “yapı” olarak belirtilen özneler arası paylaşılan norm, anlam ve değerleri edenden ayırmak mümkün değildir. Aslından bu yapı özneler tarafından oluşturulmaktadır. Yani yapı ve eden karşılıklı olarak birbirini oluşturmaktadır. Sosyal yapıyı oluşturan bu paylaşılan anlamların günlük pratiklerle hayata geçirilmesidir.¹⁰³ Öz-yardım sistemlerinin oluşumunda bu tür pratik etkileşimlerin sistemik yansımalarını görmek mümkündür. Eğer bir devlet diğer bir devlet tarafından tehdit ediliyorsa kendisi de buna uygun politikalar üretir; silahlanır ve kendisine yakın bulduğu devletlerle ittifak ilişkisine girer. Bunun karşısında diğer devlet benzer politikalarla cevap verir; tehdidi karşılamak için daha fazla silahlanır ve karşı bir ittifaka girer. “Güvenlik ikilemi” denilen bu etkileşim devletlerin doğasında olan bir özellik değildir. Sosyal etkileşim içerisindeki birbirine güvensizlik duyan

⁹⁸ A.g.e., p. 250.

⁹⁹ A.g.e., pp. 272-273.

¹⁰⁰ A.g.e., p. 182.

¹⁰¹ A.g.e., p. 372.

¹⁰² Bu kurucu etkinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki bir örneği için bkz. Fulya Ereker, **a.g.e.**2010, ss. 174-175. Paylaşılan normların devletlerin çıkarlarını yeniden tanımlamalarına neden olmaları konusunda bir örnek için bkz. Jeffrey T. Checkel, **a.g.e.**, p. 336.

¹⁰³ Alexander E. Wendt, **a.g.e.**, 1987, pp. 358-359.

devletler tarafından oluşturulmuştur. Paylaşılan ortak anlamlar buna ilişkin kimlik ve çıkarları da oluşturmuştur.¹⁰⁴ Bu bahsedilen süreç tam olarak Hobbesçu anarşi kültürünün oluşumunu anlatmaktadır. Wendt'in tabiri ile; "belirli bir kimlik ve çıkar yapısını yaratan ve canlandıran pratiklerden ayrı bir anarşi mantığı yoktur; yapının süreçten ayrı bir yapısı veya nedensel gücü yoktur... Anarşi devletlerin yaptığı bir şeydir."¹⁰⁵ Hopf, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Vietnam'a müdahalesini bu türden bir sosyal pratik olarak görmektedir.¹⁰⁶ Bu müdahaleyle ABD kendine atfettiği "büyük devlet", "empyralist", "düşman", "müttefik" gibi birkaç kimliği yeniden üretirken, ABD'yi empyralist olarak gören diğer devletler bu pratikle "empyralist"i paylaşılan anlamını yeniden üretmektedir.

Devletlerin karşılıklı etkileşimi yoluyla kurulan yapı ve buna bağlı kimlik ve çıkarlar bir kere tesis edildikten sonra yine karşılıklı etkileşim süreçleri yoluyla idame ettirilirler. Bir süre sonra da bu, aktörün tercihlerini sınırlayan sabit bir ilişki haline dönüşür.¹⁰⁷ Diğer bir taraftan ise düzenli sosyal pratikler yoluyla yeniden üretilen sosyal yapı aktörlerin rol ve beklentilerinin bir düzen içinde gerçekleşmesini sağlayarak belirsizliği azaltır.¹⁰⁸ Hopf, sürekli tekrarlanan pratiklerin seçenekleri değerlendirme dışında bırakarak edenleri bağlayıcı sosyal yapılar üretebildiklerini ifade etmektedir.¹⁰⁹ Böylece edenlerin tercihleri her zaman farklı seçeneklerin değerlendirildiği, rasyonel bir seçime dayanan bilinçli bir tercih olmayabilmektedir. Bu Wendtçi inşacılıktaki norm ve değerlerin uygulanma derecesine bir dördüncüsünü eklememizi gerektirmektedir: "alışkanlık". Daha önce uluslararası sosyal yapıyı oluşturan unsurlardan biri olan norm ve değerlerin devletin üzerindeki kurucu etkisinden bahsedilmişti. Bunların pratik uygulamaları kurucu etkiyi artıracı bir işlev görmektedir. Örneğin NATO'nun üye ülkeleri arasında uzun yıllardır yürüttüğü ortak eğitim ve tatbikat faaliyetleri gibi pratikler bu türden bir "alışkanlık" yoluyla üye ülkeler arasında ortaklık duygusunu geliştirirken, paylaşılan norm ve değerlerin idame edilip geliştirilmesinde etkili olmuştur. "Alışkanlığın" pratiklerin uygulayıcısı konumundaki aktörlerde yani devlet bürokrasisinde görev alan diplomat ve askerlerdeki yansıması ise içinde bulundukları kurumsal yapı ve süreçlere bir çeşit "bağlılık" duygusu olabilmektedir. Örneğin, sivil ve asker bürokraside oluşan bu

¹⁰⁴ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1992, Vol. 46, No.2, Spring, 391-425, pp. 406-407.

¹⁰⁵ *a.g.e.*, pp. 394-395.

¹⁰⁶ Ted Hopf, *a.g.e.*, 1998, p. 178.

¹⁰⁷ Maja Zehfuss, *a.g.e.*, 2004, p. 43.

¹⁰⁸ Ted Hopf, *a.g.e.*, 1998, p. 178.

¹⁰⁹ Ted Hopf, "Constructivism All The Way Down", *International Politics*, 2000, September, 369-378, p. 372.

“bağlılık” duygusu NATO’nun Soğuk Savaş sonrasındaki devamlılığını açıklayan nedenlerden biri olarak görülmektedir.¹¹⁰

¹¹⁰ Joe Burton, NATO After the Cold War: Explaining the Durability of the Atlantic Alliance in a New Global Context, the University of Otago, Dunedin, New Zealand, 2010, p. 39 (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**).

İKİNCİ BÖLÜM

NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ

2.1 Dönüşüm Sürecinin Tarihi ve Kavramsal Temelleri

Ülkelerin ittifak ilişkisine girmelerinin askeri, ekonomik, dini, kültürel çeşitli nedenleri olabilir. Ancak aynı zamanda savaşların tarihi olan uluslararası ilişkiler tarihindeki baskın ittifak ilişkisinin ortak bir amacı elde etmek veya tehdidi bertaraf etmek maksadıyla bir araya gelerek oluşturulan ittifak ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ittifak, iki veya daha fazla devletin güvenlikleri artırmak maksadıyla çeşitli alanlardaki güçlerini birleştirerek yaptıkları işbirliği olarak tanımlanabilir.¹¹¹ Bu tür askeri boyutu ağır basan ittifaklarda elde edilmek istenen amaca ulaşıldığında ittifakların ortadan kalkması beklenir; çünkü işbirliğini oluşturan koşullar ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla yapılan işbirliğinin geçici bir süre için olduğunun farkında olan ülkeler arasında birbirlerine karşı bir güvensizlik söz konusudur. Bu nedenle birbirlerine karşı daima temkinli yaklaşarak ittifak içerisindeki ülkelere birinin askeri kapasitesini diğerlerine göre daha da artırması çok istenmez; çünkü bu güç başka bir zaman müttefiklerine karşı yöneltilebilir. Yani ittifak ilişkisi her zaman karşılıklı güvene dayalı uzun süreli bir ilişki değildir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesi Molotov-Ribbentrop Paktı'nın imzalanmasıyla beraber Nazi Almanyası ile ittifak ilişkisine giren Sovyetler Birliği kısa bir süre sonra müttefikinin saldırısına maruz kalmıştır. Nazi Almanyası'na karşı bir araya gelen koalisyon ise daha savaş bitmeden birbirine rakip ittifaklar oluşturmuştur. Bununla birlikte ittifakları her zaman bu kadar kısa süreli ve kırılgan olduğunu düşünmek doğru değildir. Napolyon Savaşları'ndan sonra Avusturya Başbakanı Metternich öncülüğünde Viyana Kongresi sonucu kurulan ittifak uzun yıllar Avrupa'da istikrarın korunmasında önemli bir rol oynamıştır.

Gerçekçi yaklaşıma göre devletler, merkezi bir otoritenin olmadığı anarşik bir uluslararası ortamda, diğer devletlere göre askeri ve ekonomik güçlerini artırarak ayakta kalabilmek için ittifak kurarlar.¹¹² Liberal yaklaşımda ise mutlak faydanın artırılması bağlamında, karşılıklı bağımlılık ve işbirliği geliştirilerek uluslararası ve ulus üstü yapılar yoluyla geliştirilen ortaklıklar söz konusudur. Liberal teoriye göre benzer siyasi yapılara sahip devletlerin birbirleriyle ittifak kurmaları daha olasıdır¹¹³.

¹¹¹ Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, 2009, Vol. 61, No.1, January, 86-120, p. 116.

¹¹² Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, p. 12.

¹¹³ *A.g.e.*, p. 29.

Liberal rejimlere sahip ülkelerin kurduğu ittifakların ise diğerlerine göre daha uzun süreli olması beklenmektedir.¹¹⁴ Demokratik rejimle yönetilen devletlerde yöneticilerin kendilerini seçenlerin taleplerini dikkate almak durumunda olmaları, bu devletlerin birbirleriyle çatışma ihtimalini azaltmaktadır. Zira “savaşa karar vermek için vatandaşın onayı alınması gerekiyorsa, onların kendileri için büyük sıkıntılar doğuracak böyle bir karar vermeden önce dikkatli davranmaları çok doğaldır.”¹¹⁵ İnşacı yaklaşıma göre ise; ortak davranış normları, ortak değerler ve ortak siyasal kültüre sahip devletlerin süregelen işbirliğine dayalı olarak oluşturdukları ittifak veya kurumlar birbirlerinin kimliklerini ve beraber geliştirdikleri ortak kimliklerini güçlendirmelerini sağlamaktadır.¹¹⁶

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın metninde belirtilmese de NATO'nun temel olarak Sovyet tehdidine karşı bir ortak savunma örgütü olarak kurulduğu bilinmektedir¹¹⁷. Antlaşmanın üçüncü, beşinci ve altıncı maddeleri ittifakın üyelerine yönelik bir saldırı karşısında alınacak tedbirlerle ilgilidir. Üçüncü madde de üye ülkelerin bireysel ve ortak savunma kapasitelerinin geliştirileceği belirtilirken; ortak savunmanın vurgulandığı beşinci maddede, “Kuzey Amerika veya Avrupa’da üye ülkelere herhangi birine yapılacak bir saldırının tüm üye ülkelere yapılmış kabul edileceği” belirtilmekte ve “böyle bir saldırının olması durumunda BM sözleşmesinin 51’inci maddesine tanınan bireysel veya ortak savunma hakkı uyarınca saldırıya uğrayan taraf veya taraflara yardım edileceği”¹¹⁸ ifade edilmektedir. Altıncı madde ise beşinci maddeye atıfla ittifakın coğrafi sınırlarını çizmektedir.

Bir savunma ittifakı için normal karşılanması gereken bu maddeler yanında antlaşmanın bazı maddelerinde bir savunma ittifakının ötesinde anlamlar içeren hususlar bulunmaktadır. Örneğin giriş kısmında BM’nin amaç ve prensiplerine bağlılık belirtildikten sonra “...demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulu medeniyet ve ortak mirası koruma kararlılığı” vurgulanmaktadır. Birinci maddede; yine BM sözleşmesine atıfta bulunarak, “üyelerin uluslararası anlaşmazlıkları, uluslararası barış ve güvenliği

¹¹⁴ Stephen M. Walt, *a.g.e.*, 2009, p. 90.

¹¹⁵ Immanuel Kant, “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch”, 1795, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kant/kant1.htm> (Erişim tarihi: 27.04.2016).

¹¹⁶ Thomas Risse-Kappen, “Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO”, Katzenstein, P. J., (ed.), *Culture of National Security*, Colombia University Press, New York, 1996, 357-399, p. 390.

¹¹⁷ NATO Resmi İnternet Sayfası, “A Short History of NATO”, <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (Erişim tarihi 06 Kasım 2014). NATO’nun kuruluşundaki diğer iki temel amaç; milliyetçi militarizmin engellenmesi ve Avrupa’daki siyasi bütünleşmenin desteklenmesi idi

¹¹⁸ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty) md.5, 4 Nisan 1949.

tehlikeye düşürmeyecek şekilde barışçı metotlarla” çözecekleri ve “uluslararası ilişkilerinde, BM’nin amaçlarına herhangi bir biçimde aykırılık teşkil edecek, tehdit ve güç kullanımından kaçınacakları”¹¹⁹ belirtilmektedir. İkinci maddede ise; “üyeler arasındaki barışçı ve dostça ilişkilerin; kurumları güçlendirmek, bu kurumların üzerine inşa edildiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve istikrar ve refahı artırmak suretiyle sağlanacağı”¹²⁰ belirtilmektedir. Maddenin devamında “ekonomi politikalarındaki uyumsuzlukların ortadan kaldırılması” ve “ekonomik işbirliğinin artırılması”¹²¹ hususlarına yer verilerek ortak değer, normlar ile ortak kimlik geliştirilmesinde karşılıklı etkileşim ve iletişimi sağlayacak koşulların oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu maddeler, NATO’nun varlığını Soğuk Savaş’ın ötesine de taşıyacak anlayışın temellerinin kuruluş antlaşmasında yer aldığını göstermektedir. Bu anlayış, İttifak üyelerinin güvenliğinin topraklarının sadece askeri araçlarla savunulması ile sağlanacağı bir ortaklıktan öte anlamlar içeriyordu.

Wendt’e göre İkinci Dünya Savaşı’ndan beri Kuzey Atlantik bölgesindeki devletler, anlaşmazlıkların çözümünde zaman zaman güce başvurulmuş ve güvenlik konusunda bireysel davranılan Lockçu kültürün ötesine geçmişlerdir.¹²² İnşacı yaklaşımın uluslararası kültürü sabit ve verili değil, özneler arası etkileşimle oluşturulan sosyal bir inşa süreci olarak gören yaklaşımı, bu anarşi kültürlerinin değişimine olanak vermektedir. Bu değişimin zorunlu olarak belirli bir kültürden diğerine olmasını beklenmemelidir. Ancak Wendt’in de belirttiği gibi uluslararası ilişkiler tarihindeki her kültürel değişim daha çok işbirliği ve ortak eyleme uygun bir yapı getirmiştir.¹²³ Uluslararası ilişkiler tarihinin büyük bir bölümünde Hobbesçu kültür gözlenmişken, on yedinci yüzyıldan itibaren Avrupa’da gelişmeye başlayan Lockçu yapı zamanla küresel bir boyut kazanmış, yirminci yüzyılın ikinci yarısında ise yeni bir yapısal değişimin emareleri görülmeye başlanmıştır.¹²⁴ Kantçı kültür olarak tanımlanan yeni kültürün normları “güce başvurmama” ve “güvenlik konusunda ortak hareket etmek” olarak belirlemiştir.¹²⁵ “Çoğulcu güvenlik toplumu” ve “ortak güvenlik” kavramları ise bu normlar üzerinde gelişen politik kültürü devletlerarası seviyede genel bir çerçeveye oturtan bir yaklaşım sunmuşlardır. Çoğulcu güvenlik toplumu Deutsch ve arkadaşları tarafından, “üyelerinin

¹¹⁹ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.1, 4 Nisan 1949.

¹²⁰ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.2, 4 Nisan 1949.

¹²¹ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.2, 4 Nisan 1949.

¹²² Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 297.

¹²³ *A.g.e.*, p. 314.

¹²⁴ *A.g.e.*, p. 314.

¹²⁵ *A.g.e.*, p. 298-299.

problemlerini birbirlerine karşı fiziki güç kullanarak çözmek yerine başka bir metotla çözeceklerine dair gerçek bir teminat olan” bağımsız devletlerden oluşan topluluk olarak tanımlanmıştır.¹²⁶ Buradaki “gerçek teminat, birbirlerinin barışçıl niyet ve davranışlarının paylaşılan bilgisidir.”¹²⁷ Adler ve Barnett’e göre de güvenlik toplumunu benzer yapılanmalardan ayıran üyelerinin “barışçıl değişim” konusunda ortak beklentileridir.¹²⁸ Barışçıl değişim konusundaki ortak beklentileri ise öznel arası anlamlar, ortak kimlikler ve değerlerin çeşitli etkileşimler ve işlemler sonucunda kurumsallaştığı bir inşacı süreç sonrasında gerçekleşebilir.¹²⁹ Bir güvenlik toplumunda askeri gücün birbirlerine karşı kullanılmayacağını bilmesi onun anlamını da tamamen değiştirmektedir.¹³⁰ Güvenlik toplumunda problemlerin çözümü için diplomatik, ekonomik başka yollar tercih edilmektedir. Askeri güç ise dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı güvenlik toplumunu savunmak için geliştirilmek istenmektedir.

NATO’nun kuruluşunda Sovyet tehdidi önemli faktörlerden biri olsa da “milliyetçi militarizmin engellenmesi” ve “Avrupa’daki siyasi bütünleşmenin desteklenmesi”¹³¹ hedefleri de etkili olmuştu. NATO’nun ilk Genel Sekreteri Lord Ismay’in belirttiği gibi NATO’nun amacı “Rusları dışarda, Amerikalıları içerde, Almanları aşağıda tutmaktı (*to keep the Russians out, the Americans in, and the Germans down*).”¹³² Avrupa’nın yeniden bölünme ve çatışma ortamına sürüklenmeyecek bir yapıya kavuşturulma çabası İttifak yapılanmasını da etkilemişti. Bu kapsamda “karşılıklı güvensizlik, rekabet ve istikrarsızlığı” önlemek için NATO; “askeri-politik yapının entegrasyonu, askeri ve siyasi yapıların çok uluslu olması, uluslar üstü savunma politikasının geliştirilmesi, askeri yapıların sivil demokratik kontrolüne yönelik prensip ve ilkelerin geliştirilmesi”¹³³ gibi bir takım tedbirler geliştirmişti. Bu tedbirler üye ülkelerin arasında güvenlik toplumu normlarının yerleşmesinde etkili olmuştu. Nitekim, Fransa-Almanya arasındaki tarihi düşmanlığın ortadan kaldırılması ve Türkiye-Yunanistan arasındaki gerginliğin çatışmaya

¹²⁶ Karl W. Deutsch et. al., **Political Community and the North Atlantic Area**, Princeton University Press, New Jersey, 1957, pp. 5-6.

¹²⁷ Alexander Wendt, **a.g.e.**, 1999, p. 299.

¹²⁸ Emanuel Adler and Michael Barnett, “A Framework For The Study of Security Communities”, Emanuel Adler and Michael Barnett (ed.), **Security Communities**, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, 29-65, p. 34.

¹²⁹ A.g.e., p. 59.

¹³⁰ Alexander Wendt, **a.g.e.**, 1999, p. 300.

¹³¹ NATO Resmi İnternet Sayfası, ‘A Short History of NATO’, <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (Erişim tarihi 06 Kasım 2014).

¹³² Lord Ismay, **aktaran** Geoffrey Wheatcroft, “Who Needs NATO?”, The New York Times, 15 June 2011, http://www.nytimes.com/2011/06/16/opinion/16iht-edwheatcroft16.html?_r=0 (Erişim tarihi: 28.04.2016).

¹³³ Celeste A. Wallander, “Institutional Assets and Adaptability: NATO After the Cold War”, **International Organization**, 2000, Vol.54, No.4, Autumn, 705-735, p. 716.

dönüşmemesi bu normların etkisine bağlanabilir.¹³⁴ Bu çerçevede NATO, başlangıçtaki ortak tehdit algısının yarattığı ittifak oluşumundan, süreç içerisinde, bir güvenlik toplumu olarak kurumsallaşmaya doğru gitmiştir.¹³⁵

Ortak güvenlik, “toplumun üyelerinden birinin güvenliği tehlikeye düştüğü zaman, kendi güvenlikleri tehlikeye düşmediği halde diğer üyelerin yardıma geldiği, karşılıklı yardımlaşma sistemini” ifade etmektedir.¹³⁶ İttifak sistemlerinde devletler ortak tehdit kaşısında güçlerini birleştirirken, ortak güvenlik sisteminde devletler tehdidin cinsi, zamanı ve kimin tarafından yapıldığına bakılmaksızın kendilerini tek bir birim olarak görmektedir.¹³⁷ İttifak sisteminden farklı olarak, gruba üye ülkelerin askeri güçlerinin ilerde bir zamanda kendilerine karşı kullanılabilme endişesi yerine ortak tehdiye karşı kullanılmak üzere bireysel ve ortak kabiliyetlerin geliştirilmesi yönünde işbirliği çabası vardır.¹³⁸ Bu çerçevede Kuzey Atlantik Antlaşması’nın üçüncü maddesinde herhangi bir tehdit tanımlamaktan ziyade, “antlaşmanın hedeflerini daha etkin bir şekilde başarmak için, bireysel ve müşterek olarak, öz-yardım ve karşılıklı yardım yoluyla, silahlı bir saldırıya karşı koymayı sağlayacak bireysel ve ortak yeteneklerin idame ettirileceği ve geliştirileceği”¹³⁹ belirtilmiştir. Dördüncü madde ise; “üyelerden birinin toprak bütünlüğü, politik bağımsızlığı ve güvenliğinin tehlikeye düşmesi durumunda birbirleriyle danışacakları”¹⁴⁰ belirtilmektedir. Böylece, dış tehdit ve problemlere karşı ortak bir tutum ve anlayış birliği sağlamak kolaylaşırken; krizlerin kontrolden çıkmadan çözülmesinde ortak tutumun sağladığı diplomatik güçten da faydalanmak mümkün olmaktadır. İç problemler karşısında ise karşılıklı yanlış anlamaların giderilmesi ve tarafların çözüme diplomatik yollarla ulaşılması konusunda işlevsel bir platform oluşturmaktadır. Bu yönüyle dördüncü madde, hem ortak güvenlik hem de güvenlik toplumu olma özelliklerini desteklemektedir.

Kuzey Atlantik bölgesinde süreç içerisinde gelişen politik kültürün iki önemli sütunu ortak güvenlik ve çoğulcu güvenlik toplumu yaklaşımı ise bunların üzerine oturduğu zemin ise; insan hakları, bireysel ve sivil özgürlükler, siyasal haklar gibi liberal değerlerle; sivil toplum, siyasal çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, demokrasi,

¹³⁴ Hasan Ulusoy, “Collective Security In Europe”, *Perceptions*, 2003, ,Vol. VII, No.4, Dec 02-Feb 03, s. 18.

¹³⁵ Thomas Risse-Kappen, *a.g.e.*, 1996, p. 372.

¹³⁶ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 300.

¹³⁷ A.g.e., p. 301.

¹³⁸ A.g.e., p. 301.

¹³⁹ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.3, 4 Nisan 1949.

¹⁴⁰ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.4, 4 Nisan 1949.

özel mülkiyet ve serbest pazar ekonomisi gibi sosyal ve toplumsal düzenlemelere dayanan Avrupa-Atlantik uluslararası toplumunun varlığıdır.¹⁴¹ Kuzey Atlantik Antlaşması'nın giriş kısmında da ifade edilen norm ve değerlere dayalı bu uluslararası toplum, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "kendi yaşam biçimine" ve "toplumsal düzeni"ne tehdit olarak algıladığı "öteki"ne karşı bir savunma örgütü olarak NATO'yu kurmuştu.¹⁴² Risse-Kappen'e göre aslında Soğuk Savaş da toplumsal ve uluslararası düzen konusundaki dünya görüşlerinin çatışmaya başlamasından kaynaklanmıştı.¹⁴³ Doğu Avrupa'nın "Sovyetleştirilmesi" sürecinde de belirgin olarak ortaya çıkan Batı değerlerine yönelik tehdit, Kuzey Atlantik toplumu devletlerinin ortak kimlik geliştirmelerine katkıda bulunmuştu.¹⁴⁴

İki kutuplu güç dengesinin hâkim olduğu Soğuk Savaş yıllarında NATO'nun yaklaşık her on yılda bir yenilenen "stratejileri"¹⁴⁵ ağırlıklı olarak Doğu bloğunun askeri gücüne göre, "savunma ve caydırıcılık" eksenli olarak şekillenmişti. Bu kapsamda 6 Ocak 1950'de yayımlanan ilk belge NATO'nun fonksiyonunu "caydırıcılık" olarak belirtiyor, ancak bir saldırı olması durumunda İttifak kuvvetlerinin harekete geçeceği belirtilerek, "sınırlı savaş" yaklaşımı esas alınıyordu. Ayrıca SSCB'in İttifak karşısındaki sayısal üstünlüğüne de vurgu yapılıyordu. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişinden sonra yenilenerek "Kuzey Atlantik Bölgesi'nin Savunması İçin Stratejik Konsept" adı altında 3 Aralık 1952'de yayımlanan ikinci Stratejik Konsept ilkinden çok farklılık göstermiyordu. Bu yıllarda Kore Savaşı'nın ortaya çıkardığı, Avrupa'da savunmanın mümkün olduğu ölçüde Demir Perde'ye yakın başlatılması yaklaşımını içeren "ileri strateji" NATO'nun askeri değerlendirmelerinde yer almıştı. NATO'nun nükleer üstünlüğünü stratejik değerlendirmenin merkezine oturtan üçüncü Stratejik Konsept (23 Mayıs 1957) "kitlesel karşılık" yaklaşımını esas alıyordu. İttifak ülkelerinin savunma harcamalarını önemli oranda düşüren "kitlesel karşılık" yaklaşımı, SSCB ile herhangi bir şekilde "sınırlı savaş" yapılmasını reddediyordu. Zira başta tank ve mekanize birlikler olmak üzere konvansiyonel silahlar bakımından üstün olan SSCB'nin baskın tazında hızla yapacağı taarruzlara karşılık vermek mümkün olamayabilirdi.¹⁴⁶ NATO, "kitlesel

¹⁴¹ Frank Schimmelfennig, *a.g.e.*, pp. 213-214.

¹⁴² Gülnur Aybet, "The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship", *Perceptions*, 2012, Vol. XVII No.1, Spring, 19-36, p. 21.

¹⁴³ Thomas Risse-Kappen, *a.g.e.*, 1996, p. 378.

¹⁴⁴ *A.g.e.*, p. 378.

¹⁴⁵ Bu sayfadaki NATO Stratejileri hakkındaki bilgiler, NATO Resmi İnternet Sayfası, "Strategic Concepts", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015), kaynağından özetlenmiştir.

¹⁴⁶ Ali L. Karaosmanoğlu, *NATO'nun Dönüşümü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 12.

karşılık” stratejisini yaklaşık on yıl sonra tekrar gözden geçirmek zorunda kaldı. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Öncelikle, NATO ağırlıklı olarak ABD’nin nükleer kapasitesine bağlıydı. SSCB’den gelecek herhangi bir nükleer saldırı durumunda ABD’nin Avrupa’yı korumak isteyip istemeyeceği konusunda Avrupalı ülkelerin şüpheleri vardı. Ayrıca SSCB kıtalararası balistik füze geliştirme yeteneğine kavuşmuş ve nükleer kapasitesini de artırmıştı. Nükleer kapasitelerin birbirine denkliğini ifade etmek üzere “dehşet dengesi” veya “karşılıklı garanti edilmiş yok olma (*mutually assured destruction*)” tabirleri kullanılmaya başlanmıştı. Bu dönemde meydana gelen ikinci Berlin Krizi, nükleer caydırıcılığın Sovyetlerin Batılıları tehdit etmesini engellemediğini göstermişti. 1962’deki Küba Krizi ise iki kutbu nükleer bir savaşın eşiğine getirerek Soğuk Savaş gerginliğini sıcak bir savaşla sonlandırabilecek bir zirveye tırmandırmıştı. Bu gelişmeler, nükleer olmayan bir karşılığın daha çok tartışılmasını sağlayarak, nihayetinde “esnek karşılık” yaklaşımını esas alan NATO’nun dördüncü stratejisinin 16 Ocak 1968’de yayımlanmasına yol açtı. Bu strateji “kitlesele karşılık”tan farklı olarak “caydırıcılığı; saldırganın NATO’nun vereceği karşılığı tahmin etmesini engelleyecek bir esnek karşılığa dayandırmak ve bu sayede bir saldırı girişimin kendisi için kabul edilemez riskler içerdiğini anlamasını sağlamak” yaklaşımına dayanıyordu.

1960’ların sonunda başlayan doğu-batı blokları arasındaki yumuşama (*detente*) dönemi karşılıklı silah indirimlerini de kapsayan bir diyalog ve işbirliği dönemini başlatmıştır. Bu sürecin başlamasında önemli katkısı bulunan Harmel Raporu, Soğuk Savaş sonrası NATO stratejilerinin öncüsü olması bakımından da önem taşımaktadır. Dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel’in öncülüğünü yaptığı rapor Aralık 1967’de NATO Dışişleri Bakanları tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Bu yıllar, Fransa’nın NATO’nun askeri kanadından çekilmesinin ardından Washington Antlaşması’nın on üçüncü maddesinin uygulanmasına iki yıl kala NATO’nun ortadan kalkma ihtimalinin konuşulduğu yıllardı.¹⁴⁸ Bu nedenle rapor, İttifak’ın kendini yeniden tanımlayarak varlığını devam ettirmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu tanımlama İttifak’ın askeri rolünü teyit ederken politik rolünü de öne çıkarmayı içeriyordu. Böylece İttifak ortak bir savunma örgütünden ortak güvenlik örgütüne dönüşümünün işaretlerini de veriyordu.¹⁴⁹ Bu kapsamda raporda İttifak’ın iki temel fonksiyonundan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisinin; “saldırı ve diğer türlü baskıları caydırmak ve saldırı olması durumunda

¹⁴⁷ NATO Resmi İnternet Sayfası, “The Harmel Report”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm, Kasım (Erişim tarihi: 21 Kasım 2014).

¹⁴⁸ Adı geçen belge.

¹⁴⁹ Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, p. 95.

üye ülke topraklarını savunmak için yeterli askeri güçle birlikte politik dayanışmayı devam ettirmek"¹⁵⁰; ikincisinin ise; " politik konuların çözülebileceği daha istikrarlı bir ilişkiye doğru ilerlemek için sarf edilen çabaları sürdürmek olduğu" belirtilmekte, "askeri güvenlik ve politik yumuşamanın birbiri ile çelişkili değil birbirini tamamlayan hususlar olduğu" ifade edilmektedir.¹⁵¹ Dolayısıyla İttifak kendi güvenliğini sağlamanın yolu olarak karşı blokla ilişkileri geliştirmeyi stratejik bir hedef olarak belirlemektedir. Amaç, Kuzey Atlantik bölgesinde kalıcı barışı sağlayacak bir politik düzen kurulabilmesi için gerekli koşulları oluşturmaktır. Burada tercih edilen yöntemin sadece silahlanma ve askeri kapasitelerin artırılması değil de karşı tarafla siyasi ve sosyal etkileşimin seçilmesi dikkat çekmektedir. Nitekim bundan kısa bir süre sonra başlayacak AGİK siyasi ve sosyal etkileşimin zeminini oluşturacak politik çerçeveyi sağlamıştır.¹⁵²

AGİK, bloklar arası yumuşama ile başlayan süreçte Avrupa'da güvenlik, istikrar ve barışın ortak çıkarlara hizmet edeceği anlayışının bir sonucu olarak ülkeler arasında geçmişten kaynaklanan problemlerin aşılaraq iyi ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamıştır. Konferans sonunda imzalanan Nihai Senet'de devletlerarası ilişkilerin temel prensipleri ile silahsızlanma ve askeri güven artırıcı önlemlerin (Avrupa'da güvenlik) yanı sıra ekonomi, bilim, teknoloji, çevre, insani ve toplumsal alanlarındaki işbirliği esasları belirlenmiştir.¹⁵³ Aslında sadece devletlerarası düzeyde kalmayıp, bilimsel, ticari, ekonomik, sosyal, toplumsal ve kültürel birçok alanda işbirliği ve etkileşimi öngören Nihai Senet, Konferans'a katılan ülkelerin güvenlik ve barışa olan kapsamlı yaklaşımlarını da yansıtmaktadır. Uluslararası ilişkilerde iki kutuplu güç dengesi durumundan işbirliği ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir duruma geçişin emaresi olan bu yaklaşım, sosyal inşacı açıdan devletlerarası paylaşılan norm ve değerlerin ülkelerin kimlik ve çıkarlarını da belirleyeceği bir sosyal yapı haline dönüşmesi olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan, Nihai Senet'in "Avrupa'daki Güvenlik'le İlgili Sorular" bölümündeki "Katılımcı Ülkeler Arası İlişkilere Rehberlik Eden Prensipler", geniş Avrupa coğrafyasındaki uluslararası ilişkilerin temel normları

¹⁵⁰ The Harmel Report, md.5, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm, (Erişim tarihi: 29 Temmuz 2013).

¹⁵¹ Adı geçen belge.

¹⁵² AGİK, 3 Temmuz 1975 yılında Helsinki'de toplanmış, 18 Eylül 1973'den 21 Temmuz 1975'e kadar Cenevre'de devam eden çalışmalarını müteakip 01 Ağustos 1975'de Helsinki'de Nihai Senet'in imzalanması ile tamamlanmıştır. O dönemde NATO üyesi olan 15 ülkenin tamamı Nihai Seneti imzalamıştır. Nihai Senet'i imzalayan 35 ülke şunlardır: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Kıbrıs, Çekoslovakya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya Demokratik Cumhuriyeti, Federal Almanya, Yunanistan, Vatikan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lihtenştayn, Luksemburg, Malta, Monako, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, SSCB, Birleşik Krallık, ABD, Yugoslavya. AGİK, 1994 Budapeşte Zirvesinde alınan kararla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. AGİT'in halihazırda 57 üyesi bulunmaktadır.

¹⁵³ "Helsinki Final Act", 1 August 1975, <http://www.osce.org/mc/39501> (Erişim tarihi: 25 Kasım 2014).

olarak görülebilir. On başlık altında belirtilen prensiplerde; devletlerin egemen eşitliği, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemlerini belirleme hakkı, sınırların değişmezliği, devletlerin toprak bütünlüğünün korunması, iç işlerine karışmama gibi mevcut uluslararası statükonun korunmasını amaçlayan hususlarla birlikte; anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü, tehdit ve güç kullanımından sakınma gibi barışı korumayı amaçlayan normlar; düşünce, din ve inanç özgürlüğü de dâhil temel özgürlükler ve insan haklarına saygı, halkların eşitliği ve kendi kaderini belirleme hakkı gibi batı tipi liberal toplum normları; devletlerarası işbirliği ile uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi gibi mevcut işbirliğini devam ettirmeyi amaçlayan esaslar bulunmaktadır.

Devam eden süreçte blok liderleri bir yandan iki kutuplu güç dengesini koruyabilmek için; SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve akabinde ABD'nin Carter Doktrini'ni ilan etmesinde görüldüğü gibi diğer devletlerin içişlerine müdahale de dâhil karşılıklı hamlelerde bulunurken; diğer yandan da karşılıklı silah indirimini öngören silahsızlanma ve silahların kontrolü antlaşmaları ile uzlaşa ve işbirliğini devam ettirmişlerdir. Nitekim 1980'lerin ortalarına gelindiğinde, 1960'ların sonunda başlayan Doğu-Batı yakınlaşması stratejisi Batı açısından somut sonuçlarını vermeye başlamıştır. SSCB'de Gorbaçov tarafından yürürlüğe konan "*Perestroyka* (yeniden yapılanma)" ve "*Glasnost* (açıklık)" politikalarında ülkenin kendi iç dinamiklerinin önemli rolü olsa da bu dinamiklerin harekete geçmesinde Batı bloğunun izlediği karşı blokla siyasi, sosyal, kültürel, ticari ve ekonomik ilişkiyi artırma politikaları etken olmuştur.

SSCB'de yaşanan gelişmelerin bloğun diğer ülkelerinde de etkisini göstermeye başladığı bir dönemde NATO liderleri, İttifak'ı şekillenmekte olan yeni uluslararası ortama hazırlayacak politikaları Brüksel Zirvesi (29-30 Mayıs 1989)'nde kararlaştırmışlardır.¹⁵⁴ NATO'nun 40 yıllık başarısı Zirve'nin ana temalarından biridir. Liderlere göre; "ortak değer ve çıkarlar ile amaç birliğine dayanan bir ortaklık"tan kaynaklanan bu başarı, Doğu Bloku'nda insan hakları, demokrasi, serbest seçimler, çoğulculuk ve piyasa ekonomisi alanındaki yaşanan gelişmelerle de teyit edilmiştir. Harmel Raporu ile hayata geçirilen, "yeterli askeri güç ve politik dayanışma ile adil ve kalıcı bir barışçıl düzen getirilmesinin aracı olarak silahların kontrolünü de içeren yapıcı bir diyalog ve işbirliği arayışı" yeni dönem NATO politikalarını da yönlendiren

¹⁵⁴ "Brussel Declaration Of The Heads Of State And Government Participating In The Meeting Of The North Atlantic Council", Brussel, 29-30 May 1989, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c890530a.htm> (28 Temmuz 2013).

prensipier olarak vurgulanmaktadır. Zirve bildirisinde İttifakın uzun vadeli hedefleri ise;

- “Savaş ve her türlü silahlı güce dayalı tehdidin önlenmesi,

- Doğu ve Batı ülkeleri arasında ideolojik ve askeri düşmanlığın yerini; insan hakları ve siyasi özgürlüklerin tüm bireyler tarafından idrak edilebildiği ve tamamen güvence altına alındığı, işbirliği, güven ve barışçı rekabetin alması”, olarak belirtilmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için Doğu-Batı arasında işbirliği ve diyalog çabalarının yoğunlaştırılması ve Doğu Avrupa toplumlarının politik, ekonomik ve insan hakları alanındaki gelişmeleri hedefleyen reformların desteklenmesi öngörülmektedir. Neticede ulaşılmak istenen Kuzey Atlantik İttifakı’nın korumayı amaçladığı ortak yaşam tarzının Doğu Bloku’na da yayılarak korunmasıdır. Bu yaklaşım bildiride; “tüm ulusların, gerilimleri azaltmak, anlaşmazlıkları barışçı bir şekilde çözmek ve yoksulluk, sosyal adaletsizlik, çevre gibi ortak geleceğin dayandığı problemlere ortak çözümler aramak için bir araya geldikleri hukukun üstünlüğüne dayalı bir uluslararası toplum için gayret göstermek” şeklinde ifade edilmiştir.

Brüksel Zirvesi’nden yaklaşık bir sene sonra toplanan Londra Zirvesi (5-6 Temmuz 1990)’ne gelindiğinde Soğuk Savaş’ın simgesi haline gelen Berlin Duvarı artık yıkılmış, Orta ve Doğu Avrupa’daki siyasi değişimler hız kazanmıştır. Bir sene önceki zirvede Doğu-Batı yakınlaşmasını artırmaya çalışan NATO İttifakı hızlı bir şekilde Doğu-Batı bütünleşmesini sağlayacak politikalar üzerinde düşünmeye başlamak durumunda kalmıştır. Bu politikalar, Kuzey Atlantik İttifakı’nın üzerine kurulu olduğu norm ve değerler ile siyasi ve sosyal yapının Doğu’ya doğru yayılması yaklaşımına dayandırılacaktır. Zirve’nin sonuç bildirisinde NATO’nun “demokrasi, birey hakları ve anlaşmazlıkların barışçı çözümüne olan ortak güvenin gücüyle güvenlik ve istikrarı destekleyerek, daha birleşik bir kıtanın” oluşturulmasına yardım edilebileceği belirtildikten sonra güvenlik ve istikrarın sadece askeri boyuta bağlı olmadığı, NATO antlaşmasının 2’nci maddesinde belirtildiği gibi İttifak’ın politik boyutunun artırılmaya çalışılacağı belirtilmektedir.¹⁵⁵ NATO, sadece bir ortak savunma örgütü olarak güvenliğin sağlanamayacağını, yeni dönemde güvenliğin komşularının güvenliğine de bağlı olduğunu teyit etmektedir.¹⁵⁶ Bu yaklaşımı hayata geçirmenin yolu ise eski düşmanlara dostluk elini uzatmak ve yeni ortaklıklar

¹⁵⁵ London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance, London, 5-6 July 1990, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm> (Erişim tarihi: 2 Ağustos 2013).

¹⁵⁶ Zirve’de yeni dönemin askeri stratejisinin yeni dönemin ihtiyaçları doğrultusunda, ‘İleri Savunma’ stratejisinden uzaklaşarak, ‘azaltılmış ileri mevcudiyet’ ve tadil edilmiş ‘esnek karşılık’ stratejisine doğru nükleer silahlara daha az bir bağlılığı yansıtacak şekilde oluşturulmasına karar verilmiştir.

yaratmak olarak görülmektedir. Kuzey Atlantik İttifakı liderleri bu düşüncenin somut bir adımı olarak zirve bildirisinde Varşova Paktı ülkelerini, birbirlerine karşı bir tehdit olmaktan, toprak bütünlüğü ve bağımsızlıklarına karşı güç kullanmaktan kaçınacaklarını taahhüt eden ortak bir bildiri yayımlamaya ve düzenli diplomatik ilişkiler kurmaya davet etmiştir.

İki blokun tarafları diğer katılımcı Avrupa ülkeleri ile birlikte Londra Zirvesi'ndeki bu çağrıyı aynı yıl toplanan ikinci AGİK (19-21 Kasım 1990)'te gerçekleştirmiştir. Paris'te imzalan "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı"¹⁵⁷, "Avrupa'da kutuplaşma ve bölünmenin sona erdiği, bundan böyle ilişkilerin saygı ve işbirliğine dayanacağı" ilan edilmiştir.¹⁵⁸ "Yeni Bir Demokrasi, Barış ve Birlik Çağı" başlıklı belge, "insan hakları ve temel özgürlüklere dayalı demokrasiye sarsılmaz bir bağlılık; ekonomik özgürlük ve sosyal adalet yoluyla refah; bütün ülkeler için eşit güvenlik" gibi "onlarca yıldır hayata geçirilmesi için çaba gösterilen" normları gerçekleştirme zamanının geldiğine işaret etmektedir. Helsinki'de kabul edilen "On Prensi" bu hedefi gerçekleştirmek için son on beş yılda olduğu gibi devletlerarası arası ilişkilerin ana prensipleri olarak belirtilmiştir. Paris Konferansı'nda 22 ülkenin katılımıyla imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA, 19 Kasım 1990)¹⁵⁹ AGİK prensiplerine dayalı olarak devletlerarası güvenin artırılması ve "yeni bir güvenlik anlayışının" yerleştirilmesine yönelik iki blok ülkelerinin attığı en somut adım olmuştur.¹⁶⁰ Kuzey Atlantik İttifak'ı 1960'ların sonunda karşı kutupla geliştirmeğe başladığı ilişkiyi, AGİK sürecinin sağladığı uzlaşmayla pekiştirmiş ve politik bir çerçeveye oturtmuştur. NATO için bir sonraki aşama, Kuzey Atlantik İttifakı'nın üzerine kurulu olduğu ortak norm ve değerler ile uluslararası kültürün, eski Doğu Bloğu coğrafyasına da yayılarak güvenlik toplumunun genişlemesi süreci için gerekli mekanizmaları geliştirmek olacaktır.

¹⁵⁷ AGİT Resmi İnternet Sayfası, "Charter Of Paris For A New Europe", Paris, 19 - 21 November 1990, <http://www.osce.org/mc/39516?download=true> (Erişim tarihi: 6.2.2016).

¹⁵⁸ Paris Şartı'nı o dönemde NATO üyesi olan 16 ülkenin tamamı imzalamıştır. Paris Şartı'nı imzalayan 34 ülke şunlardır: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Kıbrıs, Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Vatikan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lihtenştayn, Luksemburg, Malta, Monako, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, SSCB, Birleşik Krallık, ABD, Yugoslavya.

¹⁵⁹ AKKA'yı imzalayan 16'sı NATO, 6'sı Varşova Paktı olmak üzere toplam 22 devlet şunlardır: Belçika, Bulgaristan, Kanada, Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Luksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya, Türkiye, SSCB, Birleşik Krallık, ABD.

¹⁶⁰ AGİT Resmi İnternet Sayfası, "Treaty On Conventional Armed Forces In Europe", Paris, 19 November 1990, <http://www.osce.org/library/14087?download=true> (Erişim tarihi: 6.2.2016).

2.2. NATO'nun Dönüşüm Süreci Politikaları

2.2.1 Dönüşüm Sürecinin Genel Çerçevesi

NATO'nun Soğuk Savaş ertesinde varlığını devam ettirmesi ile ilgili kurumsal veya güvenlik ortamı ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bir görüşe göre NATO'nun bir kurum olarak geliştirdiği bürokratik yapı ile devletlerin askeri ve siyasi personeli aralarında uzun yıllara dayanan çalışma alışkanlıkları ve kurumsal bağlar NATO'nun kurumsal varlığını devam ettirmesini sağlayan faktörlerden biriydi.¹⁶¹ Devletlerin NATO politikalarını oluşturan siyasi ve askeri elitin NATO'ya bağlılığı ve kurum olarak etkin olduğunu düşünmeleri, uluslararası sorunlar karşısında bireysel hareket yerine NATO çatısı altındaki ortak hareketi tercih etmelerine neden oluyordu.¹⁶² Yine bununla bağlantılı bir görüş NATO'nun uzun yıllar içerisinde oluşmuş askeri komuta yapısını kaybetmeme düşüncesine işaret etmektedir. Soğuk Savaş sonrası döneminin belirsiz güvenlik ortamı etkin bir askeri komuta yapısını Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliği için gerekli kılıyordu.¹⁶³ Bununla birlikte demokratik toplumlarda bürokrasinin kurumsal etkinliğini aşmak veya ortadan kaldırmak çok zor değildir. Güvenlik ortamından kaynaklanan etki ise NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarını tam açıklayamamaktadır; çünkü NATO, Harmel Raporu'ndan beri siyasi boyutu giderek daha fazla ağırlık kazanan bir yapıya bürünmüştür.

NATO'nun dönüşerek varlığını devam ettirmesinin nedenlerini, bir önceki bölüm de tartışıldığı üzere, tarihi ve felsefi temeller üzerinde aramak gerekir. NATO'nun kuruluş amaçlarından olan Sovyet tehdidi ortadan kalkmıştı ama Avrupa'nın tekrar milliyetçi ve güce dayalı bölünmeler yaşaması ihtimali her zaman vardı. Ayrıca, Doğu Avrupa'nın da özgürleştirildiği stratejik ortamda, demokratik değerler etrafında bütünleşmiş bir Avrupa idealini gerçekleştirmek için uygun koşullar oluşmuştu. ABD için NATO'nun varlığı; Avrupa'nın istikrarını ve bütünleşmesini garanti altına almak, Avrupa'nın kendisinden ayrı bir askeri güç geliştirmesine engel olmak açısından gerekliydi. Avrupa için ise NATO; ABD'nin askeri ve ekonomik gücünden faydalanmak, olası bir Rus tehdidi karşısında ABD'yi Avrupa'da tutmak için gerekliydi. Bütün bu stratejik çerçeve ise kuruluş antlaşmasının girişinde yer alan "...demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlük ve

¹⁶¹ Arthur Cyr, "Turkey And the West", *Perceptions*, 1996, Volume I, Sep-Nov., s. 2.

¹⁶² Andrew Cottey, "Nato: Globalization or redundancy?", *Contemporary Security Policy*, 2004, Vol.25, No. 3, 391-408, p. 397.

¹⁶³ Celeste A.Wallander, *a.g.e.*, 2000, pp. 723-724.

hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulu medeniyet ve ortak mirası koruma kararlılığı"ndan kaynaklanan felsefe üzerine oturuyordu. Aybet'in de belirttiği gibi NATO sadece "bir şeye karşı değil", "bir şey için" kurulmuş bir örgüttü.¹⁶⁴ Dönüşüm döneminin ana çatısını da bu "şey"i korumak ve yaygınlaştırmaya dönük politikalar oluşturmuştu. Bunun iki temel unsuru; güvenlik toplumu norm ve değerlerinin yaygınlaştırarak sınırlarını genişletilmesi ve ortak güvenlik kapsamında askeri ve siyasi yeteneklerin artırılmasıydı.

Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun politik rolü artmış, NATO üyesi ülkelerin medeni ve kültürel ortaklıkları daha çok öne çıkarılarak¹⁶⁵, güvenlik içinde olmak ağırlıklı olarak NATO'nun temellerinin dayandığı uluslararası ortak kültürle ilişkilendirilmiştir.¹⁶⁶ Bu ortak kültürün içerisinde ise demokratik değerler ayrı bir yer tutmuştur. 1999 yılında kabul edilen Stratejik Konsept'te bu husus; "İttifak, açıklık ve dışa erişim (*outrreach*) yoluyla barışı korumayı, demokrasiyi desteklemeyi ve yaygınlaştırmayı, refah ve ilerlemeye katkı sağlamayı ve Avrupa-Atlantik bölgesinin tüm demokratik ülkeleri arasında sahici ortaklıklar gerçekleştirmeyi sağlamaya çalışmaktadır."¹⁶⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Yine aynı Konsept'in başka bir maddesinde "demokratik kurumların gelişmesine dayanan istikrarlı bir Avrupa-Atlantik güvenliğinin vazgeçilmez temellerinden biri olmak" İttifak'ın güvenlik görevlerinden biri olarak zikredilmektedir. Demokratik değerlerin aktif bir şekilde yaygınlaştırma düşüncesi aslında NATO dönüşüm sürecinin arkasındaki temel anlayışa da işaret etmektedir. Bu, NATO üyesi ülkelerin benimsediği norm, değer ve politik sistemler diğer devletler tarafından da benimsenirse NATO ülkelerinin daha güvende olacakları anlayışıdır.¹⁶⁸ Avrupa-Atlantik bölgesindeki yeni ortaklar ile sosyal etkileşime girerek demokrasi ve insan hakları gibi norm ve değerlerin yaygınlaşmasını sağlamak için ise işbirliğine dayalı güvenlik kavramı ve bunun pratik uygulamaları hayata geçirilecektir.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Gülnur Aybet, *a.g.e.*, 2012, p. 21.

¹⁶⁵ Michael C. Williams and Iver B. Neumann, "From Alliance to Security Community: NATO, Russia, and the Power of Identity", *Millennium: Journal of International Studies*, 2000, Vol.29, No.2, 357-387, pp. 367-368.

¹⁶⁶ A.g.e., pp. 369-370.

¹⁶⁷ "The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C.", 24 April 1999, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm?selectedLocale=en. (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

¹⁶⁸ Andrew T. Wolff, "The Structural and Political Crisis of NATO Transformation", *Journal of Transatlantic Studies*, 2009, Vol.7, No.4, 476-492, p. 481.

¹⁶⁹ Emanuel Adler, "The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post- Cold War Transformation", Paper Presented at the **2007 Meeting of the International Studies Association**, Chicago, 2 March 2007, pp. 26-27.

NATO ittifakının devamı aynı zamanda üye ülkeleri tarafından, Avrupa'da yeniden dar ulusal çıkarları hedef alan bir politik yapıya dönülmesini engelleyebilecek bir araç olarak görülmüştür.¹⁷⁰ Bununla bağlantılı olarak Avrupa'nın Soğuk Savaş dönemindeki bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak tekrar birleştirmek, asıl kimliği Sovyetlerin sunduğu tehdide değil de medeni ve kültürel ortaklıklara dayanan İttifak'ın, yeni dönemdeki meşruiyetinin kaynaklarından biri olarak görülmüştür.¹⁷¹ Bunun sonucu olarak eski Doğu Bloğu ülkelerini zaten mensubu oldukları bu kültürle yeniden buluşturmak, yeni dönem güvenlik değerlendirmelerinde ilk sırada yer alan "istikrarsızlık riski" ne karşı geliştirilen stratejilerin merkezinde yer almıştır. Bundan dolayı NATO'nun, ortak savunmaya dayalı bir askeri ittifaktan, istikrarsızlığa karşı batılı norm ve değerleri korumayı ve yaymayı hedef olan bir yapıya dönüştüğü söylenebilir.¹⁷² Bu, dönüşüm sürecinde başlangıçta eski doğu bloku ülkeleri, ilerleyen dönemlerde ise daha geniş coğrafyaları içine alan diyalog ve işbirliği süreci önemli bir yer almıştır. Bu sürecin ilerleyen dönemlerde olgunlaşması ile NATO genişlemesinin önü açılmış olacaktır.

1994 yılında yapılan Brüksel Zirvesi'nde Washington Antlaşması'nın 10'uncu maddesine atıfta bulunarak İttifak'ın, "Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunacak ve antlaşmanın prensiplerini ileri taşıyacak her Avrupa ülkesine" açık olduğu belirtilmiştir.¹⁷³ Burada başlayan süreç 1997 yılında üyeliğe davet edilen Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın 1999 yılında üyeliğe kabul edilmesi ile fiili olarak hayat geçirilmiştir. Bu şekilde 16 üyeli İttifak'ı 2009 yılında 28 üyeye çıkaracak bir süreç başlatılmış olmaktadır. 1995 yılında sonuçları açıklanan NATO Genişlemesi Üzerine Çalışma'da NATO Genişlemesi'nin; demokratik reformların desteklenmesi; ilişkilerde işbirliği, danışma ve uzlaşma anlayışının geliştirilmesi ve iyi komşuluk ilişkilerinin artırılması yoluyla, Avrupa-Atlantik bölgesindeki güvenlik ve istikrarı artıracığı öngörülmüştür.¹⁷⁴ Böylece dönüşüm sürecinde, "işbirliğine dayalı güvenlik" ve "NATO genişleme süreci"nin birbirini destekleyecek şekilde uygulandığı söylenebilir.

¹⁷⁰ Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, pp. 52-53.

¹⁷¹ Michael C. Williams and Iver B. Neumann, *a.g.e.*, 2000, pp. 361.

¹⁷² Toomas Riim, "Estonia and NATO: A Constructivist View on a National Interest and Alliance Behaviour", *Baltic Security & Defence Review*, 2006, Vol.8, 34-52, p. 39.

¹⁷³ "Declaration of the Heads of State and Government", Brussel, 11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2013).

¹⁷⁴ "Study on NATO Enlargement", 3 September 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

Doğu ve Batı blokları arasındaki gerginliğin azaltılarak, şeffaflık ve karşılıklı güvenin sağlanması ile birlikte Soğuk Savaş'ın sonunu getiren sürecin hızlandırılmasında 1970'lerdeki Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (*Strategic Arms Limitation Talks*) ile 1987 yılında imzalanan Orta Menzilli Nükleer Silahlar Antlaşması (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*) gibi silahların kontrolü antlaşmalarının önemli katkısı olmuştu. Bu süreç 1990'de imzalanan AKKA¹⁷⁵, 1991'de imzalanan Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması [*Strategic Arms Reduction Treaty (START)*] ve 1992'de imzalanan Açık Semalar (*Open Skies*) Antlaşmaları ile devam etti. Bu antlaşmalar, NATO'nun Kuzey Atlantik bölgesinde uygulaya geldiği, güvenlik toplumu olmanın önemli göstergelerinden olan, anlaşmazlıkların barışçı metotlarla çözümü normunu eski Doğu Bloku coğrafyasına yaymak için uygun zemini hazırlayabilirdi. 1991 ve 1999 yıllarında kabul edilen Stratejik Konseptler'de; "hiçbir ülkenin diğer bir ülkeyi tehdit ve güç kullanmak yoluyla baskı altında tutamayacağı anlaşmazlıkların barışçı çözümüne bağlılık", İttifak'ın güvenlik görevlerinden biri olarak belirtiliyordu.¹⁷⁶ Diyalog ve işbirliği politikası ile birlikte düşünüldüğünde yapılmak istenen geniş Kuzey Atlantik Coğrafyasında ortak güvenlik kültürünü yerleştirmektir. Bu nedenle NATO'nun dönüşüm sürecinde, diğer devletlerle diyalog ve işbirliğine katkı yapması beklenen, silahların kontrolü ve silahsızlanma politikalarına önemli bir rol atfediliyordu.¹⁷⁷ 2000'li yıllarda teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte kitle imha silahlarının yayılma ve kullanılma olasılığının artması bu alandaki işbirliği çabalarının kapsamının genişletilmesine yol açtı. 2010 yılında kabul edilen son Stratejik Konsept'de de uluslararası güvenliğin sağlanmasında silahların kontrolü, silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesinin önemi vurgulanarak NATO'nun üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye devam edeceği belirtiliyordu.¹⁷⁸

Anlaşmazlıkların barışçı çözümü normunu yerleştirmenin araçlarından biri de savunma politikalarında şeffaflık ve karşılıklı askeri güvenin sağlanmasıdır.

¹⁷⁵ Uyarlanmış AKKA Antlaşması AGİT'in 18-19 Kasım 1999 tarihlerindeki İstanbul Zirvesi'nde imzalandı.

¹⁷⁶ "The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council", Rome, 7-8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

"The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C.", 24 April 1999, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm?selectedLocale=en. (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

¹⁷⁷ "The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council", Rome, 7-8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

¹⁷⁸ "Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

NATO'da uzun yıllar ortak askeri yapı içerisinde icra edilen çalışmalar, toplantılar ve tatbikatlar bu güven ortamının oluşmasını sağlamıştır. Bu sayede önceki yüzyıllarda milliyetçi politikaların önde gelen savunucularından olan askeri elit uluslararası işbirliği politikalarına daha çok destek vermeye başlamıştır.¹⁷⁹ NATO, işbirliğine dayalı güvenlik politikası kapsamında başlattığı; Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK), Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), Barış İçin Ortaklık (BİO) ve Genişleme Süreci gibi girişimlerle, askeri şeffaflık ve güven ortamını sağlayacak benzer politikaların yeni ortaklar tarafından benimsenmesine gayret etmiştir.¹⁸⁰

Wendt'e göre uluslararası sistem yirminci yüzyılın sonlarına doğru, her ne kadar Batı ile sınırlı ve çok belirgin olmasa da, Kantçı ortak güvenlik kültürüne doğru yapısal bir değişim sürecine girmiştir.¹⁸¹ Balkanlar'da meydana gelen etnik, dini ve kültürel temelli çatışmalara uluslararası toplumun ilk başlarda gösterdiği tepki bu dönüşümün çok kolay olmayacağını göstermiştir. NATO'nun, Avrupa'nın ortasında meydana gelen bu krizlerin çözüme ulaştırılmasında izlediği politika dönüşüm sürecini şekillendiren faktörlerin başında gelmiştir. NATO 1995'de Bosna, 1999'da Kosova ve 2001'de Makedonya'da barışın sağlanmasında aktif bir şekilde yer alarak, krizlerin çözülmesinde ortak güvenlik anlayışını benimsediğini göstermiştir.¹⁸² İlk olarak 1992 yılındaki Oslo'daki Dışişleri Bakanları toplantısında karara bağlanan¹⁸³ ve 1994 Brüksel Zirvesi'nde¹⁸⁴ teyit edilen "her durum ayrı ayrı değerlendirilmek koşuluyla barışı koruma faaliyetlerine katkıda bulunma kararı" böylece hayata geçirilmiş oluyordu. 1999 ve 2010 Stratejik Konseptlerin de ise "Kriz Yönetimi" NATO'nun temel güvenlik görevleri arasında sayılmış; barışı koruma, savaşı önleme, güvenlik ve istikrarı artırma politikaları doğrultusunda, diğer uluslararası organizasyonlarla birlikte çatışmanın önlenmeye çalışılacağı; kriz çıkması durumunda ise, 5'inci madde dışı kriz mukabele harekâtı da dâhil etkili bir kriz yönetimine katkıda bulunulacağı belirtilmiştir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Ole Waever, "Insecurity, security, and asecurity in the West European non-war community", Emanuel Adler and Michael Barnett (ed.), **Security Communities**, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, 69-118, pp. 88-89.

¹⁸⁰ A.g.e., pp. 88-89.

¹⁸¹ Alexander Wendt, **a.g.e.**, 1999, p. 314.

¹⁸² Wendt'in kolektif güvenliğin uluslararası yazın da kabul edilemediği üzere küresel olarak tanımlanmasının sınırlayıcı olduğu hakkındaki görüşü için bkz. a.g.e., pp. 300-301.

¹⁸³ "Final Communique, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Oslo", 4 June 1992, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c920604a.htm#11> (Erişim yeri: 22 Nisan 2015).

¹⁸⁴ "Declaration of the Heads of State and Government", Brüssel, 11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2013).

¹⁸⁵ "The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C.", 24 April 1999, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm?selectedLocale=en. (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

ABD'ye yönelik 11 Eylül terör saldırıları NATO'nun dönüşüm sürecinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. 1990'lı yıllar, geleneksel düşmanın ortadan kalkması karşısında bir kendini yeniden tanımlama dönemiydi. Bu dönemde yeni dönemin risk ve tehditlerine karşı, politik rol daha ön plana çıkarılarak, işbirliği ve ortaklıklar yoluyla istikrar ve güvenlik sağlanmaya çalışılmıştı. 11 Eylül, devlet dışı aktörlerin sunduğu tehdidin ulaştığı boyut karşısında güvenlik stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesine neden oldu. Nitekim 2006 yılında Riga'da kabul edilen Kapsamlı Politik Rehber belgesinde terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gelecek on yıl için İttifak'a yönelebilecek ana tehditler olarak belirtilmiş; başarısız devletlerde kaynaklanan istikrarsızlık, bölgesel kriz ve çatışmalar, ileri teknoloji ürünü silah sistemlerinin erişilebilirliğinin artması, teknolojinin kötü kullanımı ve kritik kaynakların akışının kesintiye uğratılması ise risk ve zorluklar olarak gösterilmiştir.¹⁸⁶ Bu değerlendirmeler karşısında geçmiş on yılın kazanımları, askeri gücü öne çıkaran yaklaşımlarla desteklenerek, uluslar aşırı boyutları olan asimetrik tehditlere karşı ortak uluslararası bir cevabın geliştirilmesine yönelinmiştir. Akdeniz'deki terörist faaliyetlere karşı başlatılan Aktif Çaba Harekâtı, Afganistan'da Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti [(UGYK), *International Security Assistance Force (ISAF)*]'nin komutasının üstlenilmesi ve Aden Körfezi'ndeki Okyanus Kalkanı Harekâtı bu yeni yaklaşımın sonucuydu. İşbirliğine dayalı güvenlik yaklaşımı üzerine inşa edilen bir ortak güvenlik anlayışı bu harekâtlar için gerekli uluslararası desteğin sağlanmasında etkili olmuştur.

2.2.2. İşbirliğine Dayalı Güvenlik

Soğuk Savaş'ın önde gelen sembollerinden Berlin Duvarı'nın 1989 yılının Kasım ayında yıkılmasının ardından Doğu Bloku'nun çözülüşü hızlanmıştır. 1991'in Temmuz ayında Varşova Paketi'nin dağılmasının ardından yılın sonunda da SSCB hukuki varlığına son vermiştir. NATO'nun eski düşmanları değişik derecelerde olmakla birlikte, çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve pazar ekonomisini hedef alan politikalar uygulamaya başlamışlardır.¹⁸⁷ "Çok kısa bir sürede Orta ve Doğu Avrupa'daki gerçekleşen büyük değişim NATO'yu öncekinden

"Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

¹⁸⁶ "Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government", 29 November 2006, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_56425.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2015).

¹⁸⁷ "The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council", Rome, 7-8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

çok farklı ve değişik sorunlarla karşı karşıya bırakmış¹⁸⁸, iki kutuplu dengeyi esas alan ve askeri kapasitelerin ağırlıklı rol oynadığı güvenlik değerlendirmeleri yerini daha farklı parametrelerin esas alındığı değerlendirmelere bırakmaya başlamıştır. “Öngörülmeleyen bir ölçüde gerçekleşen politik değişim Avrupa’da güvenliğin artırılması için yeni fırsatlar sunarken, kaçınılmaz olarak, yeni belirsizlikler ve istikrarsızlık potansiyeli de getirmiştir.”¹⁸⁹ 7-8 Kasım 1991 tarihlerinde Roma’da toplanan NATO liderler zirvesinde kabul edilen Stratejik Konsept’de bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: “İttifak’ın güvenliğine yönelik risklerin İttifak topraklarına yönelecek planlı bir saldırıdan ziyade, halen Orta ve Doğu Avrupa’daki birçok ülkenin karşı karşıya olduğu etnik mücadeleler ve toprak anlaşmazlıklarını da kapsayan, ciddi ekonomik, sosyal ve politik problemlerden ileri gelebilecek istikrarsızlıkların olumsuz sonuçlarından kaynaklanma ihtimali daha yüksektir¹⁹⁰.” Başından beri sadece askeri bir İttifak’ın ötesinde boyutlar içeren NATO için bu tespit, güvenlik anlayışının kapsamını daha da genişleten ve değiştiren bir bakışı yansıtmaktadır. Bu anlayış NATO’nun belirli bir tehdide karşı kurulmuş bir güvenlik kuruluşundan çok çeşitli güvenlik problemleri ve riskleri ile uğraşmak durumunda kalacak, güvenliği yöneten bir kuruma dönüşmesini getirecektir¹⁹¹. İstikrarsızlık riskinin yeni tehdit olarak öne çıkarıldığı bu dönemde istikrarı korumayı ve Kuzey Atlantik Bölgesindeki düzeni devam ettirmeyi amaçlayan bir ortak güvenlik anlayışı, yeni kurumlar ve ilişkiler ağı gerektirmektedir.¹⁹² Nitekim İttifak liderleri 1991 yılında yayınlanan Konsept’de çok çeşitli zorluklar karşısında güvenlik için kapsamlı bir yaklaşım gerekliliğini vurgularken bunun İttifak’ın güvenlik politikasında birbirini destekleyen “diyalog, işbirliği ve ortak savunma yeteneği unsurları ile yansıtıldığını belirtmektedir.¹⁹³

Bu üç unsurdan “ortak savunma” NATO’nun geleneksel askeri ittifak boyutu ile ilgilidir. Soğuk Savaş dönemindeki yakın kitlesel tehdit ortadan kalkmış olsa da bu alanda elde edilmiş birikim ve caydırıcı güç güvenlik ortamının şekillendirilmesinde kullanılacak önemli bir enstrüman olarak elde tutulmak istenmiştir. Diğer iki unsur ise NATO’nun kutuplar arası “yumuşama” döneminden beri ile uygulaya geldiği, Kuzey

¹⁸⁸ NATO Public Diplomacy Division, *NATO Handbook*, Brussels, 2006, p. 194.

¹⁸⁹ A.g.e., p. 194.

¹⁹⁰ “The Alliance’s New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, Rome, 7-8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

¹⁹¹ Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, p. 43.

¹⁹² Gülnur Aybet, *a.g.e.*, 2012, p. 23.

¹⁹³ “The Alliance’s New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, Rome, 7-8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

Atlantik bölgesi ortak kültürünü genişletme ve dolayısıyla Avrupa'da ortak bir güvenlik anlayışına ulaşma politikasının devamı niteliğindedir. Üye ülkelerin topraklarının savunulması ile ortak değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması amacı ile kurulmuş NATO, İttifak'ın üzerine kurulu olduğu norm ve değerlerin daha geniş bir coğrafyada paylaşılmasının sunduğu işbirliği ve ortaklık fırsatlarından faydalanmak çabası içinde yeni politikalar arayışına girmiştir.¹⁹⁴ Bu politika; karşılıklı güven inşasını amaçlayan *politik diyalogu*, askeri ve savunma alanlarıyla birlikte güvenliğin politik ve ekonomik boyutunda gerçekleştirilecek *pratik işbirliğini* ve birbirleriyle işbirliği içerisinde çalışan bir güvenlik kuruluşları ağı geliştirmek maksadıyla *diğer uluslararası örgüt ve kuruluşlarla daha yakın bağlar kurmayı* içermiştir.¹⁹⁵ Genel olarak "işbirliğine dayalı güvenlik" olarak adlandırılan bu politika¹⁹⁶; güvenlik ve ekonomi gibi alanlarda geliştirilen ortaklıklar yoluyla 'güvenlik toplumu'nun temel norm ve uygulamalarını yeni ülkelere benimsetmeyi ve böylece istikrar ve barışçı değişimi sağlamayı içermektedir.¹⁹⁷ Ayrıca pratik alanda geliştirilen işbirliği, paylaşılan norm ve değerlerin yeniden üretilmesini ve yayılmasını sağlayarak ortakların NATO ile ortak bir kimlik geliştirme sürecini kolaylaştırmaktadır. Adler'e göre işbirliğine dayalı güvenlik politikaları uygulandıkça ülkelerin kendilerini güç kullanımında sınırlama davranışları yaygınlaşabilmektedir.¹⁹⁸

NATO, işbirliğine güvenlik politikasını hayata geçirmek için değişik mekanizmalar geliştirmiştir. Bunlar; *çok taraflı kurumsal diyalog ve işbirliği*, *iki taraflı diyalog ve işbirliği*, *uluslararası kuruluşlarla işbirliği* şeklinde gruplandırılabilir.

2.2.2.1 Çok Taraflı Kurumsal Diyalog ve İşbirliği

İttifak'ın 1991 yılının Kasım ayında kabul ettiği Stratejik Konsept'de benimsediği kapsamlı güvenlik yaklaşımının birbirini destekleyen üç unsurundan ikisi olan 'diyalog ve işbirliği', İttifak'ın yeni dönemdeki çok çeşitli yeni sorunlara

¹⁹⁴ "Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 8 Eylül 2013).

¹⁹⁵ Emanuel Adler, *a.g.e.*, 2 March 2007, p. 18.

¹⁹⁶ NATO'nun 2010 yılında yayımlanan yeni Stratejik Konsepti'nde İşbirliğine Dayalı Güvenlik İttifak'ın üç temel görevinden biri olarak sayılmıştır. Diğerleri; Ortak Savunma ve Kriz Yönetimi'dir ("Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).)

¹⁹⁷ Emanuel Adler, *a.g.e.*, 2 March 2007, p. 17.

¹⁹⁸ A.g.e, p. 31.

karşı kullanacağı politik ağırlıklı yaklaşımın esasını oluşturunuyordu.¹⁹⁹ Bu yaklaşım, “yanlış anlaşılardan kaynaklanabilecek çatışma riskini azaltmayı ve İttifak’ın güvenliğini etkileyebilecek krizleri daha iyi yönetmeyi hedefleyen tedbirleri, karşılıklı anlayış ve güveni artıracak adımları ve ortak güvenlik problemlerine karşı ortak hareket etmek için çıkabilecek ortaklık fırsatlarını genişletecek yeni inisiyatifleri içeriyordu.”²⁰⁰ Londra Zirvesi’nde Orta ve Doğu Avrupa devletleri ile düzenli diplomatik ilişkiler kurma kararının ardından Roma’da bu devletlerle politika ve güvenlik konularında daha kurumsal bir işbirliği ve danışma mekanizması geliştirmek üzere KAİK’in hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰¹ Böylece eski düşmanlarla başlatılan diyalog ve işbirliği yeni bir aşamaya ulaşıyordu. Askeri-politik bir yapılanma olan NATO’nun, Stratejik Konsept’de de belirtildiği gibi, amaçlarını politik araçlarla sağlama imkânı daha da artmıştır. KAİK, bu amaçla atılmış ve ilerleyen dönemde farklı oluşumlarla devam ettirilecek olan adımlardan biridir. Bu aynı zamanda, daha geniş bir çerçeveden bakıldığında, eski komünist devletlerin demokratik kurum ve yapılara dönüştürülmesi şeklindeki Batı stratejisinin bir parçasıydı.²⁰² Diyalog ve işbirliği politikasının ilk somut uygulamasını hayata geçirmek için kurulmasına karar verilen KAİK ilk resmi toplantısını 20 Aralık 1991’de gerçekleştirdi.²⁰³

KAİK, yeni bağımsızlığını kazanan ve demokratik bir devlet olarak uluslararası topluma katılmayı amaçlayan eski Doğu Bloğu ülkelerini, NATO ülkeleriyle ortak problemlerine ortak cevaplar geliştirmek maksadıyla bir araya getiren bir forum özelliği taşıyordu.²⁰⁴ NATO ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa’daki bir istikrarsızlığın tüm Avrupa’nın güvenliğini olumsuz etkileyecek sonuçlarının olacağının farkındaydılar. Daha Soğuk Savaş yıllarında AGİK çatısı altında Avrupa’daki her ülkenin güvenliğinin birbirinden ayrılmaz olduğunun teyit eden ülkeler ortaya çıkan yeni siyasi durumlar karşısında istikrarı korumanın yolunun Avrupa’da demokratik toplumları ve serbest

¹⁹⁹ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 194.

²⁰⁰ A.g.e, p. 194.

²⁰¹ “Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 8 Eylül 2013).

²⁰² Gülnur Aybet, “NATO’S New Missions”, *Perceptions*, 1999, Vol. IV No.1, March-May, p. 2.

²⁰³ Toplantıya 16 NATO ülkesinin dışişleri bakanı ile birlikte Bulgaristan, Çek ve Slovak Federal Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya ve Romanya dışişleri bakanları ve Sovyetler Birliği temsilcisi katıldı. Bu toplantı tarihi bir olaya da tanıklık etti. Sonuç bildisinin tartışıldığı toplantıda Sovyet büyükelçisi Sovyetler Birliği’nin bu toplantıda ortadan kalktığını kendisinin artık Rusya Federasyonu’nu temsil ettiğini bildirdi (NATO Resmi İnternet Sayfası, “The North Atlantic Cooperation Council (NACC)”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69344.htm (Erişim tarihi: 2 Mart 2015)).

²⁰⁴ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 194

piyasa ekonomisini güçlendirmekten geçtiğine inanıyorlardı. KAIK sonuç bildirisi bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Tüm kıtada demokratik toplumların güçlendirilmesi ve korunması ve bunların her türlü tehdit ve zorlamadan uzak olması tüm ülkeleri ilgilendirir. Birbirimize daha fazla yaklaşarak, Avrupa’da sağlam demokratik kurumlar, insan haklarına saygı ve ekonomik özgürlüklerde kat edilen önemli mesafeyi daha ileri taşımak istiyoruz. Modern, rekabetçi ekonomiler yaratmak için gösterilen çabaların başarısı çok derin ekonomik eşitsizliklerin üstünden gelmek ve böylece ortak güvenlik ve istikrarı geliştirmek açısından çok önemlidir.”²⁰⁵ Wolf’a göre böyle bir bakış açısı, belirli bir toprak parçasını korumayı ya da bir düşmanı mağlup etmeyi amaç edinen geleneksel bir askeri ittifaktan ziyade danışma, işbirliği ve ortak güvenlik yoluyla demokratik norm ve yönetimi yaygınlaştırmayı amaç edinen bir yaklaşımı yansıtıyordu.²⁰⁶ İttifak açısından bunun özellikle silahlı kuvvetlerin sivil kontrolü alanında uygulanabilir olduğunu belirtmek gerekir.²⁰⁷ Bu ise savunma bütçesinde açıklık, silahlı kuvvetlerde insan haklarına saygı konusuna önem verilmesi, şeffaflık ve sivil gözetimin benimsenmesi gibi uygulamaların yaygınlaştırılması anlamına geliyordu.²⁰⁸

NATO açısından işbirliğine dayalı güvenlik politikasının en önemli stratejik sonucu Kuzey Atlantik bölgesindeki ortak norm ve değerlerin daha geniş bir ülkeler grubu tarafından benimsenmesi olacaktı. Eğer ortak değer, norm ve siyasal sistemler daha fazla ülke tarafından paylaşılsa üye ülkeler daha güvende olacaktı.²⁰⁹ Güvenlik toplumunun sınırlarının genişletilmesi anlamına gelen bu yaklaşımı hayata geçirecek en somut uygulamalardan birisi de silahsızlanma ve silahların kontrolü antlaşmalarıydı. Bu antlaşmalar sorunların savaş dışı yöntemlerle çözümünü sağlayacak norm ve kuralların daha geniş bir coğrafyada yerleşmesi açısından önemliydi. Soğuk Savaş döneminde Kuzey Atlantik bölgesinde tesis edilen güvenlik toplumu böylece daha geniş bir alana yayılmış olacaktı. Özellikle eski doğu bloku ülkelerinde nükleer ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi hususu KAIK’le başlayan süreçte oluşturulmaya çalışılan güvenlik ortamının ana unsurlarındandı. Nitekim KAIK’te bir araya gelen devletler AKKA ile Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması’nın tam anlamıyla uygulanarak, güvenliğin mümkün olan en az silahlı güç seviyesinde tesis edilmesi konusunda görüş birliğine

²⁰⁵ “North Atlantic Cooperation Council Statement on Dialogue, Partnership and Cooperation”, 20 December 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23841.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 2 Mart 2015).

²⁰⁶ Andrew T. Wolff, *a.g.e.*, 2009, p. 480.

²⁰⁷ *A.g.e.*, p. 479.

²⁰⁸ *A.g.e.*, p. 479.

²⁰⁹ *A.g.e.*, p. 481.

varmışlardır.²¹⁰ Ayrıca Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın önemine vurgu yapılarak, nükleer ve kitle imha silahlarının yayılmasına neden olacak girişimlerden uzak durulması ve bunların üretilmesine sağlayacak teknolojilerin yetkisiz olarak ihracının engellenmesini önemi KAİK tarafından teyit edildi.²¹¹

KAİK; savunma planlaması, silahların kontrolüne konseptsel yaklaşımlar, demokratik sivil-asker ilişkileri yaklaşımı, hava trafiği yönetiminin sivil-asker koordinasyonu ve savunma üretiminin sivil amaçlar için kullanıma dönüştürülmesi konuları²¹² ile Rus birliklerinin Baltık devletlerinden çekilmesi gibi Soğuk Savaş döneminden kalma güvenlik problemleri üzerine yoğunlaştı.²¹³ NATO'nun bir uzantısı olarak faaliyetlerini daha çok mevcut NATO kurum ve uygulamalarının faaliyetlerine paralel bir şekilde yürüttü.²¹⁴ Bu da KAİK'in, yeni dönem risklerine karşı alınan tedbirlerdeki katkılarına rağmen, önemli sınırlamalara sahip olduğunu gösteriyordu. Neticede asıl politik kararlar Kuzey Atlantik Konseyi (KAK)'nde alınıyor ve müteakibinde KAİK'te görüşülüyordu.²¹⁵ Ayrıca, her ne kadar Avrupa-Atlantik bölgesinde şeffaflık ve güven inşa edilmesine yardımcı olacak yeni bir dönemi başlatsa da çoğunlukla çok taraflı politik diyalog üzerinde yoğunlaşarak ortaklık ülkelerinin bireysel durumlarına ve ihtiyaçlarına uygun bir işbirliği ilişkisi geliştirmelerine olanak vermedi.²¹⁶ NATO, çok geçmeden bu tür Ortaklık ilişkisi geliştirmek için yollar keşfedecektir. KAİK ise NATO'nun geliştirdiği yeni ortaklıkların getirdiği daha karmaşık yapıya cevap verebilmek için 1997 yılında AAO'ye dönüştürülecektir.

KAİK'le başlatılan danışma ağırlıklı işbirliği sürecine daha kurumsal bir boyut kazandıran ve ülkelerle bireysel ortaklıklar kurulmasının yolunu açan adım NATO'nun BİO girişimi ile atıldı. BİO, Avrupa'da güvenlik ve istikrarın korunması için eski doğu bloku ülkelerinin NATO'ya üyeliği ile sonuçlanacak bir sürecin önemli bir parçası olarak görülüyordu. Washington Antlaşması'nın NATO genişlemesini mümkün kılan Onuncu Maddesi'ne atıfta bulunan Brüksel Zirvesi Bildirisi, NATO'nun kapılarının Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunacak tüm Avrupa

²¹⁰ "North Atlantic Cooperation Council Statement on Dialogue, Partnership and Cooperation", 20 December 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23841.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 2 Mart 2015).

²¹¹ Adı geçen belge.

²¹² Adı geçen belge.

²¹³ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 194

²¹⁴ Celeste A.Wallander, *a.g.e.*, 2000, p. 720.

²¹⁵ *a.g.e.*, p. 720.

²¹⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 194

lkelerine açık olduğunu ifade ediyordu. Bu, Bosna'daki çatışmalar nedeniyle Avrupa'da istikrarın yeniden bozulmaya başladığı bir dönemde NATO'nun, Avrupa'nın güvenliğini garanti altına alacak daha somut bir adım atma ihtiyaından kaynaklanmaktaydı: "Avrupa'nın bütünündeki politik ve güvenlikle ilgili gelişmeleri gözönüne bulundurarak ve gelişmekte olan bir sürecin parçası olarak, doğumuzdaki demokratik devletlere ulaşacak bir NATO genişlemesini memnuniyetle karşılıyoruz."²¹⁷

BİO programından beklenti; programa katılacak ülkelerle geliştirilecek somut ortaklık faaliyetleri ile "Avrupa'da politik ve askeri işbirliğini yoğunlaştırmak ve genişletmek, istikrarı artırmak, barışa yönelik tehditleri azaltmak, İttifak'ın üzerine kurulu olduğu demokratik prensiplere bağlılık ve pratik işbirliğini yaygınlaştırarak gl ilişkiler inşa etmek" olarak ortaya konuyordu.²¹⁸ Görülüyor ki asıl amaç, NATO ile ortak değerleri benimseyen ülkelerle geliştirilen ve nihai olarak güvenlik toplumunun kapsadığı coğrafyayı genişletmeyi hedefleyen girişimlerle sağlanan kazanımları daha sağlam işbirliği mekanizmaları üzerine oturtmaktı. Böylece, geliştirilen kurumsal işbirliğine dayalı güvenlik uygulamaları NATO yesi ülkelerle diğer ülkeler arasında ortak bir zeminin inşasına imkân sağlayacaktı.²¹⁹ BİO ereve Belgesi bu hedefi şu şekilde ifade ediyordu: "Bu ortaklık, Avrupa-Atlantik bölgesindeki istikrar ve güvenliğin ancak işbirliği ve ortak hareket ile gerçekleştirilebileceği müşterek inancının bir ifadesi olarak kurulmuştur. Temel zgrlkler ve insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması ve özgürlük, adalet ve barışın demokrasi yoluyla güvence altına alınması bu ortaklığın temelini teşkil etmektedir. Bu ortaklığa katılmakla Kuzey Atlantik İttifakı ye ülkeleri ve bu Belge'ye katılan diğer ülkeler; demokratik toplumların korunmasına, tehdit ve zorlamadan uzak olmaya ve uluslararası hukuk prensiplerinin korunmasına bağlı olduklarını göstermektedirler."²²⁰ Yine güvenlik toplumunun en temel prensiplerinden olan ülkelerin toprak btnlğ ve bağımsızlıklarına karşı güç kullanmaktan kaçınma, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ve sınırların değişmezliği ereve Belge'sinde vurgulanan hususların başında geliyordu.²²¹

²¹⁷ "Declaration of the Heads of State and Government", Brussel, 11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2013).

²¹⁸ Adı geçen belge.

²¹⁹ Emanuel Adler, **a.g.e.**, 2 March 2007, p. 33.

²²⁰ "Partnership for Peace: Framework Document", 10-11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm> (29 Kasım 2013).

²²¹ Adı geçen belge.

NATO, BİO programına katılan ülkeler ile müşterek planlama, müşterek tatbikatlar ve barışı koruma, arama-kurtarma ve insani yardım alanlarında, BM ve AGİK çerçevesinde yapılacak harekâtları birlikte yapabilmek için işbirliği yapmayı öngörüyordu.²²² Böylece ortak güvenlik kapsamında yapılacak harekâtların etkinliği ve meşruiyeti daha fazla ülkenin katılımı ile artırılmış olacaktı. Uzun vadede ise, ortak güvenlik kültürünün daha geniş coğrafyalara yayılması için uygun etkileşim alanı yaratılmış oluyordu. Bu çalışmaların daha iyi koordine edilmesi için Ortaklık ülkeleri NATO Karargâhına daimi birer irtibat elemanı görevlendirebilecekler ve ortaklık programının gerektirdiği askeri planlamaları yapabilmek için Mons'ta Ortaklık Koordinasyon Hücresi kurabileceklerdi.²²³

BİO programının en önemli özelliği NATO ile ortaklık ilişkisine girecek her ülkenin kapasitesine, özelliklerine ve ülkenin isteklerine uygun bir programın geliştirilmesiydi. Bu amaçla her bir ortaklık ülkesi ile ayrı ayrı iki yıllık Özel/Bireysel Ortaklık Programı geliştiriliyordu.²²⁴ 2002 yılında yapılan Prag zirvesinde ise Ortaklık ülkelerinin reform çabalarını desteklemek maksadıyla Bireysel Ortaklık Eylem Planları adında, daha çok devletlerin savunma ve güvenlik alanlarındaki kapsamlı iç politik ve kurumsal reformlarına yönelik, yeni bir işbirliği mekanizması hayata geçirildi.²²⁵ Bundan iki yıl sonra bu sefer İstanbul Zirvesi'nde, özellikle Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine yönelik, Savunma Kurumlarının Oluşturulması Ortaklık Eylem Planı Kabul edildi.²²⁶ BİO Çerçeve Belgesi'nde de belirtildiği gibi, anlaşmazlıkların barışçı çözümü ve uluslararası ilişkilerde güç kullanımından uzak durmanın sağlanması Avrupa-Atlantik bölgesinde barışı sağlamanın temel koşullarından biri olarak görülüyordu. Savunma kurumlarının sivil ve demokratik kontrolü ile devletlerin güç kullanımına başvurmalarının önüne geçilebileceği düşünülüyordu. NATO, Savunma Kurumlarının Oluşturulması Ortaklık Eylem Planı'na katılacak ülkelere; savunma ve güvenlik politikalarının belirlenmesine sivillerin katılımının sağlanması, ulusal savunma planlaması ve bütçeleme süreçlerinin şeffaflaşması, savunma risk ve ihtiyaçlarının daha etkin belirlenmesi, savunma ve güvenlik sektöründe

²²² Adı geçen belge.

²²³ Adı geçen belge.

²²⁴ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 198.

²²⁵ "Prague Summit Declaration", 21 November 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> (Erişim tarihi: 15 Mart 2015). Gürcistan 29 Ekim 2004 tarihinde NATO ile Bireysel Ortaklık Eylem Planı konusunda anlaşılan ilk ülke oldu. Azerbaycan 27 Mayıs 2005'te, Ermenistan 16 Aralık 2005'te, Kazakistan 31 Ocak 2006'da, Moldova 19 Mayıs 2006'da, Karadağ Haziran 2008, Bosna-Hersek ise Eylül 2008'de NATO ile anlaşıldı (NATO Resmi İnternet Sayfası, "Individual Partnership Action Plans", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49290.htm (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2015)).

²²⁶ "İstanbul Summit Communiqué", 28 June 2004, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm> (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

uluslararası normlara uyum sağlama gibi konularda destek sağlayacaktı.²²⁷ İttifak'ın programa katılacak ülkelerin askeri yapılarını reform çabaları daha geniş çerçevedeki demokratikleştirme gayretlerinin bir parçasıydı. Zira şeffaf olmayan askeri yapılar İttifak otoritelerince demokratikleşmenin önünde engel olarak görülüyordu.²²⁸

BİO programına katılan ülkelerin sonraki yıllarda NATO'nun icra ettiği barışı koruma / destekleme harekâtları ile tatbikatlarında NATO kuvvetleri ile birlikte aktif olarak yer alması programın başlangıçta konulan hedeflerine ulaştığını göstermektedir. BİO Programının işbirliğine dayalı güvenlik politikasının hayata geçirilmesideki önemli rolü Madrid Zirve Bildirisi'ne şu şekilde yansımıştır: "BİO, güvenlik alanında yeni pratik işbirliği yolları yaratmaya yönelik çabalarımızın odak noktası olmuştur. BİO olmadan, Bosna-Hersek'teki Uygulama ve İstikrar Kuvvetlerini, birçok Ortağın katılımıyla, bu kadar etkili ve verimli bir şekilde bir araya getirmemiz ve konuşlandırmamız mümkün olmazdı."²²⁹

Uygulamadaki bu işbirliğinin bir adım sonrası güvenlik toplumu coğrafyasının fiili olarak genişlemesi için ilk adımların atılması olacaktı. BİO programı 1994 yılında başlatıldığında NATO KAİK ve AGİK ülkelerine sunduğu davette "BİO'ya aktif katılımın NATO genişlemesinin gelişim sürecinde önemli bir rol oynayacağı"²³⁰ belirtilmişti. NATO'ya aday ülkelerin hazırlanmasında BİO'nun kritik bir rol oynaması öngörülüyordu. Nitekim 8-9 Temmuz 1997 Madrid Zirvesi'nde, programa 1994 yılında katılan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti ile üyelik görüşmelerine başlama kararı aldı. BİO Çerçeve Belgesi'ni imzalayan ülkeler ve imza tarihleri Tablo-1'de verilmiştir. Halen programa katılan 22 ülke bulunmaktadır.

²²⁷ "Partnership Action Plan on Defence Institution Building (PAP-DIB)", 28 June 2004, İstanbul, erişim tarihi: 5 Mayıs 2015, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21014.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2015).

²²⁸ Andrew T. Wolff, *a.g.e.*, 2009, p. 480.

²²⁹ "Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation", 8 July 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> (Erişim tarihi: 11 Mart 2015).

²³⁰ "Partnership for Peace: Invitation", 10-11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110a.htm> (Erişim tarihi: 29 Kasım 2013).

Tablo-1 BİO Programına Katılan Ülkeler ve Katılım Tarihleri²³¹

Ülke	Tarih	Ülke	Tarih	Ülke	Tarih
Arnavutluk	23.02.1994	Hırvatistan	25.02.2000	Kazakistan	27.05.1994
Ermenistan	05.10.1994	Çek Cumhuriyeti	10.03.1994	Kırgızistan	01.06.1994
Avusturya	10.02.1995	Estonya	03.02.1994	Letonya	14.02.1994
Azerbaycan	04.05.1994	Finlandiya	09.05.1994	Litvanya	27.01.1994
Belarus	11.01.1995	Gürcistan	23.03.1994	Malta	26.04.1995
Bosna-Hersek	14.12.2006	Macaristan	08.02.1994	Moldova	16.03.1994
Bulgaristan	14.02.1994	İrlanda	01.12.1999	Karadağ	14.12.2006
Polonya	02.02.1994	Romanya	26.01.1994	Rusya	22.06.1994
Sırbistan	14.12.2006	Slovakya	02.09.1994	Slovenya	30.03.1994
İsveç	09.05.1994	İsviçre	11.12.1996	Tacikistan	20.02.2002
Makedonya	15.11.1995	Türkmenistan	10.05.1994	Ukrayna	18.02.1994
Özbekistan	13.07.1994				

Açıklama:

- Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan 16 Mart 1999,
- Bulgaristan, Letonya, Estonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya 29 Mart 2004,
- Arnavutluk, Hırvatistan 1 Nisan 2009 tarihinde NATO'ya katıldılar.

NATO'nun işbirliğine dayalı güvenlik politikası Savunma Bakanları'nın 29 Mayıs 1997'de Sintra/Portekiz'de yaptıkları toplantıda, KAIK'in yerine AAOK'ı kurmalarıyla yeni bir aşamaya ulaştı. BİO Programının kurulmasını müteakip her bir Ortakla özel ortaklık ilişkisi geliştirebilmenin yolunun açılmasından sonra, Ortaklarla NATO arasında gittikçe çeşitlenen ve karmaşıklaşan ilişkiye cevap verebilecek yeni bir politik çerçeveye ihtiyaç duyulmuştu. AAOK, NATO ve Ortaklar arasında çok taraflı danışma ve işbirliği forumu olma özelliğini devam ettirirken, aynı zamanda İttifakla özel ve gruplar halinde politik ilişki geliştirmesine imkân verecek ve mümkün olan en geniş ölçüde karar alma mekanizmalarına katılma fırsatı verecek bir çerçeve sunuyordu.²³² Ayrıca AAOK, BİO programının gerektirdiği, askeri harekâtlara

²³¹ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Signatures of Partnership for Peace Framework Document", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82584.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 18.04.2016).

²³² NATO Resmi İnternet Sayfası, "Basic Document of the Euro-Atlantic Partnership Council", 29 May 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-066e.htm> (Erişim tarihi: 11 Mart 2015).

katılıma yetki verilmesi gibi, birtakım politik konuları tartışmak ve üye olmayan ülkelerin güvenlikle ilgili ortaklığının politik boyutunu tartışma imkânı sunacaktı²³³. İşbirliği içinde güvenlik politikasının yeni bir kurumsal çerçeveye kavuşturulması İttifak ve Ortaklar açısından aynı zamanda geçmiş uygulamaların olumlu etkilerinin teyit edilmesi anlamına da geliyordu. Bir kısmı aralarında uzun süreli etnik, dinsel, politik ve toprak uyuşmazlıkları olan çok farklı özelliklerdeki ülkelerin, ortak politik ve güvenlik problemleri karşısında ortak bir anlayış geliştirme çabası etrafında toplanmaları işbirliğine dayalı güvenlik politikasının bir sonucuydu.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamına uyum sağlamak maksadıyla geliştirdiği politikalar sadece eski Doğu Bloku coğrafyası ile sınırlı değildi. Orta Doğu, Afrika hatta Orta Asya'yı içine alan bölgelerdeki terörizm, başarısız devletler (*failed states*), kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası örgütlü suçlar gibi güvenlik problemleri ile henüz çözüme kavuşturulmamış politik, sosyal ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan istikrarsızlık potansiyeli NATO ülkelerine kadar uzanabilecek riskler içeriyordu.²³⁴ Bu problemler karşısında ortak bir anlayış geliştirerek bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak maksadıyla 1994 yılında Akdeniz Diyaloğu (AD) girişimi başlatıldı. NATO Genel Sekreteri Javier Solana'nın belirttiği gibi; *"NATO'nun sadece Avrupa'da değil, Avrupa'nın etrafında da istikrar inşa etmek gibi bir görevi vardı."*²³⁵ Akdeniz bölgesindeki ülkelerle geliştirilecek barışçı ve dostça ilişkiler bunun araçlarından biri olarak düşünülüyordu. Böylece, "karşılıklı olarak güvenlik endişelerini anlamak mümkün olabilecek, yanlış anlama ve güvensizlikler azaltılabilecekti."²³⁶ Mısır, İsrail, Moritanya, Tunus ve Fas AD'ye 1994 yılında, Ürdün 1995 yılında, Cezayir ise 2000 yılında katıldı.²³⁷ Başlangıçta daha çok karşılıklı olarak birbirini tanıyarak güven inşa etmeyi hedefleyen girişim zaman içerisinde daha somut işbirliği politikalarını hayata geçirdi.²³⁸ İşbirliğinin pratik boyutu yıllık Çalışma Programı çerçevesinde silahlı kuvvetlerin modernizasyonu, kriz yönetimi, sınır güvenliği gibi alanlarda icra edilen seminer, çalışma grubu toplantıları; terörizm, kitle imha silahlarının yayılması konularındaki danışma faaliyetleri ve NATO/BİO çerçevesinde icra edilen

²³³ Celeste A.Wallander, *a.g.e.*, 2000, p. 722.

²³⁴ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, pp. 229-230.

²³⁵ Javier Solana, "NATO in Transition", *Perceptions*, 1996, Volume I, Mar.-May, p. 3.

²³⁶ *A.g.e.*, p. 3.

²³⁷ NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO Mediterranean Dialogue", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2015.)

²³⁸ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, pp. 229-230.

tatbikatlara gözlemci olarak katılım ile NATO eğitim kurumlarındaki faaliyetlere katılımı içeriyordu.²³⁹

11 Eylül terör saldırıları NATO ülkelerinin, kendi coğrafyalarının dışından gelebilecek tehditler konusundaki değerlendirmelerinde haksız olmadıklarını gösterdi. AD ile NATO'nun güneyinde bu tür tehditlere karşı başlatılan işbirliği ortamı, 2004 yılında İstanbul Zirvesi'nde daha güneydeki ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilme kararı alındı.²⁴⁰ "İstanbul İşbirliği Girişimi (İİG)" ile demokrasi ve sivil toplumun geliştirilmesine yönelik olarak diğer uluslararası kuruluşların çalışmalarına katkıda bulunulacağı belirtilse de asıl işbirliğinin güvenlik alanında olması öngörülmüyordu.²⁴¹ Bu kapsamda İİG ülkelerinin NATO ile birlikte harekât icra etme kabiliyetlerinin geliştirilmesi; terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılması ve silah kaçakçılığının engellenmesi konularında işbirliğinin artırılması hedefleniyordu.²⁴² İİG'ye şimdiye kadar Körfez İşbirliği Konseyi'nin dört üyesi; Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri katıldı.²⁴³ Ayrıca 2006 yılı Riga Zirvesi'nde, AD ve İİG ülkeleri ile işbirliği ve ortak çalışabilirliği artırmak maksadıyla NATO Eğitim İşbirliği Girişimi başlatıldı.²⁴⁴ Girişimin ilk aşaması kapsamında NATO Savunma Okulu'nda Orta doğu bölümü kurularak Bölgesel İşbirliği Kursu verilmeye başlandı.²⁴⁵

NATO'nun Orta Doğu'da başlattığı işbirliği ve ortaklık çalışmalarının Orta ve Doğu Avrupa'daki kadar hızlı, kapsamlı ve derinlikli olamayacağı öngörülebilir. Tarihi, coğrafi, siyasal, sosyal ve kültürel birçok ortak noktadan NATO ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin ortak uluslararası norm ve değerler etrafında birlikte çalışabilmeleri için uygun zemini hazırlamıştı. Orta Doğu bölgesi ile etkileşime geçmek ise kısa vadede NATO'nun güvenliği, uzun vade de bölgenin dönüşümü açısından olumlu sonuçlar getirebilecek olsa da birtakım engeller içeriyordu. Bölge ülkelerinin otokratik yönetimleri NATO'nun sunabileceği işbirliği ve reform önerilerini,

²³⁹ NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO Mediterranean Dialogue", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2015.)

²⁴⁰ "İstanbul Summit Communiqué", 28-29 June 2004, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm> (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

²⁴¹ "İstanbul Cooperation Initiative Policy Document", 28 June 2004, <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/docu-cooperation.htm> (Erişim tarihi: 7 Mayıs 2015).

²⁴² Adı geçen belge.

²⁴³ NATO Resmi İnternet Sayfası, "İstanbul Cooperation Initiative (ICI)", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2015).

²⁴⁴ "Riga Summit Declaration", 29 November 2006, <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2015).

²⁴⁵ "Strasbourg/Kehl Summit Declaration", 4 April 2009, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

Batı emperyalizminin bir aracı ve kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılayabilirdi.²⁴⁶ Bu ise NATO'nun bölgeye yönelik çalışmalarının etkisini sınırlandırıyordu. Bu nedenle NATO'nun işbirliğine dayalı güvenlik uygulamalarının Orta ve Doğu Avrupa'da olduğu kadar kolay bir şekilde güneye yayılması mümkün değildi.²⁴⁷

21'inci yüzyılın güvenlik ortamının getirdiği risk ve tehditlerin çeşitliliği ve küresel bir boyut içermesi NATO'nun geliştirdiği işbirliklerinin kapsamının da genişlemesine yol açtı. Problemlerin küreselliği ile birlikte icra edilen harekâtların ortak güvenlik kapsamında BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayanması NATO'nun "Temas Ülkeleri" veya "Diğer Küresel Ortaklar" olarak adlandırılan ülkelerle işbirliğinin yolunu açtı. Bunda özellikle doksanlı yılların ortalarından itibaren hayata geçirilen "alan dışı harekât" kavramının da etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bu kapsamda Bosna-Hersek harekâtında Arjantin ve Şili, Kosova harekâtında ise Arjantin'in NATO'nun icra ettiği harekâta destek vermesi²⁴⁸ Temas Ülkeleri ile geliştirilen pratik işbirliğinin ilk örnekleridir. Zaman içerisinde Japonya, Yeni Zelanda ve Avustralya ile çeşitli seviyelerde Temas ilişkisi geliştirilmiştir. 2008 yılında icra edilen Bükreş Zirvesi'nde Temas Ülkeleri ile ilişkinin genişletilmesine verilen önem vurgulanarak, bu ilişkinin hedefleri olarak; "harekâtların desteklenmesi, güvenlik için işbirliği, ortak güvenlik çıkarları ve demokratik değerleri ilerletmek için ortak bir anlayış" konuları belirtilmiş; ayrıca Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda, Singapur ve Güney Kore'nin Afganistan harekâtına verdikleri destekten duyulan memnuniyet dile getirilmiştir²⁴⁹.

NATO, işbirliğine dayalı güvenlik politikasının pratik karşılığını icra ettiği harekâtlar için geniş katılımlı koalisyonlar yaratabilmesiyle görmüştür. Örneğin; Bosna-Hersek'te 1996 yılında gerçekleştirilen NATO liderliğindeki barışı destekleme harekâtına 14 Ortaklık ülkesi katılmıştır.²⁵⁰ Ayrıca 2003 yılında NATO'nun UGYK harekâtının komutasını alması bir yönüyle Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğinin coğrafi sınırlarının ne kadar genişlediğini gösterirken; bir yönüyle de işbirliği politikalarının isabetini göstermiştir. Zira UGYK harekâtına NATO'nun işbirliği yaptığı

²⁴⁶ Andrew Cottey, *a.g.e.*, 2004, p. 402.

²⁴⁷ Emanuel Adler, *a.g.e.*, 2 March 2007, p. 29.

²⁴⁸ NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO's relations with Contact Countries", http://www.nato.int/summit2009/topics_en/12-contact_countries.html#evolution (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

²⁴⁹ "Bucharest Summit Declaration", 3 April 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

²⁵⁰ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 197.

lkelerden yirmiye yakın ülke katkıda bulunmuş²⁵¹, Orta Asya lkeleri ile lojistik destek ve ulaştırma geçişi konusunda işbirliği yapılmıştı. Yine Libya harekâtı için bölgede İİG ve AD vasıtasıyla temas halinde olduğu ülkelerin bir kısmının desteğini almıştır.²⁵²

2.2.2.2 İki Taraflı Diyalog ve İşbirliği

NATO'nun değişen güvenlik ortamının sunduğu güvenlik problemlerine karşı uyum sağlayabilmek için geçirdiği dönüşüm sürecinin önemli yapı taşlarından olan "işbirliği içinde güvenlik" politikasının en kritik aşamalarından birini Rusya ile geliştirilen işbirliği politikası oluşturuyordu. Rusya KAK'le başlayan sürece başlangıçta destek vermiş ve bizzat bu sürecin içinde yer almıştı. Ancak Rusya'nın dış politikasını belirleyen iki ana eksen olan Avrasyacı ve Atlantiki görüşlerin birincisi lehine değişme ihtimali her zaman yüksekti. Nitekim 1993 yıllarda Avrasyacı yönü belirgin olan "Yakın evre" doktrini Rus dış politikasında etkin olmuştu. Yakın evre doktrini, Rusya'nın çevresindeki bölgeler üzerinde kontrol sağlama isteğini yansıtıyordu. Batı'nın, Rusya'nın geleneksel etki alanını ele geçirmek olarak algılanabilecek girişimleri geliştirilmek istenen işbirliği çalışmaları üzerinde olumsuz etkileyebilirdi. NATO genişlemesinin açıkça dile getirilmeye başlandığı 1994'l yıllardan sonra, bu sürecin iyi yönetilmesi NATO'nun oluşturmak istediği genişletilmiş güvenlik toplumu hedefine ulaşmak için önemliydi. ABD Başkanı Clinton, NATO ile Rusya arasında 27 Mayıs 1997'de imzalanan "Karşılıklı İlişkiler İşbirliği ve Güvenlik zerine Kurucu Senet"i'n imza töreninde yaptığı konuşmada da bu eski anlayışın geçmişte bırakılması gerektiğine işaret ediyordu:

*"Biz bu ortaklığı kuruyoruz, çünkü Avrupa'nın güvenliğinin; NATO'nun kazancının Rusya'nın kaybı, Rusya'nın gücünün bizim İttifak'ımızın zayıflığı anlamına geldiği, sıfır toplamlı bir oyun olmadığı yeni bir gelecek yaratmaya kararlıyız. Bu eski düşünceydi, şimdi yeni zamanlardayız. Hep birlikte, her ulusun zgr ve her zgr ulusun barış ve istikrarı güçlendirmeye katıldığı yeni bir Avrupa inşa etmeliyiz."*²⁵³

²⁵¹ NATO Resmi İnternet Sayfası, "International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures", 6 October 2014, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_10/20141014_141006-ISAF-Placemat-final.pdf (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2016).

²⁵² Rebecca R. Moore, "Lisbon and the Evolution of NATO's New Partnership Policy", *Perceptions*, 2012, Vol. XVII No.1, Spring, 55-74, p. 66.

²⁵³ ABD Başkanı Bill Clinton'ın "NATO-Rusya Kurucu Seneti"nin imza töreninde yaptığı konuşma, NATO Resmi İnternet Sayfası, "Remarks by President Clinton", 27 May 1997, <http://www.nato.int/docu/speech/1997/s970527d.htm> (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

Batı açısından NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Doğu Avrupa'daki tarihi düşmanlıkların unutularak Avrupa'nın ortak güvenlik çerçevesinde bir araya gelmesini sağlayacaktı. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bu bölgede oluşan güç boşluğunun NATO üyeliği ile doldurulması sonrasında oluşan istikrar ortamı ise Batı ile birlikte Rusya'nın güvenliği açısından olumlu sonuçları olacaktı.²⁵⁴ Bununla birlikte yine aynı törende konuşan Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in, NATO'nun Rusya'nın güvenlik endişelerini dikkate almasını takdirle karşıladıklarını belirtmekle birlikte, NATO'nun genişleme planlarına olumsuz baktıklarını belirtmesi, NATO'nun genişleme çabalarında Rusya faktörünü göz ardı etmemesi gerektiğini gösteriyordu.²⁵⁵ Neticede, Rus dış politika karar alıcıları üzerinde NATO'yu tehdit olarak algılayan kesimin politik baskısı vardı.

Kurucu Senet'de "Avrupa-Atlantik bölgesinde demokrasi ve işbirliği içinde güvenlik prensiplerine dayalı, kapsayıcı ve sürekli bir barışı birlikte inşa etmeyi taahhüt" eden NATO ve Rusya'nın bu taahhüdü yerine getirebilmek için üzerinde uzlaştıkları hususların başında her iki tarafın birbirini tehdit olarak algılamaması ve güvenliğini tehdit edecek girişimlerden uzak durması geliyordu. NATO çok açık ifadelerle "yeni üyelerinin topraklarına nükleer silah konuşlandırmak gibi bir niyeti, planı ne de bunun için bir sebebi olmadığını ve nükleer silahların hâlihazır durumunu ve nükleer politikasını değiştirmeye ihtiyaç duymadığını ve ilerisi için de böyle bir ihtiyacı öngörmediğini"²⁵⁶ beyan ediyordu. Ayrıca her iki taraf "AKKA'nın gözden geçirilme görüşmelerinde Avrupa'nın Orta ve Doğu Avrupa'yı da içeren belirli bölgelerinde konvansiyonel kuvvetlerin tehdit edici bir şekilde artırılmasının engelleyecek tedbirler geliştirerek istikrarı güçlendirmeyi"²⁵⁷ beyan ediyorlardı. Buradan da anlaşılıyor ki her iki taraf anlaşmazlıkların çözümünde silahlı güç kullanmamanın, barış içinde istikrarlı bir Avrupa yaratmanın önkoşulu olduğu konusunda mutabakata varmışlardır. Bu, NATO'nun Kuzey Atlantik coğrafyasında oluşturduğu, anlaşmazlıkların silaha başvurmadan çözülmesi normunun Rusya'yı da içine alacak şekilde genişletilmesini ifade ediyordu. Zaten iki tarafın Kurucu Senet'in amaçlarını gerçekleştirmek için ilişkilerini dayandırmayı taahhüt ettikleri prensipler, NATO'nun geniş Kuzey Atlantik coğrafyasında "işbirliğine dayalı güvenlik" politikaları

²⁵⁴ Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, p. 159.

²⁵⁵ Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in "NATO-Rusya Kurucu Seneti"nin imza töreninde yaptığı konuşma, NATO Resmi İnternet Sayfası, "Remarks by Russian President Yeltsin", 27 May 1997, <http://www.nato.int/docu/speech/1997/s970527e.htm> (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

²⁵⁶ "Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation", Paris, 27 May 1997, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

²⁵⁷ Adı geçen belge.

sonucunda yerleştirmeye çalıştığı normlardı. Bu prensipler Kurucu Senet’de şu şekilde yer almıştır:

- “Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarı güçlendirmek için şeffaflık temelinde, güçlü, istikrarlı, kalıcı ve eşit ortaklık ve işbirliğinin geliştirilmesi;
- demokrasi, politik çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, sivil özgürlükler ile serbest piyasa ekonomilerinin ortak refah ve kapsamlı güvenliğin geliştirilmesindeki hayati rolünü kabul edilmesi;
- birbirlerine ve herhangi bir devlete, bunların egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine karşı, BM Sözleşmesi ve Helsinki Nihai Seneti’nde yer alan ‘Katılımcı Devletler Arasındaki İlişkilere Rehberlik Eden Prensipler Bildirisi’ne aykırı bir biçimde tehdit ve güç kullanımından kaçınılması;
- bütün devletlerin egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine ve kendi güvenliklerini sağlamak için uygun araçları seçme hakkına, Helsinki Nihai Seneti ve diğer AGİT belgelerinde belirtilen halkların kendi kaderini tayin ve sınırların değişmezliği ilkelerine saygı duyulması;
- savunma politikası ve askeri doktrinlerin oluşturulması ve uygulanmasında karşılıklı şeffaflık;
- BM ve AGİT prensipleri ile uyumlu olarak anlaşmazlıkların çözülmesi ve çatışmaların önlenmesinin barışçı metotlarla sağlanması;
- BM Güvenlik Konseyi otoritesi veya AGİT sorumluluğunda gerçekleştirilen barış koruma harekâtlarının, her durum ayrı değerlendirilmek koşuluyla, desteklenmesi.”²⁵⁸

NATO’nun işbirliği içinde güvenlik politikasının önemli bir parçasını oluşturan Rusya ile işbirliğinin amaçlanan etkiyi yaratması için pratik işbirliği araçları ile desteklenmesi gerekiyordu. KAIK’de politik danışmayla başlayan süreç Rusya’nın 1994’de BİO programına katılması ile devam etmiştir. Hatta Rusya 1996 yılında Dayton Barış Antlaşması’nın imzalanmasını müteakip NATO tarafından oluşturulan barış gücüne katılmış ve lojistik destek sağlamıştır.²⁵⁹ Kosova’da ise bir kısım Rus birliklerinin Priştina’ya girmesi karşısında, Kosova’nın da İkinci Dünya Savaşı sonundaki Almanya gibi bölünmesi endişesi gerçekleşmemiş Rus ve NATO birlikleri BİO programının da etkisiyle birlikte çalışabilmiştir.²⁶⁰ Rusya’nın varlığı bir yandan

²⁵⁸ Adı geçen belge.

²⁵⁹ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 209.

²⁶⁰ Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, p. 199.

NATO'nun meşruiyetini güçlendirirken, bir yandan da iki taraf arasında karşılıklı güven ve farkındalığın yaratılmasını sağlamıştır.²⁶¹

Bu pratik işbirliği Kurucu Senet'le kurulan NATO-Rusya Daimi Müşterek Konsey'le yeni bir aşamaya gelmiştir. "Kurucu Senet'in öngördüğü faaliyetler ile hedefleri gerçekleştirmek ve Avrupa güvenliği ve politik problemlerine ortak yaklaşımlar geliştirmek"²⁶² için kurulan Daimi Müşterek Konsey'in ana amacı "artan bir seviyede güven, amaç birliği ile danışma ve işbirliği alışkanlığı inşa etmek"²⁶³ olarak belirtilmiştir. NATO'nun 1999 yılındaki Kosova'ya yönelik hava harekâtı konusundaki anlaşmazlık nedeniyle Rusya geçici bir süre Daimi Müşterek Konsey'e katılımını askıya alsa da bu ilişkileri kesintiye uğratmamış; hatta yukarıda da belirtildiği gibi NATO tarafından oluşturulan Kosova Gücü'nde yer almıştır.²⁶⁴ Rusya'nın ABD'ye yönelik 11 Eylül 2001'deki terör saldırısını müteakip oluşan uluslararası koalisyona desteği, iki taraf arasındaki ilişkileri bir üst aşamaya taşıyarak, 28 Mayıs 2002'de imzalanan Roma bildirisiyle Müşterek Daimi Konsey'in yerine NATO-Rusya Konseyi'nin kurulmasına olanak sağlamıştır.²⁶⁵ Yeni Konsey'de Rusya'ya 26 NATO üyesi ile eşit statü verilmesi iki taraf arasında oluşan güven ikliminin göstegesini olmuştur.

NATO'nun Afganistan harekâtı ile başlayan süreçte Rusya'nın kuzey ikmal yollarını açık tutarak UGYK'ya destek vermesi; 'demokrasi, sivil özgürlükler, politik çoğulculuk dâhil temel değerler'e dayalı olarak oluşturulmak istenen Avrupa-Atlantik güvenliğinin stratejik bir unsuru olarak görülen iki taraf arasındaki stratejik ortaklığın²⁶⁶ geleceğine olumlu katkıda bulunmuştu. Ayrıca Rusya NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü Aktif Çaba harekâtına da destek veriyor ve iki taraf füze savunma sistemlerinin birlikte çalışabilirliği konusunda çalışmalar yürütüyorlardı.²⁶⁷

²⁶¹ A.g.e., pp. 199-200.

²⁶² "Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation", Paris, 27 May 1997, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

²⁶³ Adı geçen belge.

²⁶⁴ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 210.

²⁶⁵ "NATO-Russia Relations: A New Quality, Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation", 28 May 2002, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19572.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

²⁶⁶ "Bucharest Summit Declaration", 3 April 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

²⁶⁷ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Chairman's statement at Meeting of the NATO-Russia Council at the level of Heads of State and Government held in Bucharest", 4 April 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8962.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

Ancak Yeltsin döneminin 2000 yılında sona ermesiyle başlayan Putin döneminde Rusya faydacı (*pragmatik*) ancak, enerji kaynaklarının sağladığı maddi kaynakların da etkisiyle daha iddialı bir dış politika izlemeye başlamıştı. Dış politikasını daha çok kendi çıkarlarına göre oluşturmayı da beraberinde getiren bu yaklaşım, Rusya'yı kontrol etme amacına yönelik olduğunu düşündükleri Avrupa-Atlantik kurumlarına yönelik de daha mesafeli davranmalarına neden oldu.²⁶⁸ Örneğin Putin 2007'de 43'üncü Münih Konferansı'nda açıkça NATO Genişlemesini kendilerine yönelik bir kışkırtma (*provakasyon*) olarak tanımlıyordu:

*"Sanırım şurası çok açık ki, NATO'nun İttifak'ın kendini modernize etmesi veya Avrupa'nın güvenliği ile bir ilgisi yoktur. Tam tersine bu, karşılıklı güveni azaltan ciddi bir kışkırtmadır. Bu genişlemenin kime karşı olduğunu sormak bizim hakkımızdır."*²⁶⁹

Nitekim Rusya 12 Aralık 2007 tarihi itibari ile Avrupa-Atlantik güvenliği açısından kritik öneme haiz Uyarlanmış Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'ndaki taahhütlerini askıya aldı.²⁷⁰ Rusya yine bu dönemde Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü (*Collective Security Treat Organization*) ve Şangay İşbirliği Örgütü (*Shanghai Cooperation Organization*) ile ilişkilerini güçlendirdi.²⁷¹ Batılı ülkelerin Kosova'nın 2008'deki bağımsızlığını desteklemesi ve NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik üyelik taahhüdünün karşılığı Rusya tarafından Ağustos 2008'de Abhazya ve Güney Osetya'ya yönelik müdahaleyle verildi. Bu müdahale NATO-Rusya ilişkilerinin geçici bir süre durdurulmasına neden oldu.²⁷²

NATO-Rusya ilişkileri Mart 2009 tarihinde tekrar başladı; ancak, Rusya'nın Ukrayna'da çatışmalara fiilen destek vermesi ve Kırım'ı ilhak etmesi, NATO'nun Rusya ile NATO-Rusya Konseyi çerçevesinde yürüttüğü ilişkileri 1 Nisan 2014 itibari ile askıya almasına neden oldu.²⁷³ Rusya, Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalarda ve Kırım'ı ilhak sürecinde, çatışmalara doğrudan müdahil olmak yerine "Melez Savaş

²⁶⁸ Marc Perrin de Brichambaut, "The Return Of The Pan-European Security Question", *Turkish Policy Quarterly*, 2009, Vol. VIII, No.1, Spring, 13-23, p. 18.

²⁶⁹ "Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy", The Washington Post, 12 February 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html> (Erişim tarihi: 1.5.2016).

²⁷⁰ NATO Resmi İnternet Sayısı, "NATO's role in conventional arms control", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48896.htm?selectedLocale=en. (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2015).

²⁷¹ Marc Perrin de Brichambaut, *a.g.e.*, 2009, p. 18.

²⁷² "Statement after Meeting of the North Atlantic Council at the level of Foreign Ministers held at NATO Headquarters" 19 August 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_29950.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

²⁷³ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Relations with Russia", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm# (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2016).

(*Hybrid Warfare*)” diye isimlendirilen yeni bir savaş tekniği uygulamaya başladı.²⁷⁴ NATO’yu Gürcistan’dan sonra ikinci kez şaşırtan Rusya, NATO’nun Rusya’ya yönelik izlediği işbirliğine dayalı güvenlik politikasını gözden geçirmesine neden oldu. İkinci Dünya Savaşı’ndan beri ilk defa Avrupa’da bir ülke başka bir ülkeden güç kullanarak toprak elde ediliyordu. Bu, uluslararası toplumun uzun yıllardır Avrupa’da yaratmaya çalıştığı barışçı ortama yönelik çabalara zarar vermiş²⁷⁵, NATO’yu Rus tehdidi karşısında Doğu Avrupa’daki üyelerinin ve ortaklarının güvenliğini koruyacak tedbirler almaya yöneltmişti. Her ne kadar bu tedbirler NATO’nun işbirliğine yönelik politikalarının sonu olmasa da ağırlığının ortak güvenlik tedbirleri karşısında azalmaya başlayacağını işaretini veriyordu. Zira Rusya’nın 2015 Eylül’ündeki Suriye’ye beklenmedik müdahalesi, Rusya’nın güce dayalı politikalarının devamının geleceğini göstermiştir.

NATO’nun Ukrayna ile ilişkileri, Avrupa-Atlantik bölgesinde oluşturulmak istenen işbirliğine dayalı güvenlik temelli uluslararası ortamın yapı taşlarından biriydi. Doğu ve batı arasındaki stratejik konumu ve Sovyetler Birliği’nden tevarüs ettiği askeri ve ekonomik altyapısı ile Ukrayna, Soğuk Savaş sonrası Avrupa’nın istikrarı için önem arz eden ülkelerden biriydi. Tarihten gelen sosyal-kültürel bağlar ve coğrafi konumundan kaynaklanan jeopolitik önemi nedeni ile her zaman Rusya’nın ilgi ve etki alanında kalan Ukrayna, Soğuk Savaş sonrasındaki stratejik tercihini Batı’dan yana kullandı. 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasını müteakip KAK’e katıldı. 1994’de ise BİO programına katılan ilk Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesi oldu. Aynı zamanda 1990’larda NATO’nun yürüttüğü barışı koruma harekâtlarına katılarak Avrupa-Atlantik bölgesi güvenlik yapısına dâhil olmak isteğini fiili olarak da gösterdi.²⁷⁶ Pratik işbirliği ile desteklenen bu ortaklık iki taraf arasında Madrid Zirvesi (8-9 Temmuz 1997)’nde imzalanan “Özel Ortaklık Sözleşmesi” ile yeni bir aşamaya ulaştı.

Ukrayna açısından bu, Rus etkisi karşısında tercihin Batı istikametinde yapıldığını gösteren stratejik bir adımdı. NATO ise güvenlik toplumu coğrafyasının sınırlarını daha da doğuya kaydırarak istikrarsızlık riskini azaltmayı amaçlıyordu. Zira Sözleşme’de “bağımsız, demokratik ve istikrarlı bir Ukrayna’nın Orta ve Doğu

²⁷⁴ Melez Savaş politik, diplomatik, ekonomik araçlarla; siber ve klasik savaş araçlarının karışımını kullanmayı içermektedir. En önemli özelliği hedef ve araçlar konusundaki belirsizliktir. Örneğin Kırım’ın ilhakı öncesi aidiyeti belli olmayan üniformalar giyen askeri personel bölgede sık sık görülmüştür.

²⁷⁵ Jens Stoltenberg, “Interview With Jens Stoltenberg: Nato-Russia Relations & Regional Instability”, *Turkish Policy Quarterly*, 2015, Volume 14, No.3, Fall, 17-21, p. 18-19.

²⁷⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 219.

Avrupa’da istikrarı temin etmenin anahtar faktörlerinden” olduğu ve İttifakı yeni üyelere açmanın, yeni bölünme hatları yaratmadan, Avrupa’da güvenlik ve istikrarı sağlamayı amaçladığı belirtiliyordu.²⁷⁷ Sözleşme’nin, “NATO-Ukrayna İlişkilerinin Geliştirilmesi İçin Prensipler” başlıklı bölümünde belirtilen hususlar ortaklığın amaçlanan istikrar ve güvenlik ortamına katkı sağlayabilmesi için benimsemesi gereken uluslararası norm ve taahhütlerin çerçevesini çiziyordu. Bu prensipler sözleşmede şu şekilde yer almıştır:

- “AGİT bölgesindeki devletlerin güvenliğinin bölünmezliğinin, hiçbir devletin başkasının aleyhine olacak şekilde kendi güvenliğini sağlamak için çalışmaması gerektiğinin ve hiçbir devletin AGİT’in herhangi bir bölgesini kendi etki alanı olarak göremeyeceğinin benimsenmesi;
- BM Sözleşmesi ve Helsinki Nihai Seneti’ne aykırı bir şekilde herhangi bir devlete karşı tehdit ve güç kullanımından kaçınma;
- bütün devletlerin, ittifak antlaşmaları da dahil olmak üzere kendi güvenlik düzenlemelerini seçme, uygulama ve değiştirme hakkı;
- bütün devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü, politik bağımsızlığı, sınırların dokunulmazlığı ve komşularıyla iyi ilişkiler geliştirilmesine saygı gösterilmesi;
- hukukun üstünlüğü, demokrasinin geliştirilmesi, politik çoğulculuk ve serbest piyasa ekonomisi;
- insan hakları ve azınlıklara mensup bireylerin hakları;
- BM ve AGİT prensipleri ile uyumlu bir şekilde çatışmaların önlenmesi ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi.”²⁷⁸

Ukrayna’yı, jeopolitik konumu yanında, NATO için diğer ortaklardan farklı kılan bir diğer özelliği de Sovyetler Birliği zamanından kalma nükleer silahlara sahip olmasıydı. Ukrayna, Kuzey Atlantik coğrafyası güvenlik toplumuna dâhil olacaksa “herhangi bir devlete karşı silahlı güç kullanımından kaçınma” ve “anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi” gibi şiddet içermeyen normları benimsemeliydi. Bu nedenle Sözleşme’de Ukrayna’nın “Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması’na taraf olduğu 5 Aralık 1994’ten bu yana Avrupa’nın güvenlik ve istikrarına önemli katkıda bulunduğu belirtiliyor ve topraklarındaki nükleer silahların çekilmesi ve parçalanmasına verdiği destekten duyulan memnuniyet dile getiriliyordu.²⁷⁹

²⁷⁷ “Charter on a Distinctive Partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine”, Madrid, 9 July 1997, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25457.htm (Erişim tarihi: 11 Mart 2015). Bu sözleşme ile birlikte NATO-Ukrayna Komisyonu da kurulmuştur.

²⁷⁸ Adı geçen belge.

²⁷⁹ Adı geçen belge.

Madrid'de imzalanan "Özel Ortaklık Sözleşmesi" ile hayata geçirilen NATO-Ukrayna Konseyi 22 Kasım 2002 Prag toplantısında 'NATO-Ukrayna Eylem Planı'nı kabul etti. Eylem Planı'nın amacı; Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik güvenlik yapısı ile bütünleşme yolundaki stratejik hedef ve önceliklerini tespit ederek, iki taraf arasındaki işbirliğinin çerçevesini oluşturmak olarak belirtilmiştir.²⁸⁰ Eylem Planı'nın sadece silahlı kuvvetler ile yetinmeyip Ukrayna'nın siyasi yapısı, ekonomisi, dış politikası hatta ifade özgürlüğü ile ilgili hedefler koyması NATO'nun güvenliğe kapsamlı bakışının bir yansımasıdır. Ukrayna siyasi, sosyal ve ekonomik olarak Batılı norm ve değerleri benimserse NATO'nun oluşturduğu güvenlik alanına katkıda bulunabilecektir. Örneğin, Plan'ın iç politika ile prensipler bölümünde Ukrayna'nın; "demokrasi ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, insan haklarına saygı, yargı bağımsızlığı ve kuvvetler ayrılığı prensibi, AGİT normları ile uyumlu demokratik seçimler, politik çoğulculuk, konuşma ve basın özgürlüğü, etnik ve ulusal azınlıklara saygı; politik, dini ve etnik ayrımcılık yapılmaması" konularındaki politikalarını sürdüreceği belirtilmektedir. Avrupa-Atlantik güvenlik yapıları ile bütünleşmenin Ukrayna'nın stratejik hedefi olduğu belirtilen dış ve güvenlik politikası bölümünde, uluslararası işbirliği ve çatışmaların çözümüne katkı yaparak, barışı koruma harekâtlarına katılmaya devam edilmesi hedefler arasında sayılmaktadır. Silahların kontrolü antlaşmalarının yükümlülüklerinin tam anlamıyla yerine getirilmesi yine hedefler arasındadır. Ekonomik gelişme için ise; pazar ekonomisinin sağlamlaştırılması, ekonomik özgürlüklerin korunması, ekonomik özgürlük yoluyla refah ve istikrar ve çevreye karşı sorumlu hareket vurgulanmaktadır. Savunma reformu bölümünde dikkat çeken husus, toprak bütünlüğü ve egemenliğini etkin olarak koruyabilecek bir savunma ve güvenlik kuruluşunun aynı zamanda demokratik olarak kontrol edilebilir olmasının belirtilmesidir. Bir başka ifadeyle; Ukrayna Kuzey-Atlantik güvenlik toplumunun üyesi olmayı hedefliyorsa, savunma ve güvenlik teşkilatını "diğer devletlere karşı tehdit ve güç kullanımından kaçınma" normuna göre yapılandırması gerektiğine işaret edilmektedir.

Ukrayna'da 2004 yılının Kasım-Aralık aylarında kamuoyunda Portakal Devrimi olarak bilinen yoğun protesto ve gösteri olayları Ocak ayında Yushchenko'nun devlet başkanı olarak seçilmesi ile sonuçlandı. NATO Hükümet ve Devlet Başkanları, devlet başkanı seçilmesinden yaklaşık bir ay sonra Yushchenko ile Brüksel de bir araya gelerek demokratik ve müreffeh bir Ukrayna inşa etme

²⁸⁰ "NATO-Ukraine Action Plan", Prag, 22 November 2002, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19547.htm? (Erişim tarihi: 15 Mart 2016).

yönündeki çabalara olan desteklerini bir kez daha belirttiler.²⁸¹ NATO'nun Ukrayna'nın reform gayretlerine üst düzey desteği, NATO ve Ukrayna Dışişleri Bakanları'nın 21 Nisan 2005'te Vilnius'ta kabul ettikleri Yoğunlaştırılmış Diyalog ve bir kısa dönem eylem paketi ile devam etti. Yoğunlaştırılmış Diyalog Ukrayna'nın muhtemel üyeliği ile ilgili hususları kapsıyordu.²⁸² Kısa dönem eylem paketi ise Ukrayna'nın acil reform öncelikleri ile ilgili pratik işbirliğini artıracak tedbirleri içeriyordu²⁸³. Her iki girişim de NATO Eylem Planı çerçevesinde geliştirilen mevcut işbirliğini desteklemek ve güçlendirmek maksadıyla geliştirilmişti.²⁸⁴

NATO ile Ukrayna arasında politik ve stratejik seviyede yürütülen diyalog ve işbirliği Ukrayna'nın NATO'nun ortak güvenlik kapsamında yürüttüğü harekâtlara verdiği fiili destekle de devam ettirilmişti. Bunlar arasında; Bosna-Hersek'teki barış gücüne verilen bir piyade taburu ve bir helikopter filosu; Kosova'daki harekâta verilen bir helikopter filosu ve 300 barış gücü askeri; Afganistan harekâtına verilen transit geçiş, karargâh personeli ve sıhhi personel desteği; Akdeniz'deki Aktif Çaba harekâtına verilen gemi desteği sayılabilir.²⁸⁵ Böylece bir yandan fiili pratikler yoluyla iki taraf arasında daha kalıcı bir ortaklığın altyapısı hazırlanıyor, diğer taraftan NATO'nun yaratmaya çalıştığı işbirliğine dayalı güvenlik ortamına katkıda bulunarak Ukrayna siyasi yapısının barışçı dönüşümünün devamlılığı sağlanmış oluyordu. Rusya'nın Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalara müdahalesi ve 2014'de Kırım'ı ilhakı süreci NATO'nun Ukrayna'ya taahhütleri açısından bir test olmuştur. Rusya bu müdahaleye açıkça Ukrayna'nın daha fazla Batı'ya yönelmesini kabul etmeyeceğini göstermiş oluyordu. NATO, bu süreçte Ukrayna'ya olan desteğini devam ettirmiş; bu kapsamda, kendi savunmalarını geliştirmeleri için kurulan Güven Fonları (*Trust Funds*) çerçevesindeki projeler yoluyla komuta kontrol, siber savunma, lojistik, askeri sağlık konularında destek sağlanmış ve Kiyev'deki irtibat ofisi ilave personel ve danışmanlarla güçlendirilmiştir.²⁸⁶

²⁸¹ "Statement issued by the Heads of State and Government participating in a meeting of the North Atlantic Council in Brussels", 22 February 2005, <http://www.nato.int/docu/pr/2005/p05-022e.htm> (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

²⁸² NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 222.

²⁸³ "Enhancing NATO-Ukraine Cooperation Short-term Actions, Press release", 21 April 2005, <http://www.nato.int/docu/pr/2005/p050421e.htm> (10 Mayıs 2015).

²⁸⁴ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 222.

²⁸⁵ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Relations with Ukraine", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2015).

NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 223.

²⁸⁶ "Interview With Jens Stoltenberg: Nato-Russia Relations & Regional Instability", *Turkish Policy Quarterly*, 2015, Volume 14, No.3, Fall, 17-21, p. 18-19.

Gürcistan 1992 yılında KAİK'e katıldığı tarihten itibaren NATO'nun yürüttüğü işbirliğine dayalı güvenlik politikasına en çok destek veren ülkelerin başında gelmiştir. Coğrafi olarak Avrupa'ya uzak konumu, Rusya ile coğrafi, tarihsel ve kültürel yakınlıktan kaynaklanan sorunlar ve Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki problemlerin yarattığı dezavantajlara rağmen NATO-Gürcistan ilişkisi sürekliliğini devam ettirmiştir. Bu kapsamda, 1995 yılında BİO programına katıldıktan sonra 1999-2008 yıllarında Kosova NATO Gücü'ndeki Alman Tugayı'na bir bölük, Türk Tabur Görev Kuvvetine bir piyade takımı ile destek vermiş; Afganistan'daki UGYK'ya ise hem topraklarından transit geçiş hakkı tanıyarak hem de birlik olarak katkıda bulunmuştur.²⁸⁷ Ayrıca Akdeniz'deki Aktif Çaba Harekâtı'na istihbarat paylaşımı alanında destek sağlamıştır.

Gürcistan 2002 yılında NATO üyesi olma yolundaki niyetini beyan ederek tercihinin Rusya'dan ziyade Batı güvenlik sistemine dâhil olmak olduğunu gösteriyordu.²⁸⁸ 2003 yılındaki Gül Devrimi ile liberal demokrasi, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi istikametinde önemli bir adım atarak Kuzey-Atlantik güvenlik toplumu koşullarını karşılamaya daha da yaklaşıyordu. Nitekim 2004 yılında Bireysel Ortaklık Eylem Planı'nı kabul eden ilk ülke oldu.²⁸⁹ 2006 Riga Zirvesi'nde ise İttifak ülkeleri Gürcistan ile Yoğunlaştırılmış Diyalogun başlatılmasına karar verdiler.²⁹⁰ 2008 yılı iki taraf arasındaki ilişkiler açısından olumlu ve olumsuz gelişmelerin bir arada yaşandığı yıl oldu. 2008 Nisan ayındaki Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan'ın üyelik kistaslarını karşılamak koşuluyla ilerde bir gün NATO üyesi olacağının belirtilmesinin²⁹¹ ardından Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'ya yönelik müdahalesi geldi. Abhazya ve Güney Osetya'daki problemlerin tarihsel bir arka planı olmakla birlikte bu müdahale Rusya'nın kendi etki alanında gördüğü bir bölgeye NATO'nun dolayısıyla da ABD'nin bu kadar sokulmasını kabul etmeyeceğinin bir işareti olarak da görülebilir. NATO Gürcistan'a olan desteğini aynı yılın Eylül ayında NATO-Gürcistan Komisyonu'nu hayata geçirerek ve Yıllık Ulusal Programı geliştirmeye karar vererek gösterdi.²⁹²

²⁸⁷ Gürcistan UGYK'ya en yüksek sayıda birlik katkısında bulunan NATO üyesi olmayan ülke olmuştur (NATO Resmi İnternet Sayfası, "Relations with Georgia", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm# (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2016).

²⁸⁸ Adı geçen kaynak.

²⁸⁹ Adı geçen kaynak.

²⁹⁰ "Riga Summit Declaration", 29 November 2006, <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2015).

²⁹¹ "Bucharest Summit Declaration", 3 April 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015). Aynı Bildiri'de Gürcistan'la birlikte Ukrayna'nın da ismi belirtilmiştir.

²⁹² "Relations with Georgia", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm# (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2016).

NATO açısından, Ukrayna ve Gürcistan'ın işbirliğine dayalı güvenlik politikasına dâhil olması, güvenlik toplumu coğrafyasının sınırlarının Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'ya kadar uzatılarak istikrarsızlık riskinin kontrol altına alınmasına katkı sağlıyordu. Diğer taraftan bu katkının tam anlamıyla gerçekleşmesi her iki ülkenin NATO üyesi olması; bu ise siyasi, sosyal ve ekonomik olarak NATO norm, değerler ve kıstaslarını benimseyen istikrarlı bir yapıya sahip olmaları ile mümkündü. Ancak Gürcistan'ın sınırları dâhilindeki Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki problemler ile Ukrayna'nın doğusundaki problemler ve Rusya'nın fiili olarak bu sorunlara müdahil olması hem bu bölgeler içim hem de NATO için istikrarsızlık riski taşıyordu. Zira Rusya, bu iki ülkenin tamamıyla NATO etkisi altına girmesinin millî çıkarlarına tehdit olarak algıladığını açıkça göstermişti. Dolayısıyla, NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'yı kapsayan iş birliğine dayalı güvenlik politikasının bizatihi kendisinin istikrarsızlık yaratma potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

2.2.2.3 Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği

NATO'nun ortak güvenliği sağlamak için benimsediği işbirliği politikasının diğer bir boyutu da uluslararası kuruluşlarla işbirliğidir. Güvenlik anlayışının askeri tehdidin ötesinde sosyal, ekonomik, politik problemlerden kaynaklanabilecek istikrarsızlıkları da içerecek şekilde genişlediği yeni dönemin risk ve tehditleri ile NATO'nun tek başına karşı çıkması zordu.²⁹³ Bunun karşısında NATO liderleri, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini birbirine bağlayan kurumlar arası işbirliğini öne çıkarmıştır. Bu yaklaşımda; NATO, AGİK, Avrupa Topluluğu, Batı Avrupa Birliği (BAB), Avrupa Konseyi (AK)'nin birbirini tamamlayacak şekilde çalışacağı yeni bir güvenlik mimarisi içindeki etkileşimin aşırı milliyetçilikten, ekonomik sorunlara kadar birçok güvenlik problemine karşı etkili olacağı düşünülmüştür.²⁹⁴ Bu demokratik yönetim ve rekabetçi ekonomilerin güçlendirilmeleri çabalarını destekleyecek daha geniş işbirliği girişimlerine de işaret

²⁹³ Nitekim bu politika Bosna-Hersek'teki çatışma ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması sürecinde fiili olarak hayata geçirildi ["Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation", 8 July 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> (Erişim tarihi: 11 Mart 2015)].

²⁹⁴ "Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 8 Eylül 2013).

"The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council", Rome, 7-8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

ediyordu. Demokratik yönetim, serbest piyasa ve istikrarın eski doğu bloğu coğrafyasına yayılması bu kuruluşların beraber çalışması ile olacaktı.²⁹⁵

NATO'nun 1990'ların ortalarından itibaren Balkanlar'da ve Afganistan'da yürüttüğü barışı koruma-destekleme harekâtlarında elde edilen tecrübeler krizlerin önlenmesinde, yönetilmesinde ve harekât alanında çeşitli kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyonun önemini ortaya koymuştu. Bu durum 2006 yılında yayımlanan Kapsamlı Politik Rehber belgesine şu şekilde yansımıştır: "Barış, güvenlik ve gelişme her zamankinden daha fazla birbirine bağlıdır. Bu, krizin önlenmesi ve yönetilmesi esnasında birbirine bağlı çeşitli roller oynayan uluslararası kuruluşlar arasındaki yakın koordinasyon ve işbirliğinin önemini artırmaktadır."²⁹⁶ Bununla birlikte NATO'nun görevini etkin bir şekilde yapabilmesi ve "muharebe, istikrar, yeniden inşa, uzlaşma ve insani yardım" faaliyetlerinin aynı anda yürütüldüğü bir harekât alanında beklenen etkinin elde edilebilmesi için çeşitli kurum, kuruluş ve hatta ülkelerin faaliyetlerinin kapsamlı bir şekilde koordine edilmesi gerekiyordu.²⁹⁷ 2008 Bükreş Zirvesi'nde NATO'nun Kapsamlı Yaklaşım'a katkısını geliştirmeye yönelik bir takım öneriler içeren Eylem Planı kabul edildi.²⁹⁸ Yeni Stratejik Konsept'in kabul edildiği 2010 Lizbon Zirvesi'nde ise istikrar ve yeniden inşa faaliyetlerinin daha çok bu alanda uzmanlık sahibi kuruluşlar tarafından yapılabileceği kabul edilmekle birlikte bu kuruluşların görevlerini yapabilmesi için uygun ortamın ancak NATO desteği ile sağlanabileceği durumların ortaya çıkabileceği; bu durumda ise NATO'nun bu kuruluşlarla daha iyi çalışabilmesi ve kriz yönetimi faaliyetlerini daha iyi planlayabilmesi için gerekli sivil yeteneklerin kazanılmasına karar verilmiştir.²⁹⁹

NATO'nun BM ile ilişkileri NATO'nun kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. NATO kuruluşunun hukuki ve felsefi dayanağını BM'den almaktadır. BM uluslararası barış ve güvenliği korumaya yönelik olarak gerekli tedbirleri alacak bir ortak güvenlik örgütü olarak kurulmuştu.³⁰⁰ BM Sözleşmesi'nin imzalanmasından yaklaşık dört yıl

²⁹⁵ Gülnur Aybet, *a.g.e.*, 2012, p. 22.

²⁹⁶ "Comprehensive Political Guidance", 29 Kasım 2006, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_56425.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2015).

²⁹⁷ Adı geçen belge.

²⁹⁸ "Bucharest Summit Declaration", 3 April 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

²⁹⁹ "Lisbon Summit Declaration", 20 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015). Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

³⁰⁰ BM Sözleşmesi bölüm-1 madde-1.

sonra imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın giriş kısmında antlaşmaya taraf ülkelerin BM Sözleşmesi prensip ve hedeflerine olan bağlılıkları teyit edilmektedir. Birinci maddesinde ise yine BM Sözleşmesi'ne atıfta bulunarak anlaşmazlıkların barışçıl çözümü ile tehdit ve güç kullanımından kaçınılacağı taahhüt edilmektedir. NATO'nun ortak savunma maddesi olan beşinci madde dayanağını BM Sözleşmesi'nin VII'nci bölüm 51'nci maddesinde belirtilen 'bir saldırıya karşı ulusların bireysel ve ortak savunma hakkı'ndan almaktadır. Antlaşmanın aynı maddesinde NATO ülkelerinin aldığı tedbirlerin BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri almasını müteakip sonlandırılacağı belirtilmektedir. NATO, BM'nin amaçlarını destekleyen bölgesel bir savunma örgütü olarak kurulmuştur. Washington Antlaşması'nın yedinci maddesi ortak güvenliğin sağlanmasında asıl sorumluluğun BM'de olduğunu, bu antlaşmanın 'Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasındaki ana sorumluluğunu etkilemeyeceği'ni belirterek ifade etmektedir. Bu çerçevede NATO'nun Bosna-Hersek, Kosova ve Afganistan'da icra ettiği barışı destekleme harekâtları hukuki dayanağını BM Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin kararlarından almıştır.³⁰¹ İki kuruluş 2008 yılında imzaladıkları bir bildiriyle daha geniş işbirliği ve danışma için bir çerçeve oluşturmuşlardır.³⁰²

AGİK, nasıl doğu ve batı bloklarını ortak bir paydada bir araya getirerek Avrupa'da istikrar ve demokrasinin güçlenmesinde hayati bir rol oynamışsa, yeni güvenlik mimarisinde de insan hakları, temel özgürlükler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, güvenlik ve ekonomik özgürlük gibi normlar temelinde Kuzey Amerika ve Avrupa'yı bir araya getiren bir forum olma özelliğinin sağladığı avantajdan faydalanılmaya devam edilmesi öngörülmüştür.³⁰³ AGİK'in, Varşova Paketi ile birlikte Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasında işbirliğine dayalı güvenlik uygulamalarının etkisi 1970'li yıllardan sonra somut bir şekilde gözlemlenmiştir. 1991 Stratejik Konsepti ile başlayan dönemde NATO, AGİK'in işbirliğine dayalı güvenlik uygulamalarını, ortak değerlerini benimseyebilecek devletleri kazanmak için

³⁰¹ Uygulama Kuvveti: BMGK'nin 15 Aralık 1995 tarih ve 1031 numaralı kararı; İstikrar Kuvveti: BMGK'nin 12 Aralık 1996 tarih ve 1088 numaralı kararı; Kosova Kuvveti: BMGK'nin 10 Haziran 1999 tarih ve 1244 numaralı kararı; UYGK: BMGK'nin 20 Aralık 2001 tarih ve 1386 sayılı kararı. NATO, UYGK'nın komutasını 11 Ağustos 2003 tarihinde devralmıştır.

³⁰² NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO's relations with the United Nations", 23 September 2008, "http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50321.htm#" (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

³⁰³ "Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 8 Eylül 2013).

kullanmaya yönelik politikalar geliştirmiştir.³⁰⁴ Nitekim bu politikalar daha sonraki NATO resmi belgelerinde “işbirliğine dayalı güvenlik” ve “ortaklık” politikaları olarak yerini alacaktır.

Avrupa-Atlantik bölgesinde barış ve istikrarı geliştirmek amacı doğrultusunda çalışan iki kuruluş “atışmanın önlenmesi, kriz yönetimi, çatışma ertesini yeniden inşa” faaliyetlerinde birbirlerini destekleyen pratik işbirlikleri geliştirmişlerdir. Örneğin Bosna-Hersek ve Kosova’da krizin nihayetlendirilmesi için birlikte gayret gösteren iki kuruluştan NATO, kriz ertesinde güvenlik ortamının yaratılması için çalışmış; AGİT ise demokratik seçimlerin yapılması, insan hakları, devlet kurumlarının çalışır hale getirilmesi konularına yoğunlaşmıştır.³⁰⁵

Kuruluşlar arası işbirliği boyutunun önemli bir ayağını Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler oluşturuyordu. Aslında her iki kuruluş da Avrupa’da istikrar ve güvenliğin sağlanması bağlamında aynı amaca hizmet ediyordu. Her iki kuruluşa da ye ülke sayısının 22 olması işbirliğinin boyutunu göstermektedir (Tablo-2) . NATO askeri politik bir yapı etrafında ülkeleri toplarken, AB siyasi ve ekonomik bir yapı etrafında ülkeleri bir araya getiriyordu. Ancak 1990’lı yıllarda Balkanlar’da meydana gelen krizler karşısında her iki kuruluş da beklenen tepkiyi retemediler. NATO geç de olsa krizin çözüme kavuşturulması istikametinde harekete geçebilmişti. AB ise büyük ekonomik gücüne rağmen çatışmaların önlenmesinde ve nihayetlendirilmesinde etkin olamamıştı. Bu durum AB’nin giderek daha fazla, gerektiğinde askeri gücün kullanımını da ieren³⁰⁶, çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi faaliyetlerinde yer alması için politikalar üretmesini gerektirdi.³⁰⁷

³⁰⁴ Emanuel Adler, *a.g.e.*, 2 March 2007, p. 27.

³⁰⁵ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 260.

³⁰⁶ AB’nin Ortak Savunma ve Güvenlik Politika’sı geliştirme sürecinde, Kosova Savaşında AB’nin ABD askeri yeteneklerinden bağımsız bir askeri harekât icra edebilmesinin ne kadar zor olduğunun anlaşılmasının önemli bir rolü olduğuna ilişkin bir inceleme için bkz. Sinem A. Açıkmeşe, “The Underlying Dynamics of the European Security and Defence Policy”, *Perceptions*, 2004, March-May, Volume IX, No. I, 119-147, p.120 and 143.

³⁰⁷ A.g.e., pp. 244-245.

Tablo-2 NATO-AB Üye Devletler

Sıra Nu	Sadece AB Üyesi Devletler	AB ve NATO'ya Üye Devletler		Sadece NATO Üyesi Devletler
1	Avusturya	Belçika	Çek Cumhuriyeti	ABD
2	Kıbrıs	İtalya	Lüksemburg	Kanada
3	Finlandiya	Bulgaristan	Danimarka	Türkiye
4	Malta	Litvanya	Hollanda	Norveç
5	İsveç	Hırvatistan	Estonya	Arnavutluk
6	İrlanda	Letonya	Polonya	İzlanda
7		Fransa	Yunanistan	
8		Portekiz	Slovakya	
9		Almanya	Slovenya	
10		İspanya	Macaristan	
11		Romanya	İngiltere	

1994 yılında yapılan Brüksel Zirvesi'nde büyük bir bölümü aynı zamanda NATO üyesi olan AB'nin NATO ile ortak stratejik çıkarları paylaştığı belirtilerek, AB içinde geliştirilen ve ileride NATO'yla uyumlu bir Avrupa savunmasına dönüşebilecek bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)'nin desteklendiği belirtilmişti.³⁰⁸ AB'nin savunma boyutunu oluşturan BAB'ın gelişimi aynı zamanda İttifak'ın Avrupa boyutunun güçlenmesi şeklinde görülüyor, "ayrılabilir fakat ayrı olmayan yetenekler" in gelişimi destekleniyordu.³⁰⁹ Burada alınan kararlar, NATO Dışişleri ve Savunma Bakanlarının Haziran 1996 yılında yaptıkları toplantılarla, işbirliğinin hayata geçirilebilmesi için gerekli pratik düzenlemelerin geliştirilmesine olanak verdi.³¹⁰ 1997 yılındaki Madrid Zirvesi'nde ise özellikle kriz yönetimi ve barışı koruma harekâtında ortak hareket edilebilmesi için işbirliği olanaklarının artırılmasına gayret edileceği belirtilerek, BAB'ın Petersberg görevleri olarak da bilinen barışı destekleme harekâtı görevlerini NATO varlık ve yeteneklerini kullanarak yapabilmesi için her türlü düzenlemenin yapılacağına işaret ediliyordu.³¹¹ Yani süreç içerisinde "AGSK, BAB tarafından NATO imkân ve kabiliyetleri kullanılarak Petersberg görevlerini yerine getirmek amacıyla yapılan harekâtları ifade eden bir oluşum halini³¹²" alacaktı. Açıkmeşe ve Dizdaroğlu'na göre bunun anlamı "Avrupa'nın yakın

³⁰⁸ "Declaration of the Heads of State and Government", Brussel, 11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2013).

³⁰⁹ Adı geçen belge.

³¹⁰ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 245.

³¹¹ "Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation", 8 July 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> (Erişim tarihi: 11 Mart 2015).

³¹² Sinem Akgül Açıkmeşe ve Cihan Dizdaroğlu, *NATO-AB İlişkileri, İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 27.

coğrafyasındaki krizlere ABD'nin müdahale etmek istememesi durumunda, NATO'nun Avrupa ayağı olarak kabul edilen BAB çatısı altında harekât yapılmasıydı³¹³.” Ancak ABD ve Türkiye, AB'nin kendi savunma yeteneklerini geliştirme sürecinde şu üç noktanın dikkate alınması gerektiği konusunda titiz davranmışlar ve bunun ilgili NATO belgelerinde yer almasını sağlamışlardır: AB üyesi olmayan NATO üyelerine karşı ayrımcılık yapılmaması; Avrupa'nın Kuzey Amerika'dan ayrılmaması; NATO'nun sahip olduğu kaynakların tekrarlanmaması.³¹⁴

İki kuruluş arasındaki ilişkiler 2000'li yıllara gelindiğinde stratejik ortaklık olarak ifade edilmeye başlandı. 16 Aralık 2002'de yayımlanan 'Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası Üzerine AB-NATO Bildirisi'nin giriş kısmı, “AB ve NATO arasında kriz yönetimi alanında; ortak değerlerimiz, güvenliğimizin bölünmezliği ve yeni yüzyılın problemlerini beraber çözme kararlılığımıza dayalı olarak oluşturulan stratejik ortaklığı memnuniyetle karşılıyoruz.”³¹⁵ ifadeleri ile başlamaktadır. Stratejik ortaklık, 17 Mart 2003'te Berlin Artı düzenlemeleri konusunda anlaşılması ile somut olarak hayata geçirildi. Berlin Artı düzenlemeleri, gereksiz yere birden fazla aynı amaca hizmet eden kaynağın kullanımının önüne geçmek maksadıyla AB harekâtlarının NATO varlık ve yeteneklerinden faydalanmasına olanak tanıyordu.³¹⁶ Bu sayede Makedonya'da NATO tarafından sürdürülen Amber Fox harekâtı 31 Mart 2003'te tamamlanarak *Operation Concordia* adında AB'ye devredildi.³¹⁷ Bosna-Hersek'teki İstikrar Kuvveti (*Stabilization Force*) ise görevini 2 Aralık 2004'te tamamladı ve AB, Operation Athea'yı başlattı.³¹⁸

2.2.3 NATO Genişleme Süreci

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın Onuncu maddesi “Anlaşma'nın prensiplerini ileri taşıyabilecek ve Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkıda bulunabilecek Avrupa devletlerinin üyeliğe davet edilebileceği”ni belirtmektedir.³¹⁹ İttifak'ın yeni üyelerle genişlemesinin yolunu açan bu maddenin Soğuk Savaş sırasında, ikiye bölünmüş

³¹³ A.g.e., s.27.

³¹⁴ Tarık Oğuzlu, “Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests”, *The Washington Quarterly*, 2012, 35:3, Summer, 153-164, p. 158.

³¹⁵ “EU-NATO Declaration on ESDP”, 16 December 2002, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2015).

³¹⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 248.

³¹⁷ A.g.e., p. 250.

³¹⁸ NATO Resmi İnternet Sayfası, “NATO ends SFOR mission”, <http://www.nato.int/docu/update/2004/12-december/e1202a.htm> (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

³¹⁹ NATO Soğuk Savaş döneminde üç, ertesinde üç olmak üzere altı kez genişlemiştir: Yunanistan ve Türkiye (1952), Batı Almanya (1955), İspanya (1982); Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti (1999); Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya (2004); Arnavutluk, Hırvatistan (2009).

bir Avrupa'da stratejik üstünlük elde etmek ve daha çok devletin Sovyet etki alanına girmesini engellemek için çalıştırıldığı söylenebilir. Soğuk Savaş sonrasında ise Avrupa'nın bölünmüşlüğü ortadan kaldıracak bir politika olarak sunulmuştur. 10-11 Ocak 1994 tarihlerinde Brüksel'de toplanan NATO Zirvesi'nde, "Avrupa'nın tamamında istikrar ve güvenliği sağlamak için Doğu Avrupa'daki devletlerle bağların güçlendirilmek istendiği" belirtilerek, "NATO'nun bu bölgedeki devletleri kabul edecek şekilde genişlemesinden duyulacak memnuniyet" dile getirilmiştir.³²⁰ 1995 yılında tamamlanan "NATO Genişlemesi Üzerine Çalışma" belgesinde Avrupa'da yeniden bölünme hatları oluşmadan bütünleşmeyi sağlamak için izlenecek yol, güvenliğe kapsamlı bir şekilde yaklaşılarak Avrupa'nın aynı amacı paylaşan diğer kuruluşlarının birbiri ile etkileşim içinde olacağı yeni bir güvenlik mimarisi içinde aşamalı bir işbirliği ve bütünleşmenin gerçekleştirilmesi olarak öngörülmüştür.³²¹ Yapılmak istenen uzun yıllar Komünist rejimi idaresi altında kalmış ancak tarihi olarak aynı kültür coğrafyasına ait devletleri ortak norm ve değerler çatısı altında bir araya getirerek Kuzey Atlantik güvenlik toplumuna dâhil etmektir. Nitekim adı geçen belgede; "var olan değerler ve kurumlar topluluğuna, Washington Antlaşması ve Londra Bildirisi hedefleri ile uyumlu olarak daha çok ülke dâhil etmek suretiyle NATO genişlemesinin BM Sözleşmesi ile uyumlu bir biçimde üyelerinin özgürlük ve güvenliğini temin edeceği" belirtilmektedir. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ise 25 Ekim 1995 tarihli bir konuşmasında NATO'nun bir ortak savunma örgütü olmakla birlikte aynı zamanda bir ortak değerler topluluğu olduğunu ve genişlemenin İttifak ülkelerinin güvenliğini artıracaklarını şu sözlerle dile getirmektedir:

*"NATO'nun başarısı güvenlik çıkarlarını genişletmeyi, değerleri ilerletmeyi, demokrasi ve ekonomik fırsatları desteklemeyi içermiştir. Biz gerçekten bir ortak savunma örgütü olduğu kadar paylaşılan çıkarlar ve değerler İttifak'ı yarattık. Şimdi Orta ve Doğu Avrupa'nın ve eski Sovyetler Birliği'nin yeni demokrasileri, genişleyen ve böylece güvenliğimizi artıracak olan ortak gayenin bir parçası olmak istiyorlar."*³²²

Gheciu'ya göre NATO'nun, Orta ve Doğu Avrupa devletlerine yönelik genişleme süreci, bu devletlerin kimlik ve çıkar tanımlamalarında, NATO'nun temsil ettiği norm, değer ve kuralların içselleştirilmesi ile sonuçlanacak bir sosyalleşme

³²⁰ "Declaration of the Heads of State and Government", Brussel, 11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2013).

³²¹ "Study on NATO Enlargement", 3 September 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

³²² William J. Clinton, "Remarks at the Harry S. Truman Library Institute Legacy of Leadership Dinner," 25 October 1995, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=50701> (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2015).

süreci olarak tanımlanabilir.³²³ Wendt'e göre kaynağı toplum olan kimlik ve çıkarların oluştuğu sürece sosyalizasyon denir.³²⁴ Sosyalizasyon kısmen kişinin davranışlarını sosyal beklentilere uydurma çabasıdır.³²⁵ Nasıl sosyal yaşamda özneler arası paylaşılan ortak bir anlayışın oluşması sosyalleşme yoluyla belirli davranış kalıp ve kategorilerinin yayılması ve bunların insanları şekillendirmesi yoluyla oluyorsa, NATO da benzer bir süreci üye olacak ülkeler için işletmiştir denilebilir.³²⁶ Sosyalleşmenin başarılı olabilmesi için kuruluşun oluşturucu norm, değer ve kurallarının sosyalleşmenin hedefi konumundaki devlet tarafından benimsenerek kimliğinin bir parçası haline getirilmesi gerekir.³²⁷

Sosyalleşme süreci NATO ile üye olmayı hedefleyen/yeni üye ülkeler arasında bir takım sosyal pratikleri içeren etkileşimler yoluyla gerçekleşmektedir. Süreçte sosyalleştiren ve sosyalleşen olmak üzere iki taraf vardır. NATO sosyalleştiren taraf olarak liberal demokrasi ve temsil ettiği güvenlik toplumu değerlerini yayarak Avrupa'da güvenlik ve istikrarı sağlamak istemektedir.³²⁸ Sosyalleşen tarafın ise NATO'nun temsil ettiği norm ve değerleri bu etkileşimler yoluyla içselleştirerek kimlik ve çıkar tanımlamalarını bu norm ve değerler etrafında şekillendirmesi beklenmektedir. Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin 1989-1990 yıllarında Komünist rejimlerin yıkılmasını mütekip NATO'ya yönelmelerinde, Komünist rejim döneminde uzak kaldıkları ve kendilerini asıl ait hissettikleri batı norm ve değerlerine tekrar dönme isteği³²⁹ sosyalleşme sürecini kolaylaştıran bir etken olmuştur.

NATO Genişlemesi Üzerine Çalışma Belgesi'nde genişlemenin Avrupa-Atlantik bölgesindeki güvenlik ve istikrara nasıl katkıda bulunacağını açıkladığı maddeler aslında sosyalleşmenin nasıl gerçekleşeceğini de açıklamaktadır:

- Askeri yapı üzerinde üzerindeki sivil ve demokratik kontrol de dahil demokratik reformları destekleyerek ve cesaretlendirerek;
- Mevcut üyeler arasındaki ilişkileri karakterize eden uzlaşma, danışma ve işbirliği alışkanlığını yeni üyelere de teşvik ederek;
- İyi komşuluk ilişkilerini geliştirerek;

³²³ Alexandra Gheciu, "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the 'New Europe'", *International Organization*, 2005, Vol. 59, No.4, Autumn, 973-1002, p. 976.

³²⁴ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p.169.

³²⁵ A.g.e., p.169.

³²⁶ Alexandra Gheciu, *a.g.e.*, 2005, p. 980.

³²⁷ Frank Schimmelfennig, *a.g.e.*, 1998, pp.211-212. İnşacı görüşe göre uluslararası kuruluşlar üyelerinin kimlik, değer ve çıkarlarının şekillenmesine etki edebilen oluşturucu (constitutive) özelliği olan yapılardır (A.g.e, p. 211).

³²⁸ A.g.e., p. 198.

³²⁹ A.g.e., p. 217.

- Ortak savunmaya önem vererek ve faydalarını yaygınlaştırarak; savunma ve askeri bütçelerde şeffaflığı artırarak böylece savunma bütçelerine millî yaklaşımların neden olabileceği istikrarsızlıkları azaltarak;
- Avrupa'da paylaşılan değerlere dayalı işbirliği ve bütünleşme eğilimini güçlendirerek etnik ve bölgesel hatlar boyunca oluşabilecek ayrışma eğilimini kontrol ederek;
- AGİT sorumluluğundaki barışı koruma faaliyetleri ve BM Güvenlik Konseyi sorumluluğundaki barışı koruma harekâtlarına destek vermek suretiyle İttifak'ın Avrupa ve uluslararası güvenliğe katkıda bulunma yeteneğini güçlendirerek;
- Transatlantik ortaklığı güçlendirerek ve genişleterek.³³⁰

Üye olacak ülkeler Avrupa Atlantik Konseyi ve BİO programı faaliyetleri sırasında bir öğrenme sürecine başlamaktadır. NATO Genişleme Üzerine Çalışma Belgesi'nde "KAİK/BİO'ya aktif katılımın muhtemel yeni üyeler için üyeliğe geçişi kolaylaştıracak politik ve askeri işbirliği kalıpları için bir çerçeve oluşturacağı" belirtilmiştir.³³¹ Bu nedenle BİO süreci NATO'nun aday ülkelere Batı'nın norm, değer ve uygulamalarını öğrettiği, sosyalizasyon sürecinin bir ara aşaması olarak görülebilir.³³² Buna göre NATO üyesi ülkeler ile BİO'ya katılan ülkeler arasında KAİK / BİO toplantıları, planlama faaliyetleri, müşterek tatbikatlar ile geliştirilen etkileşim, güvene dayalı ilişkiyi güçlendirirken problemler karşısında ortak bir anlayışla birlikte uzun vadede ortak bir kimlik inşa edilmesi sağlanacaktır.

BİO programının ana hatlarını çizen BİO Çerçeve Belgesi'nde konulan koşullar ve ulaşılmak istenen hedefler programın ve genişleme sürecinin birbirini tamamlayıcı mahiyette olduğunu göstermektedir.³³³ Belge'de "Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarın ancak işbirliği ve ortak hareket ile tesis edilebileceği" ifade edildikten sonra Ortaklığın temel değerleri olarak "temel özgürlükler ile insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması ile özgürlük, adalet ve barışın demokrasi yoluyla güvence altına alınması" olduğu belirtilmektedir. Yine Belge'ye göre; "ortaklığa katılmakla Kuzey Atlantik İttifakı üye ülkeleri ve bu Belge'ye katılan diğer ülkeler; demokratik toplumların korunmasına, tehdit ve zorlamadan uzak olmaya ve uluslararası hukuk prensiplerinin korunmasına bağlı olduklarını

³³⁰ "Study on NATO Enlargement", 3 September 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

³³¹ Adı geçen belge.

³³² Frank Schimmelfennig, *a.g.e.*, 1998, Vol.8, No. 2-3, 198-234, p. 226.

³³³ "Partnership for Peace: Framework Document", 10-11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm> (Erişim tarihi: 29 Kasım 2013).

göstermektedirler.” Ayrıca “ölkelerin toprak bütönlüğü ve bağımsızlıklarına karşı güç kullanmaktan kaçınma, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ve mevcut sınırların değışmezliğine” olan bağıllık teyit edilmektedir. Programın hedefleri olarak ise; “savunma planlama ve bütçelemede şeffaflık, savunma güçlerinin demokratik kontrolü, BM ve AGİK harekâtlarına katkıda bulunmaya hazır olma, NATO ile birlikte ortak barışı koruma ve insani yardım harekâtlarına katılabilmek için askeri işbirliğinin geliştirilmesi” olarak belirtilmektedir.

BİO programı üyelik sürecini destekleyen bir araç olmakla birlikte kesin üyelikle sonuçlanan bir program değildir. Üye olma talebi olan ölkeler öncelikle bir Yoğunlaştırılmış Diyalog sürecine, devamında ise Üyelik Eylem Planı’na katılmaya davet edilirler.³³⁴ Üyelik Eylem Planı, NATO’nun 1999 yılındaki Washington Zirvesi’nde kabul edilen “öye olacak ölkelere hazırlıklarında yardımcı olacak bir faaliyetler programıdır.³³⁵ Üyelik Eylem Planı’na katılan her ölkede kendi amaç, hedef ve çalışma programlarını içeren bir yıllık ulusal program hazırlar.³³⁶ Burada kaydedilen ilerlemeler dönem sonu hazırlanan raporlara yansıtılmaktadır. Aday ölkelerle üyelik görüşmeleri Üyelik Eylem Planı süreci tamamlandıktan sonra başlamaktadır. Üyelik Eylem Planı süreci aday ölkedenin BİO ile başlayan sosyalleşme/öğrenme sürecinin bir sonraki aşaması olarak görölebilir. Son aşama ise üyelikle sonuçlanan üyelik görüşmeleri aşamasıdır. Ancak sosyalleşme sürecini üyelikle biten değil devam eden bir süreç olarak görmek gerekir.

NATO genişlemesinin, işbirliği ve bütünleşme yoluyla Avrupa-Atlantik bölgesine güvenlik ve istikrar getireceği yönündeki görüşlerin aksine dışarıda bırakılanları yabancılaştırarak Avrupa’da yeni bölünme hatları yaratacağı yönünde görüşler de bulunmaktadır.³³⁷ Waltz’a göre genişleme Rusya’da liberal demokrasi ve pazar ekonomisi taraftarlarını zayıflatarak, Rusya’yı Avrupa ve ABD’den ziyade Çin’e doğru itecektir.³³⁸ İstikrarın tam sağlanamadığı ölkede, Soğuk Savaş döneminde rakibi olan bir kuruluş tarafından ikinci bir “çevreleme” politikasına maruz bırakılma durumu, milliyetçi ve komünist aşırı uç politikacıların söylemlerini

³³⁴ NATO Resmi İnternet Sayfası, “Enlargement”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm# (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

³³⁵ “Membership Action Plan (MAP)”, 24 Nisan 1999, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 20 Mayıs 2015).

³³⁶ Adı geçen belge.

³³⁷ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism After The Cold War”, *International Security*, 2000, Vol.25, No.1, Summer, 5-41, p. 22.

³³⁸ A.g.e, p. 22.

güçlendirebilir.³³⁹ Bu da Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmaların Almanya’da yarattığı gibi “haksızlık psikolojisi nedeniyle kitleleri aşırı uç siyasetçilere yönelmelerine yol açabilir.”³⁴⁰

NATO Genişlemesi Üzerine Çalışma belgesinde Rusya’nın genişlemeye yönelik endişeleri karşısında “genişlemenin kimseyi tehdit etmeyeceği”³⁴¹ belirtilmiştir. Dönemin ABD Başkanı Clinton yukarıda belirtilen konuşmasında NATO genişlemesinin Rusya’ya yönelik bir tehdit oluşturmadığını şu şekilde dile getirmektedir:

“İttifak’a yeni üyeler getirmek, Rusya, Ukrayna ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri dâhil, Avrupa’daki hiçbir devletin güvenliğini azaltmayacak, artıracaktır. Biz Rusya’yı, NATO’nun her zaman bir savunma ittifakı olageldiği konusunda temin ettik. Avrupa’da güvenlik ve demokrasi bölgesini genişletmek, çoğu zaman yüzyıllar içerisinde biriken çatışmaları engellemeye yardım edebilir. Rusya ve komşuları için bu diğerlerinden daha iyi bir yoldur.”

NATO, Soğuk Savaş sonrasındaki işbirliğine dayalı güvenlik stratejisi kapsamında Rusya’ya, AGİT ve BM prensipleri çerçevesinde Avrupa Güvenlik mimarisinin içinde önemli bir yer vermiştir. Rusya’nın NATO’nun bu yaklaşımına başlangıçtaki tepkisi Aralık 1992’de KAİK ve Aralık 1994’de Bireysel Ortaklık Eylem Planı’na katılımının da gösterdiği gibi olumlu olmuştur. Ancak Rus dış politikasının belirlenmesinde zaman zaman etken olan Avrasyacı yaklaşımların Rusya’yı tarihsel etki alanlarında daha fazla aktif olmaya iten emperyalist politikaları öne çıkardıkları bilinmektedir. Özellikle NATO’nun 1999’daki Kosova harekâtı ve ABD’nin 2003 Irak harekâtına yönelik itirazları; 2008’de Gürcistan’daki çatışmaya birlik göndererek müdahil olması; 2014’de Ukrayna’nın doğusunda ayrılıkçıları desteklemesi ve Kırım’ı ilhak etmesi; Uyarlanmış AKKA kapsamındaki sorumlulukları yerine getirmemesi Rusya’nın ABD ve Batı politikalarına ters tutumlarına örneklerdir. Ancak Rusya’nın bu politikalarında ABD’nin 2001 sonrasında kendi güvenlik önceliklerini öne çıkartan ve askeri güce daha çok başvuran politikaları da etkin olmuştur. Bu nedenle genişleme sürecinin güvenlik ve istikrar yerine Avrupa’da bölünme yaratma riski olmakla birlikte, yeni üyelerin Kuzey-Atlantik topluluğu norm ve değerlerini benimsemeleri açısından genişlemenin hedeflerine ulaştığı söylenebilir.

³³⁹ Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, p. 137.

³⁴⁰ A.g.e., p. 139.

³⁴¹ “Study on NATO Enlargement”, 3 September 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

2.2.4 NATO ve Ortak Güvenlik

Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu ortak güvenlik kuruluşu BM'dir. Washington Antlaşması'nın giriş kısmında imzacı devletler, "BM sözleşmesinin prensiplerine sadakat ve tüm halklar ve hükümetler ile barış içerisinde yaşama isteklerini" belirtmişlerdir. Antlaşma'nın birinci maddesinde BM Sözleşmesi'ne atıfta bulunarak, anlaşmazlıkların barışçı çözümü ile uluslararası ilişkilerde güç kullanımı ve tehditten uzak durulacağı taahhüt edilmektedir.³⁴² Antlaşma'nın ikinci maddesinde özgür kurumların güçlendirilmesi, bunların dayandığı prensiplerin daha iyi anlaşılması ve istikrar ve refahın artırılması yoluyla barışçı ve dostça uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunulacağı belirtilmektedir.³⁴³ NATO'yu kuran devletleri bir araya getiren iki temel unsurdan birisi ortak tehdit karşısında Avrupa'da stratejik dengeyi sağlamak ise diğeri ise BM kuruluş felsefesi ile uyumlu olarak, ortak norm ve değerlerin yaygınlaştırılması yoluyla barış ve güvenliği sağlamak olduğu söylenebilir. Bu yaklaşım Wendtçi inşacılıktaki Kantçı anarşi kültürünün "dost" modeli ile uyumludur. Kantçı anarşi kültüründe "devletlerin anlaşmazlıkları savaştan halletmeleri ve aralarından birinin güvenliğini tehdit edilmesi halinde tehdidi ortak olarak bertaraf etmeleri"³⁴⁴ beklenir. NATO'nun 1990'lı yılların ortalarından itibaren icra ettiği V'inci madde dışı kriz mukabele harekâtları, Kantçı anarşi kültürüne doğru bir dönüşümün işareti olan ortak güvenlik anlayışının bir sonucu olduğu söylenebilir.

NATO'nun kuruluşundan itibaren temel görevi, Washington Antlaşması'nın V'inci maddesi kapsamında üyelerinin toprak bütünlüğünü, politik bağımsızlığını ve güvenliğini temin edecek ortak savunma görevlerini yerine getirebilmek olmuştur. 1990 yılların değişen uluslararası ortamı bu temel görevin V'inci madde dışı kriz mukabele harekâtları olarak bilinen, üye ülkelerin toprakları dışında meydana gelen çatışmaların bir istikrarsızlık ortamı yaratmadan kontrol altına alınmasını hedefleyen harekâtları kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektirmiştir. 1992 yılında Oslo ve müteakibinde Brüksel'de yapılan dışişleri bakanları toplantılarında AGİT sorumluluğunda ve BM otoritesi altında yapılacak barışı koruma harekâtlarını destekleme kararları 1994 yılında yapılan Brüksel Liderler Zirvesi'nde de teyit

³⁴² Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.1, 4 Nisan 1949.

³⁴³ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.2, 4 Nisan 1949.

³⁴⁴ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 299.

edilmiştir.³⁴⁵ Bu kararlar Balkanlar'da etnik ve dini temelli çatışmaların yaşandığı bir dönemde alınmıştır. Böylece NATO'nun ilerde başlatacağı, güvenlik anlayışının ortak savunmadan ortak güvenliği de kapsayacak şekilde genişletildiğinin bir göstergesi olan barışı destekleme harekâtları için politik zemin hazırlanmış oluyordu.

NATO'nun barışı destekleme harekâtları kapsamında icra ettiği görevler; çatışmaların çıkmadan önlenmesini, çıkmasına engel olunamazsa silahlı güç kullanımı da dâhil çeşitli yöntemlerle kontrol altına alınmasını ve çatışma sonrası istikrarın sağlanmasına yönelik faaliyetleri içeren kriz yönetimi yaklaşımına dayanıyordu. Kriz yönetimi NATO'nun Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra kabul edilen bütün önemli karar ve stratejik belgelerde yer almıştır. 1991 yılında kabul edilen Stratejik Konsept'de bu husus; "İttifak'ın barışı koruma ve savaşı önleme politikasının başarısı geçmişten daha fazla önleyici diplomasinin etkinliğine ve üyelerinin güvenliğini etkileyen krizlerin başarılı bir şekilde yönetilmesine bağlıdır."³⁴⁶ şeklinde yer almıştır. 1999 yılında kabul edilen Stratejik Konsept'de "kriz yönetimi" İttifak'ın icra edeceği temel görevler arasında sayılmıştır. Burada dikkat çeken husus Balkanlar'daki çatışmalara yönelik icra edilen harekâtlar nedeniyle kriz yönetimine "kriz mukabele harekâtlarının" dâhil edilmesidir.³⁴⁷ Konseptin "askeri kuvvetlerin görevlerini" açıklayan bir başka maddesinde ise "İttifak ve güçlerinin önemli bir amacının krizlere erken müdahale ederek riskleri uzakta tutmak" olduğu, "krizlerin Avrupa-Atlantik bölgesinin istikrarını tehlikeye sokması veya üye ülkelerin güvenliğini etkilemesi durumunda İttifak güçlerinin kriz mukabele harekâtları yapmalarının istenebileceği" ifade edilerek alan dışı harekât İttifak güçlerinin harekât konseptine dâhil ediliyordu.³⁴⁸ İttifak'ın 2010 yılında kabul edilen son Stratejik Konsepti'nde de "kriz yönetimi" temel güvenlik görevleri arasında yer almaya devam etmiştir.³⁴⁹ Geçmiş harekâtlardan alınan dersler ışığında "kriz yönetimi" görevi bu sefer çatışma sonrası istikrar ve yeniden inşa faaliyetlerini kapsayacak şekilde

³⁴⁵ "Final Communique, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council", Oslo, 4 June 1992, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c920604a.htm#11> (Erişim tarihi: 22 Nisan 2015).

"Final Communique, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council", Brussels, 17 Aralık 1992, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c921217a.htm> (Erişim tarihi: 23 Mayıs 2015).

"Declaration of the Heads of State and Government", Brussel, 11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2013).

³⁴⁶ "The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council", Rome, 7-8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm. (Erişim tarihi: 25 Kasım 2013).

³⁴⁷ "The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C.", 24 April 1999, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm?selectedLocale=en. (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

³⁴⁸ Adı geçen belge.

³⁴⁹ "Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

geniştirilmiştir.³⁵⁰ Ayrıca krizlerin tespitinden sonlandırılmasına kadar, krizlerine yönetilmesine katkı sağlayacak ulusal ve uluslararası aktörlerin faaliyetlerin daha iyi koordine edilmesi ve ortak amaç doğrultusunda uluslararası çabanın etkinliğinin artırılmasını hedefleyen “kapsamlı yaklaşım” kriz yönetimine dâhil edilmiştir.³⁵¹

NATO, Eski Yugoslavya’nın dağılması sürecinde yaşanan çatışmalara başlangıçta BM tarafından başlatılan harekâtları desteklemek suretiyle katıldı. Bu kapsamda Temmuz 1992’den Ağustos 1995’e kadar, BMGK’nin Adriyatik’teki ambargo ve yaptırım kararlarını desteklemek maksadıyla denizde izleme ve müteakibinde denizde zorlama harekâtı; Bosna-Hersek’teki uçuşa yasak bölge kararını desteklemek maksadıyla da hava izleme ve sonrasında hava zorlama harekâtı icra etti.³⁵² “Uçuşu Engelleme Harekâtı (*Operation Deny Flight*)” olarak isimlendirilen ve 12 Nisan 1993-21 Aralık 1995 tarihlerini kapsayan dönemde icra edilen hava zorlama harekâtı esnasında BM Koruma Gücü (*UN Protection Force*)’ne yakın hava desteği sağlandı ve BM tarafından ilan edilen ‘Güvenli Bölge’leri korumak maksadıyla hava taarruzları gerçekleştirildi.³⁵³ 1995 yılının Temmuz ayında Sırp unsurlarınca BM tarafından Güvenli Bölge ilan edilen Sereprenitza’da gerçekleştirilen katliam ve bundan yaklaşık bir buçuk ay sonra bir havan topunun Saraybosna’da bir pazaryerinde kırka yakın sivilin ölümüne neden olması Bosna Savaşı’nın kaderi açısından bir dönüm noktası oldu.³⁵⁴ 30-31 Ağustos ve 5-14 Eylül 1995³⁵⁵ tarihlerinde NATO tarafından kritik Sırp hedeflerine yönelik olarak gerçekleştirilen hava harekâtları Sırp yöneticilerinin 14 Aralık 1995’te Dayton Barış Antlaşması ile sonuçlanan barış görüşmelerine başlamalarını sağladı.³⁵⁶ Dayton Barış Antlaşması’nın askeri açıdan uygulanmasını sağlamak maksadıyla BMGK’nin 15 Aralık 1995 ve 1031 numaralı kararı uyarınca kurulan Uygulama Kuvveti 20 Aralık 1995³⁵⁷ tarihi itibarı ile göreve başladı. Böylece tarihinin ilk V’nci madde dışı kriz mukabele ve barışı destekleme harekâtını başlatmış oluyordu. Bu aynı

³⁵⁰ Adı geçen belge.

³⁵¹ Adı geçen belge.

³⁵² NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 144.

³⁵³ Müttefik Harekât Komutanlığı Resmi İnternet Sayfası, “NATO’s Operations / 1949-Present”, p. 1-2, <http://www.aco.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf> (Erişim tarihi: 1 Haziran 2015).

³⁵⁴ Ryan C. Hendrickson, “Crossing the Rubicon”, *NATO Review*, 2005, Sonbahar.

³⁵⁵ Ölügöz Harekâtı (Operation Deadeye) ve Kasıtlı Güç Harekâtı (Operation Deliberate Force) (Müttefik Harekât Komutanlığı Resmi İnternet Sayfası, “NATO’s Operations / 1949-Present”, p.2, <http://www.aco.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf> (Erişim tarihi: 1 Haziran 2015).

³⁵⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 144.

³⁵⁷ Müşterek Çaba Harekâtı (Operation Joint Endeavour, 20 Aralık 1995-Aralık 1996), (Müttefik Harekât Komutanlığı Resmi İnternet Sayfası, “NATO’s Operations / 1949-Present”, p. 2, <http://www.aco.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf> (Erişim tarihi: 1 Haziran 2015).

zamanda NATO'nun ilk alan dışı harekâtıydı. Uygulama Kuvveti yerini 20 Aralık 1996'da, BMGK'nin 12 Aralık 1996 tarihli ve 1088 sayılı kararına istinaden kurulan İstikrar Kuvveti'ne bıraktı.³⁵⁸ Bosna-Hersek'teki siyasi ve sosyal durumda gözlenen olumlu gelişmelere bağlı olarak İstikrar Kuvveti'nin yapısı ve görevinde gerçekleştirilen değişikliklerle birlikte kuvvetin büyüklüğü de zaman içerisinde azaltıldı. İstikrar Kuvveti, AB tarafından oluşturulan Avrupa Kuvveti'nin 2 Aralık 2004'de Althea Harekâtını başlatarak Berlin Artı düzenlemeleri çerçevesinde görevi devralmasıyla sonlandırılmış oldu.³⁵⁹

NATO Genel Sekreteri Javier Solana'ya göre *“modern Avrupa tarihinde ülkeler ilk defa karşıt taraflara katılmaktan ziyade Balkanlar'da bir savaşı durdurmak için bir araya gelmişlerdi.”*³⁶⁰ Solana, Bosna'daki problem karşısında bir şey yapmamanın uluslararası toplumun ortak iradesinin başarısızlığı ve moral sorumluluğundan kaçmak anlamına geleceğini de belirtmiştir. Böylece NATO, üyelerinin güvenliğine karşı doğrudan tehdit içermeyen ve insani boyutu olan bir güvenlik problemini çözmek için BMGK'nin kararları doğrultusunda hareket ederek ortak güvenlik sorumluluğu almış oluyordu. Amaç Kuzey Atlantik güvenlik toplumunun norm ve değerlerini korumak ve çatışmaların çözümünde uluslararası toplumca kabul edilen normları yerleştirmektir. Doğu ve Orta Avrupa'ya doğru norm ve değerlerini yayarak istikrarı amaçlayan NATO, Avrupa'nın ortasında bunları yaşatabilmeliydi.³⁶¹ Bosna'ya yapılan müdahale üyelerinin güvenliğini doğrudan tehlikeye düşürmese de tüm Avrupa'yı istikrarsızlaştırma potansiyeli taşıyordu. Zira çatışmalar komşu ülkelere yayılabilir büyük göç dalgaları istikrarsızlıklar yaratabilirdi. Dolayısıyla müdahalenin hem insani sıkıntıların sonlandırılması anlamında moral boyutu, BM normlarının uygulanması anlamında küresel ortak güvenlik boyutu, hem de bölgesel güvenliğin sağlanması anlamında bölgesel ortak güvenlik boyutu vardı.

NATO'nun Bosna ile başlayan barışı destekleme harekâtları sonraki yıllarda devam etti. Ancak NATO'nun ortak güvenlik kapsamındaki harekâtları sadece beşinci madde dışı kriz mukabele harekâtlarını içermiyordu. Değişen güvenlik ihtiyaçları, İttifak'ın barışı destekleme harekâtından insani yardıma, askeri eğitim danışmanlığından terörizmle mücadeleye kadar değişik harekât türlerini icra

³⁵⁸ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 145.

³⁵⁹ *a.g.e.*, p. 146.

³⁶⁰ Javier Solana, “NATO's role in Bosnia: charting a new course for the Alliance”, *NATO Review*, 1996, Vol. 44, No. 2, Mar. 1996, pp. 3-6.

³⁶¹ Gülnur Aybet, *a.g.e.*, 2012, p. 2.

etmesini gerektirmiştir. NATO'nun 1990-2011 döneminde icra ettiği harekâtlar Tablo-3.1, Tablo-3.2, Tablo 3.3 ve Tablo-3.4'de verilmiştir.³⁶²

Tablo-3.1 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (1990-1995)

Sıra	Harekâtın Adı ³⁶³	Tarih	Açıklama
1	<i>Operation ANCHOR GUARD</i>	10 Ağustos 1990 - 9 Mart 1991	Körfez krizi esnasında Konya Türkiye'ye NATO Hava Erken İkaz Uçağı [Airborne Warning and Control System (AWACS)]'nin konuşlandırılması.
2	<i>Operation ACE GUARD</i>	3 1991 Ocak - 8 Mart 1991	Körfez krizi esnasında Türkiye'ye verilen hava ve hava savunma desteği.
3	<i>Operations ALLIED GOODWILL I & II,</i>	4 - 9 Şubat & 27 Şubat - 24 Mart 1992	Rusya ve bazı Bağımsız Devletler Topluluğu devletlerine verilen insani yardım ve sağlık uzmanları desteği.
4	<i>Operation AGILE GENIE</i>	1- 19 Mayıs 1992	Libya'ya BMGK'ince yapılan yaptırımlar kapsamında Akdeniz'in AWACS'larla gözlenmesi.
5	<i>Operation MARITIME MONITOR</i>	16 Temmuz - 22 Kasım 1992	Yugoslavya'da çatışan taraflara konan silah ambargosu kapsamında Adriyatik denizinin gözlenmesi.
6	<i>Operation SKY MONITOR</i>	15 Ekim 1992 - 12 Nisan 1993	BMGK tarafından Bosna üzerinde ilan edilen uçuşa yasak bölgenin kontrol edilmesi.
7	<i>Operation MARITIME GUARD</i>	22 Kasım 1992 - 15 Haziran 1993	<i>Operation MARITIME MONITOR</i> 'ün devamı kapsamında Adriyatik Denizi'nde zorlama harekâtının icrası.
8	<i>Operation DENY FLIGHT</i>	12 Nisan 1993 - 21 Aralık 1995	<i>Operation SKY MONITOR</i> 'ün devamı kapsamında hava zorlama harekâtının icrası ve BM Barış Gücü'ne hava desteği ve yakın hava desteği verilmesi.
9	<i>Operation SHARP GUARD</i>	15 Haziran 1993 - 2 Ekim 1996	NATO ve AB tarafından Adriyatik Denizi'nde uygulanan BM silah ambargosu harekâtlarını tek bir harekât altında birleştirilmesi.
10	<i>Operations DEADEYE and DELIBERATE FORCE</i>	30 - 31 Ağustos 1995 & 5 - 14 Eylül 1995	Bosna'da "Pazar Yeri Katliamı" sonrası BM Barış Gücü'ne sağlanan hava desteği ve Bosna Sırp komuta kontrol tesisleri ile mühimmat depolarına karşı yapılan hava harekâtı.

³⁶² Müttefik Harekât Komutanlığı Resmi İnternet Sayfası, "NATO's Operations / 1949-Present", p.2, <http://www.aco.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf> (Erişim tarihi: 1 Haziran 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Operations and missions: past and present", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016).

³⁶³ Terminolojide karışıklık yaratmamak maksadıyla harekât isimleri orijinal halleriyle verilmiştir.

Tablo-3.2 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (1995-2001)

Sıra	Harekâtın Adı	Tarih	Açıklama
11	<i>Operation JOINT ENDEAVOUR</i>	20 Aralık 1995 - 20 Aralık 1996	Bosna'da ulaşılan barış antlaşmasının askeri boyutunu uygulamak maksadıyla NATO'nun ilk barışı koruma harekâtını icrası [<i>NATO Implementation Force (IFOR)</i> , NATO Uygulama Kuvveti]
12	<i>Operation JOINT GUARD</i>	20 Aralık 1996 - 20 Haziran 1998	Operation JOINT ENDEAVOUR'un devamı niteliğinde daha küçük bir kuvvetle barışı koruma harekâtına devam edilmesi (NATO İstikrar Kuvveti).
13	<i>Operation JOINT FORGE</i>	20 Haziran 1998 - 2 Aralık 2004	Bosna'da iyileşen durum paralelinde NATO gücünün sayısının azaltılarak barışı koruma harekâtına devam edilmesi. 2004 yılında Op.ALTHEA adında Avrupa Birliği Kuvveti [<i>European Union Force (EUFOR)</i>]’ne devredilmiştir.
14	<i>Operation EAGLE EYE</i>	30 Ekim 1998 - 24 Mart 1999	BMGK kararlarının Sırp tarafından uyulup uyulmadığını kontrol maksadıyla Kosova hava sahasının gözlenmesi harekâtı.
15	<i>Operation JOINT GUARANTOR</i>	4 Aralık 1998 - 20 Mart 1999	AGİT gözlemcilerinin Kosova'dan tahliyesi planlaması ve hazırlıkları.
16	<i>Operation ALLIED FORCE</i>	24 Mart - 20 Haziran 1999	Yugoslavya ve Kosova'daki Sırp kuvvetlerine karşı icra edilen hava ve deniz harekâtı. Ayrıca Müttefik Hızlı Mukabele Kuvveti (<i>Allied Rapid Reaction Force</i>) Makedonya'da konuşlandırılmıştır.
17	<i>Operation ALLIED HARBOUR</i>	16 Nisan - 30 Ağustos 1999	Kosova'daki çatışmalar nedeniyle Arnavutluğ'a kaçan mültecilere insani yardım maksadıyla Arnavutluk Gücü'nün kurulması için Müttefik Mobil Birliği'nin Arnavutluğ'a konuşlandırılması.
18	<i>Operation JOINT GUARDIAN</i>	12 Haziran 1999 – (devam ediyor)	Kosova'daki durumun istikrarını koruması maksadıyla Kosova Kuvveti (<i>Kosovo Force-KFOR</i>) harekâtının icrası.
19	<i>Operation ESSENTIAL HARVEST</i>	27 Ağustos - 27 Eylül 2001	Arnavutluk Ulusal Özgürlük Ordusu (<i>Albanian National Liberation Army</i>)'nın silahsızlandırılması ve çekilmesi maksadıyla Arnavutluk Cumhurbaşkanı'nın talebi üzerine icra edilen harekât.

Tablo-3.3 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (2001-2004)

Sıra	Harekâtın Adı	Tarih	Açıklama
20	<i>Operation AMBER FOX</i>	27 Eylül 2001 - 16 Aralık 2002	<i>Operation ESSENTIAL HARVEST</i> 'in devamı niteliğinde AB ve AGİT gözlemcilerine destek harekâtı icra edilmesi.
21	<i>Operation EAGLE ASSIST</i>	9 Ekim 2001 - 15 Mayıs 2002	11 Eylül saldırıları sonrası, beşinci maddenin (ortak savunma maddesi) işletilmesi kapsamında ABD hava sahasının kontrolüne yardım maksadıyla toplam 7 adet AWACS'ın ABD'de konuşlandırılması.
22	<i>Operation ACTIVE ENDEAVOUR</i>	26 Ekim 2001 – (devam ediyor)	11 Eylül saldırıları sonrası, beşinci maddenin (ortak savunma maddesi) işletilmesi kapsamında Doğu Akdeniz'in terörist faaliyetlere karşı kontrolü maksadıyla icra edilen harekât.
23	<i>Operation ALLIED HARMONY</i>	16 Aralık 2002 - 31 Mart 2003	<i>Operation AMBER FOX</i> 'un devamı olarak, Makedonya'da güvenlik ortamının iyileştirilmesi kapsamında uluslararası gözlemcilere ve Makedonya hükûmetine destek harekâtı icra edilmesi. 31 Mart 2003'te <i>Operation Concordia</i> adı altında AB tarafından devralınmıştır.
24	<i>Operation DISPLAY DETERRENCE</i>	20 Şubat 2003 - 16 Nisan 2003	İkinci Körfez Savaşı sırasında Türkiye hava sahasının kontrolü ve desteklenmesi maksadıyla AWACS ve hava savunma bataryalarının konuşlandırılması.
25	UGYK Komutasının üstlenilmesi	11 August 2003 – 31 Aralık 2014	BMGK'nın onayı ile Afganistan hükûmetine yardım ve güvenlik durumunun iyileştirilmesi maksadıyla kurulan UGYK komutasının üstlenilmesi.
26	<i>Operation DISTINGUISHED GAMES</i>	18 Haziran – 29 Eylül 2004	Atina'da icra edilen olimpiyat oyunlarına istihbarat, AWACS, KBRN (Kimyasal, Biyolojik, Radyoaktif, Nükleer) savunması desteğinin sağlanması.
27	NATO Irak Eğitim Misyonu (NATO Training Mission in Iraq)	7 Ağustos 2004- 17 Aralık 2011	Irak ordusuna eğitim, teçizat ve danışmanlık desteği sağlanması.

Tablo-3.4 NATO'nun İcra Ettiği Harekâtlar (2004-2011)

Sıra	Harekâtın Adı	Tarih	Açıklama
28	Sudan'daki Afrika Birliği Misyonu'na NATO desteği	23 Haziran 2005 – 31 Aralık 2007	Afrika Birliği Sudan Misyonu'nun teşkilatlandırılması ve eğitilmesine destek sağlanması.
29	Katrina Fırtınası sonrası ABD'ye yapılan yardım	9 Eylül - 2 Ekim 2005	Katrina fırtınası sonrası ABD'nin talebi üzerine; yiyecek, sıhhi yardım ve lojistik malzemelerinin ulaşımı zor yerlere ulaştırılması amacıyla icra edilen NMK harekâtı.
30	Pakistan'a yapılan insani yardım	11 Ekim 2005 - 1 Şubat 2006	Pakistanı depremi sonrası NMK tarafından yardımların ulaştırılması amacıyla hava taşıması desteğinin sağlanması ve Doğal Afet Yardım Ekibi'nin konuşlandırılması.
31	Riga Zirvesi sırasında Letonya'ya verilen destek	22 Ağustos - 29 Kasım 2006	Letonya hükümetinin isteği üzerine Zirve'nin güvenliği için KBRN, hava ve deniz güvenliği, el yapımı patlayıcı madde tespiti, muhabere ve bilgi sistemleri, sıhhi tahliye desteği sağlanması.
32	Somali'deki Afrika Birliği Misyonu'na NATO desteği	7 Haziran 2007 – (Devam ediyor)	Afrika Birliği'nin barış gücü birliklerine sağlanan hava taşıma desteği.
33	<i>Operation ALLIED PROVIDER</i>	24 Ekim - 12 Aralık 2008	BM Genel Sekreteri'nin talebi üzerine Somali'ye yiyecek yardımlarının ulaşması için NATO muharebe gemilerinin sağladığı koruma desteği.
34	<i>Operation ALLIED PROTECTOR</i>	24 Mart – 17 Ağustos 2009	Afrika Boynuzu ve Aden Körfezi'nde icra edilen korsanlıkla mücadele harekâtı.
35	<i>Operation OCEAN SHIELD</i>	17 August 2009 – (devam ediyor)	<i>Operation ALLIED PROTECTOR</i> 'ın devamı niteliğinde kapsamı genişletilmiş olarak icra edilen harekât.
36	<i>Operation UNIFIED PROTECTOR</i>	31 Mart 2011- 31 Ekim 2011	BMGK kararları çerçevesinde Libya'daki sivil halkı korumak amacıyla icra edilen silah ambargosu, uçuşa yasak bölge ve hava ve deniz harekâtı.
37	<i>RESOLUTE SUPPORT</i> (Kararlı Destek)	1 Ocak 2015	UGYK'nın sonlandırılmasını takiben Afganistan güvenlik güçlerine verilen eğitim, yardım ve danışmanlık desteği.

NATO'nun, Yugoslavya ve Kosova'daki Sırp mevzilerine yönelik olarak düzenlediği, 24 Mart 1999'da başlayan ve 78 gün süren hava harekâtı, uluslararası toplum için yeni bir kavram olan "İnsani müdahale (*humanitarian intervention*)" kavramı çerçevesinde tartışılmıştır. Kuruluş meşruiyetini BM Sözleşmesi ve ilkelerine dayandıran NATO, başka bir devlete karşı güç kullanımının tek meşru dayanağı olan BMGK'nin kararı olmadan Yugoslavya'ya yönelik hava harekâtını başlatmak durumunda kalmıştır. NATO'ya göre harekâtı meşru kılan acil, geç kalınması durumunda felaketle sonuçlanabilecek insani sebepler vardı. Bu nedenle harekât, mülteciler ve ülke içinde yerinden edilen halkın gittikçe artan sıkıntılarını son vermek ve Miloseviç'in etnik temizlik politikasını yaratabileceği daha büyük çaplı problemleri engellemek maksadıyla yapılmıştı. Harekâtın icra edildiği dönemde NATO Genel Sekreteri olan Javier Solana'ya göre yaşanan geniş çaplı insani problemler karşısında; *"hareket geçmemek Atlantik toplumunun yanı başındaki etnik temizliği meşru görmesi anlamına gelecekti. Kosovalıların sıkıntıları karşısında hareketsizlik, tüm politikalarımızı, Batılı kurumların güvenilirliğini ve transatlantik bağını temelsizleştirecekti."*³⁶⁴ Solana'ya göre insani norm ve değerler boyutu ağırlık kazanan harekât tüm diplomatik çabalar sonuçsuz kaldıktan sonra gerçekleşmişti³⁶⁵. Ancak yine de harekât, NATO'nun kuruluşundan beri savunageldiği uluslararası meşruiyet ve anlaşmazlıkların çözümünde güç ve tehdide başvurmama ilkelerini göz ardı etmesi nedeniyle uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir. Özellikle dini ve kültürel nedenlerle her zaman kendi etki alanı içerisinde gördüğü bir toplumun cezalandırılmasına engel olamamak Rusya'nın ABD'ye ve NATO'ya karşı "hegomonik güç" veya "tek kutuplu" dünya düzeni yaratılmaya çalışıldığı eleştirilerini getirmesine neden olmuştur. Nitekim 2003 Irak Savaşı Rusya'nın bu iddiasını daha da güçlendirecek ve ilerleyen yıllarda ABD'yi dengeleyecek bir güç odağı olarak çıkmaya yönelik politikalar izleyecektir. Ancak Rusya, hava harekâtı konusundaki anlaşmazlık nedeniyle Mart 1999'da geçici bir süre Daimi Müşterek Konsey'e katılımını askıya alsa da aynı yılın Temmuz'unda Konsey'in faaliyetleri tekrar başlamış ve NATO tarafından oluşturulan Kosova Gücü'nde yer almıştır.³⁶⁶

Hava harekâtını müteakip düzenlenen kara harekâtı meşruiyetini BMGK'nin 10 Temmuz 1999 tarihli ve 1244 sayılı kararı ile NATO ve Yugoslavya-Sırbistan

³⁶⁴ Javier Solana, "NATO's Success in Kosovo", *Foreign Affairs*, 1999, Volume 78, Number 8, November-December, 114-120, pp.117-118.

³⁶⁵ A.g.e, pp. 116-117.

³⁶⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 210.

arasında imzalanan askeri-teknik antlaşmadan alıyordu.³⁶⁷ BM Sözleşmesi'nin VII bölümü kapsamında barışı zorlama harekâtı icra etmek üzere oluşturulan Kosova Kuvveti'nin ilk unsurları 12 Temmuz 1999'da Kosova'ya girmişti.³⁶⁸ Kosova Kuvveti'nin görevleri arasında; "Kosova'ya karşı Yugoslav ve Sırp güçlerinin yeniden oluşturabileceği düşmanlık ve tehditleri caydırmak; güvenli bir ortam sağlamak ve toplum asayiş ve düzenini temin etmek; Kosova Özgürlük Ordusu'nu silahlardan arındırmak; uluslararası insani yardımı desteklemek; uluslararası sivil unsurları desteklemek ve birlikte çalışmak" vardı.

İttifak ülkeleri açısından Kosova müdahalesinin, Bosna'daki gibi, Avrupa'nın ortasında yaşanan bir insanlık dramına göz yummamak gibi insani boyutu olduğu kadar³⁶⁹, sorunun Avrupa'nın istikrarını bozmadan kontrol altına alınması gibi bir güvenlik boyutu da vardı.³⁷⁰ Ayrıca, eleştirilere rağmen NATO'nun sadece hava harekâtı ile kayıp vermeden Miloseviç'i barışa razı etmesi askeri kapasite ve yeteneklerinin Avrupa'nın güvenliği açısından ne kadar gerekli ve eşsiz olduğunu göstermiştir.³⁷¹ Böylece NATO, askeri ve politik gücünü ikinci kez alan dışı bir harekâta ispat ederek, hem değişen güvenlik ortamına uyum sağlayabildiğini gösteriyor hem de İttifak ülkelerinin ortak güvenliğindeki yerini sağlamlaştırıyordu. Ancak İttifak'ın ABD dışındaki üyeleri açısından, Balkanlar'daki uygulanan alan dışı konsepti NATO'nun bölgesel bir örgütten küresel bir örgüte dönüşerek ABD'nin küresel çıkarlarının bir aracı olma ve tuzağa düşme (*entrapment*) tehlikesi taşıyordu.³⁷² Bu yönüyle ABD'nin, özellikle Kosova müdahalesindeki ağırlıklı rolü NATO'nun Avrupalı üyelerinin AB'nin çerçevesinde kendi savunma kapasitelerini geliştirme çabalarını hızlandırmıştır.³⁷³

NATO, Balkanlardaki V'inci madde dışı kriz mukabele harekâtlarının ardından Avrupa'nın dışındaki ilk alan dışı harekâtına 2003 yılında UGYK'nin komutasını

³⁶⁷ NATO Resmî İnternet Sayfası, "NATO's role in Kosovo", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm# (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016).

³⁶⁸ Adı geçen kaynak.

³⁶⁹ Javier Solana, a.g.e., *Foreign Affairs*, 1999, p. 114.

³⁷⁰ NATO Resmî İnternet Sayfası, "NATO's role in Kosovo", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm# (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016).

³⁷¹ Joe Burton, a.g.e., 2010, p. 190.

³⁷² Uluslararası ilişkiler yazınında "terk edilme (*abandonment*) ve tuzağa düşürülme (*entrapment*)" ikilemi bir ittifak içerisindeki lider devlet veya devletlerle diğer devletlerarasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Terk edilme durumu, ittifak içerisindeki lider konumundaki devletin diğer devletlerden yeteri kadar destek almadığını hissetmesi durumunda diğer devletleri yalnız bırakması veya zor durumda kaldıklarında yardımlarına gitmemesi durumunu ifade etmektedir. Tuzağa düşürülme ise lider konumundaki devletin izlediği politikalar nedeniyle diğer devletlerin istemedikleri bir duruma sürüklenmeleri, örneğin istemedikleri bir savaşın içinde bulmaları durumunu ifade etmektedir. Bkz. Stephen M. Walt, a.g.e., 2009, p. 90.

³⁷³ Sinem A. Açıkmeşe, a.g.e., 2004, p. 120.

üstlenerek başladı. UGYK, Bonn Konferansı sürecinde Afgan Geçiş Otoritesi'nin kurulmasından sonra BMGK'nin 20 Aralık 2001 tarihli ve 1386 sayılı kararı ile kurulmuştu. UGYK'nin başlangıçtaki görevi, "Kabil ve çevresindeki bölgelerde güvenliğin sağlanmasında Afgan Geçiş Otoritesi'ne yardım etmekti."³⁷⁴ 11 Ağustos 2003'e kadar altı aylık dönemler halinde farklı ülkeler tarafından üstlenilen UGYK'nin komutası bu tarihte NATO tarafından üstlenildi. Bu tarihten sonra ilki Aralık 2003'te alınan BMGK kararlarıyla UGYK'nin sorumluluğu aşamalı olarak tüm Afganistan'ı kapsayacak şekilde genişletildi.³⁷⁵

UGYK'nin sorumluluk alanının genişlemesiyle birlikte görev sahası da çeşitlenerek çok yönlü bir özellik kazandı. 2006'ya kadar olan dönemde UGYK'nin Afganistan hükümetine yardımı, ağırlıklı olarak Bölgesel Yeniden İmar Ekipleri [(BİE), *Provincial Reconstruction Teams (PRTs)*] vasıtasıyla olmuştu.³⁷⁶ Sivil ve askeri personelin birlikte çalıştığı bir yapı içinde faaliyet gösteren BİE'ler bir yandan güvenlik alanında yerel ve merkezi hükümet unsurlarına destek olurken³⁷⁷; diğer yandan bölgesel gelişmeye katkıda bulunacak BİE lider ülke projeleriyle, diğer uluslararası kuruluşların projelerinin gerçekleştirilebilmesi için uygun koşulların oluşmasını sağlıyor; aynı zamanda da Afgan hükümeti kurumlarının güçlendirilmesi bağlamında iyi yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları alanlarında yardım sağlıyordu.³⁷⁸ UGYK'nin sorumluluğunun ülkenin güneyi ve doğusunu kapsayacak şekilde genişlemesi ile birlikte 2007 ve 2008 yıllarında UGYK'nin birlikleri gittikçe artan bir oranda ayaklanma ile mücadele (*counter-insurgency*) görevi icra etmeye başladı.³⁷⁹ UGYK'nin Afgan güvenlik kuvvetlerine desteği ise hem ayaklanma ile mücadele kapsamındaki harekâtların planlama ve icrasına yapılan yardım, hem de güvenlik kurumlarının geliştirilmesi kapsamındaki kurumsal yardımı içeriyordu.

UGYK harekâtı Balkanlarda icra edilen barışı destekleme harekâtlarından farklı olarak İttifak'ın güvenliğini doğrudan ilgilendiren bir sorun nedeniyle başlatılmıştı. 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirilen terör saldırılarının ardından KAK, Washington Antlaşması'nın ortak savunma maddesi olan V'inci maddeyi işletme kararı almıştı. Yani NATO, ABD'ye yapılan saldırıları tüm üyelere yapılmış

³⁷⁴ BMGK'nin 20 Aralık 2001 tarihli ve 1386 sayılı kararı.

³⁷⁵ NATO Resmi İnternet Sayfası, "ISAF's mission in Afghanistan", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2016).

³⁷⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 156.

³⁷⁷ *A.g.e.*, p. 156.

³⁷⁸ NATO Resmi İnternet Sayfası, "ISAF's mission in Afghanistan", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2016).

³⁷⁹ Adı geçen kaynak.

kabul ediyor, tüm üyeleri ABD'ye yardıma çağırıyordu. Bu kapsamda 4 Ekim 2001'de sekiz maddelik bir tedbirler paketi kabul edildi.³⁸⁰ Bunlar içerisinde ABD'nin hava sahasının kontrolüne yardım maksadıyla AWACS uçaklarının görevlendirilmesi ve Doğu Akdeniz'deki terörist faaliyetleri engellemek maksadıyla Aktif Çaba Harekâtı (*Operation Active Endeavour*)'nın başlatılması da vardı.³⁸¹ ABD 11 Eylül saldırılarının hemen ertesinde saldırıları düzenleyen teröristlerin arkasında olduğunu düşündüğü Taliban rejimini ortadan kaldırmak için Sürekli Özgürlük Harekâtı (*Operation Enduring Freedom*)'nı başlatmıştı. UGYK, bu süreçte devrilen Taliban rejimi yerine kurulan geçiş hükümetini desteklemek maksadıyla kurulmuştu. UGYK'nın komutasını alan NATO da Afganistan'da kalıcı bir güvenlik ve istikrar ortamının tesis edilmesinde Afgan hükümeti ve güvenlik kuvvetlerine yardım etmek amacını güdüyordu. Bir başka deyişle Afganistan'ın yeniden terörist faaliyetlerin yer bulamayacağı istikrarlı bir yapıya kavuşturulması hedeflenmişti. Dolayısıyla NATO, UGYK'nın komutasını almakla terörizmi kendi güvenliğini de tehdit eden küresel bir problem olarak algıladığını gösteriyordu. Amaç, İttifak'ın güvenliğini etkileme potansiyeli olan risk ve tehditleri çıktığı bölgede kontrol altına alarak daha ciddi tehlikeler yaratmasının önüne geçmektir.³⁸²

İşbirliğine dayalı güvenlik politikası çerçevesinde 1990 yıllardan beri geniş bir ortaklık ağı oluşturan NATO, bu politikasının faydalarını UGYK harekâtını için oluşturduğu geniş çaplı koalisyonla gördü. Katılımın en yüksek olduğu dönemde toplam 51 ülke UGYK harekâtına katkıda bulunmuştu.³⁸³ Çok uzak bir coğrafyada harekât yapmak ulaştırma yollarının geçtiği ülkelerin desteğini önemli kılıyordu. Bu çerçevede Kafkasya, Orta Asya ülkeleri ve Rusya'nın verdiği destek harekâtın sürdürülebilirliğine önemli katkıda bulunmuştu.

ABD'nin terörizme karşı başlattığı mücadele her yönüyle uluslararası meşruiyet arayan veya UGYK gibi geniş çaplı bir koalisyona dayanan bir mücadele değildi. ABD Başkanı Bush'un kendi ulusal güvenliklerine tehlike oluşturabilecek başarısız devletlere karşı ön alıcı vuruş (*preemptive strike*) kavramını öne sürmesi İttifak'ın uyumu ve birlikteliğini bozma tehlikesi taşıyordu. Zira kuruluşundan beri

³⁸⁰ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p. 168.

³⁸¹ 2004 İstanbul Zirvesi'nde alınan kararla tüm Akdeniz'i kapsayacak şekilde genişletimiştir. "İstanbul Summit Communiqué", 28 June 2004, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm> (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

³⁸² Ahmet Davutoğlu, "Transformation of NATO and Turkey's Position", *Perceptions*, 2012, Vol. XVII No.1, Spring, 7-17, p. 13.

³⁸³ NATO Resmi İnternet Sayfası, "ISAF's mission in Afghanistan", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2016).

anlaşmazlıkların barışçı çözümü ve uluslararası meşruiyeti esas alan bir savunma ittifakı için böyle bir strateji kabul edilebilir bir nitelik taşııyordu. Nitekim ABD'nin, BM kararı olmadan başlattığı 2003 Irak Savaşı başta Almanya ve Fransa olmak üzere bazı İttifak ülkelerinin tepkisini çekmişti. Önleyici savaş ve alan dışı kavramıyla birlikte düşünöldüğünde, İttifak'ın intikal edebilir harekât kabiliyetinin ABD'nin küresel çıkarları için kullanılarak diğer ülkeleri tuzağa düşürme (*entrapment*) tehlikesi, tedirgin edici bir boyut kazanmıştı. Gerçekten de bu dönemdeki ABD politikası; askeri gücü, yani yumuşak güç karşısında sert gücü öne çıkarması; çok taraflılıktan ziyade tek taraflı politikalara ağırlık vermesi; düşman veya öteki söylemini tercih etmesi gibi politikalara hegomonik güç olma istikametinde ilerliyordu.³⁸⁴ 2008'deki Başkanlık seçimleri sonrası Bush'un yerine Obama'nın seçilmesi bu istikametteki politikalarda da değişiklik getirmiştir. Böylece Irak'taki hatanın başka bir yerde tekrar etmemesi İttifak'taki bölünme tartışmalarının çok fazla derinleşmeden sonlanmasına neden olmuştur.

Balkanlar'daki insani boyutu önde olan kriz mukabele harêkatlarından sonra NATO 2011 yılında, bu sefer Libya'da, amacı insani bir felâketi önlemek olan bir harekâtın komutasını üstlendi. Arap Baharı olarak adlandırılan halk protestolarının Kaddafi yönetimi tarafından sert bir şekilde karşılanması uluslararası toplumu hareket geçirmişti. BMGK'nin 1973 sayılı kararı, bölgesel örgütlere ve diğer münferit hareket edebilecek devletlere, "Libya Arap Jamahiriya"sının saldırı ve tehdidi altındaki sivil halk ve sivil yerleşim yerlerini korumak için gerekli her türlü tedbiri alma" yetkisi veriyordu.³⁸⁵ Uluslararası koalisyonun başlattığı harekâtın komutasını 31 Mart 1911'de devralan NATO, Birleşik Koruyucu Harekâtı (*Operation Unified Protector*) kapsamında denizden ambargo harekâtı, uçuşa yasak bölge ve sivil halka tehdit oluşturan hedeflere yönelik hava ve deniz harekâtı icra etti.³⁸⁶

NATO'nun BM kararları doğrultusunda sivil halkı korumaya yönelik harekâtı küresel ortak güvenlik sistemi çerçevesinde meşru bir harekâttı. Ortaklık politikasının bir sonucu olarak harekâta Ürdün, Fas, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi Arap devletlerinin destek vermesi hem meşruiyet açısından, hem de maliyet

³⁸⁴ Noam Chomsky, *Hegemony or Survival*, New York, Hamish Hamilton, 2003; Stanley Aronowitz and Heather Gautney (eds.), *Implicating Empire*, New York, Basic Books, 2003; **aktaran** E.Fuat, Keyman, "Globalization, Modernity and Democracy- Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond", *Perceptions*, 2010, Autumn – Winter, Volume XV, No.3-4, 1-20, p. 6.

³⁸⁵ BMGK'nin 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 sayılı kararı.

³⁸⁶ NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO and Libya", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

açısından olumlu katkıda bulunmuştu.³⁸⁷ Ayrıca, NATO'nun bilinmeyişi çok bir harekâtı kısa sürede kayıpsız olarak, başarılı bir şekilde sonuçlandırılması NATO'nun askeri komuta yeteneklerinin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından önemliydi.³⁸⁸ Ancak Libya harekâtı diğerlerinden farklı olarak, bir kara harekâtı içermediği gibi, ülkede istikrar ve güvenliğin sağlanması ve meşru bir hükümetin kurulması çabaların içeren bir harekâtla da devam etmemişti. Bu yönüyle, NATO'nun ilerleyen yıllarda uzun süreli barışı koruma ve devlet inşa (*state building*) görevlerinden uzak durabileceğinin işaretini vermiştir. ABD de gittikçe Asya-Pasifik bölgesine yönelen ilgisi nedeniyle artık bu tür harekâtları desteklemekten uzak durabileceğini göstermektedir. Ayrıca Rusya'nın Doğu Avrupa, Karadeniz ve Baltıklarda yarattığı tehdit algısı İttifak ülkelerini daha fazla ortak savunma görevlerine kaynak ayırmaya yönelmektedir.

İttifak, güvenliğin bölünmezliği ve ortak güvenlik yaklaşımının bir gereği olarak, Soğuk Savaş sonrasının güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilmek için askeri yeteneklerinin değişim ve gelişimini sağlayacak tedbirleri almaktaydı. Ancak, Balkan krizlerinden alınan dersler 11 Eylül sonrası ihtiyaçları ile birleşince İttifak'ın günün ve geleceğini harekât ihtiyaçlarını karşılayacak daha farklı yetenekleri edinmesi ihtiyacı doğmuştu. Özellikle UGYK gibi çok uzak bir coğrafyada harekât yapabilme ihtiyacının ortaya çıkmış olması buna uygun; intikal edebilir, bekasını sağlayabilir, kendini idame ettirebilir, çok uluslu, müşterek harekât yapabilme yeteneğine sahip birlikler gerektiriyordu. Bu kapsamda İttifak'ın ihtiyaçlarının karşılaması düşünülen üç girişim başlatılmıştı: Prag Yetenekler Taahhüdü, komuta yapısı reformu ve NMK'nın kurulması.³⁸⁹

1999 başlatılan Savunma Yetenekleri Girişimi daha çok uluslu harekâtlarda birlikte çalışabilirliğin sağlanması için genel İttifak yeteneklerinin geliştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştı.³⁹⁰ 2002'deki, İttifak'ın dönüşüm zirvesi olarak da kabul edilen, Prag Zirvesi'nde kabul edilen Prag Yetenekler Taahhüdü ise, 11 Eylül saldırılarının ortaya çıkardığı acil ve belirli yetenek ihtiyaçlarının, belirli ülkeler tarafından belirli bir süre dâhilinde geliştirilmesini içeriyordu.³⁹¹ "Yüksek tehdit ortamında modern harbin gerektirdiği askeri yetenekleri geliştirme çabasının bir

³⁸⁷ Ivo H. Daalder and James G. Stavridis, "NATO's Victory in Libya", *Foreign Affairs*, 2012, Volume 91, Number 2, March/April, p. 6.

³⁸⁸ A.g.e., p. 4.

³⁸⁹ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p.175.

³⁹⁰ A.g.e., p. 175.

³⁹¹ A.g.e., p. 176.

parçası”³⁹² olduğu belirtilen bu yetenek sahaları şunlardı: KBRN savunması; istihbarat, gözetleme ve hedef tespit; hava yer gözetlemesi; komuta, kontrol ve muhabere; güdümlü mühimmat ve düşman hava savunmasının baskı altına alınması da dâhil muhabere etkinliğinin geliştirilmesi; hava ve deniz stratejik nakliyatı; havada yakıt ikmali; intikal edebilir muhabere destek ve muhabere hizmet destek birlikleri. 2006 yılında toplanan Riga Zirvesi’nde ise İttifak’ın gelecek 10-15 yılındaki dönüşümünün ana çerçevesini belirleyen daha geniş kapsamlı bir politik direktif kabul edilmişti.³⁹³ Buna göre İttifak; kendi coğrafyasında, çevre bölgelerde veya ötesinde stratejik uzaklıklarda, kriz mukabele ve ortak savunmaya yönelik birden fazla büyük çaplı ve küçük çaplı müşterek harekâtları aynı anda yapabilmeliydi.³⁹⁴ Böylece İttifak, giderek daha küresel bir nitelik arz eden tehditlere karşı küresel karşılık verebilecek yetenekleri geliştirmeyi hedeflediğini gösteriyordu.

NATO Komuta yapısının güvenlik ortamına uyum sağlama sürecinde yine Prag Zirvesi’nde “daha sade, verimli, etkili ve intikal edebilir bir komuta yapısı” oluşturulması kararı alınmıştı.³⁹⁵ Daha önce NATO komuta yapısı, biri Avrupa diğeri Kuzey Atlantik olmak üzere, iki ana coğrafik bölünmeye göre yapılandırılmıştı.³⁹⁶ Yeni yapıda biri “operatif” diğeri “fonksiyonel” olmak üzere iki stratejik komutanlık oluşturuluyordu. Mons’da konuşlu Müttefik Harekât Komutanlığı (*Allied Command Operations*)³⁹⁷ İttifak’ın bütün harekâtlarından sorumlu olurken; Norfolk’da konuşlu Müttefik Dönüşüm Komutanlığı (*Allied Command Transformation*), İttifak askeri yeteneklerinin sürekli dönüşümünün sağlamak ve birlikte çalışabilirliği artırmaktan sorumlu olacaktı.³⁹⁸ Müttefik Harekât Komutanlığı, kara-konuşlu “Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı (*Combined Joint Task Force*)” karargâhı oluşturabilecek iki Müşterek Kuvvet Komutanlığı (*Joint Force Command*) ile daha kısıtlı kapasiteye sahip ve deniz-konuşlu Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı” karargâhı oluşturabilecek sabit bir Müşterek Komutanlık tarafından desteklenecekti. Ayrıca bunlara bağlı kara, deniz ve hava unsurları da olması da düşünülmüştü. 2010

³⁹² “Prague Summit Declaration”, 21 November 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

³⁹³ “Riga Summit Declaration”, 29 November 2006, <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2015).

³⁹⁴ “Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government”, 29 November 2006, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_56425.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2015).

³⁹⁵ “Prague Summit Declaration”, 21 November 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

³⁹⁶ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p.21.

³⁹⁷ Supreme Headquarters Allied Power Europe (SHAPE) ve Supreme Allied Commander Europe (SACEUR) ifadeleri tarihsel önemlerine ve kullanımdaki yerleşmişliklerine binaen kullanılmaya devam edilmektedir.

³⁹⁸ NATO Public Diplomacy Division, *a.g.e.*, 2006, p.21..

Zirve'sinde komuta yapısı personel sayısında % 35 tasarruf sağlayacak şekilde yeniden yapılandırıldı.³⁹⁹ Yeni yapıda, stratejik komutanlıklarda bir değişiklik yapılmazken, Müşterek Kuvvet Komutanlığı sayısı ikiye indirilmiş; bu komutanlıklara bağlı unsur komutanlıkları yerine doğrudan Müttefik Harekât Komutanlığına bağlı Hava, Deniz ve Kara Komutanlıkları oluşturulmuştu.

Daha önce de belirtildiği gibi İttifak'ın askeri yeteneklerinin etkinliğinin artırılması; üye ülkelerin güvenliklerinin sağlanması ve Avrupa-Atlantik bölgesindeki barış ve istikrarın korunmasını hedef alan daha geniş politik stratejinin bir parçasıydı.⁴⁰⁰ NMK konseptinin geliştirilmesi, Soğuk Savaşın sayıca çok, hantal birliklerinden ziyade; çevik, tehditlere zamanında karşılık verebilecek değişik hazırlık seviyeli birliklere sahip olma ihtiyacından kaynaklanmıştı.⁴⁰¹ Bu kapsamda NMK, "teknolojik olarak ileri, esnek, intikal edebilir, birlikte çalışabilir, idame edilebilir; kara, deniz ve hava unsurlarından oluşan; ihtiyaç duyulan bölgeye hızlı bir şekilde hareket etmeye hazır bir kuvvet"⁴⁰² olarak tasarlanmıştı. Amaç, "istikrar ve güvenliği tehdit eden problemleri daha büyük bir çatışmaya dönüşmeden kontrol altına alabilecek"⁴⁰³ birlikleri oluşturmaktı. NMK, tehditlerin çeşitliliği ile paralel bir şekilde, "saldırı karşısında hızlı bir mukabelede bulunacak öncü kuvvet olarak; bir ortak savunma harekâtının kritik bir unsuru olarak; kriz yönetimi, barışı destekleme veya istikrar harekâtı kuvveti olarak; veya büyük çaplı bir harekâtın ileri unsuru olarak"⁴⁰⁴ göreve yapabilecekti. NMK, ilk harekât kabiliyetine 2004 yılında ulaşmasını müteakip 2006 yılında tam harekât kabiliyetine ulaştı.⁴⁰⁵ 2014 yılında ise, Rusya'nın Doğu Ukrayna ve Kırım'daki çatışmalara müdahil olması ile Doğu Avrupa'lı müttefiklerin tehdit algısının artması üzerine, Galler Zirvesi'nde kabul edilen Hazırlık Eylem Planı (*Readiness Action Plan*) çerçevesinde, NMK'nın Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Kuvveti (*Very High Readiness Joint Task Force*) ile güçlendirilmesine karar verildi.⁴⁰⁶

³⁹⁹ "Lisbon Summit Declaration", 20 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

⁴⁰⁰ Adı geçen belge.

⁴⁰¹ General James Jones (dönemin NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı [Supreme Allied Commander Europe (SACEUR)], **aktaran** NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO Response Force", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2016).

⁴⁰² "Prague Summit Declaration", 21 November 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

⁴⁰³ NATO Public Diplomacy Division, **a.g.e.**, 2006, p.177.

⁴⁰⁴ A.g.e., pp. 177-178.

⁴⁰⁵ NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO Response Force", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2016).

⁴⁰⁶ Adı geçen kaynak.

21'inci yüzyılın sağladığı teknolojik olanakların da etkisi ile balistik füzelerin yayılması, İttifak ülkelerinin güvenliği için giderek artan bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Sadece klasik savaş başlıklarını değil kitlesel imha silahlarını da atma kabiliyeti bulunan bu füzelerin başarısız devletler (*failed states*) veya terörist gruplar tarafından ele geçirilme ihtimali tehlikenin boyutunu daha da artırmaktadır. NATO, sahadaki birliklerin korumaya yönelik bir füze savunma sistemi üzerinde 2001'den beri çalışmaktaydı.⁴⁰⁷ Aktif Kademeli Taktik Balistik Füze Savunması (*Active Layered Tactical Ballistic Missile Defense*) olarak adlandırılan bu sistemin, 2004 yılında NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde kurulmasına karar verilmesine karar verilmiş⁴⁰⁸, 2010 yılında ara yetenek (*interim capability*) seviyesine ulaşmıştır.⁴⁰⁹ Füze savunmasının tüm NATO üyelerinin topraklarını ve vatandaşlarını koruyacak bir kapasiteye ulaştırılması düşüncesi 2002 Prag Zirvesi'nde dile getirilmiş⁴¹⁰, 2010 Stratejik Konsepti'nde ise bu hususa; "ortak savunmamızın temel unsurlarından biri olarak, halkımızı ve topraklarımızı balistik füze saldırılarına karşı koruyacak bir yetenek geliştireceğiz", ifadeleriyle yer verilmiş; bu yeteneğin İttifak'ın güvenliğinin bölünmezliğine katkıda bulunduğu belirtilmiştir.⁴¹¹ Bu sistem; Aktif Kademeli Taktik Balistik Füze Savunması çerçevesinde geliştirilen komuta kontrol sistemleri ile paralel olarak, ABD'nin 2009'da ilan ettiği Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı (*European Phased Adaptive Approach*)'nın öngördüğü radar ve füzelerin aşamalı olarak Avrupa'ya yerleştirilmesi şeklindeki bir plan dâhilinde geliştirilmektedir.⁴¹² Bu çerçevede 2015 yılı itibari ile Rota/İspanya'da dört adet Aegis muharebe gemisi, Kürecik/Türkiye'de füze tespit ve takip radarı, Deveselu/Romanya'da füze savunma üssü (*Aegis Ashore*) faaliyete geçmiştir.⁴¹³

Böylece İttifak, tehditlerde meydana gelen değişim ve çeşitlenmeye gerekli karşılığı verebilecek ortak yetenekleri geliştirebildiğini göstererek geçici bir ittifak yapılanmasından ziyade bir ortak güvenlik örgütüne dönüştüğünü göstermiştir. Ancak, 2011'de Libya'daki krizde sadece hava harekâtı ile yetinilmesi, Suriye'de yaşanan çatışmalara ise hiç müdahil olunmaması BM'yi ikame edecek bir küresel

⁴⁰⁷ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Ballistic missile defence",

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

⁴⁰⁸ Sıtkı Egeli, **Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 32, s. 30.

⁴⁰⁹ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Ballistic missile defence",

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

⁴¹⁰ "Prague Summit Declaration", 21 November 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

⁴¹¹ "Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

⁴¹² Sıtkı Egeli, **a.g.e.**, 2012, s.32, s. 33.

⁴¹³ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Ballistic missile defence",

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

Örgütten ziyade bölgesel ihtiyaçlara cevap verebilecek bir ortak güvenlik anlayışının benimsenmeye başladığını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİ

3.1 Ortak Savunmadan Ortak Güvenliğe Giden Yolda Dönüşen Ortaklık

Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de NATO'ya girmesinin hem Türkiye açısından hem de İttifak ülkeleri açısından askeri, siyasi ve ekonomik nedenleri bulunmaktaydı. 1945'li yıllardan itibaren Türkiye'ye yönelen Sovyetler Birliği'nin tehdidine karşı NATO'nun yarattığı güvenlik şemsiyesinden yararlanmak Türkiye için görünür sebeplerden biriydi. NATO'ya katılarak Türkiye, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehditlere karşı Batılı aktörlerin yardımını almak suretiyle, gerçekçi teorinin öngördüğü şekilde, mukavemet gücünü artırmak istemişti.⁴¹⁴ Batının yapacağı ekonomik ve askeri yardımı Türkiye'nin güvenliğine önemli katkıda bulunacaktı.⁴¹⁵

Bununla birlikte, salt güvenlik çıkarlarına dayalı ve ekonomik değerlendirmeleri esas alan bir yaklaşım Türkiye'nin neden NATO'da bu kadar yıl kaldığı sorusunu tam anlamıyla cevaplayamamaktadır. Zira 1950'li yıllardan sonra Sovyet tehdidinin kısmen azalması karşısında iki süper güç arasında bir denge politikası izleyerek çıkarlarını artırma imkânı varken Türkiye, Batı ile ilişkilerini derinleştirmeyi seçmiştir.⁴¹⁶ Yine benzer bir durum Kıbrıs sorunu nedeniyle ilişkilerin gerildiği 1970'li yıllar ve Soğuk Savaşı sonrası Sovyet tehdidinin tamamen ortadan kalktığı dönemde İttifak ilişkilerinin devam ettirilmesi durumunda da görülmüştür. NATO, Washington Antlaşması'nın giriş kısmında da belirtildiği gibi; insan hakları, bireysel ve sivil özgürlükler, siyasal haklar gibi liberal değerlerle; sivil toplum, siyasi çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, demokrasi, özel mülkiyet ve serbest pazar ekonomisi gibi sosyal ve toplumsal düzenlemelere dayanmaktaydı.⁴¹⁷ Bu yönüyle Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ile birlikte başlattığı çağdaşlaşma çabalarının devam niteliğinde siyasal bir tercihti. Nitekim 1946 yılında başlayan çok partili hayata geçiş süreci ile yeni bir aşamaya ulaşan bu çabaların başarıyla devam edebilmesi için "Türkiye'nin demokratik Avrupa ülkeleriyle birlikte NATO içinde yer alması gerektiği" düşünülmekteydi.⁴¹⁸ Yine bununla bağlantılı olarak NATO'ya üye olmak "Cumhuriyetin ilanından beri sürdürülen Batı'ya dönük dış politikanın bir gereği"

⁴¹⁴ Tarık Oğuzlu, "Türkiye'nin NATO'ya Karşı Değişen Bakış Açısını Anlamak ve Açıklamak", *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan, 58-67, s. 59.

⁴¹⁵ Leonard A. Stone, "Turkish Foreign Policy: Four Pillars Of Tradition", *Perceptions*, 2001, Vol.VI, No.2, s. 6-7.

⁴¹⁶ Yücel Bozdağlıoğlu, *a.g.e.*, 2003, s. 8.

⁴¹⁷ Frank Schimmelfennig, *a.g.e.*, 1998, pp. 213-214.

⁴¹⁸ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 522-575, s. 544.

olarak görülmekteydi.⁴¹⁹ Bu yönelimi “19’uncu yüzyıldan itibaren sürdürülen uluslararası ortama uyum sağlama gayretlerine” kadar götüreren bir başka görüş ise, Türkiye’nin NATO üyeliğini “dünya konjoktürüne uyum sağlama ve uluslararası sistemde kendisine yer edinmek” şeklindeki “Türk devlet geleneğininin 20’inci yüzyılda somutlaşması” olarak görmektedir.⁴²⁰ Yani NATO üyeliği Türkiye için Batılılaşma / Avrupalılaşma / Modernleşme sürecinde önemli bir kilometre taşıydı.⁴²¹

Her türlü ortaklık ilişkisinde olduğu gibi Kuzey Atlantik İttifakı’nın ve özellikle İttifak’ın lideri konumundaki ABD’nin, Türkiye’nin NATO’ya alınmasından birtakım beklentileri vardı. İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde ABD, Avrupa’yı etkisine alan Sovyet yayılması ve Komünizm tehlikesi karşısında Truman Doktrini olarak da bilinen yardımlar yoluyla Yunanistan ve Türkiye’yi askeri ve ekonomik olarak güçlendirmeyi hedeflemişti.⁴²² Türkiye’yi de kapsayan Marshall Planı ise SSCB dâhil tüm Avrupa’nın ekonomik kalkınmasını sağlayarak siyasi istikrar ve barışı sağlamayı hedeflese de asıl amaç Avrupa’da artan siyasal ve ekonomik işbirliği yoluyla bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmaktı.⁴²³ Böylece Soğuk Savaş’ın erken dönemlerinden itibaren Türkiye’nin Batı bloğunda yer alması için koşullar oluşturulmuştu. Türkiye’nin coğrafi konumu da İttifak’ın güvenliği için önemliydi. Sovyetler Birliği’nin hemen yanı başında olan Türkiye’nin Sovyetlerin Kore’dekine benzer bir genişleme girişiminde ilk hedef durumunda olması Avrupa’nın güvenliğini tehlikeye düşürüyordu.⁴²⁴ Ayrıca olası bir Sovyet nükleer saldırısına anında karşılık verebilmek için Türkiye’de kurulabilecek üslere ihtiyaç duyulabilecekti.⁴²⁵ Türkiye’nin önemli miktarda bir kara gücüne sahip olması diğer bir avantajdı. Böylece Sovyetler askeri gücünün bir bölümünü Kafkas cephesine konuşturacak bu da Batı Avrupa’nın yükünü azaltacaktı.⁴²⁶

Bütün bu avantajlara rağmen Türkiye’nin, kuruluşundan itibaren NATO’ya girmek için gösterdiği çabalar sonuçsuz kalmıştı. Haziran 1950’de komünizmin Uzak Doğu’daki yayılma girişimi karşısında oluşan koalisyonu katılmayı dönemin hükümeti NATO üyeliği açısından da önemli bir fırsat olarak gördü.⁴²⁷ Nitekim

⁴¹⁹ A.g.e., s. 543.

⁴²⁰ Nur Bilge Criss, “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler*, 2012, Cilt 9, Sayı 34, Yaz, 1-28, s.2, s. 5.

⁴²¹ Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, *Ortadoğu Analiz*, 2012, s. 61.

⁴²² Çağrı Erhan, *a.g.e.*, 2009, s. 531.

⁴²³ A.g.e., s. 538.

⁴²⁴ A.g.e., s. 549.

⁴²⁵ A.g.e., s. 548.

⁴²⁶ Nur Bilge Criss, *a.g.e.*, 2012, s. 15.

⁴²⁷ Çağrı Erhan, *a.g.e.*, 2009, s. 545.

Türkiye'nin bu süreçte NATO'ya kabulünde, "insanlık değerleri, demokrasi ve özgürlük"⁴²⁸ adına BM'nin yaptığı çağrıya uyarak Kore'ye asker göndermesinin ve burada Türk birliklerinin göstermiş olduğu başarının katkısı olmuştur.⁴²⁹ Ayrıca, teorik temelleri 1947 yılında Foreign Affairs dergisinde "X" takma adıyla George F. Kennan tarafından yayımlanan bir makaleye dayanan⁴³⁰ ve bu savaşla birlikte ABD'nin fiili olarak uygulamaya koyduğu, SSCB'yi çevreleme stratejisi de Türkiye'nin NATO'ya alınmasını sağlayan önemli etkenlerden biriydi.⁴³¹

Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında NATO'yla ilişkisi iki kutuplu uluslararası sisteminin getirdiği yapısal nedenlerden dolayı bir savunma ittifakının gerektirdiği karşılıklı güvenlik çıkarları temelinde gelişti. Türkiye henüz NATO'ya girmeden hem kara gücünün büyüklüğü hem de "stratejik hava harekâtını destekleyecek" üsleri sağlayabilecek olması nedeniyle ABD "askeri çevrelerinin dikkatini çekmişti".⁴³² Nitekim Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girdikleri yıl kabul edilen "Sınırlı Savaş Stratejisi" kapsamında Türkiye'den beklenen büyük kara gücü sayesinde olası bir Sovyet saldırısını yavaşlatarak ABD'nin üstün hava gücünün da dâhil olacağı müteakip harekâta üstünlük sağlamak için gerekli zamanı kazanmaktı.⁴³³ 1954 yılında "Kitleli Karşılık Stratejisi" kabul edildiğinde bu sefer Türkiye, Sovyetler Birliği'ne atılacak nükleer füzelere sağlayacağı üsler nedeniyle önem kazandı.⁴³⁴ Aslında, İttifak'ın caydırıcılığını artırsa bile Sovyetler Birliği nükleer silahlarının hedefi haline getirerek Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşürme ihtimali bulunan orta menzilli Jübiter füzelerinin yerleştirilmesi bu dönemde gerçekleşti.⁴³⁵ ABD'nin, SSCB'yi çevreleme stratejisinin bir parçası olan "Kuzey Kuşağı" politikası çerçevesinde kurulmasına destek verdiği Bağdat Paketi; Türkiye, Irak, Pakistan, ve İran'ın katılımıyla yine bu dönemde kuruldu (1955).⁴³⁶ 1960'lı yılların başlarında Sovyetler Birliği'nin nükleer kapasitesinin hızla artmasıyla NATO'nun nükleer silah üstünlüğünden kaynaklanan avantajı azalmış, "karşılıklı garanti edilmiş yok olma

⁴²⁸ Barış Doster, "Türkiye'de NATO Karşıtlığının Tarihsel ve Siyasal Kökenleri", *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan, 31-41, s. 35.

⁴²⁹ Serhat Güvenç, *NATO'da 60 Yıl, Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 2.

⁴³⁰ George F. Kennan, "The Sources Of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, 1947, Volume 25, Number 4, 566-582.

⁴³¹ Serhat Güvenç, *a.g.e.*, 2013, s. 2.

⁴³² A.g.e., s. 8.

⁴³³ Çağrı Erhan, "NATO Stratejileri ve Türkiye" kutusu, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 570.

⁴³⁴ A.g.e., s. 570.

⁴³⁵ Serhat Güvenç, *a.g.e.*, 2013, s. 20-21.

NATO'nun ilk vuruş yeteneğini artırmak için Çiğli/İzmir'e orta menzilli Jübiter füzelerinin yerleştirilmesi 1960 yılında tamamlandı, 1962'de kullanıma hazır hale geldi (Çağrı Erhan, *a.g.e.*, 2009, s. 573).

⁴³⁶ Gülnur Aybet, *a.g.e.*, 2012, pp. 28-29.

(*mutually assured destruction*)” kavramı kullanılmaya başlanmıştı.⁴³⁷ 1962’deki Küba Krizi ile Soğuk Savaş’ın zirveye ulaşmasını takiben ABD nükleer silah içermeyen daha esnek bir mukabeleden bahsetmeye başlamıştı.⁴³⁸ Bunun bir strateji olarak NATO tarafından kabulü 1968’de gerçekleşti.⁴³⁹ Kitlesel bir nükleer karşılık yerine mukabelenin şiddetinin kademeli olarak artırıldığı bir strateji öngörülen Esnek Karşılık Stratejisi’nde de kanat ülkesi konumundaki Türkiye’ye Norveç’le birlikte önemli rol düşüyordu.⁴⁴⁰ Ancak o dönemdeki silahlı kuvvetlerinin teknolojik durumu esnek karşılığın gereklerini karşılamaktan uzak olan Türkiye, Sovyetlerin bir saldırıya geçmesi durumunda “sınırlı değil genel bir NATO karşılığının” gerektiği düşüncesindeydi.⁴⁴¹

1960’lı yıllarda yaşanan üç olay Türkiye’de NATO ve ABD ile ilişkilerin sorgulanmasına neden olmuştur. 1962’de Küba Krizi’nin sona ermesini müteakip Jübiter füzelerinin sökülmesinin güvenlik veya stratejik gerekliliklerle değil bizzat krizin sonlandırılması sürecindeki bir pazarlık sonucu olduğu anlaşılmıştı.⁴⁴² Bu ABD’nin Türkiye’ye yönelik taahhütlerine ne kadar sadık kalacağı yönünde soru işaretleri oluşturdu.⁴⁴³ Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahale hazırlıkları yaptığı bir sırada ABD Başkanı Johnson’un Başbakan İnönü’ye gönderdiği bir mektup ise Türkiye’nin müdahale fikrinden bir süre vazgeçmesine neden oldu.⁴⁴⁴ Mektup ABD’ye olan güveni ciddi bir biçimde sarsmasının yanında olası bir Sovyet müdahalesinde NATO’nun yükümlülüklerini yerine getiremeyebileceğinin ima edilmesi NATO’nun güvenilirliğinin kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmasına neden oldu.⁴⁴⁵ Türkiye’nin anlaşmalardan doğan hakkını kullanarak gerçekleştirdiği 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD’nin 1975 yılı Şubat ayında aldığı silah ambargosu kararı ve bunun karşılığında “Türkiye’nin Temmuz 1975’te ABD ile arasındaki Ortak Savunma İşbirliği Anlaşmasını tek taraflı feshederek Amerikan üslerinin faaliyetlerini

⁴³⁷ NATO Resmi İnternet Sayfası, “Strategic Concepts”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm (Erişim tarihi: 19.05.2015).

⁴³⁸ Adı geçen kaynak.

⁴³⁹ Adı geçen kaynak.

⁴⁴⁰ Çağrı Erhan, “NATO Stratejileri ve Türkiye” kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 570-571.

⁴⁴¹ Serhat Güvenç, **a.g.e.**, 2013, s. 24.

⁴⁴² Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 681-715, s. 684.

⁴⁴³ A.g.e., s. 684.

⁴⁴⁴ A.g.e., s. 685.

⁴⁴⁵ A.g.e., s. 689.

durdurması”⁴⁴⁶ iki müttefik ülkenin ilişkilerinin tarihin en kötü dönemine girmesine neden oldu.

İttifak ilişkilerindeki bu olumsuzluklar Türk toplumunun önemli bir kesiminde NATO ve ABD’ye karşı tepki oluştursa da⁴⁴⁷ bunun karar vericiler nezdinde özellikle NATO’ya yönelik politikalarda bir değişiklik yaratmadığı görülmüştür.⁴⁴⁸ Yaşanan olumsuzluklar karşı blokla ittifak ölçüsünde bir yakınlaşmaya da neden olmamıştır. Zira böyle bir tercih köklü “politik, kültürel ve ideolojik” değişiklikleri gerektirebilirdi.⁴⁴⁹ Özellikle Küba Krizi sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’nin tarafsızlığını sağlamaya yönelik çabaları sonuçsuz kalmış, dönemin yöneticileri Batı ile tam bir ittifak halinde olmakta ısrarcı olmuşlardır.⁴⁵⁰ İki kutup arasındaki ilişkilerin 1960’ların sonlarından itibaren diyalog ve yumuşama dönemine girmesinin sunduğu uygun ortamın da katkısı ile farklı dış politika seçeneklerini değerlendirilmeye başlandığı bu ortamda NATO İttifakı ile bağın devam ettirilmesi Türkiye’nin kimlik bileşenlerinden kaynaklanan etkiye de işaret etmektedir. Bu etki bir sonraki kısımda incelenmiştir.

NATO’nun 1967 yılında kabul ettiği Harmel Raporu yeterli caydırıcılığı sağlayacak askeri güç bulundurmakla birlikte Doğu-Batı arasındaki gerilimi azaltmayı ve Avrupayı bölen politik problemlerin çözümü için çalışılmasını öneriyordu.⁴⁵¹ İki blok arasındaki yumuşamanın kısmen başladığı bir dönemde hazırlanan rapor, Soğuk Savaş ertesine kadar uzanan karşı blokla diyalog ve işbirliği yolunun ilk adımlarından biriydi. 70’li yılların başında başlayıp 90’lı yıllara kadar olan dönemde imzalanan stratejik silahların azaltılması anlaşmaları da blokların birbirine yaklaşmalarına önemli katkıda bulunmuştu. AGİK ile yine bu dönemde Avrupa’da güvenlik, istikrar ve barışın ortak çıkarlara hizmet edeceği anlayışının bir sonucu olarak ülkeler arasında geçmişten kaynaklanan problemlerin aşılaraq iyi ilişkilerin geliştirilmesini amaçlanmıştı. Konferans sonunda imzalanan Helsinki Nihai Seneti’nde devletlerarası ilişkilerin temel prensipleri ile silahsızlanma ve askeri güven artırıcı önlemlerin (Avrupa’da güvenlik) yanı sıra ekonomi, bilim, teknoloji, çevre, insani ve toplumsal alanlarındaki işbirliği esasları belirlenmişti.⁴⁵² Türkiye bu dönemde kutuplar arası gerilimin azalmasının yarattığı uluslararası ortamdan

⁴⁴⁶ A.g.e., s. 707.

⁴⁴⁷ Barış Doster, *a.g.e.*, 2012, s. 36.

⁴⁴⁸ Yücel Bozdağlıoğlu, *a.g.e.*, 2003, s. 61.

Çağrı Erhan, *a.g.e.*, 2009, s. 695.

⁴⁴⁹ Yücel Bozdağlıoğlu, *a.g.e.*, 2003, s. 66.

⁴⁵⁰ A.g.e., s. 8.

⁴⁵¹ NATO Resmi İnternet Sayfası, “Strategic Concepts”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm (Erişim tarihi: 19.05.2015).

⁴⁵² Helsinki Final Act, 1 August 1975, <http://www.osce.org/mc/39501> (Erişim tarihi: 25 Kasım 2014).

istifade ederek dış ilişkilerinde göreceli bir özerklik dönemi yaşama imkânı bulmuş⁴⁵³, hatta Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerini ilerletebilmişti.⁴⁵⁴ Türkiye yumuşama döneminin bir ürünü olan ve 1994’de örgüte dönüşen AGİK’in katılımcı ülkeleri arasında da yer aldı. Bu, dış politikasında uluslararası kurumsallığa verdiği önemin yeni bir tezahürüydü. Diğer yandan da, Avrupa’da uluslararası normların yerleşmesi ve Batı-Doğu kutuplarının birbirine yaklaşması için politik çerçeveyi oluşturan böyle bir yapı içinde yer alması toplu kimlik bileşenini pekiştiren bir etken oluştuyordu.

1970’li yılların sonlarında Orta doğu ve Güneybatı Asya’da yaşanan uluslararası olaylar bir yandan bloklar arası gerilimi artırırken bir yandan da Türkiye’nin ABD ve NATO İttifak’ı için önemini artıran gelişmeleri beraberinde getirdi. 1979’da Körfez ve Orta Doğu’nun güvenliği açısından ABD’nin önemli bir müttefiki olan İran’da rejim değişikliği meydana geldi.⁴⁵⁵ Türkiye, radikal İslami bir rejimle komşu haline gelmekle batıyla İran arasında bir tampon durumuna gelmiş oldu. Aynı yıl SSCB’nin Afganistan’ı işgal ederek Körfez’deki petrol kaynaklarını tehdit eder duruma gelmesi bölgedeki dengeleri sarsan bir gelişmeydi. Bu gelişmeler karşısında Ocak 1980’de ABD’de Başkan Carter’in kendi adıyla anılan doktrini kabul edildi. Buna göre ABD, Basra Körfezi’ne yapılacak bir saldırıyı yaşamsal çıkarlarına yönelmiş bir saldırı olarak kabul ediyor ve bu çıkarlarını korumak için asker kullanabileceğini ifade ediyordu.⁴⁵⁶ Bu çerçevede bölgeye yönelik işbirliğinin geliştirilmesi çabalarını artıran ABD, Türkiye’ye merkezi bir rol veriyordu.⁴⁵⁷ Bu dönemde Türkiye’nin NATO için önemi Esnek Karşılık stratejisinde bazı değişiklikler yapılması ile gündeme geldi. Buna göre “olası bir Varşova Paktı saldırısı karşısında nükleer silahlara başvurma aşamasına daha geç geçilmesi ve onun yerine konvansiyonel silahların kullanımının genişletilmesi öngörülmüyordu.”⁴⁵⁸ Muharebenin düşman toprakları derinliklerinde gerçekleştirmesini gerektiren konsept Türkiye’nin de bunu gerçekleştirecek modern harp silah, araç ve gereçlerine sahip olmasını gerektiriyordu.⁴⁵⁹

⁴⁵³ Baskın Oran, “1960-1980: Göreceli Özerklik-3, Uluslararası Ortam ve Dinamikler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 655-680, s. 657.

⁴⁵⁴ Serhat Güvenç, **a.g.e.**, 2013, s. 29.

⁴⁵⁵ A.g.e., s. 3.

⁴⁵⁶ Funda Keskin, “ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri” kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 527.

⁴⁵⁷ İlhan Uzgel, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, 34-82, s. 45.

⁴⁵⁸ İlhan Uzgel, **a.g.e.**, 2010, s. 71.

⁴⁵⁹ A.g.e., s. 72.

Carter döneminin sonlarına doğru ABD'nin İran Büyükelçiliği'nin basılarak elçilik çalışanlarının 444 gün rehine tutulması ve rehinelere yönelik kurtarma operasyonunun felaketle sonuçlanması sonraki dönemki ABD yönetiminin karakterinin biçimlenmesinde etkili olan olaylardan biriydi. Nitekim 1980 seçimleri ABD'nin hem iç iktisadi sıkıntılar, hem de son dönemde uluslararası alanda yaşadığı prestij kaybına karşı oluşan “tepkisel bir siyasal anlayışın” iktidar kazanmasını sağladı.⁴⁶⁰ 1981’de Reagan döneminin başlamasıyla birlikte ABD tüm dünyada anti-komünist hareketlere tam destek verirken, SSCB’ye karşı “İkinci Soğuk Savaş” olarak da adlandırılan dönemi de başlatmıştı.⁴⁶¹ Bu dönemde Reagan’ın başlattığı yüksek maliyetli silahlanma projeleri özellikle de Yıldız Savaşları olarak bilinen Savunma Girişimi SSCB’nin sonunu getiren süreci başlatmış oldu.⁴⁶² Genç bir yönetici olarak Nisan 1985’te iktidara gelen Gorbaçov’un yaptığı ilk icraatlardan biri nükleer denemeleri durdurma kararıydı.⁴⁶³ ABD’yle gerilimi azaltarak iç sorunlara yönelme politikasının bir sonucu olarak 1987’de ABD ile Orta Menzilli Nükleer Silahlar Antlaşmasını (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*) imzaladı. 1990’da Paris Şartı’nı imzalayarak Batı’nın 60’lı yılların sonlarından beri sürdürüğü doğu-batı yakınlaşması politikalarının yaratabileceği siyasal sonuçları kabullendiğini göstermiş oldu. Nitekim Gorbaçov’un SSCB’nin yapısal sorunlarını çözmek için başlattığı “*Perestroyka* (Yeniden Yapılanma) ve *Glasnost* (Açıklık)” politikaları SSCB ve Varşova Paktı’nın çözülmesini engelleyecek sonuçları üretilmedi.

SSCB’nin dağılması ile ortak düşman karşısında savunma boyutu hep ön planda olan Kuzey Atlantik İttifakı’nın varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Türkiye açısından ise “Batı nezdinde İkinci Dünya Savaşı’ndan beri yüksek tutabildiği jeostratejik önemin bir anda azalması”⁴⁶⁴ yeni arayışları beraberinde getirecektir. Uluslararası sistemin yeniden kendine düzen aradığı bu yıllar devletlerin çıkar ve buna bağlı tercih tanımlamalarını yeniden kurgulamaya çalıştığı yıllardır.⁴⁶⁵ Bu dönemlerde köklü yapısal dönüşüm geçiren ülkelerin uluslararası sisteme entegrasyonu önceki dönemlerden farklı çıkar tanımlamalarını gerektirirken Türkiye

⁴⁶⁰ A.g.e., s. 35.

⁴⁶¹ Baskın Oran, “1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2, Uluslararası Ortam ve Dinamikler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 10-15, s. 12.

⁴⁶² A.g.e., s. 12.

⁴⁶³ A.g.e., s. 12.

⁴⁶⁴ Baskın Oran, “1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Uluslararası Ortam ve Dinamikler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 203-242, s. 210.

⁴⁶⁵ John Gerard Ruggie, “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, 1998, Vol.52, No.4, Autumn, 855-885, p. 877.

gibi süreklilik unsurlarının ön planda olduğu ülkelerde farklı yönlerdeki arayışlara rağmen bu mümkün olamamıştır.

3.2 TBMM Genel Kurul Görüşmelerinde Soğuk Savaş'ın Sonu ve Türkiye'nin NATO Üyeliği

NATO, Soğuk Savaş sonrası döneminin güvenlik ortamına uyumunu sağlayacak kararları 1980'lerin sonlarından itibaren aşama aşama uygulamaya koymuştur. Soğuk Savaş döneminin kanat ülkesi Türkiye ise yeni dönemde tehditler ve risklerin merkezinde bir cephe ülkesi haline gelmiştir.⁴⁶⁶ İki kutuplu dengenin ortadan kalkmasıyla oluşan bu belirsizlik ortamı aynı zamanda her iki bloğun taraflarına yeni seçenekler de sunmuştur. Türkiye bu dönemde, kuruluş nedeni ortadan kalkan ve bir dönüşüm sürecine giren NATO karşısında seçenek olabilecek yeni politikaların ciddi olarak tartışıldığı bir konuma gelmiştir. Bu, bazılarına göre NATO'ya girdiği tarihten itibaren dış politikanın ana eksenini Batılı kurumlar etrafında oluşturan Türkiye için çıkar tanımlarını yeniden gözden geçirme anlamına da gelebilirdi. Nitekim bu tür tartışmalar o dönemde TBMM'de yapılan görüşmelere de yansımıştır. Bu bölümde, Berlin Duvarı'nın yıkılışını takip eden iki yasama dönemi TBMM Genel Kurul görüşmelerinde hükümet ve muhalefet sözcülerinin NATO'nun dönüşümü ve Türk dış politikası üzerindeki görüşleri analiz edilerek NATO'nun geleceği ile ilgili uluslararası alanda yapılan tartışmaların TBMM'deki yansımaları ile buna mukabil önerilen dış politika seçenekleri gösterilmeye çalışılmıştır.⁴⁶⁷ Böylece Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası NATO politikalarındaki devamlılık unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır.

İncelenen dönem içerisinde kurulan hükümetlerin⁴⁶⁸ genel olarak, değişen güvenlik ortamında NATO'nun üstlenebileceği yeni rolleri desteklediği ve Türkiye'nin NATO içerisindeki aktif konumunu sürdürmesi gerektiği düşüncesinde oldukları görülmektedir. Hükümet programı ve hükümet sözcülerinin konuşmalarına yansıdığı kadarı ile NATO'nun geçirdiği dönüşüm sürecine verilen desteğin en önemli nedeni Doğu-Batı arasındaki yumuşamanın ve ulaşılan barış ortamının NATO'nun izlediği politikaların bir sonucu olarak görülmesidir. Örneğin Yıldırım Akbulut tarafından 9

⁴⁶⁶ Mehmet Gölhan, Savunma Bakanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 21.12.1994, Cilt 76, Birleşim 59, Oturum 1, s. 420.

⁴⁶⁷ TBMM tutanaklarının incelenmesine Soğuk Savaş dönemi sembollerinden biri olan Berlin Duvarı'nın yıkıldığı tarihten bir gün sonra kurulan 47'nci Hükümet'in programının okunduğu gün yapılan oturumla başlanmıştır. İnceleme dönemi 18'inci yasama dönemi (10 Kasım 1989 – 9 Eylül 1991) ile 19'uncu yasama dönemi (14 Kasım 1991-04 Aralık 1995)'ni kapsamaktadır.

⁴⁶⁸ Bkz. EK-A.

Kasım 1989'da kurulan 47'nci Hükümet'in programında bu husus şu şekilde tespit edilmiştir:

*“Doğu-Batı ilişkilerindeki yumuşama ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde izlenen demokratikleşme hamleleri, uluslararası istikrarın korunması, barışın güçlendirilmesi, küresel boyutta işbirliğinin pekiştirilmesi ve çeşitlendirilmesi hususunda tüm ülkelere önemli görevler ve sorumluluklar yüklenmektedir. Hükümetimiz, silahların kontrolü dâhil, Doğu-Batı ilişkilerinin her alanda etkin bir rol oynamaya devam edecektir, önümüzdeki dönem, üyesi olduğumuz NATO ittifakı açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Doğu-Batı ilişkilerinin bugün ulaştığı aşama, NATO'nun kararlı tutumunun bir sonucudur. Hükümetimiz, NATO içinde, başta güvenlik olmak üzere, tüm konularda aktif ve etkili bir rol oynamayı sürdürecektir.”*⁴⁶⁹

Savunma Bakanı İsmail Safa Giray NATO'ya duyulan ihtiyacın devam ettiğini diğer müttefiklerin görüşlerini de yansıtan bir değerlendirmeye birlikte Meclis'e sunmuştur:

*“Bilindiği üzere, NATO, 16 egemen ülkenin serbest iradesiyle kurulmuş ve çeşitli boyutları olan bir ittifaktır. Mevcut milletlerarası ortamda, NATO'nun bütün boyutlarına duyulan ihtiyaç devam etmektedir; İttifak, Batının güvenliğine ilişkin konuların bir bütün olarak görüşüldüğü yegâne forumdur. Ayrıca, NATO'nun, siyasal, ekonomik vesair boyutları vardır, ileride, günü geldiğinde, yapılacak yeni tehdit değerlendirmesi ışığında, ittifakın askerî yapısında bazı ayarlamalara gidilebilir. Diğer taraftan, ittifakın bugüne kadar izlediği politikaların ve gösterdiği dayanışmanın, Doğu Avrupa'da meydana gelmekte olan gelişmelere katkısı da inkâr edilemez. Avrupa'da yeni dengelerin oluşup, istikrarın yeniden kurulması, bazı ayarlamalar yapılırsa da, NATO'nun bugüne kadar güttüğü temel politikaların devamını gerektirmektedir. En azından, bugün için bu, böyledir. Bu ay içinde yapılan üst düzeyli NATO toplantılarında, aynı değerlendirmenin, müttefikler tarafından da paylaşıldığını memnuniyetle müşahade ettiğimi belirtmek isterim.”*⁴⁷⁰

Neticede İttifak 40 yıldır Kuzey Atlantik bölgesinde barışı korumayı başarmakla gelecek için de güvenilir olarak görülmektedir. Bu deneyimi ile kendini ispat eden Örgüt, dengelerin değiştiği ve istikrarsızlık potansiyelinin arttığı yeni dönemde, politik yönü öne çıkarılarak, uluslararası ortamın çatışma ortamına dönüşmeden istikrara

⁴⁶⁹ Yıldırım Akbulut, Başbakan, **TBMM Tutanak Dergisi**, 10.11.1989, Cilt 33, Birleşim 30, Oturum 1, s. 363.

⁴⁷⁰ İsmail Safa Giray, Savunma Bakanı, **TBMM Tutanak Dergisi**, 20.12.1989, Cilt 37, Birleşim 52, Oturum 2, s. 236.

kavuşturulmasında önemli rol oynayabilecektir. Zira şekillenmekte olan yeni güvenlik ortamının yaratabileceği risk ve tehditler karşısında Avrupa'nın güvenliği için işbirliği içinde çalışmak durumunda olan AGİK, AT, BAB ve AK gibi birbirini tamamlayan kurumlar içerisinde NATO'ya merkezi bir rol düşmektedir. Avrupa'nın yeniden ortak norm ve değerler altında birleşme sürecine girdiği bir ortamda NATO'nun eski Doğu Bloku ülkeleri ile geliştirdiği kurumsal ilişkiler "yeni bir Atlantik-Avrupa topluluğunun oluşumuna katkıda bulunmaktadır."⁴⁷¹ Dönemin Savunma Bakanı Safa Giray NATO'nun giderek daha fazla üstlenmeye başladığı siyasi rolü şu sözlerle ifade etmiştir:

*"Değişim dönemleri, beraberlerinde istikrarsızlık ve tehlikesini de getirmektedir. Geri dönüşlere karşı herhangi bir garantimiz yoktur. Bu açıdan, NATO'nun, bir istikrar unsuru olarak oynadığı önemli rolü sürdürmesine ihtiyacımız vardır. NATO, bugün kırk yıl öncesi kadar önemlidir. Müttefikler arasında potansiyel bir saldırının caydırılması bakımından, nihaî güvenlik garantisini ittifak çerçevesindeki müşterek çabalarımızın oluşturacağı yönünde ortak bir anlayış mevcuttur. Bununla birlikte, bu durum, bizim, Doğu Avrupa ülkelerine karşı aktif ve açık bir politika izlememizi engellememelidir. Bu nedenle, ittifak çerçevesindeki işbirliğinin siyasî boyutunun daha fazla vurgulanması lazımdır. Karşımıza çıkacak yeni güçlükleri karşılayabilmek için, müttefikler arasındaki siyasî işbirliğinin yoğunlaştırılması gerekmektedir."*⁴⁷²

NATO'nun artan bu siyasi rolüne rağmen askeri yeteneklerinin zamanın koşullarına göre dönüşümüyle ilgili gelişmeler TBMM'ye Safa Giray'dan sonra Savunma Bakanı olan Hüseyin Hüsnü Doğan tarafından aktarılmıştır.

Varşova Parkının oluşturduğu tehdidin pratikte ortadan kalkmasıyla ve üyelerinden gelebilecek tehdidin azalmasıyla orantılı olarak, NATO'nun fonksiyonlarında yeni düzenlemelere gidilmesi ve yeni şartlar doğrultusunda stratejiler saptanması ihtiyacı mevcuttur ve bu doğrultudaki çalışmalar, yeni bir kuvvet yapısına ve harekât konseptlerine yönelik olarak sürdürülmektedir. Aralık ayı başında Brüksel'de yapılan NATO Savunma Bakanları toplantılarında, söz konusu çalışmaların 1991 baharında üye ülkelerin onayına arz edilebileceği kaydedilmiştir. Bu çalışmalar, ana hatlarıyla; daha küçük, esnek ve çevik-aktif kuvvetlere dayalı yeni bir kuvvet

⁴⁷¹ Hikmet Çetin, Dışişleri Bakanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 19.03.1992, Cilt 7, Birleşim 55, Oturum 2, s. 402.

⁴⁷² İsmail Safa Giray, Savunma Bakanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 06.06.1990, Cilt 46, Birleşim 123, Oturum 1, s. 412.

yapısını, üyeler arasındaki dayanışma ve işbirliğini güçlendirecek milletlerarası kuvvetler teşkiline giderek ağırlık verilmesini, kuvvetlerin, harekâta hazırlık seviyesini düşürürken, takviye imkânlarının artırılmasını, Avrupa'daki nükleer kuvvetlerin varlığının bir süre daha devam ettirilmesini, güvenliğin idamesi için gereken en düşük nükleer silah düzeyinin üzerindeki adetlerde indirime gidilebileceğini öngörmektedir.”⁴⁷³

Türkiye'nin NATO içerisindeki konumunun sürdürülmesi ile ilgili görüşleri hem NATO'nun Türkiye ve Avrupa'nın güvenliği için önemini devam etmesi bağlamında hem de NATO'nun belirli bir siyasal düşünce ve toplumsal düzeni temsil etmesi bağlamında değerlendirmek gerekir. 47'nci Hükümetin Başbakanı Yıldırım Akbulut'un Körfez Krizi'ne ilişkin bir tartışmadan aşağıya alınan sözleri iktidar partisinin Türkiye'nin NATO üyeliğine ilişkin tutumunu özetlemektedir:

"NATO'ya hayır" diyenler, elbette bizim NATO ile irtibatlı olmamızı ve savunmamıza NATO'nun müdahil olmasını istemezler; bunu yadırgamıyoruz; bu, bir görüş meselesidir. "NATO'ya hayır" diyenler vardır, "NATO'ya evet" diyenler vardır. Biz, "NATO'ya evet" diyenlerdeniz ve istiyoruz ki, NATO, bizim savunmamıza yardımcı olsun. NATO, bazılarının ifadesine göre, "artık dağılmış" "Varşova Paktı nedeniyle de kurulmuş" bir ittifak değildir. NATO, Varşova Paktından evvel kurulmuştur. Varşova Paktı için de kurulmuş değildir ve NATO dağılmış da değildir; NATO, fonksiyonunu ifa etmektedir...Şimdi siz, diyebilir misiniz ki, ne yapacaksınız Birleşmiş Milletleri, ne yapacaksınız NATO'yu, biz bize yetmez miyiz?.. Efendim, biz bize yeteriz; biz bize yeteriz; çocuğuyla, ihtiyarıyla, genciyle, askeriyle, hepimiz, yurt savunmasında gözümüzü kırpmayız; ama güçlü olmak varken, daha güçlü olmak varken, bir ittifakın üyesiiken, niçin bu imkânı kullanmayacağım? Neden kullanmayacağım?”⁴⁷⁴

50'inci Hükümet'in Savunma Bakanı Mehmet Gölhan ise NATO'nun Türkiye için önemini bölgedeki belirmeye başlayan istikrasızlıklar ve güvenlik sorunları bağlamında değerlendirmektedir:

"Değerli arkadaşlar, tabii, bu gelişmeler meyanında, hakikaten soğuk harbin sona ermesiyle bir kısım düşünürler, "NATO fonksiyonunu tamamladı ve NATO da Varşova Paktındaki üyeler gibi dağılma noktasına gelse ne olur?" gibi düşünmeye başlamıştır; ama görülmüştür ki, NATO, senelerdir

⁴⁷³ Hüseyin Hüsnü Doğan, Savunma Bakanı, **TBMM Tutanak Dergisi**, 17.12.1990, Cilt 53, Birleşim 51, Oturum 2, s. 655-656.

⁴⁷⁴ Yıldırım Akbulut, Başbakan, **TBMM Tutanak Dergisi**, 24.12.1990, Cilt 54, Birleşim 58, Oturum 2, s. 379.

fonksiyonunu gayet iyi ifa etmiştir, Türkiye de 41 yıldır NATO'nun içerisinde, ittifak içerisinde üzerine düşen her türlü görevi ifa etmiştir; ama bulunduğumuz coğrafyadaki belirsizlikler ve bilhassa Rusya Federasyonun günden güne bu bölgedeki etkinliğinin hissedilmiş olması, gerek Balkanlar'daki, gerek Doğudaki süregelen bu çatışmaların bir türlü durdurulamaması ve Türkiye'nin etrafında bulunan komşularının süratle silahlanma yarışı içerisine girmesi, Türkiye'nin, NATO ittifakı içerisinde bulunmasının önemini ve değerini bir defa daha ortaya çıkarmış ve mutlaka NATO, bundan sonra da işlevini, görevini yapacaktır, NATO'nun işi daha bitmemiştir noktasına ister istemez bizleri getirmiştir.”⁴⁷⁵

Diğer yandan 47'nci Hükümetin Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtçepe Alptemoçin Türk dış politikasının “*maddi altyapısının demokratik, laik ve çoğulcu bir siyasî çatı altında şekillenen, insan hak ve hürriyetlerine, çağdaş değerlere saygılı bir fikrî altyapı ile tamamlandığını*”⁴⁷⁶ ifade ederken bu değerlerin savunucusu konumdaki kurumlarla olan bağa da işaret etmiş olmaktadır. Nitekim 49'uncu Hükümetin Başbakanı Süleyman Demirel 23 Nisan 1992'de TBMM'de yaptığı konuşmada demokratikleşme ve küreselleşmeye vurgu yaparken “*Paris Şartı ve bunu önceleyen bütün belgelerde yer alan insan haklarına ilişkin ana ilkeler*”i, “*devletimizin ve toplumumuzun tüm katmanlarının yürekten benimsediği yaşamsal veriler*” olarak tanımlamaktadır.⁴⁷⁷ Alptemoçin yukarıda belirtilen konuşmasında Türk dış politikasının hedeflerinden birini “*Türkiye'nin kalkınma ve refahına azamî ölçüde katkıda bulunmaya elverişli bir uluslararası ilişkiler düzeninin tesis ve idamesi.*” şeklinde belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Avrupa'da yaşanan çatışmasızlık ortamı tüm Avrupa uluslarının ekonomik kalkınma ve refaha daha fazla pay ayırmalarına imkân sağlamıştı. Soğuk Savaş sonrasında kitlesel bir harp ihtimalinin ortadan kalkması ve artan küreselleşme refah umutlarını artırıyordu ulusların siyasi ve iktisadi olarak daha fazla birbirine bağlandığı böyle bir uluslararası ortama imkân veren temel kurumlardan biri olan NATO içinde varlığını devam ettirmesi Türkiye'nin dış politika hedefleri ile uyumluydu. 49'uncu Hükümet'in Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ise;

⁴⁷⁵ Mehmet Gölhan, Millî Savunma Bakanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 19.12.1993, Cilt 48, Birleşim 49, Oturum 2, s. 600.

⁴⁷⁶ Ahmet Kurtçepe Alptemoçin, Dışişleri Bakanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 15.12.1990., Cilt 53, Birleşim 49, Oturum 2, ss. 322, 323-324.

⁴⁷⁷ Süleyman Demirel, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 23.04.1992, Cilt 9, Birleşim 68, Oturum 1, ss. 331-332.

“Saldırganlığa karşı önleyici diplomasiyi, uluslararası sistemin, uygar insanın hak ettiği değer ve ilkeleri sürekli ayakta tutacak bir yaptırım gücüne kavuşması idealini, saklı tutulan şüphe ve endişelerin açık iyi niyet ve işbirliği gelişmeleriyle giderilmesi ülküsünü; tek bir kelimeyle, "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinin çağdaş yorumunu temsil ediyoruz... Türkiye, uluslararası ailesinin yeni bir barış, istikrar ve işbirliği ufkuna yönelmesi için tarihsel misyonunu mutlaka yerine getirecektir.”⁴⁷⁸

şeklinde ifade ettiği dış politika yaklaşımı ile meşruiyetini BM'nin ilkelerinden alan NATO'nun yeni dönem politikaları ile Türk dış politikasının ortak güvenlik temelinde kesişen boyutunu ortaya koymaktadır. Benzer bir yaklaşım 50'nci hükümetin programında da yer almıştır:

“Türkiye, uluslararası ilişkilerde geçerli olması gereken çağdaş norm ve davranış kurallarının savunucusudur. Bunların, küresel ve bölgesel düzeylerde yaşama geçirilmesi için her türlü çabayı göstereceğiz.”⁴⁷⁹

Türkiye'nin NATO içindeki konumu kendi güvenliği için olduğu kadar Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliği açısından da önem taşıyordu. Türkiye yeni dönemde bir kanat ülkesi konumundan cephe ülkesi konumuna gelse de beklenti, askeri güçten ziyade, NATO'nun siyasi boyutunun önem kazanması ile birlikte Türkiye'nin de siyasi rolünün öne çıkarılmasıydı. NATO'nun tek laik, demokratik ve çağdaş Avrupa normlarını benimsemiş Müslüman ülkesi olarak bağımsızlığını yeni kazanan eski SSCB ülkelerine rol model olması bekleniyordu. Bu beklentinin Türkiye tarafından da olumlu bir şekilde algılandığı görülmektedir. Nitekim Süleyman Demirel'in başbakanlığında Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'nin koalisyonu ile 20 Kasım 1991 tarihinde kurulan 49'uncu hükümet programında;

“Avrupa’da oluşan güvenlik ve işbirliği ortamını belirleyen ilke ve davranış normlarının, Balkanlara, Akdeniz’e, Karadeniz Havzasına Orta Doğu’ya, Batı ve Orta Asya’ya yaygınlaştırılmasında, Türkiye’nin coğrafi konumundan ve tarihsel deneyim birikiminden herkes yararlanmalıdır.”⁴⁸⁰

ifadesine yer verilmiştir. Başbakan Demirel Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yaptığı bir gezi sonrası izlenimlerini aktardığı konuşmasında da aynı yaklaşımı vurgulamıştır:

⁴⁷⁸ Hikmet Çetin, Dışişleri Bakanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 21.12.1992, Cilt 25, Birleşim 48, Oturum 1, ss. 657, 658, 670.

⁴⁷⁹ Tansu Çiller, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 30.06.1993, Cilt 37, Birleşim 119, Oturum 1, ss. 372.

⁴⁸⁰ Süleyman Demirel, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 25.11.1991, Cilt 1, Birleşim 7, Oturum 1, s. 134.

“Dünya bize, Adriyatik'ten Çin Şeddine kadar büyük bir topluluğun en gelişmiş, en önde, demokratik değerleri gerçekleştirmiş, hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmiş, birçok noksanlarına rağmen piyasa ekonomisini gerçekleştirmiş ve bunlar kadar önemlisi, laisizmi gerçekleştirmiş bir model olarak bakıyor.”⁴⁸¹

50'nci hükümetin programında ise Türkiye'nin, Atlantik-Avrupa ve Avrasya coğrafyasındaki özel konumu hatırlatılarak “bir uzlaştırma, barıştırma ve işbirliğinde buluşturma işlevi”nden bahsedilmektedir:

“Batı camiasıyla bütünleşen bir ülkeyiz, İslam âleminin demokratik, laik ve çağdaş bir üyesiyiz. Başta Türk dilleri konuşan toplumlar olmak üzere, yeni bağımsız devletlerin örnek aldıkları bir modeliz. Varlığımız ve başarılarımızla, İslamiyet ile demokrasinin bağdaştığının, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın demokratik bir ortamda da gerçekleştirilebileceğinin somut bir kanıtıyız. Dünyanın aradığı uzlaşmaları bünyemizde simgeliyoruz. Dış politikamızda da, etkinliğini bu bünyeden alan bir uzlaştırma, barıştırma ve işbirliğinde buluşturma işlevi görmeye devam edeceğiz.”⁴⁸²

Böylece Wendt'in kimlik şeması bağlamında Türkiye'nin rol kimliğinin oluşmasında uluslararası toplumun beklentilerinin devletin çıkar tanımlamalarıyla da kesişmeye başladığı görülmektedir.

Muhalefet temsilcileri ise genel olarak NATO'nun varlığını devam ettirmesine karşı görüşler dile getirmişlerdir. NATO artık varlık sebebini yitirdiğine göre Türkiye de yeni oluşumlar içine girebilir ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek daha iddialı politikalar izleyebilirdi. Örneğin DYP Genel Başkanı Demirel 1990 yılının başlarında;

“Eğer, ‘Varşova Paktına lüzum yoktur’ denilirse, o zaman da, NATO'ya ne lüzum olacaktır? NATO'ya da lüzum olmayacaktır; çünkü, tehdit ortadan kalktıktan sonra, NATO hangi fonksiyonu ifa edecektir.”⁴⁸³

görüşünü dile getirmiştir. RP Milletvekili Mukadder Başegmez de uluslararası paktlar ve bilhassa NATO'nun Sovyet Rusya tehdidi ortadan kalktığından gayesini yitirdiğini, varlığını Amerika'nın hegemonyasını sürdürmek için devam ettirdiği

⁴⁸¹ Süleyman Demirel, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 07.05.1992, Cilt 10, Birleşim 74, Oturum 1, ss. 414-415.

⁴⁸² Tansu Çiller, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 30.06.1993, Cilt 37, Birleşim 119, Oturum 1, s. 372.

⁴⁸³ Süleyman Demirel, DYP Genel Başkanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 30.06.1993, Cilt 41, Birleşim 50, Oturum 1, s. 267.

düşüncesindedir.⁴⁸⁴ SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'ye göre Türkiye de müttefikleri gibi yeni uluslararası ortama, ittifak ilişkilerine bakış açısını değiştirmelidir:

“Dünyanın yeni gelişen, barışçı, demokratik rekabet ortamında, NATO müttefiklerimiz, kendilerine yeni üstünlük alanları arayıp bulurken, biz, modası geçmiş, artık önemi kalmamış kozlara hâlâ sarılmaya çalışıyoruz. Avrupa Topluluğu, NATO, ABD, bize karşı, tutumlarını, tavırlarını açıkça değiştirirken, biz niçin hâlâ devletimizin bu kuruluşlara yeni bakış açısının, dost bildiğimiz devletlere yeni yaklaşımların ne olması gerektiğini Mecliste konuşmuyoruz?”⁴⁸⁵

Türkiye'nin yeni oluşmakta olan dünya düzeninin sunduğu fırsatları daha iyi değerlendirmesi gerektiği konusunda iktidar ve muhalefet milletvekilleri hemfikirdir. Eski bakanlardan Kamran İnan, *“Türkiye'nin, 45 yıllık Yalta ve NATO sistemi üzerine kurulmuş olan klasik politikayı gözden geçirerek, yeni bir devlet politikası geliştirmesi”*nin zamanı geldiğini belirtmektedir.⁴⁸⁶ Koalisyon ortağı SHP milletvekili Ali Dinçer, Türkiye'nin coğrafya ve tarihinden kaynaklanan potansiyeli harekete geçirmesi gerektiği görüşünü şu sözlerle dile getirmektedir:

“Türkiye, Bizans İmparatorluğu'nun, Doğu Roma İmparatorluğu'nun, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşturduğu Orta Avrupa'da, Balkanlarda, Orta Doğu'da, Kuzey Afrika'da, tarihî imparatorluk havzalarında etkin bir ülke olabilir; ilaveten, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinde dil, din gibi ortak kültürel değerlere sahip olduğumuz devletlerle de yakın ilişkiler kurabiliriz. Artık Türkiye, böyle iddialı bir modeli uygulama zamanını yakalamıştır, potansiyeline ulaşmıştır. Hem de, bu politikayı bir an evvel hayata geçirmek durumundayız. Bu kadar iddialı, diri, dinamik bir dış politika modelini vakit kaybetmeden hayata geçirmek durumundayız.”⁴⁸⁷

Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş değerlendirmesinde Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin sunduğu fırsatlara işaret etmiştir:

⁴⁸⁴ Mukadder Başeğmez, RP Milletvekili, *TBMM Tutanak Dergisi*, 23.03.1992, Cilt 8, Birleşim 58, Oturum 1, ss. 156-157.

⁴⁸⁵ Erdal İnönü, SHP Genel Başkanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 19.07.1990, Cilt 46, Birleşim 125, Oturum 2, s. 314.

⁴⁸⁶ Kamran İnan, ANAP Milletvekili, *TBMM Tutanak Dergisi*, 18.12.1991, Cilt 1, Birleşim 17, Oturum 2, s. 70.

⁴⁸⁷ Ali Dinçer, SHP Milletvekili, *TBMM Tutanak Dergisi*, 12.12.1991, Cilt 1, Birleşim 15, Oturum 1, s. 573.

*“Dünyadaki bu gelişmeler ve Türk cumhuriyetlerindeki uyanış ve bağımsızlık ilanı, Türkiye için yeni fırsatlar meydana getirmiştir. Bu fırsatları ilmî bir şekilde, süratle bir plan hazırlayarak, devletimiz değerlendirmek mecburiyetindedir.”*⁴⁸⁸

Aynı partiden Muharrem Şemsek *“Türk dünyasının büyük bir bölümünün bağımsızlığını elde ettiği, Türkiye'nin önüne altın bir fırsat geçtiği, önümüzdeki asrın Türk asrı olacağı”* görüşünde hemen herkesin ittifak ettiği düşüncesindedir.⁴⁸⁹ Refah Partisi (RP) Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın yeni politika arayışları konusunda gösterdiği adres Müslüman dünyasıdır:

*“Müslüman ülkeler, mutlaka kendi askerî işbirliği teşkilatlarını kuracaklar; yani, İslam NATO'su kurulacak. Hiç kaçınılmaz bir zarurettir, kim ne derse desin.”*⁴⁹⁰

İncelenen dönem içerisindeki en dikkat çekici bulgulardan birisi de önde gelen siyasi kişilerin muhalefetteki söylemleri ile iktidardaki söylemleri arasındaki birbiriyle taban tabana zıt farklılıklardır. Örneğin DYP genel başkanı Süleyman Demirel muhalefette iken 1990'un başlarında yaptığı bir konuşmada;

*“Eğer, ‘Varşova Paktına lüzum yoktur’ denilirse, o zaman da, NATO'ya ne lüzum olacaktır? NATO'ya da lüzum olmayacaktır; çünkü, tehdit ortadan kalktıktan sonra, NATO hangi fonksiyonu ifa edecektir?”*⁴⁹¹

görüşünü dile getirmiştir. SHP genel başkanı Erdal İnönü de aynı yılın Temmuz ayında;

*“Dünyanın yeni gelişen, barışçı, demokratik rekabet ortamında, NATO müttefiklerimiz, kendilerine yeni üstünlük alanları arayıp bulurken, biz, modası geçmiş, artık önemi kalmamış kozlara hâlâ sarılmaya çalışıyoruz. Avrupa Topluluğu, NATO, ABD, bize karşı, tutumlarını, tavırlarını açıkça değiştirirken, biz niçin hâlâ devletimizin bu kuruluşlara yeni bakış açısının, dost bildiğimiz devletlere yeni yaklaşımların ne olması gerektiğini Mecliste konuşmuyoruz?”*⁴⁹²

⁴⁸⁸ Alparslan Türkeş, MÇP Genel Başkanı, **TBMM Tutanak Dergisi**, 17.12.1991, Cilt 1, Birleşim 16, Oturum 1, s. 610.

⁴⁸⁹ Muharrem Şemsek, MHP Milletvekili, **TBMM Tutanak Dergisi**, 17.06. 1993, Cilt 36, Birleşim 114, Oturum 1, s. 501.

⁴⁹⁰ Necmettin Erbakan, RP Genel Başkanı, **TBMM Tutanak Dergisi**, 25.12.1991, Cilt 2, Birleşim 20, Oturum 1, s. 255.

⁴⁹¹ Süleyman Demirel, DYP Genel Başkanı, **TBMM Tutanak Dergisi**, 21.02.1990, Cilt 41, Birleşim 50, Oturum 1, s. 267.

⁴⁹² Erdal İnönü, SHP Genel Başkanı, **TBMM Tutanak Dergisi**, 19.7.1990, Cilt 46, Birleşim 125, Oturum 2, s. 314.

Erdal İnönü bu konuşmasından yaklaşık dörtbuçuk sene sonra yine Meclis kürsüsünde SHP grubu adına yaptığı konuşmada, Türkiye'nin yayılmacı olmayan dış politikası ile dünyada barışı sağlamak için

şeklinde konuşmuştur. Buna karşın DYP, SHP koalisyonu ile kurulan 49'uncu hükümetin programında NATO'ya şu şekilde yer verilmiştir:

“NATO'nun Avrupa Topluluğu ve oluşum halindeki AGSK ile birlikte, AGİK sürecinin yaratmak istediği yeni kıtasal barış ve güvenlik ortamına en büyük katkıyı sağlayabilecek bir ittifak topluluğu olduğu kanısındayız.”⁴⁹³

47'nci hükümetin devlet bakanlarından Kamran İnan, Körfez Krizi ile ilgili yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin NATO üyeliğine;

“...bizimle beraber 29 ülkenin fiilen, maddeten içinde bulunduğu bir durumda; ki, doğrudan doğruya bölgenin bir memleketi, NATO'nun bir üyesi, istikrarın bir unsuru, barışın koruyucusu Türkiye sırtını çevirsin, tarafsız kalsın...”⁴⁹⁴

şeklindeki sözleriyle olumlu bir şekilde vurgu yaparken, partisinin muhalefette olduğu TBMM'nin 18.12.91 tarihli birleşiminde yaptığı konuşmada,

“Türkiye'nin, 45 yıllık Yalta ve NATO sistemi üzerine kurulmuş olan klasik politikayı gözden geçirerek, yeni bir devlet politikası geliştirmesi zamanı gelmiştir.”⁴⁹⁵

şeklinde konuşmuştur.

Normal demokratik bir düzen içerisinde muhalefetteki partilerin daha fazla oy almak için halkın hoşuna gidecek popüler bir söylem kullanmaları sıkça görülen bir durumdur. Bu partiler iktidar geldiklerinde gerek kaynak sıkıntıları, hukuki engeller, diğer politikaların öncelik kazanması gibi nedenlerle söylem değişikliğine gidebilmektedir. Dış politikası söz konusu olduğundaysa “devlet politikası” olarak adlandırılan devletin uzun vadeli politik yaklaşımları etkin olmaktadır. İktidara gelen parti söylemini devletin geleneksel politikaları doğrultusunda değiştirmek durumunda kalmaktadır. Devlet politikalarını ise kaynağını kurucu iradeden alan devletin kimliğinin çıkarları belirlemektedir. Seçimle iktidara gelen bir partinin yani milletin desteğini almış, milletin kimliğini temsil eden iradenin söylem değişikliğine gitmesi milletin kimliği ile devletin kimliği arasında bir fark olduğunu göstermektedir.⁴⁹⁶ Dış

uygun bir durumda bulunduğunu belirtirken, Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na girişini ise, insanlığın gelişme doğrultusunu göz önüne alarak kendi toplumunun istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda geçilen çok partili demokratik rejimin getirdiği kolaylık ve olumlu izlenimlere bağlamaktadır (Erdal İnönü, SHP Milletvekili, TBMM Tutanak Dergisi, 18.12.94, Cilt 75, Birleşim 56, Oturum 1, s. 961).

⁴⁹³ Süleyman Demirel, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 25.11. 1991, Cilt 1, Birleşim 7, Oturum 1, s. 134.

⁴⁹⁴ Kamran İnan, Devlet Bakanı, *TBMM Tutanak Dergisi*, 17.01.1991, Cilt 55, Birleşim 66, Oturum 1, s. 314.

⁴⁹⁵ Kamran İnan, ANAP Milletvekili, *TBMM Tutanak Dergisi*, 18.12.1991, Cilt 1, Birleşim 17, Oturum 2, s. 70.

⁴⁹⁶ Fulya Ereker, *a.g.e.*, 2010, s. 276.

politika söz konusu olduğunda “devletin resmi kimliği”nin etkin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.3 NATO’nun Dönüşümü ve Türkiye

Soğuk Savaş sonrası NATO’nun dönüşüm sürecinin en önemli ayaklarından birini, yeni tehdit olarak öne çıkan istikrarsızlık riski karşısında “istikrarı korumayı ve Kuzey Atlantik Bölgesindeki düzeni devam ettirmeyi amaçlayan bir ortak güvenlik anlayışı doğrultusunda yeni kurumlar ve ilişkiler ağı geliştirmek”⁴⁹⁷ oluşturmuştu. Bu sürecin ilk zirvesi olan Roma Zirvesi (7-8 Kasım 1991) bildirisinde bu durum; “savunucusu olduğumuz değerlerin daha geniş bir coğrafyada paylaşılmasının sunduğu bu fırsatı yeni ortaklarımızla danışma ve işbirliği maksadıyla değerlendirmekten memnunuz.”⁴⁹⁸ şeklinde yansımıştır. İlerleyen yıllarda “işbirliğine dayalı güvenlik” olarak kavramsallaştırılan bu politika, geliştirilen ortaklıklar yoluyla ‘güvenlik toplumu’nun temel norm ve uygulamalarını yeni ülkelere benimsetmeyi ve böylece istikrar ve barışçı değişimi sağlamayı⁴⁹⁹ amaçlamıştır.⁵⁰⁰

Türkiye Cumhuriyet’inin kuruluşundan beri dış politikasının ana amaçları olarak benimsediği; “diğer ülkelerle dostane ilişkiler tesis edilmesi ve devam ettirilmesi, ikili ve çok taraflı yöntemlerle bölgesel ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, çatışmaların barışçı yöntemlerle çözülmesi ile bölgesel ve uluslararası barışın, istikrar ve refahın artırılması”⁵⁰¹ gibi esaslar İttifak’ın “işbirliği” ve ortaklıklara dayalı yeni yaklaşımıyla paralellik arz ediyordu. 1997-2002 yıllarında Türkiye’nin dış politikasına yön veren İsmail Cem ayın minvalde bölgesel ve küresel istikrarı esas alan politika anlayışını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ve karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliği komşularımıza yönelik politikamızın esasını oluşturmaktadır. İç işlerine karışmama, sınır güvenliği ve terörizme karşı işbirliği diğer

⁴⁹⁷ Gülnur Aybet, *a.g.e.*, 2012, p. 13.

⁴⁹⁸ “Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Rome Declaration), 8 November 1991, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23846.htm?mode=pressrelease (Erişim tarihi: 8 Eylül 2013).

⁴⁹⁹ Emanuel Adler, *a.g.e.*, 2 March 2007, p. 17.

⁵⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. “2.2.1 İşbirliğine Dayalı Güvenlik”. NATO’nun 2010 yılında yayımlanan yeni Stratejik Konsepti’nde İşbirliğine Dayalı Güvenlik İttifak’ın üç temel görevinden biri olarak sayılmıştır. Diğerleri; Ortak Savunma ve Kriz Yönetimi’dir (“Strategic Concept 2010”, 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015)).

⁵⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “İ.Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi”, http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-perspektifi.tr.mfa (Erişim tarihi: 14.03.2016). Aynı kaynakta “İyi komşuluk, egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı ve iç işlerine müdahalede bulunulmaması gibi belli başlı bazı ilkeler” bu politikanın temel unsurları olarak sayılmaktadır.

*kriterler arasındadır. Bize dostça yaklaşıp karşı dostça yaklaşmak bizim geleneğimizde vardır. Hasmane tutumun ise hak ettiği karşılığı alması gayet doğaldır.*⁵⁰²

Bu nedenle Türkiye İttifak'ın bu yönde geliştirdiği politikaların başından beri destekçisi olmuştur. İttifak'ın Avrupa-Atlantik güvenlik yapılarının daha geniş coğrafyaları kapsayacak şekilde genişletilmesinde Türkiye'nin desteği önem arz ediyordu. Zira coğrafi konumu ve tarihi, kültürel bağları ile Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya, Karadeniz ve Akdeniz havzalarındaki birçok ülkeyi etkileme potansiyeli taşıyordu. Türkiye laik, demokratik ve serbest piyasa ekonomisini benimsemiş yapısı ile bu ülkelere rol model olabilir, Avrupa-Atlantik güvenlik yapılarına eklenmeleri için bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinde "çıpa" görevi görebilirdi.⁵⁰³ Doğu ve batı arasında köprü vazifesi gören coğrafi konumu ile Türkiye aynı zamanda NATO'nun "işbirliğine dayalı güvenlik" konseptini hayata geçirmeye katkı sağlayarak jeopolitik bir köprü inşa edebilmek için bütün olanaklara sahipti.⁵⁰⁴

Bizzat dönemin NATO Genel Sekreteri ve Türk dış politika yapıcılar tarafından dile getirilen rol model olma işlevi Türkiye'nin Batılı kimliğini teyit eder bir nitelik de taşıyordu. NATO'ya giriş sürecinde etkili olan Türkiye'nin Batılı kimliği, İttifak içinde olumsuzluk yaşadığı dönemlerde üyeliğin sorgulanmamasında etkin olan faktörlerin başında gelmekteydi. Ancak Soğuk Savaş sonrasında Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile Türkiye'nin Batı için stratejik öneminin azalması Batı ile 40 yıllık bir süredir en güçlü bağı oluşturan Kuzey Atlantik toplumu ile bağın da zayıflaması sonucunu doğurabilirdi. Böyle bir durumda Türkiye'nin giderek Avrupa'dan uzaklaşarak Orta Doğu'nun bir parçası olarak görülme riski bulunmaktaydı.⁵⁰⁵ Nitekim "Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehditlerin olmadığı bir ortamda Türkiye'nin demokrasi konusundaki eksikliklerinin daha fazla göze çarpması"⁵⁰⁶ bir yönüyle Türkiye'nin askeri değerinin azalması nedeniyle Batı'nın daha rahat eleştirel bir tutum takınabilmesi şeklinde açıklanabilirken, bir yönüyle de Türkiye'nin asıl değerinin Batılı normları güçlendirmesiyle artacağına işaret etmektedir. Bu yönüyle, Türkiye'nin NATO'nun işbirliğine dayalı güvenlik konseptinin

⁵⁰² İsmail Cem, "Turkey: Setting Sail To The 21st Century", *Perceptions*, 1997, Volume II, September-November, p. 3.

⁵⁰³ Javier Solana, *a.g.e.*, 1996, s. 3.

⁵⁰⁴ Javier Solana, "Nato In The Twenty-First Century", *Perceptions*, 1999, March-May, Vol.IV, No.1, s. 4.

⁵⁰⁵ Tarık Oğuzlu, *NATO Ortaklıkları ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.32.

⁵⁰⁶ *A.g.e.*, s. 33.

daha geniş coğrafyalara yayılmasında oynayacağı model olma rolü Türkiye'nin Batılı kimliğinin idame ettirilmesinde katkı sağlayabilirdi.

Türkiye'nin işbirliğini esas alan yeni girişimlere destek vermesi kendi güvenlik ve çıkar tanımlamaları ile de iyi uyumluydu. Gelişmekte olan bir ülke olarak “ülke içindeki demokratikleşme, ekonomik kalkınma ve güvenliksizleştirme süreçlerinin başarıyla sürdürülebilmesi için çevresinde bir barış kuşağı oluşturmali”⁵⁰⁷ ve geniş bir coğrafyada yeni ekonomik ve siyasi ilişkiler ağı geliştirmeliydi. İttifak'ın savunucusu olduğu norm ve değerlerin daha geniş bir coğrafyada benimsenmesi bir yandan bölgesel istikrarın sağlanmasına katkı sağlarken bir yandan da bu ilişkilerin kurulmasına yardımcı olacaktı.⁵⁰⁸ Siyasi ve iktisadi olarak dışa açılımı esas olan bu politikanın başlangıcı Turgut Özal'ın iktidara geldiği 80'li yıllara kadar gitmekteydi. Dışişleri Bakanı İsmail Cem 90'lı yılların sonlarında bu ilişkilerin dış politikadaki önceliğini şu sözlerle dile getiriyordu:

*Türkiye geçmişte NATO'ya yaptığı stratejik katkıyla bilinirken şimdi ekonomik canlılık, girişimcilik ve dış ticaretle farkını hissettirmektedir. Ekonomik ilerlemecilikle tarihi ve kültürler bağlarını birleştiren yeni dış politika anlayışıyla Türkiye yeni bir ekonomik ivme yakalamış, bölgesel rolünü küresel role dönüştürmektedir.*⁵⁰⁹

2002'nin sonlarından Arap Baharı'nın yaşanmaya başladığı 2011 senesine kadar Türk dış politikasının temel unsurlarından olan 'komşularla sıfır sorun politikası'⁵¹⁰ da NATO'nun işbirliğini esas alan politikalarını destekler nitelikteydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesiyle benzerlik taşıyan bu politikada amaç ülke çevresindeki istikrarsızlık ve tehdit unsurlarını azaltılarak ülke içindeki ekonomik ve siyasi gelişmelere daha fazla kaynak ayırabilmektir.⁵¹¹ Böylece Türkiye “herkes için güvenlik, siyasi diyalog, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve kültürel uyum”⁵¹²a dayanan dış politika yaklaşımını uygulamaya koyma imkânı bulacaktı.

NATO'nun dönüşüm sürecinde uygulamaya koyduğu işbirliği ve ortaklık politikasına daha kurumsal bir boyut kazandıran ve ülkelerle bireysel ortaklıklar kurulmasının yolunu açan adım BİO girişimi ile atıldı. 1994 yılında yapılan Brüksel

⁵⁰⁷ A.g.e., s. 30.

⁵⁰⁸ A.g.e., s. 30.

⁵⁰⁹ İsmail Cem, “Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons For Turkey at the Beginning of a New Millennium”, *Turkish Policy Quarterly*, 2002, Vol. I, No. I, Spring, p. 5.

⁵¹⁰ Tarık Oğuzlu, “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz”, *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt 4, Sayı 42, Haziran, 9-17, s. 9.

⁵¹¹ A.g.e., s. 9.

⁵¹² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Komşularla Sıfır Sorun Politikamız”, <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

Zirvesi'nde BİO programından beklenti; "Avrupa'da politik ve askeri işbirliğini yoğunlaştırmak ve genişletmek, istikrarı artırmak, barışa yönelik tehditleri azaltmak, İttifak'ın üzerine kurulu olduğu demokratik prensiplere bağlılık ve pratik işbirliğini yaygınlaştırarak güçlü ilişkiler inşa etmek" olarak ortaya konuyordu.⁵¹³ Amaç; geliştirilen işbirliği mekanizmaları ile Ortaklık ülkelerinin "uzun vadede kendilerini NATO'nun kurucu değerleri etrafında dönüştürmeleri" sağlanarak "İttifak'ın genel güvenlik çıkarlarına tehdit oluşturmayacak hale gelmeleri", bölgenin güvenliğine ve nihayetinde "kalıcı barış ve istikrarın tesis edilmesine yapısal anlamda katkı sağlamalarıydı."⁵¹⁴ "Merkezi konumu ile birçok ortaklık ülkesine yakın bir coğrafyada bulunan Türkiye NATO'nun ortaklık politikasını başında itibaren desteklemiştir."⁵¹⁵ Bu yöndeki en somut adım ise 29 Haziran 1998 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinde "Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi (BİOEM)"ni açarak atılmıştır.⁵¹⁶ BİOEM, 12 Şubat 1999'da NATO tarafından ilk ortaklık eğitim merkezi olarak tanınmıştır.⁵¹⁷ BİOEM'in görevi; "NATO ve TSK genel prensipleri ile öncelikleri çerçevesinde, NATO ve ortaklık ülkeleri personelinin müşterek çalışabilirlik hedeflerine ulaşmalarına katkı sağlamak ve askeri işbirliğini geliştirmek maksadıyla eğitim ve öğretim icra etmek."⁵¹⁸ olarak belirtilmektedir. 2016 yılı itibariyle BİOEM'de 92 ülkeden 15000 personel eğitim görmüş; Mobil Eğitim Timleri ise 2002 yılından itibaren 19 ülkede 2400 personele eğitim vermiştir.⁵¹⁹

NATO genişleme süreci ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik işbirliği ve ortaklık politikaları birbirini tamamlayan bir bütünlük arz ediyordu. Her ne kadar zorunlu olarak birbirini takip eden süreçler olmasa da, NATO Genişleme Üzerine Çalışma Belgesi'nde "KAİK/BİO'ya aktif katılımın muhtemel yeni üyeler için üyeliğe geçişi kolaylaştıracak politik ve askeri işbirliği kalıpları için bir çerçeve oluşturacağı" belirtilmiştir.⁵²⁰ Özellikle BİO sürecinin NATO'nun aday ülkelere Batı'nın norm, değer ve uygulamalarını öğrettiği, sosyalizasyon sürecinin bir ara aşaması olarak görülebileceği değerlendirilmektedir.⁵²¹ Nihai amaç bu sosyalizasyon süreci sonunda uzun yıllar komünist rejimi idaresi altında kalmış ancak tarihi olarak aynı kültür

⁵¹³ "Declaration of the Heads of State and Government", Brussel, 11 January 1994, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940111a.htm> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2013).

⁵¹⁴ Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, 2013, s. 16-17.

⁵¹⁵ İsmet Yılmaz, "Turkey and Nato's Approach To Cooperative Security", *Turkish Policy Quarterly*, 2011, Volume X No.3, Fall, 19-23, p. 64.

⁵¹⁶ TSK BİOEM Komutanlığı resmi internet sitesi, "2016 Yılı Kurs Rehberi", http://www.bioem.tsk.tr/images/yayinlar/course_guide_2016.pdf (erişim tarihi: 18 Mart 2016).

⁵¹⁷ Adı geçen "Kurs Rehberi".

⁵¹⁸ Adı geçen "Kurs Rehberi".

⁵¹⁹ Adı geçen "Kurs Rehberi".

⁵²⁰ "Study on NATO Enlargement", 3 September 1995, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

⁵²¹ Frank Schimmelfennig, *a.g.e.*, 1998, pp. 226.

coğrafyasına ait devletleri ortak norm ve değerler çatısı altında bir araya getirerek Kuzey Atlantik güvenlik toplumuna dâhil etmektir. Türkiye'nin genişleme sürecine yönelik resmi olarak dile getirilmeyen kaygıları bulunmuş ve dönemsel olarak farklı görüşler ileri sürerek geciktirmeye veya engellemeye çalışmıştı.⁵²² Bu görüşler; "üye sayısının artacak olmasından dolayı Türkiye'nin ayrıcalığının ve aldığı desteğin azalacak olması buna mukabil aday ülkelerin katkı sağlayacak kapasitelerinin az olması nedeniyle Türkiye'nin sorumluluk ve yükünün artıracak olması"⁵²³ genel çerçevesinde ileri sürülmüştü. Ancak Türkiye'nin resmi görüşü başından beri genişleme sürecini desteklemek yönünde olmuştur. T.C Dışişleri Bakanlığına göre: "Türkiye, İttifakın genişlemesinin Avrupa-Atlantik alanının bütününde güvenlik ve istikrarın daha da pekişmesine katkıda bulunduğuna inanmaktadır. Yeni üyelerin İttifaka katılımları, aynı zamanda özgür ve birleşik bir Avrupa'nın oluşturulması amacına hizmet etmektedir. Bu anlayış temelinde Türkiye, NATO'nun "açık kapı" politikasını başından beri desteklemiştir.⁵²⁴ 61'inci hükümetin Savunma Bakanı İsmet Yılmaz da genişleme sürecine Türkiye'nin desteğini şu sözlerle ifade etmektedir:

*"Türkiye, İttifak'ın genişlemesinin tüm Avrupa-Atlantik bölgesindeki istikrar ve güvenliğin güçlenmesine katkı sağlayacağına inanmaktadır. Bu nedenle yeni üyelerin katılımını destekliyoruz."*⁵²⁵

Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu, Kuzey Afrika, Doğu Akdeniz bölgesinden kaynaklanabilecek terörizm, başarısız devletler, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası örgütlü suçlar gibi güvenlik problemleri ile henüz çözüme kavuşturulmamış politik, sosyal ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan istikrarsızlık potansiyelinin NATO ülkelerine kadar uzanabilecek riskler içermesi⁵²⁶ NATO'yu bunlara cevap oluşturacak politikalar arayışına itti. 1994 yılında geliştirilen AD ve 2004 yılında başlatılan İİG bu problemler karşısında ortak bir anlayış geliştirerek bölgesel güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak maksadıyla geliştirilmişti. Özellikle 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki gelişmeler bu ülkelerle diyalog ve işbirliğinin önemini daha artırdı. Neredeyse tamamı Müslüman olan bu bölgedeki ülkelerle ilgili

⁵²² İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, 243-324, ss. 308-310.

⁵²³ A.g.e., ss. 308-309.

⁵²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "II. NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri", <http://www.mfa.gov.tr/ii-nato-ve-turkiye-nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 19.03.2016).

⁵²⁵ İsmet Yılmaz, "Turkey and Nato's Approach To Cooperative Security", **Turkish Policy Quarterly**, 2011, Volume X No.3, Fall, 19-23, p. 64.

⁵²⁶ NATO Public Diplomacy Division, **a.g.e.**, 2006, pp. 229-230.

geliştirilecek politikaların ve girişimlerin meşruiyeti açısından nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin desteği önemliydi.⁵²⁷ İİG'nin NATO'nun İstanbul'da yapılan zirvesinde hayata geçirilmesi bu anlamda Girişim'in meşruiyetini artırmak maksadıyla yapılan bir tercih olarak görülebilir. NATO'nun güneye açılımının İstanbul'dan yapılmasının önemi dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da Zirve sonrasında yapılan basın toplantısında da dile getirilmiştir:

*"İslam kültürüyle demokrasi kültürünün, geleneksellikle modernitenin, tarih ile geleceğin başarılı bir sentezini temsil eden Türkiye'nin, bu özellikleriyle, medeniyetler ve kültürler arası diyalog için kuvvetli bir umut ışığı oluşturduğu bu toplantı vesilesiyle, bir kere daha, açıkça görülmüştür."*⁵²⁸

2004 yılı Haziran ayı içerisinde ABD tarafından açıklanan ve Türkiye kamuoyu tarafından Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) olarak bilinen politikanın da Orta Doğu'daki toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik durumlarında iyileşmeyi öngörmesi İİG'nin BOP'un güvenlik boyutunu oluşturduğu yorumlarına neden olmuştur.⁵²⁹ Neticede İİG, Körfez ülkeleriyle NATO'nun ortak güvenlik sorunları çerçevesinde işbirliğini öngördüğü ölçüde Türkiye'nin dış politika hedefleriyle uyumluydu. Bu çerçevede Türkiye, her iki girişime de başlangıçtan itibaren destek vermişti⁵³⁰, "AD'nin ve İİG'nin geliştirilmesine aktif katkısının bir göstergesi olarak"⁵³¹ bu ülkelerin BİOEM'in faaliyetlerine katılabilmelerine olanak sağlamıştır.

NATO'nun işbirliğine dayalı güvenlik yaklaşımının önemli bir boyutunu da uluslararası kuruluşlarla işbirliği oluşturuyordu. Zira askeri tehdidin ötesinde sosyal, ekonomik, politik problemlerden kaynaklanabilecek istikrarsızlıkları da içerecek şekilde genişleyen yeni dönemin risk ve tehditleri ile NATO'nun tek başına karşı çıkması zordu.⁵³² Bu bağlamda NATO'nun AB ile ilişkileri, Avrupa'da istikrar ve güvenliğin sağlanması için birbirini tamamlayacak şekilde çalışacak kuruluşların oluşturacağı yeni güvenlik mimarisinin temel taşlarından biriydi. 16 Aralık 2002 tarihinde yayınlanan "Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası Üzerine AB-NATO

⁵²⁷ Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, 2013, s. 30.

⁵²⁸ "Erdoğan: NATO'nun değişimi Türkiye'den gerçekleşiyor", *Hürriyet*, 29 Haziran 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-natonun-degisimi-turkiyeden-gerceklesiyor-237412> (Erişim tarihi: 05.06.2016).

⁵²⁹ "İstanbul Girişimi BOP'un askeri boyutu", *Hürriyet*, 30 Haziran 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/istanbul-girisimi-bop-un-askeri-boyutu-237548> (Erişim tarihi: 05.06.2016).

⁵³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "II. NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri", <http://www.mfa.gov.tr/ii-nato-ve-turkiye-nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 19.03.2016).

⁵³¹ Adı geçen kaynak.

⁵³² Nitekim bu politika Bosna-Hersek'teki çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü kavuşturulması sürecinde fiili olarak hayata geçirildi ["Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation", 8 July 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> (Erişim tarihi: 11 Mart 2015)].

Bildirisi”⁵³³ ile iki kuruluş arasındaki işbirliği stratejik ortaklık boyutuna ulaşmıştı. Türkiye, BAB’ın AB’nin savunma boyutunu oluşturduğu dönemde 1992 yılında ortak üye statüsünü, 1997 ise BAB’ın düzenlediği askeri harekâtların planlama ve yürütülmesinde diğer üyelerle aynı haklara sahip olma hakkını elde etmişti.⁵³⁴ BAB’ın kapatılıp Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)’nin hayata geçirilme sürecinde benzer hakları elde etmek istiyordu.⁵³⁵ Zira, AB AGSK çerçevesinde NATO kaynaklarından yararlanma imkânına kavuşurken, Türkiye AGSK’nin karar sürecinde yer alamayacaktı⁵³⁶. Türkiye’nin bu talepleri, Türkiye, İngiltere ve ABD arasında Aralık 2001 tarihinde Ankara Belgesi’nin imzalanması ve söz konusu belgenin 24-25 Ekim 2002 tarihlerinde yapılan Brüksel Zirvesi’nde onaylanması ile kabul edilmiştir.⁵³⁷ Zirve bildirisinin II numaralı ekinde “AGSP: AB Üyesi Olmayan Avrupalı Müttefiklerin Müdahil Olmaları Hakkındaki Nice Hükümlerinin Uygulanması”⁵³⁸ başlıklı olarak verilen belgede⁵³⁹;

- AGSP’nin herhangi bir müttefike karşı kullanılmayacağı;
- AB’nin NATO kaynaklarını kullanarak yapacağı bir harekâtın hazırlık, planlama ve icrasına AB üyesi olmayan ülkelerin istemeleri durumunda katılabileceği;
- AB’nin NATO imkânlarını kullanmadan AB üyesi olmayan NATO ülkesine yakın veya ulusal güvenliğini etkileyecek bir harekât icra etmesi durumunda, ilgili NATO üyesi ancak AB üyesi olmayan ülkenin bu harekâta katılımına karar verilebileceği belirtilmiştir. Bunun karşılığında Türkiye AB’nin NATO’nun planlama kabiliyetlerine garanti edilmiş erişim hakkını kabul etmiştir.⁵⁴⁰ Bu çerçevede NATO üyesi ve AB aday ülkesi Türkiye’nin, “uluslararası barış ve istikrarı pekiştirme yanlısı politikasının doğal bir sonucu olarak” NATO ile AB arasındaki stratejik işbirliğini desteklediği belirtilmektedir.⁵⁴¹

⁵³³ EU-NATO Declaration on ESDP, 16 Aralık 2002, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2015).

⁵³⁴ İlhan Uzgel, *a.g.e.*, 2010, s. 314.

⁵³⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe ve Cihan Dizdaroğlu, *a.g.e.*, 2013, s. 43.

⁵³⁶ İlhan Uzgel, *a.g.e.*, 2010, ss. 316-317.

⁵³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “III. Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) ve NATO-AB Stratejik İşbirliği”, http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askeri-katkilari.tr.mfa (Erişim tarihi: 20.03.2016).

⁵³⁸ Presidency conclusions of the Brussels European Council, 24-25 Ekim 2002, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72968.pdf (Erişim tarihi: 20 Mart 2016).

⁵³⁹ Nice Uygulama Belgesi olarak da anılmaktadır.

⁵⁴⁰ EU-NATO Declaration on ESDP, 16 Aralık 2002, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2015).

⁵⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “III. Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) ve NATO-AB Stratejik İşbirliği”, http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askeri-katkilari.tr.mfa (Erişim tarihi: 20.03.2016).

Soğuk Savaş sonrasının güvenlik ortamı NATO'yu temel görevi olan Washington Antlaşması'nın V'inci maddesi kapsamındaki ortak savunma görevleri dışında V'inci madde dışı kriz mukabele harekâtları olarak bilinen, üye ülkelerin toprakları dışında meydana gelen çatışmaların bir istikrarsızlık ortamı yaratmadan kontrol altına alınmasını hedefleyen harekâtları kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektirmişti. Bu harekâtlar çatışmaların çıkmadan önlenmesini, çıkmasına engel olunamazsa silahlı güç kullanımı da dâhil çeşitli yöntemlerle kontrol altına alınmasını ve çatışma sonrası istikrarın sağlanmasına yönelik faaliyetleri içeren kriz yönetimi yaklaşımına dayalı olarak icra ediliyordu. İlk olarak Balkanlar'daki çatışmalarla fiili olarak uygulamaya konan ve genel olarak barışı destekleme harekâtı olarak da isimlendirilen V'inci madde dışı kriz mukabele harekâtları, NATO'nun sadece bir ortak savunma örgütünden olmaktan çıkarak ortak güvenlik görevleri de icra eden bir örgüte dönüşmeye başladığını gösteriyordu. Türkiye, NATO'nun icra ettiği ortak güvenlik kapsamındaki harekâtlara, Balkanlardaki krizin çıktığı 1990'lı yılların ortasından itibaren destek vermiştir. Türkiye'nin bu kapsamdaki harekâtlara katkısını, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri takip edegeldiği ve kurucu irade tarafından ortaya konan “*yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesi doğrultusunda izlediği barışçı politikayla birlikte değerlendirmek gerekir.⁵⁴² Zira uluslararası sistemin parçası olma ve meşruiyete dayalı dış politika yürütme anlayışı Türk dış politikasının karakteristik özellikleri arasında olagelmıştır. Nitekim 2002'den sonraki dönemde de bu politikanın bir benzeri “komşularla sıfır sorun” adı altında devam ettirilmiştir. Bunu Wendt'in kimlik şemasındaki ortak kimlikle ilişkilendirecek olursak; Türkiye'nin ortak güvenlik harekâtlarına katkısı ortak kimliğinden kaynaklanan çıkarlarının gereği olduğu söylenebilir. Diğer yandan birleşik kimliğinden kaynaklanan ekonomik ve güvenlik çıkarları da ortak güvenliğin sağlanması için gerekli politik güdüyü sağlıyordu. Zira ülkelerin çevrelerinde meydana gelen ve yayılma ihtimali olan bölgesel çatışmaları kontrol almak istemeleri kendi çıkarlarının bir gereğidir.⁵⁴³ Aksi takdirse kendi sınırları içindeki istikrar ve güvenlik de kısa sürede bu çatışmalardan etkilenebilir. Dışişleri Bakanlığının konuya yaklaşımı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Uluslararası barış ve istikrarın korunması ve böylelikle sürdürülebilir kalkınma ve insan gelişimi için ihtiyaç duyulan güvenlik ve huzur ortamının tesis edilmesi genel hedefi oluşturmaya devam etmektedir. Bu hedefe ulaşılmasında, ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması, kolektif savunma

⁵⁴² TSK Resmi İnternet Sayfası, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Bölge Barışına Yaklaşımı”, http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim tarihi: 20.03.2016).

⁵⁴³ Ertan Efeğil, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde,Devlet-İç Çatışmalarda Türkiye-NATOArasındaki İşbirliği Arayışları”, *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan, 42-48, s. 48.

ve kriz yönetim operasyonlarına katkıda bulunulması (barışı koruma, insani yardım ve polis görevleri vb.), Kitle imha silahlarının ve bunların fırlatma vasıtalarının yayılmasının önlenmesi, silahsızlanmanın teşvik edilmesi gibi unsurlar önemini korumaktadır.⁵⁴⁴

Türkiye'nin NATO'nun dönüşüm sürecinde barışı destekleme harekâtına yaptığı katkılar Tablo-4.1 ve Tablo-4.2'de verilmiştir.⁵⁴⁵

Tablo-4.1 Türkiye'nin NATO'nun İcra Ettiği Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkıları
(1992-2001)

Harekâtın adı ve Katkı Tarihi	Açıklama
<i>Operation Sharp Guard</i> (Keskin Muhafız Harekâtı) (13 Temmuz 1992-2 Ekim 1996)	Eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne yönelik ekonomik yaptırımların ve silah ambargolarının desteklenmesi amacıyla, BM Koruma Kuvveti [United Nations Protection Force (UNPROFOR)] ve NATO Uygulama Kuvveti Harekâtı paralelinde, Adriyatik'te Akdeniz Daimî Deniz Kuvveti [Standing Naval Force Mediterranean (STANAVFORMED)] tarafından icra edilen harekâta 2 firkateyn, akaryakıt gemileri ve mayın karşı tedbirleri gemileriyle katıldı. ⁵⁴⁶
<i>Operation Deny Flight</i> (Uçuşu Engelleme Harekâtı) (12 Nisan 1993-20 Aralık 1995)	Eski Yugoslavya hava sahasının kontrolü için tesis edilen harekâta İtalya'da konuşlandığı bir F-16 filosu ile iştirak etmiştir.
NATO IFOR – SFOR (NATO Uygulama Kuvveti -NATO İstikrar Kuvveti) (20 Aralık 1995-2 Aralık 2004)	UNPROFOR'a tahsisli alayını takviye ederek tugay seviyesine çıkarmış ve 20 Aralık 1995'ten itibaren bu tugayını NATO Uygulama Kuvveti'ne tahsis etmiştir. NATO Uygulama Kuvveti harekâtının 20 Aralık 1996 tarihinde tamamlanması ve İstikrar Kuvveti harekâtının teşkil edilmesini müteakip, bu tugay İstikrar Kuvveti'ne tahsis edilmiştir. Türkiye'nin tugay seviyesindeki katkısı süreç içerisinde kademeli olarak tabur seviyesine düşürülmüştür. İstikrar Kuvveti'nin görevi, 02 Aralık 2004 tarihinden itibaren AB'nin teşkil ettiği AB Kuvveti'nin yürüttüğü ve halen devam eden ALTHEA Harekâtına devredilmiştir.
<i>Operation Allied Force</i> (Kosova Hava Harekâtı) (23 Mart-10 Haziran 1999)	Harekâta 10 adet F-16 uçağıyla destek verdi. Harekat kapsamında, 3 adet KC-135 tanker uçağını İncirlik'te, 8 adet F-16 uçağını da Bandırma'da hazır tutan Türkiye, Adriyatik'teki bir Türk firkateyni ile mayın avlama gemisini de harekatta görevlendirdi. ⁵⁴⁷
KFOR (NATO Kosova Kuvveti) (12 Temmuz 1999-)	Kosova Kuvveti'ne 1 Tabur Görev Kuvveti ile katkı sağlamıştır. Süreç içerisinde Prizren'de konuşlu 369 personelden oluşan Kosova Türk Temsil Heyeti Başkanlığı'na dönüşmüştür. Kendisine bağlı bir motorlu piyade bölüğü, altı adet irtibat ve izleme timi ve destek unsurları ile göreve devam etmektedir.

⁵⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "İ.Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi", http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-perspektifi.tr.mfa (Erişim tarihi: 14.03.2016).

⁵⁴⁵ TSK Resmi İnternet Sayfası, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkıları", http://www.tsk.tr/6_uluslararasi_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim tarihi: 21.03.2016).

⁵⁴⁶ "TSK'nın uluslararası görevleri", Hürriyet, 5 Eylül 2006, <http://www.hurriyet.com.tr/tsknin-uluslararasi-gorevleri-5036108> (Erişim tarihi: 21.03.2016).

⁵⁴⁷ Adı geçen kaynak.

Tablo-4.2 Türkiye'nin NATO'nun İcra Ettiği Barış Destekleme Harekâtlarına Katkıları
(2002-2011)

Harekâtın adı ve Katkı Tarihi	Açıklama
UGYK ve <i>Resolute Support Mission-RSM</i> (Kararlı Destek Görevi) (Haziran 2002-)	- Haziran 2002-Şubat 2003 tarihleri arasında 1300 personelden oluşan katkısı ile UGYK-II dönemine liderlik etmiştir. Şubat-Ağustos 2005 tarihleri arasında 3'üncü Kor.K.lığı ile UGYK-VII dönemi komutasını üstlenmiştir. Aynı dönemde NATO komuta kontrol yapısı içerisinde bulunan Kabil Uluslararası Havaalanı da Türkiye tarafından işletilmiştir. 04 Ağustos 2008-04 Şubat 2009 tarihleri arasında ise 3'üncü Kolordu Komutanlığının 100 personeli ile UGYK Karargâhı desteklenmiştir. Ayrıca Ocak 2014 ayı itibarıyla bir yıl süreyle; 3'üncü Kolordu Komutanlığı tarafından UGYK Karargâhları desteklenmiş ve UGYK Kurmay Başkanlığı görevi 3'üncü Kolordu Komutanı tarafından yürütülmüştür. - 2009'dan kurulan UGYK Müşterek K.lığı (ISAF Joint Command) ve NATO Eğitim Misyonu (<i>NATO Training Mission-Afghanistan</i>) karargâhlarına personel desteği sağlanmıştır. - UGYK Harekâtının altı bölge komutanlığından biri olan Kabil Bölge Komutanlığının lider ülke sorumluluğu 01 Kasım 2009-31 Aralık 2014 tarihleri arasında sürdürülmüştür. - Türkiye Afganistan'ın kuzeyinde Cevizcan ili Şibirgan ilçesinde kurduğu BİE ile 2010-2014 yılları arasında, Vardak ilinde kurduğu BİE ise 2006-2013 yılları arasında Afgan halkına destek sağlamıştır. - TSK tarafından Kabil'de açılan Gazi Askerî Eğitim Merkezinde 2010-2011 yılları arasında Afganistan Millî Ordusu Astsubayların temel eğitimleri Türkiye tarafından verilmiştir. -UGYK harekâtı 31 Ocak 2014 tarihinde sona ermiştir. Türkiye 01 Ocak 2015 tarihinde başlatılan Kararlı Destek Misyonu kapsamında; - Başkent (Kabil) Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlığını [<i>Train, Assist and Advise Command-Capital-(TAAC-C)</i>] üstlenmiş, - Kabil Afganistan Uluslararası Havaalanı'nı (<i>Kabul Afghanistan International Airport-KAIA</i>) kuvvet koruması dâhil işletmeye başlamış, - Afgan Eğitim Kurumlarına danışman görevlendirmiş, - Kuzey Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlığına [<i>Train, Assist and Advise Command-North (TAAC-N)</i>] Karargâh Subayı ve Afgan 209'uncu Kolordusuna danışman katkısı sağlamıştır.
<i>NATO Training Mission Iraq - NTM-I</i> (NATO'nun Irak'a Eğitim Desteği) (2004-2011)	NATO'nun Irak'a Eğitim Desteği görevine personel desteği sağlamıştır.
<i>Operation Ocean Shield</i> (NATO Okyanus Kalkanı Harekâtı) (10 Şubat 2009-)	NATO Okyanus Kalkanı Harekâtı ve Birleşik Görev Kuvveti-151 (CTF-151) kapsamında gemi görevlendirerek katkı sağlamaktadır. Türkiye, daha önce üç kez CTF-151 Komutanlığını ve bir kez de NATO Okyanus Kalkanı Harekâtı Komutanlığını deruhte etmiştir
<i>Operation Unified Protector</i> (NATO Birleşik Koruyucu Harekâtı) (29 Mart-31 Ekim 2011)	Dört fırkateyn, bir denizaltı, bir lojistik destek gemisi, altı F-16 hava savunma uçağı, iki KC-135 tanker uçağı, Özel Kuvvet karargâh personeli ile gemilerde konuşlu helikopterler, Su Altı Taarruz (SAT), Amfibi ve Sualtı Görev Timleri ile katılım sağlamıştır.

NATO'nun Balkanlardaki krizlere müdahalesiyle başlayan kriz mukabele harekâtları Soğuk Savaş dönemi koşullarına göre oluşturulmuş komuta ve kuvvet

yapısının yeni duruma göre düzenlenmesini gerektirmişti. Birleşik Müşterek Görev Kuvveti Konsepti (*Combined Joint Task Force*) bu dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilmişti. Amaç çok uluslu, farklı kuvvetlerden oluşan ve değişik harekâtlar için ihtiyaç duyulacak kuvvetleri kısa sürede bir araya getirebilecek daha esnek ve etkin bir yapı oluşturmaktı.⁵⁴⁸ NATO Hızlı İntikal Edebilir Kolorduları [*NATO Rapid Deployable Corps (NRDC)*] ise tugaydan kolordu seviyesine kadar birliklere komuta edebilen Yüksek Hazırlık Seviyeli Birlik Karargâhları [*High Readiness Forces (HRF) Headquarters*] olarak kurulmuşlardı.⁵⁴⁹ NRDC'ler doğal afetlerde yardım, insani yardım, barışı destekleme terörizmle mücadele ve konvansiyonel harp olmak üzere farklı harekât türlerine komuta edebilme yeteneğine sahip olarak teşkil edilmişlerdi. İlk NRDC, 1992 yılında İngiltere tarafından Müttefik Hızlı Müdahale Kuvveti (*Allied Rapid Reaction Force*) adı altında kurulmuştu. 2016 yılı itibari NRDC sayısı dokuza ulaştı. Türkiye, 15 Temmuz 2001 tarihinde Ayazağa / İstanbul'da konuşlu 3'ncü Kor.K.İğ'nin Yüksek Hazırlık Kuvvet Karargâhı statüsü kazanabilmesi için gerekli süreci başlattı. 3'ncü Kor.K.İğ, 14 Mayıs 2003 tarihinde KAK'ın teyidi ile NATO Hızlı İntikal Edebilir Kolordusu-Türkiye [*NATO Rapid Deployable Corps-Turkey (NRDC-T)*] adı altında Yüksek Hazırlık Kuvvet Karargâhı olarak tasdik edilmiş oldu.⁵⁵⁰ Böylece Türkiye, 11 Eylül saldırıları sonrası önemi daha da artan, Kuzey Atlantik bölgesine yönelik dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkabilecek tehditlere karşı hızlı konuşlandırılabilme özelliğine sahip, diğer NATO ülkelerinin de katkı da bulunduğu bir karargâha sahip olarak NATO'nun yapabileceği harekâtları destekleme isteğini göstermiş oluyordu. Nitekim NRDC-T, 13 Ocak-04 Ağustos 2005 tarihlerinde Afganistan'daki UGYK komutasını üstlenmiş; 04 Ağustos 2008-04 Şubat 2009 tarihlerinde UGYH Kh., 7 Ocak 2014-7 Temmuz 2014 tarihlerinde ise UGYK Müşterek Karargâhı ile UGYK Karargâhını takviye etmiştir.⁵⁵¹ İttifak 11 Eylül saldırılarında sonra 2002 Prag zirvesinde, "teknolojik olarak ileri, esnek, intikal edebilir, birlikte harekât icra etme yeteneğine sahip, idame edilebilir, kara, deniz ve hava unsurlarından oluşan, istenilen yere hızla hareket etme yeteneğine sahip bir NMK" oluşturmaya karar vermişti.⁵⁵² NRDC-T (3'üncü Kor.K.İğ), NMK'nın ilk kara unsur komutanlığı görevini, kuruluşundan yaklaşık 5 ay

⁵⁴⁸ Final Communiqué of Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session, 13 June 1996, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25065.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2015).

⁵⁴⁹ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Rapid Deployable Corps", http://www.nato.int/cps/si/natohq/topics_50088.htm (Erişim tarihi: 21 Mart 2016).

⁵⁵⁰ NRDC-T Resmi İnternet Sayfası, "NRDC-T History", <http://www.hrf.tu.nato.int/history.html> (Erişim tarihi: 21.03.2016).

⁵⁵¹ Adı geçen kaynak.

⁵⁵² Prague Summit Declaration, Prag, 21-22 November 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

sonra 15 Ekim 2003-Temmuz 2004 tarihleri arasında üstlenerek Türkiye'nin NATO askeri yapısına ve harekâtlarına uyumunun geldiği noktayı göstermiş oluyordu.⁵⁵³ NRDC-T NRF kara unsur komutanlığı görevini Temmuz 2011-Ocak 2012 tarihlerinde bir kez daha üstlenmiştir.

11 Eylül 2001'de İttifak'ın en güçlü devletine yönelik terör saldırıları, İttifak'ın politikalarını da önemli oranda etkilemiş tarihinde ilk defa V'inci maddeyi işletme kararı almıştı. Akdeniz'deki Aktif Çaba (*Operation Active Endeavour*) harekâtı bu kapsamda başlamış; UGYK harekâtının komutasının üstlenilmesi ve NMC gibi yeni yapılanmalar bu dönemde hayata geçirilmişti. Türkiye, NATO'nun sürdürdüğü harekâtlara ve yeni yapılanmalara verdiği desteğin yanında, terörizmle mücadeledeki uzun yılların verdiği tecrübesini İttifak'ın diğer ülkeleri ile paylaşmak ve bu konuda bir anlayış birliği oluşturmak maksadı ile Ankara'da bir Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi (TMMM) kurulmasına karar verdi. Bu yöndeki ilk girişim 1 Aralık 2003 yılında başladı.⁵⁵⁴ Gerekli çalışmaların tamamlanmasını müteakip 28 Haziran 2005 tarihinde resmi açılışı yapıldı.⁵⁵⁵ TMMM'nin vazifesi; "Müttefik Dönüşüm Komutanlığının, NATO'daki terörizmle mücadele alanındaki dönüşüm çabalarını desteklemek" olarak belirtilmektedir.⁵⁵⁶ TMMM'nin bu görevinin gerektirdiği faaliyetleri ise⁵⁵⁷;

- Müttefik Dönüşüm Komutanlığına terörizmle mücadele alanında konu uzmanlığı sağlamak,
- terörizmle mücadele alanında stratejik ve operatif seviyede eğitim vermek,
- NATO'nun terörizmle ilgili konseptlerini çeşitli uygulamalar yoluyla test edilmesi ve doğrulanmasında Müttefik Dönüşüm Komutanlığına yardımcı olmak,
- doktrin geliştirme çalışmalarına katkıda bulunmak,
- standartlaştırma, yetenek gelişimi ve birlikte çalışabilirlik konularına katkıda bulunmaktır. Bu çerçevede 2015 yılı itibari ile TMMM 150'den fazla faaliyet icra etmiş, bu faaliyetlerde 55 ülkeden 800 farklı konferansçı görev almış ve faaliyetlere 102 farklı ülkeden 7000 personel katılmıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵³ NRDC-T Resmi İnternet Sayfası, "NRDC-T History", <http://www.hrf.tu.nato.int/history.html> (Erişim tarihi: 21.03.2016).

⁵⁵⁴ TMMM Resmi internet sitesi, "History of COE-DAT", <http://www.coedat.nato.int/history.html> (erişim tarihi: 22 Mart 2016).

⁵⁵⁵ Adı geçen kaynak.

⁵⁵⁶ TMMM Resmi internet sitesi, "Mission", <http://www.coedat.nato.int/about.html> (erişim tarihi: 22 Mart 2016).

⁵⁵⁷ Adı geçen kaynak.

⁵⁵⁸ TMMM 2015 yılı kurs kataloğu.

NATO, Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamına uyum sağlama sürecinde askeri yapısını da iyileştirme yönünde adımlar atmıştı. İlk önemli değişiklik kararı 2002 Prag Zirvesi'nde alınmış "daha sade, verimli, etkili ve intikal edebilir bir komuta yapısı" öngörülüyordu.⁵⁵⁹ Buna göre biri "operatif" diğeri "fonksiyonel" olmak üzere iki stratejik komutanlık olacak; "operatif" komutanlık, kara-konuşlu "Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı (*Combined Joint Task Force*)" karargâhı oluşturabilecek iki Müşterek Kuvvet Komutanlığı (*Joint Force Command*) ile daha kısıtlı kapasiteye sahip ve deniz-konuşlu Müşterek Birleşik Kuvvet Komutanlığı" karargâhı oluşturabilecek sabit bir Müşterek Komutanlık tarafından desteklenecekti. Ayrıca bunlara bağlı kara, deniz ve hava unsurları da olması da düşünölmüşü. 12 Haziran 2003 tarihinde Savunma Planlama Komitesi tarafından onaylanan yeni komuta yapısına göre Napoli'de oluşturulan Müşterek Kuvvet Komutanlığına bağlı olarak, Madrid'de Kara Unsur Komutanlığı (*Land Component Command*), Napoli'de Deniz Unsur Komutanlığı (*Maritime Component Command*) ve İzmir'de Hava Unsur Komutanlığı (*Air Component Command*) kuruldu.⁵⁶⁰ Böylece Türkiye, 8 Eylül 1952'de Şirinyer / İzmir'de kurulan NATO Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın yerine yeni bir komuta yapısı karargâhına ev sahipliği yapmaya başlıyordu.⁵⁶¹ 2010 Lizbon zirvesinde bu sefer daha çok ekonomik nedenlerle askeri yapının daha da sadeleştirilmesine karar verildi.⁵⁶² Mayıs 2012'deki Şikago Zirvesi'ne kadar tamamlanan çalışmalar sonucunda toplam 11 olan ana karargâh sayısını altıya, personel sayısını ise 13000'den 8800'e indirmeye karar verildi.⁵⁶³ Bu yeni düzenlemeler neticesinde İzmir'deki Hava Komutanlığı kapatılarak 1 Aralık 2012'de Müttefik Kara Komutanlığı [*Allied Land Command (LANDCOM)*] kurulmuş oldu. Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında önemli bir NATO karargâhına ev sahipliği yapması daha çok coğrafyası itibari ile doğu bloku ve Sovyetler Birliği'ne yakın olması ve ayrıca sahip olduğı ordunun büyüklüğü gibi nedenlerle açıklanabilir. Ancak Soğuk Savaş ertesinde de Türkiye mutlaka bir NATO karargâhına ev sahip olmayı ülke çıkarları açısından gerekli görmüşür. NATO açısından bu, ülkenin kriz bölgelerine yakınlığı ile açıklanabilir. Türkiye açısından ise bu daha çok NATO içinde etkinliğini artırma düşüncesi ile ilgilidir. Bu aynı zamanda

⁵⁵⁹ "Prague Summit Declaration", Prag, 21-22 November 2002, <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>, (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

⁵⁶⁰ İzmir Kara Komutanlığı (LANDCOM) Resmi İnternet Sayfası, "Our Heraldry and History", https://www.lc.nato.int/articles.php?page_id=3 (Erişim tarihi: 21.03.2016).

⁵⁶¹ Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı 11 Ağustos 2004 itibari ile faaliyetlerini durdurmuştur.

⁵⁶² "Lisbon Summit Declaration", 20 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

⁵⁶³ İzmir Kara Komutanlığı (LANDCOM) Resmi İnternet Sayfası, "Our Heraldry and History", https://www.lc.nato.int/articles.php?page_id=3 (Erişim tarihi: 21.03.2016).

Türkiye'nin İttifak'la bağıını daha da güçlendirme isteğinin bir göstergesi olarak da görülebilir.

3.4. NATO'nun Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin NATO Politikalarının İnşacı Açıdan Analizi

3.4.1. Türkiye'nin NATO Politikasında Uluslararası Sosyal Yapının Etkileri

İnşacı yaklaşımda uluslararası sosyal yapı o yapıyı oluşturan özneler arasındaki paylaşılan norm, anlam ve değerlerden oluşmaktadır. Bu sosyal yapı içerisinde edenlerin birbiriyle yaptıkları işlemler ve etkileşimler, karşılıklı güven yoluyla yeni çıkarların, hatta ortak kimliklerin oluşmasına yol açmaktadır.⁵⁶⁴ Edenlerin kimlikleri geniş kurumsal yapı içerisinde sosyal öğrenme yoluyla şekillenebilmekte, yeni çıkarlar geliştirebilmektedir.⁵⁶⁵ İkinci Dünya Savaşı sonunda ortak bir tehdit karşısında savunma örgütü olarak kurulan NATO süreç içerisinde ortak bir yaşam tarzına dayanan, paylaşılan norm, değer ve prensipleri olan bir güvenlik toplumuna dönüşmüştür.⁵⁶⁶ Kuruluşundan kısa bir süre sonra örgüte üye olan Türkiye'nin uluslararası kimliğinin şekillenmesinde NATO üyeliği etkin rol oynamıştır. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'na göre "NATO üyeliği Türkiye'nin uluslararası kimliğinin bir parçasıdır."⁵⁶⁷ Türkiye, NATO'nun yeni risk ve tehditlere karşı geliştirdiği dönüşüm süreci politikalarını da desteklemiştir.⁵⁶⁸ Ortak tehdidin olmadığı, belirsizlikle birlikte önemli fırsatların ortaya çıkabileceği bir dönemde verilen bu destek, süreç içerisinde NATO ile etkileşimin oluşturduğu ortak kimlik ve bundan kaynaklan ortak çıkarlarla açıklanabilir.

Uluslararası sosyal yapı ve buna bağlı kimlik ve çıkarlar bir kere oluştuktan sonra günlük pratiklerle hayata geçirilmekte, karşılıklı etkileşim süreçleri yoluyla idame ettirilmektedirler. Zehfuss'a göre bu yapı bir süre sonra aktörlerin tercihlerini sınırlayan sabit bir ilişki haline dönüşebilmektedir.⁵⁶⁹ Düzenli sosyal pratikler yoluyla yeniden üretilen sosyal yapı bir yandan aktörlerin rol ve beklentilerinin bir düzen

⁵⁶⁴ Emanuel Adler and Michael Barnett, *a.g.e.*, 1998, p. 14.

⁵⁶⁵ Jeffrey T. Checkel, "Social Construction and Integration", *Journal of European Public Policy*, 1999, Vol. 6, No.4, March, 545-560, p. 548.

⁵⁶⁶ Gülnur Aybet, *a.g.e.*, 2012, p. 20-21.

⁵⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri", http://www.mfa.gov.tr/ii_-nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa (Erişim tarihi: 19.03.2016).

⁵⁶⁸ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, 2012, p. 15.

⁵⁶⁹ Maja Zehfuss, *a.g.e.*, 2004, p. 43.

içinde gerçekleşmesini sağlayarak belirsizliği azaltırken⁵⁷⁰ bir yandan da sürekli tekrarlanan pratiklerin alternatifleri değerlendirme dışında bırakarak edenleri belirli tercihleri yapmaya koşullandıran durumlar yaratabilmektedir.⁵⁷¹ Bir başka deyişle edenlerin tercihleri her zaman farklı seçeneklerin değerlendirildiği, rasyonel bir seçime dayanan bilinçli bir tercih olmayabilmektedir. NATO üyesi devletler Kuzey Atlantik bölgesinde kurdukları belirli norm ve değerlere dayalı yapıyı, uzun yıllardır çeşitli kurumlar yoluyla yürütülen ortak eğitim, tatbikat faaliyetleri gibi pratikler yoluyla bir tür “alışkanlık” yaratarak, idame edilmesini sağlamışlardır.⁵⁷² Burton’a göre bu alışkanlık durumunun oluşmasında bu eğitim, tatbikat, toplantı, çalıştay gibi faaliyetlerde uzun yıllar göreve alan asker ve devlet adamlarında oluşan bağlılık ve sadakat duygusu da etkili olmaktadır.⁵⁷³ Bu faaliyetler yoluyla oluşan bağlılık duygusu zaman zaman ülke içi kurumlardan da öncelikli hale gelebilmekte, belirli alanlardaki işbirliği NATO’ya kurumsal olarak bağlılık yaratabilmektedir.⁵⁷⁴ Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni uluslararası durum karşısında Türk hükümetlerinin alternatif politikalar üzerinde yoğunlaşmamasında karşılıklı etkileşime dayanan bu yapıyı devam ettirme düşüncesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Yani Türkiye karşısında yeni bir tercih yapmasını gerektiren bir durumla karşılaşmamış, NATO’nun dönüşüm süreci politikalarıyla uyumlu politikalar geliştirerek yapıyla bağını korumuştur. Nitekim bu kapsamda Türkiye, NATO için bir test niteliğindeki Balkan krizlerine karşı yapılan harekâtlarda aktif bir şekilde yer almış, Ankara’da BİOEM ve TMMM’nin açılmasını sağlamış, AD ve İİG’ne destek vermiş, 3’üncü Kor.K.İğının Yüksek Hazırlıklı Kuvvet (HRF) statüsünü kazanmasını sağlamış, UGYK harekâtına katkı sağlamış, Libya harekâtında yer almış, NATO Kara Komutanlığı’nın Türkiye’de kurulmasını sağlamıştır.

Türkiye’nin uzun yıllar NATO içerisinde aktif bir şekilde yer alması, yukarıda belirtildiği gibi, bu faaliyetleri yürüten asker ve sivil bürokrasinin aynı yapının devam ettirilmesi yönünde bir tavır geliştirmeleri sonucunu getirmiştir. Neticede, daimi bir karargâh yapısına sahip olan NATO zaman içerisinde, ortak norm ve standartlar geliştirilmesine olanak sağlayan bir kurumsal yapıya ulaşmıştır. NATO’nun kurulduğu dönemden beri üye ülkeler tarafından benimsenmesini sağlamaya çalıştığı hususlardan biri de askeri yapıların sivil ve demokratik kontrolüyle savunma planlamalarında şeffaflığın sağlanmasıydı. Güvenlik toplumu olmanın gereklerinden

⁵⁷⁰ Ted Hopf, *a.g.e.*, 1998, p. 178.

⁵⁷¹ Ted Hopf, *a.g.e.*, 2000, p. 372.

⁵⁷² Alexandra Gheciu, *a.g.e.*, 2005, p. 993.

⁵⁷³ Joe Burton, *a.g.e.*, 2010, p. 39.

⁵⁷⁴ A.g.e., p.39.

biri anlaşmazlıkların silaha başvurmada çözümüne ise bunun sağlayacak adımlardan biri de silahlı kuvvetlerin siyasi irade tarafından kontrolü ve gerekli şeffaflığın sağlanmasıydı. Nitekim bu husus dönüşüm dönemindeki BİO ve genişleme süreci belgelerinde de yer almıştır. Türkiye açısından da silahlı kuvvetlerin demokratik yapı içerisindeki yeri ile ilgili 1990'ların sonunda yaşanan yoğun tartışmalar 2000'li yıllardan itibaren azalmaya başlamıştır. Bunun nedeni silahlı kuvvetler komuta kademesinin siyasi tartışmalardan uzak durma konusunda hassasiyet göstermeleridir. Zaman zaman bu genel eğilimin dışına çıkan istisnalar⁵⁷⁵ olsa da 2000'li yıllar silahlı kuvvetlerin sivil gözetiminde NATO ve AB uygulamaları istikametinde gelişme kaydedildiği yıllar olmuştur. Diğer etkenler yanında TSK'da bu dönüşüm kolaylaştıran nedenlerden biri de NATO yapısı içinde görev yapan askeri personelin NATO'daki sivil-asker, asker-siyaset ilişkilerindeki uygulamaları yakından gözlemlene fırsatı bulmuş olmalarıdır. Buna paralel bir gelişme TSK'nın terörle yürüttüğü mücadelede de görülmüştür. 1990'lı yıllarda terörle mücadelede izlenen yöntemlere yönelik hukuk devleti olma ilkesi ve insan hakları ihlalleri çerçevesinde eleştiriler yöneltilmekteydi. Bunda önemli oranda siyasi iradenin tutumu etkili olmakla birlikte TSK da fiili olarak mücadeleyi yürüten kurum olması itibarıyla eleştirilerin hedefi olmaktaydı. Bu bağlamda 2000'li yıllarda TSK terörle mücadelede hukuk devleti sınırları içerisinde kalmaya ve insan hakları konusuna daha çok önem vermeye başlamıştır. Bunun somut bir örneği 2015 yılı Temmuz ayından itibaren yoğunlaşan harekâtlarda teröristle sivil halkın ayrılmasına ve sivil halkın zarar görmemesine gösterilen hassasiyette görülmüştür.⁵⁷⁶

NATO'nun Bosna ile başlayan Balkan krizlerine müdahalesi artık ortak bir savunma örgütü olmasının yanında ortak güvenlik görevleri de yapan bir örgüte dönüşmeye başladığını gösteriyordu.⁵⁷⁷ Bu durum, Wendt'in belirttiği gibi yirminci yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanan, "devletlerin anlaşmazlıkları savaşımadan halletmeleri ve aralarından birinin güvenliğinin tehdit edilmesi halinde tehdidi ortak olarak bertaraf etmeleri"⁵⁷⁸ anlayışına dayalı Kantçı ortak güvenlik kültürüne doğru yapısal değişimin emarelerinden biri olarak görülebilir.⁵⁷⁹ Dönüşüm sürecinin temel politikalarını oluşturan işbirliğine dayalı güvenlik ve genişleme süreci

⁵⁷⁵ "Genelkurmay'dan çok sert açıklama", Hürriyet, 29 Nisan 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

⁵⁷⁶ "Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'dan operasyon açıklaması", Hürriyet, 17 Mart 2016 <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmay-baskani-hulusi-akar-dan-operasyon-aciklamasi-40070963> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

⁵⁷⁷ Serhat Güvenç, *a.g.e.*, 2013, s. 45.

⁵⁷⁸ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 299.

⁵⁷⁹ A.g.e., p.314

politikaları da aynı amaca hizmet ediyordu: Kuzey Atlantik bölgesinde paylaşılan norm ve değerlere dayalı ortak güvenlik kültürünü daha geniş bölgelere yayarak barış ve güvenliğini sağlamak. Türkiye'nin NATO'nun ortak güvenlik kapsamında yaptığı harekâtlara ve politikalara destek vermesinin Wendt'in kimlik şemasındaki ortak kimliğinden kaynaklanan çıkarlarının etkisi olduğu daha önce belirtilmişti.⁵⁸⁰ Türkiye'nin bu politikalarının bir başka inşacı açıklamasının ise "uygunluk mantığı" olarak adlandırılan yaklaşımla yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Bu yaklaşıma göre uluslararası kuruluşlar sadece edenlerin davranış seçeneklerini sınırlandıran ve fayda-maliyet değerlendirmelerine etki eden düzenleyici kurumlar değildir.⁵⁸¹ Uluslararası kuruluşların amaç, işleyiş ve yapıları etkili bir problem çözüm aracı olmak yönündeki faydacı bir talep ile değil temsil ettikleri uluslararası toplumun meşruiyet ve uygunluk standartları ile belirlenirler.⁵⁸² Belirli bir toplumun/kuruluşun kurallarını benimseyerek sosyalleşmiş eden de rasyonel değerlendirmelere dayalı "sonuç odaklı mantık"tan ziyade kural tabanlı eylem ve uygunluk mantığını içeren bir davranış modeli benimser.⁵⁸³ Buna göre aktörler rasyonel teorilerde olduğu gibi çeşitli seçenekler arasında en çok faydayı sağlayan seçeneği seçmezler. Bunun yerine "hangi durumda, nasıl davranmalıyım?" sorusunun cevabına göre hareket ederler. Checkel'e göre uygunluk mantığının iki tipi vardır:⁵⁸⁴ Tip I içselleştirme veya sosyalleştirme, tip II içselleştirme veya sosyalleştirme. Birinci tipte edenler kendilerinden beklenen rolünün gereklerini öğrenerek buna uygun hareket ederler. Burada gerçekten toplumun kurallarını benimsedikleri için değil de toplum içinde edindikleri durumu korumak için araçsal bir yaklaşım vardır. İkinci tipte ise edenler doğru olanı yaparlar. Burada mensubu oldukları toplumun kurallarını benimseme ve içselleştirme vardır. Edenler toplumun çıkarlarını benimsedikleri gibi kimliklerini de benimseyebilirler.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri batılılaşma politikaları çerçevesinde Batılı tipi bir demokrasi ve ekonomik yapıyı yerleştirmeye çalışmaktadır. Dış politikasında da batılı kurumlar içinde yer alarak uluslararası hukuk ve meşruiyeti esas alan bir politika izlemektedir. Türkiye'nin AB üyeliği ile sonuçlanacak Batılılaşma süreci yukarıda belirtilen ikinci tip sosyalleşme sonucunda gelecektir.

⁵⁸⁰ Ayrıca bkz. Türkiye'nin kimlik tipleri ve NATO politikalarına etkileri.

⁵⁸¹ Frank Schimmelfennig, *a.g.e.*, 1998, pp. 210-211.

⁵⁸² A.g.e., pp. 210-211

⁵⁸³ Jeffrey T. Checkel, *a.g.e.*, 1998, pp. 326-327.

⁵⁸⁴ Jeffrey T. Checkel, "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", *International Organization*, 2005, Vol. 59, No.4, Autumn, 801-826, p. 804.

Ancak NATO üyeliği, AB kadar derin ve kapsamlı bir sosyalleşme içermemektedir. Bundan dolayı birinci tip sosyalleşmeye daha yakındır. Bu çerçevede Türkiye'nin NATO'nun ortak güvenlik kapsamındaki harekâtlara katkısının fayda-maliyet değerlendirmesine dayalı, "sonuç odaklı" rasyonel bir değerlendirmeden ziyade uluslararası normlara dayalı, meşruiyeti esas alan "uygunluk mantığı" çerçevesinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Ancak burada, birinci tip sosyalleşme olarak kavramsallaştırılan kısmi bir sosyalleşme vardır. Türkiye, kendisinden beklenen role uygun hareket ederek Kuzey Atlantik toplumdaki konumunu korumak istemiştir. Bu krizlerde çatışmaların taraflarından bir bölümünü ortak tarihi ve kültürel geçmişe sahip olduğu toplumlarını oluşturması yapılan katkının oran ve şiddetini artıran bir etki yapmıştır.

3.4.2 Türkiye'nin Kimlik Tipleri ve NATO Politikalarına Etkileri

Wendtçi inşacılığa göre kimlik, kişilerin kendilerine özgü davranış ve tutum geliştirmelerini sağlayan özellikleri olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸⁵ Kimliklerin toplum içerisinde bir anlam ifade edebilmesi için diğer kişiler tarafından da kişinin kendine verdiği anlam çerçevesinde anlamlandırılmaları gerekir.⁵⁸⁶ Bir kişinin kendisine attığı kimlik başkaları tarafından paylaşılmıyorsa bir anlam ifade etmeyecektir. Bundan dolayı kimlik hem kişinin kendi hakkındaki düşünceleri hem de toplumdaki diğerlerinin kişi hakkındaki düşünceleri tarafından şekillendirilir. Toplumu oluşturan bireyler gibi uluslararası toplumu oluşturan devletler de "ben" algısına sahip, amaçsal olarak davranan aktörlerdir.⁵⁸⁷ Devletlerin de bireyler gibi kimlikleri ve bu kimliklerinden kaynaklanan çıkarları vardır.⁵⁸⁸ Kimlikler aktörlerin ne olduğu ile ilgili iken çıkarlar ne istediklerini gösterir.⁵⁸⁹ "Çıkarlar olmadan kimliklerin güdüsel gücü yoktur, kimlikler olmadan ise çıkarların yönelecekleri istikamet belli değildir.⁵⁹⁰ Çıkarlar kimliklerin yeniden üretilebilmelerini sağlayan ihtiyaçlardır.⁵⁹¹ Ancak bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı ile ilgili devletlerin farklı tercihleri olabilir.⁵⁹² Wendt'e göre "devletler davranışları birleşik (*corporate*), tip (*type*), rol (*role*) ve ortak (*collective*) kimliklerde yerleşik çeşitli çıkarlar tarafından güdülenen aktörlerdir."⁵⁹³ Bu çerçevede devam eden kısımlarda Wendt'in kimlik şemasına göre Türkiye'nin

⁵⁸⁵ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 224.

⁵⁸⁶ A.g.e., p. 224.

⁵⁸⁷ A.g.e., p. 194.

⁵⁸⁸ A.g.e., p. 224.

⁵⁸⁹ A.g.e., p. 231.

⁵⁹⁰ A.g.e., p. 231.

⁵⁹¹ A.g.e., pp. 231-232

⁵⁹² A.g.e., p. 232.

⁵⁹³ A.g.e., p. 233.

kimlik tipleri her biri ayrı birer başlık altında tanımlanmaya çalışılarak, Türkiye'nin NATO'nun dönüşüm döneminde izlediği politikalarında kimlik çıkar ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.4.2.1 Birleşik Kimlik

Birleşik kimlik devletin kendini diğerlerinden ayırt eden öz-düzenleme (*self-organizing*) yapılarından kaynaklanmaktadır.⁵⁹⁴ Bu yönüyle devleti diğerlerinden farklı kılan ve sadece adı geçen devlete ait özellikleri ifade etmektedir.⁵⁹⁵ Her kimliğe sahip bireyin bir vücuda sahip olması gibi devletlerin de üzerine kurulu oldukları bir fiziki alan bir toprak parçası vardır.⁵⁹⁶ Ancak devletin birleşik kimliğini herhangi bir nesnenin sahip olduğu kimlikten ayıran, toplum olma bilincine sahip bir insan topluluğuna sahip olmasıdır.⁵⁹⁷ Bu özelliği ile aslında birleşik kimlik diğer kimliklerin de üzerinde şekillendiği temel yapıyı oluşturmaktadır.⁵⁹⁸ Teorisini devletlerin birçok özelliğinin sosyal olarak inşa edildiği iddiasına göre kuran Wendt'e göre devletlerin birleşik kimlikleri kapsamında bazı temel özelliklerinden kaynaklanan çıkarları ortaktır ve bunlar evrensel olarak "ulusal çıkarlar" şeklinde genellenebilirler. Ancak bu sosyal öncesi çıkarlar da değişik derecelerde uluslararası sistem tarafından, birleşik kimliğin sınırlamaları çerçevesinde inşa edilen tip, rol ve ortak kimliklerden etkilenmişlerdir.⁵⁹⁹ Bu çıkarlar fiziki beka, egemenlik, ekonomik refah ve ortak saygınlık olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰⁰

Türkiye'nin devlet olarak ayakta kalabilmesi için yani güvenliğini sağlayabilmesi için gerekli olan temel çıkarların güvence altına alınması gerekir. Bundan dolayı uluslararası yapıdan çok az etkilenen ve hemen hemen her devlet için ortak olan "ulusal çıkarlar" Türkiye için de onun devlet olma özelliğinden yani birleşik kimliğinden kaynaklanan temel çıkarlar olarak görülmelidir. Türkiye'nin birleşik kimliğini diğer devletlerden ayıran özellikleri ise üzerinde bulunduğu coğrafya, bu coğrafya üzerinde yaşayan toplum, devletin kendine özgü yapısı ve tarihsel oluşum sürecinde edildiği özelliklerden kaynaklanmaktadır. Örneğin Türkiye'nin kendine özgü devlet yapılanması çerçevesinde hükümetlerin değişmesi ve hükümetlerin farklı dış politika öncelikleri belirlemesi devletin birleşik kimliği ile

⁵⁹⁴ A.g.e., p. 224.

⁵⁹⁵ Lerna K. Yanık, *a.g.e.*, 2012, s.32.

⁵⁹⁶ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 224.

⁵⁹⁷ A.g.e., p. 225.

⁵⁹⁸ A.g.e., p. 225

⁵⁹⁹ A.g.e., p. 234.

⁶⁰⁰ A.g.e., p. 235.

ilgilidir. Bu yönüyle birleşik kimlik uluslararası sosyal yapıdan en az etkilenen kimlik tipidir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu çalışmada benimsenen sosyal inşacı bakış açısına göre birleşik kimlik üzerine oturan ve uluslararası etkileşimden daha fazla etkilenen rol, tip ve ortak kimlik birleşik kimlik üzerinde etkili olmaktadır.⁶⁰¹

Birinci Dünya Savaşı sonunda Batı'ya karşı yürütülen bir kurtuluş mücadelesi sonunda Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kurucu iradenin hedefi “bağımsız bir ulus-devlet kurmak, modern bir kimlik yaratmak ve modernleşmek.”⁶⁰² Batılılaşmayı, modernleşme hedefini hem devlet yaşamında hem de toplum yaşamında gerçekleştirmenin bir aracı olarak benimsemişlerdi. Bir imparatorluğun yıkılışında sonra bizzat bu süreci yaşayan kadro tarafından yine bu süreçten alınan dersler ışığında kurulan modern ulus devletinin Batılı, çağdaş devletler içinde yer alması arzusu, devletin ve toplumun genel yapısının bu çerçevede oluşturulması yaklaşımını getirmişti. Bundan dolayı yeni devletin en temel özellikleri, kendisinin Batılı devletlerarasında yer almasını sağlayacak düzenlemelerle oluşturulmuştu. Yani “yeni Türk devletinin yükselen Batı eksenine alternatif ya da muhalif değil, bu eksenin bir parçası olması⁶⁰³” tercih edilmişti. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri birleşik kimliğinin önemli bir bileşeni Batılı, modern, çağdaş bir devlet yapılanmasına sahip olmasıdır. Tanımlamanın kendisinden de anlaşıldığı gibi Türkiye'nin bu birleşik kimlik bileşeni, kendine has özelliklere sahip olmakla birlikte Batılı olarak tabir edilen devletlerle işbirliğine ve etkileşime açık bir özelliğe sahiptir. Türkiye'nin Batılı kimlik bileşeninin kendini devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu çıkarlar dış politikasında Batılı ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek ve Batılı uluslararası örgütler için yer almak şeklinde tezahür etmiştir. Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılması bir yönüyle bileşik kimliğinin güvenlik çıkarları gereği iken bir yönüyle de bileşik kimliğinin Batılı bileşeninden kaynaklanan çıkarları gereği görülmelidir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel (1993-2000)'in tabiriyle,

*“Türkiye’yi NATO’ya girmeye zorlayan sadece Sovyetlerin topraklarına ve bağımsızlığına yönelik tehdidi değil, aynı zamanda İttifak’ın değerlerine güçlü bir şekilde bağlılığıdır. NATO’ya girme kararı ile Türk milleti geleceğini Batı’ya bağlamıştır.”*⁶⁰⁴

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin stratejik öneminin azaldığı bir dönemde ise diğer güvenlik çıkarları yanında bileşik kimliğinin Batılılık bileşeninden kaynaklanan

⁶⁰¹ A.g.e., p. 234.

⁶⁰² Fulya Ereker, **a.g.e.**, 2010, s. 78.

⁶⁰³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 69.

⁶⁰⁴ Süleyman Demirel, “Turkey And Nato At The Threshold Of A New Century”, **Perceptions**, 1999, Vol.IV, No.1, s. 1-2.

çıkarları, üstlendiği görev ve sorumluluklarla NATO içindeki varlığını ve etkinliğini devam ettirmesini gerektirmiştir.

Ancak 2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türk toplumunun çoğunun Müslüman olmasından kaynaklanan hassasiyetler Türk dış politikasında daha etkin rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemde Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan ve Mısır'la ilişkilerin daha ileriye taşınması ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bölge halkından gördüğü teveccüh bölge ülkelere yönelik politikadaki değişimin somut göstergeleri olmuştur. Özellikle AKP'nin Filistin ve Gazze konusunda takındığı sert tutum İslami hassasiyetlerin dış politikaya yansımalarının somut örneklerinden olmuştur. Zira Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2009'daki Davos Ekonomik Formu kapsamında düzenlenen "Gazze Orta Doğu İçin Model" oturumunda İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez ile yaşadığı tartışma sonrası salonu terk etmesi Müslüman kamuoyundan çok olumlu tepkiler almıştı.⁶⁰⁵ 31 Mayıs 2010'da Gazze'ye yardım götüreren Mavi Marmara gemisine İsrail tarafından düzenlenen baskın neticesinde ise 9 Türk'ün ölmesi sonucu da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin seviyesi düşürülmüştü.⁶⁰⁶ Türk dış politikasında somut olaylarla da hayata geçirilen İslami hassasiyetler kaynaklı dış politikanın NATO ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir yansıması olmamıştır. Ancak NATO'nun Türkiye'nin Batılı kimliğinin idamesini sağlayan bir kurum olma boyutu ile Türkiye'nin coğrafyası ve sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan değerlerin zaman zaman uyumsuzluklar yaşayabilme potansiyelinin olduğu görülmüştür. Neticede Türkiye'nin NATO'nun Müslüman çoğunluğa sahip tek üye ülkesi olması Batılı değerlerin Müslüman coğrafyasına taşınması noktasında bir avantaj gibi gözükse de Türkiye'nin bu coğrafyaya karşı hissettiği sorumluluklar her zaman NATO'nun Batılı devletlerinin çıkarlarıyla uyumlu olmayabilir. AKP dönemiyle birlikte Türkiye'nin, Batılı değerlerin Doğu'da temsil edilmesi yönü önemini kaybetmeye başlamış, Türkiye'nin Batı dışı coğrafyadaki hareket alanını genişletme çabası bağlamında⁶⁰⁷ Doğu'yu Batı'da temsil etme anlayışı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda dış politikayı yürütenlerin halkın değerlerini devletin birleşik kimliğinden kaynaklanan çıkarlarıyla çelişmediği ölçüde uygulamaya koymaları bir sorun olmamakla birlikte, bir çelişme

⁶⁰⁵ "Benim için Davos bitti", Hürriyet, 30 Ocak 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/benim-icin-davos-bitti-10886978> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁶⁰⁶ "Uluslararası sularda kanlı baskın", Hürriyet, 1 Haziran 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/uluslararasi-sularda-kanli-baskin-14896129> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"Mavi Marmara'da yaşamını kaybedenler için cenaze töreni düzenlendi", Milliyet, 3 Haziran 2010, <http://www.milliyet.com.tr/mavi-marmara-da-yasamini-kaybedenler-icin-cenaze-toreni-duzenlendi/gundem/gundemdetay/03.06.2010/1246086/default.htm> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁶⁰⁷ Tarık Oğuzlu, "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", *Uluslararası İlişkiler*, 2012, Cilt 9, Sayı 34, Yaz, 99-124, s. 111.

olması durumunda yaşanacak durum ya birleşik kimliğin yeniden tanımlanmasını ya da halkın hassasiyetleri yerine devletin çıkarlarının savunulmasını zorunlu kılacaktır. İlerleyen bölümlerde incelenecek olan politikacılarıdaki “söylem-eylem” çelişkisinin ana nedenini de bu husus oluşturmaktadır.

Türkiye'nin kuruluş yıllarından beri izlediği dış politikanın temel özelliklerinde biri de mevcut uluslararası durumu korumaktan (statükocu) yana saldırgan olmayan barışçı bir politika benimsemesiydi.⁶⁰⁸ Statükocu devlet, diğer devletleri işgal etmek, sınırları yeniden çizmek veya uluslararası sistemin kurallarını değiştirmek gibi amaçları olmayan her ne kadar kendini korumak için silaha başvursa da diğer devletlerin hakkına tecavüz etmek gibi bir amaç gütmeyen ülke olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰⁹ Dış politika çıkarlarının bu şekilde belirlenmesinde yeniden inşa edilen birleşik kimliğin Osmanlı geçmişinden kopararak oluşturulmak istenmesinin etkisi büyüktü. İmparatorluk yapılanmasından ulus devlete geçiş sürecinde devletin yeni kimliğinin genişlemeci değil mevcut durumu korumaktan yana ve özellikle Batılı devletlerle iyi ilişkiler geliştirecek bir yapıda olması arzulanmıştı.⁶¹⁰ Yani kuruluş aşamasında devletin birleşik kimliğinin bileşenlerin biri de statükoculuk olarak belirlenmişti. Ayrıca uzun yıllar sürdürülen savaşlar sonucunda kurulan yeni devlette, toplumun ihtiyacı olan barış ortamını yaratma isteği kadar yeni devletin kurulması için ihtiyaç duyulacak kaynakları ülke içinde harcayabilmek için dışarıda bir istikrar ortamı yaratma düşüncesi de etkili olmuştu. Atatürk'ün “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” sözünde ifadesini bulan bu anlayış hem barışçı bir iç ve dış politikaya işaret ediyor hem de dönemin sömürgeci güçleriyle çatışmaktan kaçınarak ülke güvenliğini ön planda tutan gerçekçi bir politikayı esas alıyordu.⁶¹¹ Komşu devletlerle veya aynı siyasi ve ekonomik hedefleri paylaşan ülkelerle ittifak ilişkisine girmek ve yine aynı kapsamda uluslararası kuruluşlar içinde yer almak bu politikanın araçlarındandı.⁶¹² Milletler Cemiyeti (MC) (1932), Balkan Antantı (1934), Sadabat Paktı (1937), BM (1948), AK (1949), NATO (1949), Balkan Paktı (1953), Bağdat Paktı (1955) Cumhuriyetin ilk kırk yılında dâhil olunan ittifak ve kuruluşlardan dikkat çekenleridir.

⁶⁰⁸ Baskın Oran, “TDP'nin Temel İlkeleri”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 46-53, s. 46.

⁶⁰⁹ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 124.

⁶¹⁰ Enver Gülseven, *a.g.e.*, 2010, s. 80.

⁶¹¹ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, 2001, s. 69.

⁶¹² Leonard A. Stone, *a.g.e.*, 2001, s. 3-4.

Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın dışında tutan politika da temel olarak mevcut durumunu koruma yaklaşımına dayanıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkım ve büyük insan kayıpları, savaşın galiplerini, savaş sonrasında kurulacak uluslararası düzenin tekrar benzer büyük çaplı bir savaşın çıkmasını engelleyecek şekilde oluşması için gerekli kurumsal düzenlemeleri yapmaya itti. Daha savaş esnasında başlayan BM'nin kurulması çalışmaları bunların önde gelenlerindendi. Türkiye BM'nin kuruluşunda yer alarak ortak güvenlik çabalarına destek vermek yönündeki geleneksel politikasını devam ettiriyordu. BM'den dört yıl sonra kurulan NATO da meşruiyetini BM'den alıyordu. Washington Antlaşması'nın birinci maddesinde üye ülkeler "uluslararası anlaşmazlıkları barışçı metotlarla çözmeyi" ve "uluslararası ilişkilerde tehdit ve güç kullanımından kaçınmayı"⁶¹³ taahhüt ediyorlardı. Bir ittifaktan ziyade bir güvenlik toplumuna işaret eden bu ifadeler uluslararası düzeni korumayı hedefliyordu. Bu boyutuyla Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girişi statükocu kimliğinin gerektirdiği çıkarlarla uyumluydu. Türkiye'nin BM Sözleşmesi'nin ikinci ve NATO Antlaşması'nın da birinci maddesine tezat bir şekilde silahlı güç kullanarak çözmeye çalıştığı Kıbrıs sorunu ise genişlemeci bir politikadan ziyade Ada'da anlaşmalardan doğan hakkını kullanarak barış ortamını tesis etmeye yönelikti. 1990'lı yıllarda uluslararası ortamda yaşanan belirsizlik ve istikrarsızlık potansiyeli, Türkiye'nin mevcut uluslararası durumu korumak yönünde çalışan uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin devamını gerektiriyordu. Bu dönemdeki Avrupa güvenlik mimarisinde merkezi bir konumda bulunan NATO'nun politikalara destek vermekle Türkiye, çevresinde istikrarsızlık potansiyelini azaltarak güvenliğine katkı sağlıyor, aynı zamanda da ekonomik gelişmesi için gerekli iç ve dış barış ortamını temin etmeye çalışıyordu. Diğer bir deyişle birleşik kimliğinin güvenlik ve ekonomik çıkarları ile statükocu bileşeninden kaynaklanan çıkarları NATO'yla işbirliğinin devamını gerektiriyordu.

Türkiye, NATO'nun politikalarına ve harekâtlarına verdiği desteğin yanında kendisi de NATO'dan fiili destek almıştır. 1991 ve 2003 yıllarındaki Birinci ve İkinci Körfez Savaş'larında NATO tarafından Türkiye'ye hava erken ikaz ve kontrol sistemleri (AWACS) ile hava savunma bataryaları (*Patriot*) konuşlandırılmıştır.⁶¹⁴ Yine 2011 yılında Suriye'de başlayan çatışmalarla birlikte Türkiye'ye yönelik füze

⁶¹³ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.1, 4 Nisan 1949.

⁶¹⁴ NATO Resmi İnternet Sayfası, "Operations and missions: past and present", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 06.04.2016).

tehdidi belirmesi karşısında Türkiye'nin güneyine hava savunma bataryaları (*Patriot*) konuşlandırılmıştır.⁶¹⁵

NATO'nun 2010 yılında kabul edilen Stratejik Konsepti'nde ise sadece sahada konuşlu birliklerini değil tüm İttifak üye ülke topraklarını ve sivil halkı koruyacak bir balistik füze savunma sistemi geliştirilmesi kararlaştırılmıştı.⁶¹⁶ ABD'nin 2009 yılında benimsediği Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı (*European Phased Adaptive Approach*) ile de uyumlu bir şekilde geliştirilmesi öngörülen füze savunması sisteminin birinci aşama yetenekleri kapsamında Türkiye'de bir füze tespit ve radar sisteminin kurulması öngörülmüştü.⁶¹⁷ Ancak Türkiye'nin füze savunma sistemi ve Türkiye'de konuşlandırılacak radarlara yönelik bir takım çekinceleri vardı. Bunlar; "Stratejik Konsept'de başta İran olmak üzere hiçbir bölge ülkesinin adının zikredilmemesi; sistemin bütün İttifak topraklarını koruma altına alması; maliyetin müttefiklerce ortak karşılanması; sistemin Rusya'nın mutabakatı ile geliştirilmesi; Türkiye'deki radarlardan elde edilecek istihbarat bilgilerinin NATO üyesi olmayan üçüncü ülkelere verilmemesi gereği"⁶¹⁸ idi. Türkiye'nin endişelerinin giderilmesi üzerine 2012 yılında Kürecik/Malatya'ya füze tespit ve takip radarları yerleştirildi.⁶¹⁹ Henüz birinci safhasında olan sistem bu haliyle Türkiye'nin savunmasına katkı sağlamıyor⁶²⁰ gibi gözükse de 2018 yılında tamamlanması öngörülen ikinci safhadan itibaren halen koruma sağlanamayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne de koruma sağlayacak füzelerin yerleştirilmesi planlanmaktadır.⁶²¹ Bölgede devam eden balistik füze ve nükleer tehditle birlikte Türkiye'nin bu tehditlere karşı geliştirmesi gereken "aktif füze savunmasını öngörülebilir bir gelecekte hayata geçiremeyeceği"⁶²² göz önünde bulundurulduğunda NATO'nun sağlayacağı koruma önem kazanmaktadır.

Böylece NATO'nun sağladığı güvenlik şemsiyesinden fiili olarak da faydalanan olmak Türkiye'nin İttifak'la bağıını güçlendiren bir etki yaratıyordu. Devletin bileşik kimliğinin kendini yeniden üretebilmek için ihtiyaç duyduğu

⁶¹⁵ NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO support to Turkey : Background and timeline", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_92555.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 06.04.2016).

⁶¹⁶ "Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

⁶¹⁷ Sıtkı Egeli, *a.g.e.*, 2012, s.32, s. 45.

⁶¹⁸ Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, *Uluslararası İlişkiler*, 2012, s. 118.

⁶¹⁹ "ABD askerleri Malatya'da", Cumhuriyet, 27 Şubat 2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/323162/ABD_askerleri_Malatya_da.html (Erişim tarihi: 06.04.2016).

⁶²⁰ Serhat Güvenç, *a.g.e.*, 2013, s. 58.

⁶²¹ Sıtkı Egeli, *a.g.e.*, 2012, s. 47.

⁶²² A.g.e., s. 27.

güvenliğinin sınırlı da olsa bir kısmının NATO tarafından fiili olarak karşılanmış olması Türkiye'nin İttifak'a güveninin teyit edilmesi bakımından önemliydi. Zira birleşik kimlik diğer kimlikler için bir zemin vazifesi gördüğüne göre ortak kimliğin birleşik kimlik üzerinde sağlıklı bir zemin bulabilmesi için meşruiyetinin teyit edilmesi gerekiyordu.

Bununla birlikte, önceki bölümlerde tartışıldığı gibi, Soğuk Savaş sonrasında yaşanan ortamın Türkiye'ye yeni fırsatlar sunduğu, Türkiye'nin geleneksel dış politikasının dışına çıkarak farklı açılımlar yapması gerektiği yönünde görüşler de ileri sürülmüştür.⁶²³ Bunda “uluslararası sistemin katı ve disipline edici etkilerinin zayıflamaya başlaması ve sistemin giderek çok-kutuplu bir karakter kazanması ile birlikte” siyasi ve ekonomik düzlemdeki genel toparlanmanın da etkisi olmuştu.⁶²⁴ Keyman'a göre “Soğuk Savaş'ın sonu, jeopolitik konumundan kaynaklanan tampon devlet kimliğine dayalı Türk dış politikasının da sonu anlamına geliyordu.”⁶²⁵ Yani Türkiye'nin çok boyutlu ve çok yönlü bir dış politika izleyebilmesi için iç ve dış koşullar müsaitti. Ayrıca Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar'daki artan politik istikrarsızlıklar ve çatışmalar Türkiye'yi bu bölgelerle daha fazla ilgilenmeye itti.⁶²⁶ Diğer yandan Avrupa Birliği'nin tam üye olarak kabul etmekteki isteksizliği, “stratejik önemi tekrar kazanmaya çabası” ile birleşince o dönemin tek süper gücü ABD'yle uyumlu politikalar öne çıktı.⁶²⁷ 1991 yılındaki ilk Körfez Savaşı esnasında “bir koyup üç alma” sözüyle simgeleşen aktif politikada görüldüğü gibi zaman zaman alışılmış dış politika çizgisinin dışına çıkılmış olsa da hiçbir zaman yakın çevresini hegemonyası altına alarak Osmanlı'yı yeniden canlandıracak veya Türkçü idealleri hayata geçirecek⁶²⁸ yayılmacı / revizyonist bir politikaya dönüşmedi. Bu dönemde de genel “dış politika hedefleri jeostratejik önemini korumak, etnik çatışmaların yayılmasını engelleyerek bölgesel istikrarı muhafaza etmek ve ihracat odaklı ekonomik büyüme stratejisi için yeni pazarlar bulmak” şeklinde tezahür etti.⁶²⁹

⁶²³ Bkz. “3.2 TBMM Genel Kurul Görüşmelerinde Soğuk Savaş'ın Sonu ve Türkiye'nin NATO Üyeliği.”

⁶²⁴ Tarık Oğuzlu, “Türkiye'nin NATO'ya Karşı Değişen Bakış Açısını Anlamak ve Açıklamak”, *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan, 58-67, s. 61.

⁶²⁵ E.Fuat, Keyman, “Globalization, Modernity and Democracy- Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond”, *Perceptions*, 2010, Autumn – Winter, Volume XV, No.3-4, 1-20, p. 2.

⁶²⁶ Sabri Sayarı, “Turkish Foreign Policy In The Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism”, *Journal of International Affairs*, 2000, Vol.54 No.1, Fall, 169-182, p. 179.

⁶²⁷ Baskın Oran, “1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Uluslararası Ortam ve Dinamikler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 203-242, s. 239.

⁶²⁸ Sabri Sayarı, *a.g.e.*, 2000, p. 180.

⁶²⁹ A.g.e., pp. 179-180.

2000 yılların başlarında ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri bölgedeki prestijinin azalmasına neden olmuş, bu da kademeli olarak bölgedeki varlığını azaltmasıyla sonuçlanmıştı. Türkiye ise bu sürece paralel olarak dış politikasında daha aktif bir tutum takınmış, özellikle Orta Doğu'da oluşan "güç boşluğu"nun da etkisiyle dikkatlerini Kuzey Afrika'yı da içine alan geniş Orta Doğu'ya çevirmişti.⁶³⁰ İzlenen aktif politikada, 2003 yılında iktidara gelen AKP Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'nın kişisel görüşleri ve liderliği ile Başbakan'ın önce danışmanı 2009 yılında da Dışişleri Bakanı olarak dış politikanın oluşturulmasında önemli roller üstlenen Ahmet Davutoğlu'nun etkisi büyüktü. AKP dönemi dış politikasının teorik altyapısını oluşturan Stratejik Derinlik kitabında Davutoğlu, Türkiye'nin jeopolitik konumu, tarihsel birikimi ve diğer millî güç unsurlarını stratejik planlama, stratejik zihniyet ve siyasi iradeyle birleştirerek kendisini çevreleyen dairevi kuşaklardan oluşan havzalardan başlayarak etki alanını (hinterland) kademeli bir şekilde genişletmek suretiyle küresel konumunu güçlendirebileceğini ifade ediyordu.⁶³¹ Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkinliğini artırmayı hedefleyen bu yaklaşımın NATO'nun dönüşüm sürecinde üstlenmekte olduğu yeni rollerle belli bir gerilim yaratacağı kabul edilmekteydi:

*"Önümüzdeki dönemin en önemli dış politika problemlerinden birisi Türkiye'nin bölgesel politikaları ve tercihleri ile NATO'nun küresel misyon tanımlaması ve uluslararası düzen arayışındaki uyum meselesi olacaktır. Bu uyumun her iki taraf açısından da hassasiyetleri gözetilen bir rasyonellik içinde gerçekleştirilememesi bir taraftan Türkiye'nin kendi havzasına yabancılaşması, diğer taraftan NATO ile gerilimi ilişkilere girilmesi riskini barındırmaktadır."*⁶³²

Burada işaret edilen NATO'nun dönüşüm sürecindeki politikalarıyla, Türkiye'nin kendi yakın çevresinden başlayarak etkinliğin artırmaya yönelik politikalarının birbiriyle çelişmeyecek şekilde yürütülmesi gerektiğidir. Nitekim AKP dönemi dış politikasında NATO'yla olumlu ilişkiler önceki dönemlerle belirgin bir devamlılık içerecek şekilde Türk dış politikasındaki yerini korumuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu bu yeri şu şekilde ifade etmiştir:

"Türkiye, komşu bölgelerle mümkün olan en yüksek entegrasyonu, yakın bölgelere müdahil olmayı ve Asya, Afrika, Latin Amerika'yla ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen çok boyutlu bir dış politika yürütmektedir. Bu yeni

⁶³⁰ Baskın Oran, "11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi, Dönemin Dış Politikası", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III:2001-2012**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, 130-220, s. 132.

⁶³¹ Ahmet Davutoğlu, **a.g.e.**, 2001, s. 17 ve s. 69.

⁶³² A.g.e., s. 17 ve s. 233.

*politika çizgisi uluslararası platform ve kuruluşlarda da aktiftir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki evrimi Türkiye'nin bu dönemdeki dönüşüm halindeki güvenlik problemlerine yaklaşımı ile uyushmaktadır. NATO askeri ve sivil yapısı ile yeni problemlerle başa çıkabilecek yegâne güvenlik kurumu olarak kalmaya devam edecektir. Oybirliğine dayalı karar verme süreci ile uluslararası hukuk ve meşruiyete dayanma Türkiye'nin NATO'daki pozisyonunu belirleyen prensipler olacaktır.*⁶³³

Yani Türkiye bir yandan bölgesel ve küresel etkinliğini artıracak politikalar izlerken bir yandan da bu politikaların Batıyla ilişkilerine zarar vermemesine gayret etmiş, NATO'nun bölgesel istikrar ve işbirliğine katkıda bulunacak politikalarına destek vermiştir.⁶³⁴ Araştırma döneminde kurulan AKP hükümetlerinin⁶³⁵ programlarında da bu husus yer almıştır. Örneğin 2002'de kurulan 58'inci Hükümet programında NATO'ya yapılan katkıya "bölgesel ve küresel barış ve istikrarın korunması ve yaygınlaştırılması" bağlamında devam edileceği hususuna yer verilmiştir.⁶³⁶

"Türkiye'nin, NATO bünyesinde bugüne kadar ortaya koyduğu katkıya paralel olarak, yeni Avrupa savunma stratejisi çerçevesinde oluşturulan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kavramı (AGSK) içinde hak ettiği yeri alması yolundaki çabaları sürdürecektir. Bu bağlamda, hükümetimiz, millî güç unsurları ve siyaset araçlarından yararlanmak suretiyle, gerek bölgesel gerek küresel planda barış ve istikrarın korunması ve yaygınlaştırılmasına, refah düzeyinin yükseltilmesine bundan böyle de katkıda bulunmaya kararlıdır. Muhtemel her türlü tehdidi caydırmada ve bölgesel ve küresel barış, istikrar ve güvenliğin sağlanmasında çok önemli bir rol oynayan Silahlı Kuvvetlerimizin NATO, Birleşmiş Milletler ve AGİT bünyesindeki faaliyetleri devam edecektir."

Benzer ifadeler 59'uncu Hükümet programında da yer almıştır. 60'ıncı Hükümet programında ise ABD, NATO ve AB ile ilişkilerin "ortak bir hedefin ana unsurları" olduğu belirtilmiş "Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya gibi Avrasya'nın önemli aktörleriyle geliştirilen ilişkiler, Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile sahip olduğu bu kurumsallaşmış ilişkiler sisteminin alternatifi olmadığı" belirtilerek Türkiye'nin geleneksel dış politikasından bir sapma olmadığı vurgusu

⁶³³ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, 2012, pp. 16-17.

⁶³⁴ Tarık Oğuzlu, *a.g.e.*, 2013, sp. 35-36.

⁶³⁵ Gül Hükümeti (58'inci Hükümet), I, II ve III'üncü Erdoğan Hükümetleri (59, 60 ve 61'inci Hükümet), bkz. EK-A.

⁶³⁶ İrfan Neziroğlu ve Tuncer YILMAZ, *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 10 (11 Ocak 1999 -)*, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 8014.

yapılmıştır.⁶³⁷ 2011’de kurulan 61’inci Hükümet programında diğerlerinden farklı olarak NATO’ya doğrudan yer verilmediği görülmektedir. Dış politika yaklaşımı konusunda diğer hükümet programlarından belirgin bir fark içermeyen 61’inci Hükümet programında NATO ile ilgili herhangi bir hususun yer almamasının arkasında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Libya krizi konusunda NATO’ya yönelik olumsuz ifadelerine rağmen Türkiye’nin NATO harekâtına destek vermesi ile sonuçlanan süreci gündeme taşımama kaygısının olabileceği değerlendirilmektedir.⁶³⁸ Zira Türkiye’nin NATO politikasında 61’inci Hükümet döneminde bir değişiklik olmamıştır. Burada vurgulanması gereken husus Türkiye’nin NATO dönüşüm süreci politikalarına verdiği desteğin 2000’li yıllardan sonra bu sürecin sadece bir “konusu ve aracı” değil sürecin bizzat içinde yer alarak kendi çıkarları doğrultusunda daha aktif bir şekilde yönlendirmeyi hedefleyen bir şekilde bürünmüş olmasıdır.⁶³⁹

3.4.2.2 Tip Kimlik

Tip kimlik bazı karakteristik özellikleri ortak olan bir grup insanı tanımlamak için kullanılmaktadır.⁶⁴⁰ Örneğin aynı dili konuşan veya bir bölgeye ait insanlar; işçiler, memurlar gibi belli bir sosyal kategoriye ait insanlar bu kimlik türüne örnek olarak verilebilir. Burada önemli olan bir bu özelliklerin sosyal bir içeriğe sahip olmasıdır.⁶⁴¹ Yani ortak özelliklere sahip insanlar, birtakım kurallar ve standartlar dâhilinde grup oluştururlar. Bu grup üyeliği başkaları tarafından da tanınmayı içerdiği için sosyal bir boyutu olmaktadır. Ancak bu özelliklerin var olması için diğerlerinin varlığı zorunlu değildir. Başkaları olmadan da bireyler bu özelliklere sahip olmayı sürdürürler. Örneğin “ergen” bir çocuk başkaları öyle olduğunu kabul etmese de ergendir.⁶⁴² Ancak, diğerleri ile birlikte birtakım “ergenlik” özellikleri içerdiği için “ergen” grubu olarak ifade edilmektedir. Aynı şekilde devletler de hem kendilerine has birtakım öz-düzenleme yapılarına sahiptir, hem de bu yapılar diğerleriyle ortak özelliklere sahip olduğundan sosyal bir boyutu vardır.⁶⁴³ Kapitalist devlet, faşist devlet gibi rejim tipleri veya devlet çeşitleri tip kimliğe örnek olarak verilebilir.⁶⁴⁴

⁶³⁷ A.g.e, s. 8247.

⁶³⁸ “NATO’nun Libya’da ne işi var”, Hürriyet, 1 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/nato-nun-libya-da-ne-isi-var-17150261> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁶³⁹ Tarık Oğuzlu, “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, 2012, Cilt 9, Sayı 34, Yaz, 99-124, s. 101.

⁶⁴⁰ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 225.

⁶⁴¹ A.g.e., p. 226.

⁶⁴² A.g.e., p. 226.

⁶⁴³ A.g.e., p. 226.

⁶⁴⁴ A.g.e., p. 226.

Devletlerin rejimleri, aynı zamanda meşruiyetlerinin de kaynağı olan devlet toplumu ilişkisinin dayandığı siyasal yapılara göre şekil alırlar.⁶⁴⁵ Bu siyasal yapıların var olmak için diğerlerine ihtiyacı yoktur. Ancak uluslararası toplumda ortak özelliklere sahip rejimler ortak çıkarlara sahip olabilmekte, aynı kimlik özelliklerini devam ettirebilmek için beraber hareket edebilmektedirler. Bu da tip kimliğin etkileşime de açık olan sosyal boyutunu oluşturmaktadır.

Türkiye'nin tip kimliğinin ne olduğu sorusunun cevabı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Cumhuriyet'in niteliklerinin belirtildiği ikinci maddesinde, "demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti"⁶⁴⁶ olarak bulunabilmektedir. Tan'a göre Anayasa'da uygulanacak ekonomik sistem açık olarak belirtilmese de ekonomik politikaları koşullandıran bazı esaslar vardır.⁶⁴⁷ Örneğin 167'nci madde serbest piyasa ekonomisinin hukuki altyapısını düzenleyen hükümler içermektedir.⁶⁴⁸ Türkiye 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla ithal ikameci model yerine ihracata dayalı ekonomik büyüme ve dünya ekonomileri ile bütünleşmesini sağlayacak piyasa ekonomisini esas alan bir ekonomik programı uygulamaya koymuştur.⁶⁴⁹ Bu tarihten itibaren dünyadaki genel eğilime paralel bir şekilde özgürlükçü bir siyasal ve sosyal düzenle birlikte dışa açık, serbest piyasa ekonomisi benimsenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin tip kimliğinin ana unsurlarının hukukun üstünlüğüne dayalı, özgürlükçü ve demokratik bir siyasi düzen ile serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik düzen olarak ifade edilebileceği düşünülmektedir. Tip kimliğinin uluslararası toplumun etkileşimine açık boyutu ise Anayasa'nın 90'ıncı maddesi ile güvence altına alınmıştır.⁶⁵⁰ Bu maddeye göre;

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda

⁶⁴⁵ A.g.e., p. 226.

⁶⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Md.2. Kabul tarihi: 7.11.1982.

⁶⁴⁷ Turgut Tan, "Anayasal Ekonomik Düzen", http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg7/tan.pdf (Erişim tarihi: 9.04.2016), s. 165.

⁶⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Md.167: "Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler. Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek malî yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir."

⁶⁴⁹ Baskın Oran, "24 Ocak 1980 Kararları" kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 665.

⁶⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md.90. Kabul tarihi: 7.11.1982.

farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.”

Buradan da anlaşıldığı gibi Türkiye uluslararası toplum içerisinde yer almayı ve iç siyasi ve hukuki düzenlemelerini imzaladığı antlaşmalara göre yapmayı resmi kimliğinin bir parçası haline getirmiştir. Bu da yukarıda belirtildiği gibi tip kimliğin sosyal boyutuna işaret etmekte Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde işbirliği ve ortaklıklara önem veren bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin NATO'yla ilişkileri başından beri güvenlik boyutunun ötesinde siyasi ve sosyal boyutları içeren bir özellik arz etmiştir. Zira NATO kurulurken sadece askeri bir savunma örgütü olarak kurulmamış devletlerin siyasi ve sosyal düzenlerine de işaret edilmişti. Nitekim NATO'nun kuruluş antlaşmasının giriş kısmında “...demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlük ve hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulu medeniyet ve ortak mirası koruma kararlılığı⁶⁵¹”ndan bahsedilerek demokratik ve özgürlükçü bir düzenin üye ülkelerin ortak özelliği olduğuna işaret edilmektedir. Antlaşmanın ikinci maddesi üye ülkelerin, “uluslararası ekonomi politikalarındaki uyuşmazlıkların ortadan kaldırılmaya ve birbirleri arasında işbirliğinin artırılmaya çalışılacağı” belirtilmektedir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ertesinde kurmaya çalıştığı ekonomik düzenle⁶⁵² birlikte düşünüldüğünde bu maddenin üye ülkeler arasında serbest ticarete dayalı bir ekonomik düzenin yaygınlaştırılmasını amaçladığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin 23 Şubat 1945'te BM'ye kurucu üye olabilmek için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesinin ardından ekonomik ve siyasi alanda liberalleşme süreci başlamıştı.⁶⁵³ Bunun en büyük nedeni Sovyet tehdidi karşısında savaş sonrası dünyada tercihini Batı'dan yana yapan Türkiye'nin Batı kimliğinin demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, pazar ekonomisi gibi önde gelen özelliklerini daha fazla benimsemesi ihtiyacından kaynaklanmaktaydı.⁶⁵⁴ Cumhurbaşkanı İnönü tek parti yönetimlerinin kabul görmediği Batı'da daha fazla kabul görmek maksadıyla⁶⁵⁵ çok partili bir demokrasi için ilk adımı 21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçimle attı. 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP)'nin 21 Temmuz 1946'da yapılan erken genel seçimlerde 66 milletvekili çıkarmasını takiben geçen bir buçuk yıllık sürede

⁶⁵¹ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), 4 Nisan 1949.

⁶⁵² Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, 2001, s. 226.

⁶⁵³ Baskın Oran, “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I, İç Ortam ve Ortam ve Dinamikler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 486-494, s. 492.

⁶⁵⁴ Enver Gülseven, *a.g.e.*, 2010, s. 81-82.

⁶⁵⁵ A.g.e., ss. 81-82.

iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile arasında gerginlikler yaşanmıştı.⁶⁵⁶ Bu sürecin sonunda 12 Temmuz 1947'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün "12 Temmuz Beyannamesi" olarak bilinen bildiriye yayınlaması ile DP'nin varlığı kabul edilmiş ve "çok partili hayata geçiş süreci sağlanmıştı."⁶⁵⁷ Bu dönemde önce Truman Doktrini çerçevesinde gelen askeri yardımlar ve Marshall planı kapsamında alınan ekonomik yardımlarla ABD ile ilişkiler iyice gelişti. Türkiye, "Batı Avrupa ekonomilerinin desteklenmesi ve onarımı amacıyla, Marshall Planı çerçevesinde yapılan mali yardımın dağıtımına yardımcı olmak ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri serbestleştirerek geliştirmek amacıyla"⁶⁵⁸ 16 Nisan 1948'de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü [*Organisation for European Economic Co-operation (OECC)*]'nın içinde yer aldı.⁶⁵⁹ Avrupa Konseyi (AK) de, 5 Mayıs 1949'da "insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi" başta olmak üzere çeşitli konularda "ortak kurumlar, standartlar ve sözleşmeler" geliştirerek "Avrupa'da, halklar arasında uzlaşmayı sağlamak ve kıtada süregelen gerginlik ve çatışmanın yerine güven ve işbirliği ortamı tesis etmek amacıyla" kurulmuştu.⁶⁶⁰ Türkiye, AK'ye kuruluşundan üç ay sonra Ağustos 1949'da örgütün kurucu üyesi sıfatıyla girerek Avrupa'yla ilk kurumsal bağına kurmuştu.⁶⁶¹ Türkiye'de yapılan ilk demokratik çok partili seçimler sonucunda DP 14 Mayıs 1950'de iktidara geldi. DP'nin siyasi ve ekonomik liberalizmi savunan bir siyasi çizgiye sahip olması ABD ile daha da yakın ilişkiler geliştirilmesine sonra da NATO'ya girilmesini kolaylaştıran bir etki yaratmıştı.⁶⁶² Türkiye'nin çok partili demokratik sistemi her ne kadar zaman zaman kesintiye uğrasa da parlamenter demokrasi ve kurumlarının yaşatılmasında bir devamlılık sağlanmıştır.⁶⁶³ Aslında yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'nin tip kimliğinde, iç ve dış kaynaklı nedenlerle başlayan değişim, bir ölçüde Batılı kimliğinin kaçınılmaz bir sonucu olarak gelişti. Aradaki fark, bileşik kimliğin bir bileşeni olan Batılı kimliğin daha çok Türkiye'ye özgü sosyal ve tarihsel nedenleri

⁶⁵⁶ Fehmi Akın, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi", <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/VII2/FehmiAKIN.pdf> (Erişim tarihi: 9.04.2016), ss. 92-93.

⁶⁵⁷ A.g.e., s.104.

⁶⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD)", http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati_oecd_tr.mfa (Erişim tarihi: 11.04.2016).

⁶⁵⁹ İktisadi İşbirliği ve Gelişme Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) Resmi İnternet Sayfası, "Organisation for European Economic Co-operation", <http://www.oecd.org/general/organisationforeuropeaneconomicco-operation.htm> (Erişim tarihi: 11.04.2016). OECC 1961 yılında OECD'ye dönüşmüş ve üye sayısı 34'e çıkmıştır. Türkiye, OECD'nin 20 kurucu üyesi içinde yer almıştır.

⁶⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Avrupa Konseyi", http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_tr.mfa (Erişim tarihi: 10.04.2016).

⁶⁶¹ Adı geçen kaynak.

⁶⁶² Enver Gülseven, *a.g.e.*, 2010, ss. 84-85.

⁶⁶³ E.Fuat, Keyman, *a.g.e.*, 2010, pp. 7-8.

olması, tip kimliğin ise uluslararası bir etkileşim sonrası belirli norm ve standartlar dâhilinde gelişmesidir.

Soğuk Savaş döneminde ideolojik olarak iki kutba bölünen Avrupa'da ülkeler de tip kimliklerine göre birbirlerinden keskin bir şekilde ayrılmışlardı. Doğu Bloku'nda ülkeler totaliter komünist bir rejimle idare edilirken, Batı Bloku özgürlükçü demokrasi ve kapitalist bir ekonomik düzeni benimseyen devletlerden oluşuyordu. Ancak sıkı bir stratejik ve askeri denge üzerine kurulu iki kutuplu düzenin bozulmaması adına her iki taraf da siyasi ve ekonomik sistemlerde olabilecek farklılaşmalara belirli ölçüler içinde göz yumabiliyorlardı. Örneğin Türkiye'de her ne kadar köklü bir rejim değişikliği getirmese de özgürlükçü demokrasiye aykırı bir şekilde ülkenin yönetimine askerler tarafından el konulmasına itiraz edilmediği gibi hatta bizzat NATO'nun lider ülkesi ABD tarafından desteklendiği bile iddia ediliyordu.⁶⁶⁴ Yani Soğuk Savaş döneminde güvenlik öncelikleri özgürlüklerden önce geliyordu. Soğuk Savaş'ın sonu ile birlikte bir bakıma liberal siyasi ve ekonomik düzenin zaferi ilan edilmiş, rakip bir siyasal ve ekonomik düzenin tekrar doğmayacağını iddia eden kitap yayımlanmıştır.⁶⁶⁵ Türkiye'nin oluşmakta olan yeni dünya düzenini nasıl gördüğünü dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem şu şekilde ifade etmiştir:

*“Her ne kadar herkesin hakkında bir şey söylediği ‘yeni dünya düzeni’ henüz tam olarak tanımlanamasa da temel unsurları az çok belli olmuştur; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve temel özgürlükler, liberal ekonomik uygulamalar ve anlaşmazlıkların barışçıl çözümünün benimsenmesi.”*⁶⁶⁶

NATO bu dönemde yürüttüğü işbirliğine dayalı güvenlik, genişleme süreci politikaları ve ortak güvenlik harekâtlarıyla bir yandan bu bölgelerde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunarak kendi siyasal ve ekonomik düzenine gelebilecek tehlikeleri önlemek istemiş bir yandan da belirli ölçüler içerisinde bu ülkelerin de benzer siyasi ve ekonomik sistemleri benimsemeleri için gayret göstermiştir. Türkiye de NATO'nun bu yöndeki politikalarını kendi çevresinde hukukun üstünlüğü ve demokrasiyi hâkim kılarak barış ve istikrarı sağlamak maksadıyla destek vermiştir.⁶⁶⁷ Bu kapsamda Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Küresel Devlet (*Global State*) olarak

⁶⁶⁴ Mehmet Ali Birand, “Bugünü görebileceğimi düşünemezdim...”, Hürriyet, 04 Nisan 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/bugunu-gorebilecegimi-dusunemezdim-20277028> (Erişim tarihi: 11.04.2016).

⁶⁶⁵ Francis Fukuyama, *The End of History and The Last Man*, The Free Press A Division of Macmillan, Inc., Newyork, 1992.

⁶⁶⁶ İsmail Cem, *a.g.e.*, 1997, p. 3.

⁶⁶⁷ Süleyman Demirel, *a.g.e.*, 1999, s. 2.

kavramsallaştırdığı yaklaşımı Türkiye'nin tip kimliğinin uluslararası sosyal etkiye açık boyutunu göstermesi bakımından anlamlıdır:

“Günümüzün neslinin amacı Türkiye’yi “küresel bir devlet”in özellikleri ile 21’inci yüzyıla taşımak olmalıdır. “Küresel bir devlet”...demokrasi, sekülerizm, insan haklarına saygı ve geleneksel karakteristik özelliği olan hoşgörüsü ile rol model olarak hareket edebilen...Büyük lider Atatürk’ün ‘Yurtta barış, cihanda barış’ ikesinin gereklerini tam anlamıyla yerine getiren...bilim, teknoloji ve ekonomide alanın en iyileri ile yarışan...tarihi ve kültürel zenginlikleri, insancılık ve bütün çağdaş değerlere sahip kimlik duygusuyla büyük çekim merkezlerinden biri olabilen.”⁶⁶⁸

Türkiye'nin AB'ye girme yönündeki iradesi 1963 yılında imzalanan ortaklık antlaşması ile AB ekonomi ağırlıklı bir örgüt [Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)] iken olarak başlamış, AET'nin ortak dış ve güvenlik ile adalet ve içişlerini de kapsayarak AB'ye dönüşmesi sürecinde, 1987 yılındaki tam üyelik başvurusu ve 1999 yılında aday ülke kabul edilmesiyle devam etmiştir. Bu yıllardan sonra Türkiye'nin AB adaylığı ekonomi, hukuk ve demokrasi alandaki kazanımlarını güçlendiren ve AB standartları doğrultusunda geliştirilmesi yönünde bir etki yaratmıştır.⁶⁶⁹ Türkiye'nin NATO kapsamında yürüttüğü faaliyetler kendi tip kimliğinin idamesini sağlarken AB'ye katılma yönündeki gayretlerini de desteklemiştir. Kürecik'te füze tespit ve takip radarları yerleştirilmesinden sonra “Türkiye'nin Batı ile bağlarının güvenlik ve emlak değeri” üzerinden ilişkilendirilmesi⁶⁷⁰ her ne kadar Soğuk Savaş döneminin coğrafya odaklı yaklaşımını hatırlatsa da Türkiye demokrasisinin niteliği ve ekonomik yapısı NATO ve AB ile bağlantısının değişmeyen etkenlerinden olmaya devam etmektedir.

AB'ye giriş sürecinde demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve ekonomik kriterler bağlamında Türkiye'ye yöneltilen eleştiriler AB nezdinde Türkiye'nin tip kimliğinin bir takım özelliklerinin AB ile entegrasyonu sağlayacak yeterlilikte olmadığına işaret etmektedir. Ancak genel olarak Türk kamuoyunda bu eleştirilerin haklı bir temelde dayanmadığı, Türkiye'ye bu konuda çifte standart uygulandığı yönünde bir görüş hâkimdir. Özellikle demokrasi ve serbest piyasa tecrübesi

⁶⁶⁸ İsmail Cem, *a.g.e.*, 1997, p. 3.

⁶⁶⁹ Öniş'e göre ılımlı İslamcılar AB üyeliğinin, kendilerine aşırı laiklerden veya belirli bir kısım devlet elitinden yönelebilecek tehditlere karşı durumlarını güçlendirmek ve dini özgürlükleri genişletmek adına önemini kavramışlardır Bu kapsamda, ilginç bir biçimde, Avrupa ile bütünleşme Türkiye'nin İslami kimliğinin korunması aynı zamanda laik, demokratik ve çoğulcu bir düzenle uyumunu sağlayacak bir mekanizmaya dönüşmüştür (Ziya Öniş, “Turkish Modernisation and Challenges For The New Europe”, *Perceptions*, 2004, Volume IX, No.3, Autumn 2004, 5-28, p. 16.).

⁶⁷⁰ Sıtkı Egeli ve Serhat Güvenç, “NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan, 19-30, s. 29.

Türkiye'nin çok gerisinde olan eski Doğu Bloku ülkeleri kısa sürede alınırken Türkiye'nin kapıda bekletilmesi ve bazı Avrupalı siyasetçilerin AB'nin Hristiyan kulübü olduğu şeklinde yorumlanabilecek açıklamaları Türk kamuoyunda “biz” ve “onlar” şeklindeki algının güçlenmesine neden olmaktadır. Uzun vadede bu algının güçlenmesi, Türkiye'yi başka arayışlara itebilecektir. Nitekim zamanın Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Şangay Beşlisi'ni alternatif bir adres gibi gösteren açıklamaları bunun ilk işaretini vermiştir.⁶⁷¹ Bu ise Türkiye'nin NATO ülkeleri ile ortak siyasi ve ekonomik sistemlere sahip olmasından kaynaklanan ilişkiler üzerindeki güçlendirici etkinin zamanla ortadan kalkmasına neden olabilecektir.

3.4.2.3 Rol Kimlik

Rol kimlik adından da anlaşılacağı gibi kişilerin kendilerine has özelliklerinden ziyade toplum içindeki konumlarının gerektirdiği özelliklerle ilgilidir.⁶⁷² Bu nedenle ancak sosyal bir ortam için anlam bulurlar. Bir öğrencinin öğrenci statüsü ile öğretmenin öğretmen statüsü ancak okul ortamının sağladığı koşullarla hayata geçer. Ancak uluslararası ortamın esnek ve gevşek yapısının rol farklılaşması yaratmaya yeterli olmadığı bu nedenle de diğer devletlerle ilişkiden kaynaklanan bir durumdan ziyade iç politik süreçlerin veya dış politika yapıcılarının söylemlerinden kaynaklandığı iddia edilmektedir.⁶⁷³ Bu söylemlerin aksine Wendtçi inşacılığa göre uluslararası ortamın yapısı belirli durumlarda çeşitli normlar ve hakların söz konusu olduğu rol kimliği öne çıkarabilmektedir.⁶⁷⁴ Bir devletin uluslararası toplumdaki rolünü tanımlayabilmek için o rolün diğer devletler tarafından da aynı şekil algılanması, devletin kendi algısı ile ötekinin algısı örtüşmelidir. Aksi takdirde “rol çatışması” olarak tabir edilen durum yaşanacak bu ise devletlerarası anlaşmazlıkları ve çatışmaları beraberinde getirebilecektir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan son topraklar üzerine bir kurtuluş mücadelesi sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası toplumdaki rolünün şekillenmesinde üzerinde bulunduğu coğrafyanın, sosyo-kültürel yapısının ve tarihinin etkisi olmuştur. Coğrafi olarak Türkiye, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlamakta, “kuzey-güney doğrultusunda Avrasya merkez kara kütlesini sıcak denizlere ve Afrika'ya bağlayan iki önemli kara geçiş bölgesi

⁶⁷¹ “Bizi de Şangay Beşlisi'ne alın!”, Milliyet, 26 Temmuz 2012, <http://www.milliyet.com.tr/bizi-de-sangay-beslisi-ne-alin-/siyaset/siyasetdetay/26.07.2012/1571936/default.htm> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

⁶⁷² Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 227.

⁶⁷³ A.g.e., p. 227.

⁶⁷⁴ A.g.e., p. 228.

(Balkanlar ve Kafkaslar) ve bir deniz geçiş bölgesi Türkiye’de kesişmekte ve bu bölgeleri jeoekonomik kaynak merkezleri olan Orta Doğu ve Hazar bölgesine bağlamaktadır.”⁶⁷⁵ Eski İmparatorluk topraklarında yaşayan halklarla Türk halkı arasında ortak tarihi geçmiş ve kültüre dayalı bağlar bulunmaktadır. Yine Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar’daki halklarla ve Türk toplumunun önemli bir kesimi ortak inanç sistemine sahiptir. Sovyetlerin dağılmasında sonra Orta Asya’da dil, din ve etnik köken temelinde Türkiye ile akraba topluluklar bağımsızlıklarını kazanarak kendi devletlerini kurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma kötüye gidişi durdurmak için başvurulmuş çareler biri olarak Tanzimat döneminde başlamıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra ise Batı, ilk önce modern bir ulus devlet kurma çabalarında örnek alınan bir model, sonra da kimliğinin bir parçası olarak siyasi, ekonomik ve güvenlik politikalarının ana eksenlerinden birini oluşturmuştur. Bu çerçevede Türkiye’nin Doğu-Batı, Kuzey-Güney doğrultusunda bölge devletleri arasında bir köprü vazifesi gördüğü, Türkiye’nin uluslararası toplumdaki rol kimliğinin bu çerçevede şekillendiği söylenebilir. Soğuk Savaş dönemindeki yapısal etkiler böyle bir rol farklılaşmasına müsaade etmese de Soğuk Savaş ertesindeki dinamik ortam Türkiye’nin stratejik önemini artırma çabaları ile birleşince “köprü” rol kimliğini destekleyen bir etki yapmıştır.

“Köprü” rolü oynamak çok farklı sosyal, kültürel norm ve değerlerle, ekonomik ve siyasal sistemlere sahip devletlerarasında iletişim ve etkileşime aracı olmak anlamına geldiği için izlenecek dış politika da bu role uygun olarak geliştirilmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle Türk dış politikasının en temel özelliklerinden biri çok yönlülük olagelmıştır.⁶⁷⁶ Dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz rezervine sahip Orta Doğu ve Hazar bölgeleri ekonomik çıkar odaklı; Kafkaslar, Orta Doğu ve Balkanlar ise etnik ve din kökenli çatışmalara sahne olmaktadır. Hem bölge ülkeleri, hem de bu bölgede çıkarı olan bölge dışı ülkelerinin Türkiye’nin rol kimliğinden beklentisi çıkarlara göre farklılık göstermekle birlikte içerde istikrarlı fakat bölgesel dengeleri değiştirme hedefi olmayan barışçı bir politika izlemesi şeklinde olmuştur. Genel olarak Türk dış politikasının bu beklentilerle uyumlu olduğu söylenebilir. 52’nci hükümetin (30.10.1995 – 06.03.1996) Başbakanı Tansu Çiller’in şu ifadeleri 2000’li yıllara kadarki Türk dış politikasının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır:

“Türk dış politikası her zaman bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, devletlerin içişlerine karışmama prensipleri ile uyumlu bir şekilde yürütülmüştür. Bu politika her zaman barış odaklı ve gerçekçilik,

⁶⁷⁵ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, 2001, s. 116.

⁶⁷⁶ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, 2012, p. 15.

*tutarlılık ve devamlılık ile karakterize edilmiştir. Maceracılığa hiçbir zaman yer verilmemiştir. Bütün ülkelerle dostça ve karşılıklı faydaya dayalı uyumlu ilişkiler, barışçıl bir uluslararası ilişkiler ve işbirliğini desteklemek, çatışmaları barışçı araçlarla çözmek ve böylece bölgesel barış, istikrar, güvenlik ve refaha katkıda bulunmak Türkiye'nin dış politika hedeflerinin esasını oluşturmuştur.*⁶⁷⁷

Soğuk Savaş hemen sonrasında Türkiye'nin köprü olma rolü daha çok demokratik, laik ve Müslüman bir devlet olarak Batı'nın norm ve değerlerini Doğu'ya yaymak için bu ülkelere rol model olması biçiminde ortaya çıkmıştır. Dönemin ABD Başkanı Clinton Türkiye'nin rolü hakkındaki görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

*"İnanıyorum ki önümüzdeki yüzyıl Türkiye'nin kendi geleceğini, bugünkü ve yarınki rolünü nasıl tanımladığıyla şekillenecek. Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya'nın kesiştiği bir coğrafyada bulunan bir ülke olarak eğer Türkiye istikrarlı, demokratik, laik ve Müslüman bir toplum olarak tam anlamıyla Avrupa'nın bir parçası olabilirse gelecek daha iyi şekillendirilebilecektir."*⁶⁷⁸

49'uncu hükümetin Başbakanı Süleyman Demirel ise bu rolü şu şekilde ifade etmiştir:

*"Avrupa'da oluşan güvenlik ve işbirliği ortamını belirleyen ilke ve davranış normlarının Balkanlara, Akdeniz'e, Karadeniz Havzasına, Orta Doğu'ya, Batı ve Orta Asya'ya yaygınlaştırılmasında, Türkiye'nin coğrafi konumundan ve tarihsel deneyim birikiminden herkes yararlanmalıdır."*⁶⁷⁹

Yine Demirel bu konuşmasında 5 ay sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yaptığı bir geziden sonra bu rolün uluslararası toplum tarafından olumlu karşılandığına işaret etmektedir:

*"Dünya bize, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar büyük bir topluluğun en gelişmiş, en önde, demokratik değerleri gerçekleştirmiş, hukukun üstünlüğünü gerçekleştirmiş, birçok noksanlarına rağmen piyasa ekonomisini gerçekleştirmiş ve bunlar kadar önemlisi, laisizmi gerçekleştirmiş bir model olarak bakıyor."*⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Tansu Çiller, "Turkish Foreign Policy in Its Dynamic Tradition", *Perceptions*, 1996, Volume I, Sep-Nov, s. 1.

⁶⁷⁸ William J. Clinton, "Remarks by the President at Quandt Lecture Georgetown University Washington, D.C.", 8 November 1999, <http://clinton5.nara.gov/WH/New/html/19991109.html> (Erişim tarihi: 5 Haziran 2016).

⁶⁷⁹ Süleyman Demirel, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 25.11.1991, Cilt 1, Birleşim 7, Oturum 1, s. 134.

⁶⁸⁰ Süleyman Demirel, Başbakan, *TBMM Tutanak Dergisi*, 07.05.1992, Cilt 10, Birleşim 74, Oturum 1, ss. 414-415.

Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerarasında Orta Asya devletlerinin Türkiye için ayrı bir yeri vardı. Ortak etnik ve kültürel bağlarla birlikte bölgedeki Rus ve İran etkisine karşı ABD ve diğer Batılı devletlerin Türk modelini desteklemesi Türkiye'nin rol kimliğini pekiştirici bir etki yaratıyordu. Ayrıca karşılıklı ulusal çıkarlar da bu süreci destekliyordu. Zira Orta Asya devletleri, Türkiye'nin kendilerinin uluslararası ekonomik ve politik sisteme entegre olmasına yardımcı olacağını ve bunun ABD'nin bölgeye desteğini kolaylaştıracağını düşünüyorlardı.⁶⁸¹ Türkiye ise hem bölgede ekonomik ve ticari fırsatlara kavuşuyor⁶⁸² hem de AB'nin Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakışı karşısında seçeneksiz olmadığını gösteriyordu.⁶⁸³ Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'nin Orta Asya ve Orta Doğu'nu Müslüman devletlerine yönelmesinde AB sürecinin olumsuz gelişmesinden kaynaklanan bir yeni kimlik arayışının etkisi olmuştur.⁶⁸⁴ Ancak yönelimin, ilerleyen yıllarda görüldüğü gibi sürekli ve kapsamlı olmadığı⁶⁸⁵ göz önünde bulundurulduğunda, bunun birleşik kimliğinin Batılı bileşeninin bir alternatifi değil, rol kimlik ve birleşik kimliğinin çıkarlarından kaynaklanan bir yönelim olduğu değerlendirilmektedir.

50'nci hükümet programında rol kimliğinden uluslararası toplumun beklentisi ile Türkiye'nin çıkarlarının örtüştüğünü gösteren ifadeler kullanılmıştır:

*“Batı camiasıyla bütünleşen bir ülkeyiz, İslam âleminin demokratik, laik ve çağdaş bir üyesiyiz. Başta Türk dilleri konuşan toplumlar olmak üzere, yeni bağımsız devletlerin örnek aldıkları bir modeliz. Varlığımız ve başarılarımızla, İslamiyet ile demokrasinin bağdaştığının, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın demokratik bir ortamda da gerçekleştirilebileceğinin somut bir kanıtıyız. Dünyanın aradığı uzlaşmaları bünyemizde simgeliyoruz. Dış politikamızda da, etkinliğini bu bünyeden alan bir uzlaştırma, barıştırma ve işbirliğinde buluşturma işlevi görmeye devam edeceğiz.”*⁶⁸⁶

Böylece Türkiye uluslararası toplumun kendisinden beklediği role uygun politikalar üreterek bir rol uyumsuzluğuna düşmemiştir.⁶⁸⁷ Bu çerçevede NATO da, Türkiye'nin

⁶⁸¹ Sabri Sayarı, **a.g.e.**, 2000, p. 173.

⁶⁸² A.g.e., p. 173.

⁶⁸³ Yücel Bozdağlıoğlu, **a.g.e.**, 2003, s. 97.

⁶⁸⁴ Sabri Sayarı, **a.g.e.**, 2000, p. 175.

⁶⁸⁵ A.g.e., p. 175.

⁶⁸⁶ Tansu Çiller, Başbakan, **TBMM Tutanak Dergisi**, 30.06.1993, Cilt 37, Birleşim 119, Oturum 1, ss. 372.

Paul Wolfowitz, speech at the 38th Munich Conference on security policy, 2 February, 2002, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/wariniraq/paulwolfowitzmunichconference.htm> (Erişim tarihi: 25.12.2015).

⁶⁸⁷ 11 Eylül terör saldırıları sonrası ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik uygulamaya koyduğu bölge ülkelerinin demokratikleşmesini sağlayarak teröre destek vermelerinin önüne geçme stratejisi Irak

sahip olduğu bu özgün konumun işbirliğine dayalı güvenlik politikalarına yapacağı katkıdan faydalanmak istemiştir. Nitekim NATO Genel Sekreteri Solano'ya göre Orta Asya'nın yeni bağımsızlığını kazan devletlerinin Avrupa-Atlantik güvenlik yapılarına entegre olmasında Türkiye'nin oynadığı rol kritiktir.⁶⁸⁸ Ayrıca karmaşık jeopolitik problemlerin yaşandığı bir bölgede üstlendiği "köprü inşa etme rolü" Türkiye'yi NATO'nun işbirliği odaklı yaklaşımı için önemli bir aktör haline getirmiştir.⁶⁸⁹ Özellikle AD ve İLG gibi Türkiye'ye coğrafi ve kültürel olarak yakın bölgelere yönelik politikalarda Türkiye'nin NATO politikalarını meşrulaştırıcı rolü öne çıkmıştır.

2000'li yıllarda AKP'nin iktidara gelmesi ile "köprü" olma rolüne ilave içerik yüklenmiştir. Geleneksel dış politikanın tamamen dışına çıkılmasa da bu rolün daha aktif ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel önemini artıracak şekilde değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Zira Davutoğlu'na göre aynı anda Avrupa, Asya, Balkan, Kafkasya, Ortadoğu ve Akdeniz ülkesi olan Türkiye'nin "alternatifleri artırması" gerekirken statik yaklaşımlar dolayısıyla yakın bölgelerde bile edilgen bir tavır içine sürüklenmiştir.⁶⁹⁰ Bu edilgenliğin sebebi köprü rolünü "kendine saygı ve güvenden yoksun bir psikoloji ile sadece pragmatik bir sathilik içinde görmek"ten kaynaklanmaktadır.⁶⁹¹ Bu rolün Türkiye için yeni bir "medeniyet açılımına" dönüşebilmesi için "kendi etki alanı"nı tanımlaması gerektiği belirtilmektedir.⁶⁹² Davutoğlu 61'inci hükümetin Dışişleri Bakanı iken TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda yaptığı konuşmada ise Türkiye'nin dinamik bir coğrafyadaki merkezi konumunun onu "*tarihi akışın içinde o süreci yöneterek tarihi akışın aktörü*" olmasını gerektirdiğini ifade etmiştir.⁶⁹³ Ancak Orta Doğu'da otokratik ve monarşik devletlerde yaşayan halkların daha demokratik bir yönetim ve daha iyi bir yaşam talepleri sonucu çıkan ayaklanmalar, 2003 Irak Savaşı'nın bölge dengelerini sarsan etkileri ile birleşince Türkiye'nin etki alanına almak istediği devletler kontrolü zor bir istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Bu durum etki alanını genişletmeye yönelik politikaların uygulanmasını bir yandan zorlaştırmış bir yandan da Türkiye'yi de istikrarsızlığın

müdahalesinin sebeplerinden biriydi. Bu kapsamda Türkiye'nin İslam ile demokrasinin bir arada yaşayabildiğini göstererek diğer ülkelere örnek olduğu söylemi sıklıkla dile getirilmiştir. ABD'nin Irak stratejisinin mimarlarından Wolfowitz 2002 yılında Münih Konferansı'nda yaptığı konuşmada Türkiye'nin İslam dünyası için dini inançla modern demokratik kurumların birarada yaşayabileceğinin bir örneği olabileceğini belirtmiştir.

⁶⁸⁸ Javier Solana, *a.g.e.*, 1996, s. 3.

⁶⁸⁹ Javier Solana, *a.g.e.*, *Perceptions*, 1999, s. 4.

⁶⁹⁰ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, 2001, s. 92.

⁶⁹¹ *A.g.e.*, s. 92.

⁶⁹² *A.g.e.*, ss. 92-93.

⁶⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Yaptığı Konuşma", 6 Kasım 2012, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu_nun-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda.tr.mfa (Erişim tarihi: 13.04.2016).

içine çekme potansiyelini yaratmıştır. Bu ise Türkiye'nin rol kimliğinden kaynaklanan çıkarlarının, iki binli yıllardaki eksen kayması tartışmalarını tersine, köprünün Doğu ayağının sağlamlığının Batı ayağının sağlamlığına bağlı olduğunu göstermiştir.

3.4.2.4 Ortak Kimlik

Ortak kimlik kendi ile öteki arasındaki ayrımın belirsizleştiği bir özdeşleşme süreci sonunda oluşmaktadır.⁶⁹⁴ Özdeşleştirme süreci çoğu zaman bütünsel bir özdeşleşme olmaktan ziyade belirli konulara özel olarak gerçekleşir.⁶⁹⁵ Kendinin ötekini benimseyerek, ötekinin refah ve mutluluğunu kendininki ile bir tutması, ortak özellik ve davranış normlarının harekete geçirdiği özgeci bir tutumun sonucudur. İnşacı yaklaşımın temel argümanlarından biri de devletlerin içinde etkileşimde bulunduğu uluslararası sosyal ortamın devletlerin süreç içerisinde birbirleriyle daha fazla özgeci ilişki geliştirerek ortak kimliğin hâkim olduğu bir uluslararası kültür geliştirebilecekleridir. Wendt'e göre devletlerarası ilişkilerde "rakip" özne modelinin baskın olduğu Lockçu kültür yerine "dost" özne modelinin baskın olduğu Kantçı kültür, işletilecek "karşılıklı bağımlılık, ortak kader, türdeşlik, öz kontrol" mekanizmaları yoluyla ortak kimlik oluşturulması suretiyle hâkim olabilecektir.⁶⁹⁶

Uluslararası barış ve istikrarın sağlanması yönünde yürütülen çabalara destek vermek her zaman özgeci bir tutum sonucunda oluşmayabilir. Uluslararası istikrarı tek başına sağlayamayan devletler çoğu zaman ortak norm ve kurallar belirleyerek revizyonist devletleri kontrol altında tutmak istemişlerdir. Kendi güvenliklerini sağlamanın yolunun ortak çıkarlar üzerine kurulu öngörülebilir bir uluslararası düzen sağlamaktan geçtiği anlayışına dayanan bu yaklaşım uluslararası meşruiyetin sınırlarını da bu düzene göre belirlemiştir. Napolyon Savaşları sonunda toplanan Viyana Kongresi'nde kurulan ve Avrupa Uyumu olarak bilinen uluslararası düzen, 20'nci yüzyılda kurulacak daha kurumsal ortak güvenlik sistemlerinin öncülü niteliğindeydi. Güç dengesine dayalı bu sistem Birinci Dünya Savaşı da dâhil birçok savaşın ortaya çıkmasına engel olamasa da savaşlar sonrasında toplanan konferanslarla Avrupa'da istikrar tekrar sağlanmaya çalışılmıştır. Kırım Savaşı'nın

⁶⁹⁴ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 229.

⁶⁹⁵ *A.g.e.*, p. 229.

⁶⁹⁶ *A.g.e.*, pp. 342-343. Wendt, "karşılıklı bağımlılık, ortak kader, türdeşlik" mekanizmalarını etkin, "özkontrol"ü ise sağlayıcı (enabling) olarak nitelendirmektedir. Hepsinin bir arada olması en etkin ortak kimlik oluşturma durumu olarak nitelenirken, diğerlerinin etkin olması için mutlaka "özkontrol" mekanizması ile birlikte olması gerekmektedir. Bundan dolayı "özkontrol"e ortak kimlik oluşturma sürecinde kritik bir rol atfedilmektedir (*A.g.e.*, pp. 343-344).

ertesinde 1856 yılında toplanan Paris Kongresi ile Avrupa uyumuna dâhil edilen Osmanlı İmparatorluğu için uluslararası sistemin paçası olma varlığını güvence altına almanın bir yolu olarak görülüyordu. Zira devletin gücü ile sahip olduğu toprak arasında büyük bir orantısızlık olan devletin ayakta kalması mevcut güç dengesi sistemi ile uyumlu politikalarına bağlıydı.

Uluslararası sistemin parçası olma ve uluslararası meşruiyet kuralları içinde hareket etme Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da devam etmiştir. Bu politikanın benimsenmesinde yeni kurulan devletin gelişimi için ihtiyaç duyduğu barış ortamını içte ve dışta tesis etme yaklaşımı yanında hayatlarının önemli bir bölümünü savaşlarda geçiren Cumhuriyet'i kuran kadronun zaruri olmadıkça savaş uzak durmayı benimseyen yaklaşımlarının etkisi olmuştu. Mustafa Kemal Atatürk'ün savaşa ilgili şu sözü bu yaklaşımı özetlemektedir:

“Şu veya bu sebepler için, ulusu harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zarurî ve hayatî olmalıdır. Gerçek kanaatim şudur: Ulusumuzu harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. ‘Öldüreceğiz’ diyenlere karşı ‘ölmeyeceğiz’ diye harbe girebiliriz. Fakat ulusun hayatı tehlikeye girmeyince harp bir cinayettir.”⁶⁹⁷

Başka bir konuşmasında ise uluslararası hukuka verdiği önemi belirtmiştir:

“Bir kere daha tüm dünyaya ifade etmek isteriz ki biz uluslararası hukuk ve kuruluşlarla uyumlu bir biçimde yaşamak isteyen uygar bir toplumuz.”⁶⁹⁸

Nitekim Türkiye bu yaklaşımını, diğer devletlerle yaşadığı problemlerini uluslararası sistemin koyduğu kurallar çerçevesinde çözmeye çalışarak uygulamaya koymuştur. Yeni kurulan devletin İngiltere ile arasındaki Musul anlaşmazlığının, kendi aleyhine de olsa, Milletler Cemiyeti (MC) tarafından barışçıl yollardan çözülmesini kabul etmesi bu kapsamdaki ilk politikalarından biri olarak görülebilir.⁶⁹⁹ Türkiye, savaşın uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde bir araç olarak kullanılmasını yasaklayan Briand-Kellog Paketi'ne ve Litvinov protkolüne ise 1929 yılında katılmış⁷⁰⁰, iki savaş arası dönemde sürdürülen silahsızlanma çalışmalarına 2 Şubat 1932'de Cenevre'de

⁶⁹⁷ Mustafa Kemal Atatürk; **aktaran** İsmet Giritli, “Atatürk ve Barış”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi İnternet Sayfası, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-06/ataturk-ve-baris> (Erişim tarihi: 15.04.2016).

⁶⁹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, 17 Mart 1937, Romanya Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmeden; **aktaran** Genelkurmay Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları, Atatürk ve Barış”, http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim tarihi: 19.01.2016).

⁶⁹⁹ Nur Bilge Criss, **a.g.e.**, 2012, s. 9.

⁷⁰⁰ Funda Keskin, “Briand-Kellog Paketi ve Litvinov Protokolü” kutusu, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 308.

açılan Silahların İndirilmesi ve Silahsızlanma Konferansı'na katılarak destek vermiştir.⁷⁰¹

Cumhuriyet'in, Atatürk'ün yönlendirmesi sonucu MC'nin daveti üzerine, 18 Temmuz 1932'de örgüte girmesi o dönem giderek belirginleşmekte olan revizyoncu ve statükocu devletler arasındaki ayırmada statükocu tarafta yer almayı tercih ettiğini gösteriyordu.⁷⁰² O dönemin ortak güvenlik örgütü olan MC'ye girilmesi Devlet'in kurucu iradesinin dış politika vizyonu olan “*yurtta sulh, cihanda sulh*” politikasının bir sonucuydu. Mustafa Kemal Atatürk, dünya barışının sağlanması yönündeki ortak (kollektif) çabalara olan desteğini şu sözlerle dile getirmişti:

*“İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını da düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmaya elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Çünkü dünya milletlerinin saadetine de çalışmak diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükun, vuzuh ve iyi geçim olmazsa bir millet kendi kendisi için ne yaparsa huzurdan mahrumdur. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün tesir etmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün aza müteessir olur.”*⁷⁰³

Kurucu iradenin diğer devletlerin güvenlik ve refahını kendininkiyle özdeşleştirdiği bu yaklaşımı Kantian anarşi kültürünün “dost” özne modeliyle uyumluydu. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uluslararası ilişkilerde sorunların barışçı metodolarla halledileceği ve uluslararası güvenliği tehdit bir durum ortaya çıktığında bunu devletlerin ortaklaşa çözeceği bir ortak güvenlik sistemini desteklenmiştir. Bu ortak kimliğin kendini yeniden üretebilmesi için ihtiyaç duyduğu çıkarlar; uluslararası meşruiyete dayanma, anlaşmazlıkların çözümünde güce başvurmaktan kaçınma, statükocu yaklaşım ve uluslararası kurumlara verilen önem gibi politikalarla temin edilmeye çalışılmıştır.

⁷⁰¹ İlhan Uzgel, “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 307-313, s. 309.

⁷⁰² İlhan Uzgel, **a.g.e.**, 2009, ss. 310-311.

⁷⁰³ Mustafa Kemal Atatürk, 17 Mart 1937, Romanya Dışişleri Bakanı ile yapılan görüşmeden; **aktaran** Genelkurmay Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları, Atatürk ve Barış”, http://www.tsk.tr/6_uluslararasi_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim tarihi: 19.01.2016).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan BM, MC denemesinden alınan dersler ışığında uluslararası barış ve istikrarı korumak maksadıyla bir ortak güvenlik örgütü olarak kurulmuştu. Türkiye BM'e kurucu üye olarak 1945'te katılmıştır. BM'den dört sene sonra kurulan NATO ortak tehdit karşısında bir ittifak örgütü olarak kurulmuş olsa da meşruiyetinin BM'den alıyordu yani uluslararası ortak güvenlik sisteminin bir parçasıydı. Bu husus Washington Antlaşması'nın çeşitli bölümlerinde açık bir şekilde belirtilmiştir. Örneğin giriş kısmında, "Antlaşmanın tarafları BM sözleşmesinin amaç ve hedeflerine bağlılıklarını ve tüm halklar ve hükümetlerle barış içinde yaşama isteklerini tekrar teyit ederler." ifadesi yer almaktadır. Antlaşmanın birinci maddesinde BM sözleşmesine atıfta bulunarak "üyelerin uluslararası anlaşmazlıkları uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek şekilde barışçı metodlarla" çözecekleri ve "uluslararası ilişkilerinde, BM'nin amaçlarına herhangi bir biçimde aykırılık teşkil edecek, tehdit ve güç kullanımından kaçınacakları"⁷⁰⁴ belirtilmektedir. Üyelerine silahlı bir saldırı halinde ortak savunma hakkını düzenleyen beşinci madde⁷⁰⁵ bu hakkı BM Sözleşmesi'nin 51'inci maddesinden almaktadır.⁷⁰⁶ Aynı maddede bu madde kapsamında alınan tedbirlerin en kısa zamanda BM Güvenlik Konseyi'ne bildirileceği belirtilmektedir. Yedinci madde ise Washington Antlaşması'nın "BM üyesi olan tarafların BM Sözleşmesi uyarınca sahip oldukları hak ve yükümlülüklerini herhangi bir şekilde etkilemediği ve etkilediği şeklinde yorumlanamayacağı"nı ifade etmekte "uluslararası barış ve istikrarın korunmasından asıl sorumlu organın"⁷⁰⁷ BM Güvenlik Konseyi olduğunu teyit etmektedir.

Türkiye'nin ortak güvenlik kapsamında, BM çağrısına uyarak Kore Savaşı'na tugay çapında bir birlikle katılması Türkiye'nin ortak kimliğinden kaynaklanan çıkarları temin etmek için yapabileceklerini göstermesi bakımından önemlidir. Neticede silahlı gücünün kendi güvenliğini doğrudan ilgilendirmeyen uluslararası bir çatışmanın çözümü için kullanılmasına izin vermek özgeci bir tutumun sonucudur. Ancak daha önce de belirtildiği gibi devletlerin davranışlarının belirlenmesinde farklı koşullarda farklı kimlik tiplerinde kaynaklanan çıkarlar veya bu tip kimlik tiplerinin örtüşen çıkarları etken olabilir. Nitekim Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin tamamen ortak kimlikten kaynaklanan çıkarları sonucu olduğu iddia etmek tarihi gerçeklerle birebir örtüşmeyecektir. Birleşik kimliğinden kaynaklanan güvenlik çıkarları yani Sovyet tehdidi karşısında NATO'nun güvenlik şemsiyesinden

⁷⁰⁴ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.1, 4 Nisan 1949.

⁷⁰⁵ Kuzey Atlantik Antlaşması (The North Atlantic Treaty), md.5, 4 Nisan 1949.

⁷⁰⁶ BM Sözleşmesi (UN Charter), VII'nci bölüm md.51, 26 Haziran 1945.

⁷⁰⁷ BM Sözleşmesi (UN Charter), V'inci bölüm md.24, 26 Haziran 1945.

yararlanabilmek için NATO'ya girme gayretleri de önemli etkenlerden biriydi. Zira dönemin hükümeti Kore'ye asker gönderilmesinin Türkiye'nin NATO'ya girişini kolaylaştıracağını düşünüyordu.⁷⁰⁸ Nitekim Türk birliklerinin savaş esnasında ABD birlikleri ile gösterdiği dayanışma ve göstermiş olduğu başarı ABD kamuoyunu olumlu etkilemiş ve Türkiye'nin NATO'ya alınmasına katkıda bulunmuştu.⁷⁰⁹

Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olduğunda uluslararası sistemin yapısı NATO'nun ortak tehdit karşısında bir araya gelen devletlerin oluşturduğu bir ittifak olma yönünü öne çıkarıyordu. Ancak NATO, kuruluşundan itibaren, üyeleri arasında ortak norm ve değerleri öne çıkaran yapısı ve savaşı anlaşmazlıkların çözümünde bir araç olarak görmeyen yaklaşımıyla ittifak yapılanmasından farklı bir yöne evrilebileceğinin emarelerini veriyordu. Wendt'e göre aralarında ileri seviyeli bir güven ilişkisi geliştiren devletler ortak güvenlik çatısı altında bir araya gelebilmekte ve kendilerini güvenliklerini sağlamak konusunda tehdidin cinsi, zamanı ve kimin tarafından yapıldığına bakılmaksızın tek bir birim olarak görmektedir.⁷¹⁰ NATO da süreç içerisinde bölgesel bir ortak güvenlik sistemi geliştirmiştir.⁷¹¹ Kuzey Atlantik bölgesinde "şiddeti dışlayan" ve "takım oyunu" normlarına dayalı, Kantçı olarak isimlendirilen yeni bir politik kültürün ortaya çıkmış oluşu⁷¹² bu güvenlik sistemini hazırlayan temel süreç olarak görülebilir. Soğuk Savaş sonrasında ortak tehdit ortadan kaktığı halde varlığını devam ettirdiği gibi bireysel ve ortak kabiliyetlerin geliştirilmesi yönünde işbirliğini de devam ettirmiştir. Hatta bu dönemde geliştirdiği işbirliğine dayalı güvenlik ve genişleme süreci politikalarıyla ortak güvenlik sistemi veya güvenlik toplumunun daha geniş alanlarda etkin olmasını sağlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin ortak kimliğinden kaynaklanan çıkarları ise NATO'nun bu yönde geliştirdiği politika ve askeri harekâtları desteklemesini gerektirmiştir. 9'uncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ifadeleriyle "Bütün ülkelerle dostça ve karşılıklı yarara dayalı ilişkiler kurmak ve devam ettirmek, bölgesel ve uluslararası işbirliğini artırmak, anlaşmazlıkları barışçı metotlarla çözmek, bölgesel ve uluslararası barış, istikrar ve refah katkıda bulunmak Türk dış politikasının temel hedeflerinden biri olmuştur."⁷¹³ 2002'den 2011'li yıllara kadar takip edilen "komşularla sıfır sorun" politikası da Türkiye'nin etrafındaki ülkelere kaynaklanabilecek tehdit ve

⁷⁰⁸ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 522-575, s. 545.

⁷⁰⁹ A.g.e., s. 549.

⁷¹⁰ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 301.

Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1994, p. 386.

⁷¹¹ A.g.e., p. 301; a.g.e., p. 386.

⁷¹² A.g.e., p. 297

⁷¹³ Süleyman Demirel, *a.g.e.*, 1999, pp. 1-2.

istikrarsızlıkları azaltmayı hedefleyen boyutuyla NATO'nun ortak güvenlik kapsamındaki politikalarıyla örtüşmüştür. Bu kapsamda Bosna, Kosova, Afganistan, Libya harekâtlarına fiili olarak katkıda bulunulmuş, işbirliğine dayalı güvenlik yaklaşımı ve genişleme süreci desteklenmiştir.⁷¹⁴

3.4.3 Türkiye'nin NATO Politikalarında Süreklilik Unsurları ve İnşacı Etkiler

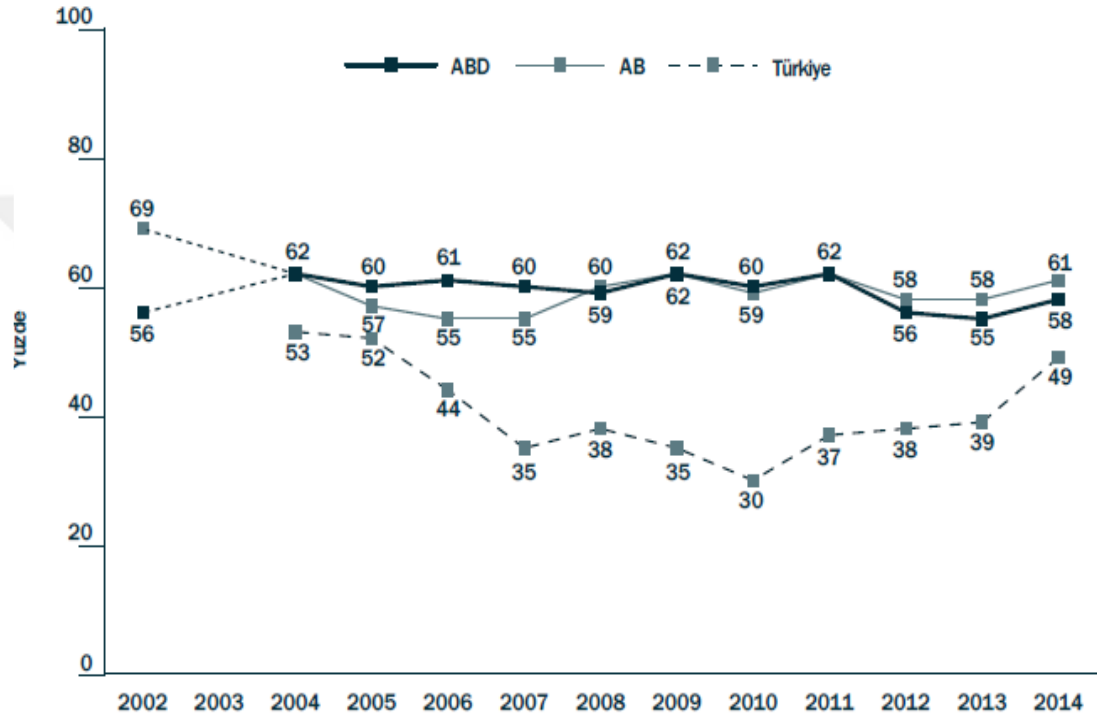
1990'lı yıllarda kamuoyunun NATO'ya bakışını yansıtan araştırmaların olmayışı bu yıllarda halkın NATO'ya karşı tutumunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. 1989-1995 yıllarındaki TBMM görüşmelerinin incelendiği bölümde muhalefet sözcülerinin genel olarak NATO'yla ilgili olumsuz görüş bildirdikleri hatta siyasi yelpazenin merkezinde yer alan siyasi partilerinin liderlerinin NATO'nun varlığını sorguladıkları, Türkiye'nin farklı seçeneklere yönelmesi gerektiği yönünde görüş bildirdikleri bulgusuna ulaşılmıştı. Aynı siyasi partiler iktidara geldiklerinde ise söylem değiştirmişlerdi. Bu husus bir ölçüde kamuoyundaki hassasiyetin TBMM'ye yansması olarak değerlendirilebilir. Nitekim 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de de yapılmaya başlanan kamuoyu araştırmaları Türk kamuoyunun NATO'ya bakışının diğer devletlerle karşılaştırıldığında olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Grafik-1'de Transatlantik Eğilimler 2014 (*Transatlantic Trends 2014*) araştırmasında, "Bazı insanlar NATO'nun ülkemizin güvenliği içi hala gerekli olduğunun söylemektedir. Bazıları ise NATO'nun ülkemizin güvenliği için artık gerekli olmadığını söylemektedir. Sizin görüşünüz bu görüşlerden hangisine daha yakındır?" sorusuna verilen cevaplar görülmektedir. Son yıllarda görülen artışa rağmen Türk kamuoyunun NATO'nun ülke güvenliği için gerekliliğine bakışı ABD ve AB'den yaklaşık %11 daha olumsuzdur.⁷¹⁵ Pew Araştırma Merkezi (Pew Research Center)'nin 2011 yılında yaptığı bir araştırmada bu sefer soru "NATO hakkında "çok olumlu", "biraz olumlu", "biraz olumsuz", "çok olumsuz" görüşlerinden hangisine sahip oldukları şeklinde sorulmuştur (Tablo-5).⁷¹⁶ Ankette NATO hakkında İngiltere'de yüzde 63, Fransa'da 70, Almanya'da 60, Litvanya'da 65, Polonya'da 72, Rusya'da 37, İspanya'da 62, Ukrayna'da 34, ABD'de 54, Türkiye'de 18 olumlu görüş bildirilmiştir. Böylece Türkiye, anket uygulanan NATO ülkelerinde en düşük olumluluk oranına sahip ABD'den yüzde 36 daha düşük bir olumluluk oranı çıkmıştır. İşin ilginç NATO üyesi olmayan Rusya ve Ukrayna'da NATO'ya bakışın neredeyse

⁷¹⁴ Bkz. "3.3.1 NATO'nun Dönüşümü ve Türkiye".

⁷¹⁵ Transatlantic Trends İnternet Sayfası, "Transatlantik Eğilimler Temel Bulgular 2014", s. 45, <http://trends.gmfus.org/files/2012/09/Key-Findings-Report-2014-Turkish.pdf> (Erişim tarihi: 18 Nisan 2016).

⁷¹⁶ Pew Research Center İnternet Sayfası, "Pew Global Attitudes & Trends Question Database", <http://www.pewglobal.org/question-search/?qid=837&cntlIDs=&stdlIDs=> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

Türkiye'nin iki katı oranda olumlu olmasıdır. Olumsuz görüş bildirenler ise İngiltere'de yüzde 17, Fransa'da 30, Almanya'da 33, Litvanya'da 19, Polonya'da 13, Rusya'da 43, İspanya'da 33, Ukrayna'da 41, ABD'de 24, Türkiye'de 64 şeklinde gerçekleşmiştir. Yine Türkiye NATO'ya bakışın en olumsuz olduğu NATO ülkeleri Almanya ve İspanya'dan yüzde 31 daha fazla bir olumsuzluk oranına sahiptir. Türkiye'deki NATO'ya karşı olumsuzluk oranı NATO üyesi olmayan Rusya ve Ukrayna'dan yüzde 21, yüzde 23 daha fazladır.

Grafik-1 NATO'nun Ülke Güvenliği İçin Gerekliliği Anketi⁷¹⁷

⁷¹⁷ Transatlantic Trends İnternet Sayfası, "Transatlantik Eğilimler Temel Bulgular 2014", s. 45, <http://trends.gmfus.org/files/2012/09/Key-Findings-Report-2014-Turkish.pdf> (Erişim tarihi: 18 Nisan 2016).

Tablo-5 NATO Hakkında Görüşler Anketi⁷¹⁸

Ülke	Anket Dönemi	Çok olumlu	Kısmen olumlu	Kısmen olumsuz	Çok olumsuz	Cevap vermedi
İngiltere	Bahar 2011	17	46	12	5	20
Fransa	Bahar 2011	10	60	23	7	1
Almanya	Bahar 2011	6	54	29	4	7
Litvanya	Bahar 2011	4	61	17	2	16
Polonya	Bahar 2011	12	60	11	2	14
Rusya	Bahar 2011	9	28	26	17	19
İspanya	Bahar 2011	15	47	21	11	6
Türkiye	Bahar 2011	2	16	21	43	17
Ukrayna	Bahar 2011	4	30	23	18	25
ABD	Bahar 2011	14	40	17	7	22

NATO'ya karşı Türk kamuoyunun bu olumsuz yaklaşımı, 90'lı yıllardaki TBMM görüşmelerinde görüldüğü gibi iktidar ve muhalefet partilerinin söylemlerine de yansımıştır. Özellikle 2002 yılında AKP'nin gelmesi ile birlikte Türkiye'nin NATO'ya karşı takındığı sorgulayıcı tutum⁷¹⁹ başta Başbakan Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere hükümetin önde gelen üyeleri tarafından zaman zaman dile getirilmiştir. Örneğin NATO'nun Füze Kalkanı projesine Türkiye uzun süre katılmak istemedi.⁷²⁰ 2007 yılında dönemin Savunma Bakanı Vecdi Gönül Bush Yönetiminin Avrupa'da gerçekleştirmek istediği füze kalkanı projesine ilişkin bir soru üzerine Türkiye'nin "şu an" itibarıyla içerisinde olmadığını söylemiş, *"Biz şu anda bu proje içerisinde değiliz. Biz hava savunmamızı, kendi ihalelerimizde ve kendi millî kaynaklarımızla yapıyoruz"*⁷²¹ şeklinde cevap vermişti. 2009'da Obama yönetiminin Avrupa Aşamalı Uyum Yaklaşımı (*European Phased Adaptive Approach*)'nı benimsemesi eskisine nazaran daha çok kabuk görmüş⁷²², "sivil nüfus ve İttifak topraklarının tamamını koruyacak bir sistemin" geliştirilmesi NATO'nun Kasım 2010 Lizbon Zirvesi'nde kabul edilmişti.⁷²³ Sistemin birinci aşama yetenekleri kapsamında⁷²⁴ 2012 yılında Kürecik/Malatya'ya füze tespit ve takip radarları yerleştirilmişti.⁷²⁵ Bu konu muhalefet

⁷¹⁸ Pew Research Center İnternet Sayfası, "Pew Global Attitudes & Trends Question Database", <http://www.pewglobal.org/question-search/?qid=837&cntlDs=&stdlDs=> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁷¹⁹ Tarık Oğuzlu, a.g.e., *Uluslararası İlişkiler*, 2012, s. 104.

⁷²⁰ Yurter Özcan, "Turkey as a Nato Partner: Reality vs. Rhetoric", *Turkish Policy Quarterly*, 2011, Vol.10, No.3, Fall, 105-112, p. 109.

⁷²¹ "Vecdi Gönül: Füze kalkanı projesinde yokuz", *Hürriyet*, 13 Mart 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/vecdi-gonul-fuze-kalkani-projesinde-yokuz-6117960> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁷²² Sıtkı Egeli, a.g.e., 2012, s.32.

⁷²³ "Strategic Concept 2010", 19 November 2010, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

⁷²⁴ Sıtkı Egeli, a.g.e., 2012, s. 32, s. 45.

⁷²⁵ "ABD askerleri Malatya'da", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/323162/ABD_askerleri_Malatya_da.html (Erişim tarihi: 06.04.2016).

tarafından sıklıkla iktidarı eleştirmek için kullanılmış hükümetin söyledikleriyle yaptıklarının birbirini tutmadığı dile getirilmiştir. Ana muhalefet partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu'na göre hükümet bu radarlara müsaade etmekle İsrail'in güvenliğine katkı sağlayarak kendisi ile çelişkiye düşüyordu.⁷²⁶ NATO'nun Libya'ya harekâtı söz konusu olduğunda da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan basına da yansıyan görüşlerinde net bir şekilde harekâta karşı çıkmıştı:

*"Libya'daki olaylar karşısında müdahale ya da yaptırımların gündeme alınmasını Libya halkı adına, Libya'daki yabancılar adına kaygı verici buluyoruz. Yönetimlerin yanlışlarının faturası, halklara ödetilmemelidir. Libya halkının cezalandırılması anlamına gelecek her türlü yaptırım ve müdahale büyük ve kabul edilemez sıkıntılara sebep olabilir. Basın mensupları soruyor; 'NATO Libya'ya müdahale etmeli midir?' Böyle bir saçmalık olabilir mi? NATO'nun ne işi var Libya'da? NATO mensubu olan ülkelerden birine herhangi bir müdahale yapılması halinde böyle bir şeyi gündeme getirir. Türkiye olarak biz bunun karşındayız. Böyle bir şey düşünülemez, konuşulamaz. Tunus Tunus halkının, Mısır Mısır halkındır. Kendi mukadderatlarını o ülkelerin halkları belirler."*⁷²⁷

Bu sözlerden yaklaşık bir ay sonra ABD'nin liderliğindeki koalisyonun yürüttüğü harekâtın komutasını NATO devralıyor⁷²⁸, Türkiye'de harekâta katkıda bulunmayı kabul ediyordu.⁷²⁹

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Libya konusundaki yaklaşımında tipik bir şekilde görüldüğü gibi Türkiye'deki siyasetçiler NATO'nun dönüşüm dönemindeki politikalarına yönelik zaman zaman söylem eylem çelişkisi yaşamışlardır. Diğer bir deyişle kamuoyunun NATO'ya yönelik olumsuz bakışını iktidardaki NATO politikalarına yansıtamamışlardır.⁷³⁰ Örneğin Batı karşıtı fikirleriyle bilinen, hatta muhalefette iken "İslam NATO"su kurulması fikrini bile savunan⁷³¹ RP, 1996-1997 yıllarında iktidara geldiğinde Türkiye'nin NATO da dâhil Türkiye'nin Batı yönelimli dış

⁷²⁶ "Kılıçdaroğlu: "Kürecik'i kapat seni kutlayacağım", Hürriyet, 21 Kasım 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/kilicdaroglu-kureciki-kapat-seni-kutlayacagim-21971224> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁷²⁷ "NATO'nun Libya'da ne işi var", Hürriyet, 1 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/nato-nun-libya-da-ne-isi-var-17150261> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁷²⁸ "NATO Libya operasyonunun komutasını devraldı", Hürriyet, 29 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/nato-libya-operasyonunun-komutasini-devraldi-17388874> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁷²⁹ "NATO içinde 3 göreve 'Evet'", Hürriyet, 29 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/nato-icinde-3-goreve-evet-17396617> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

⁷³⁰ Özgühan Şenyuva ve Çiğdem Üstün, **NATO-Türkiye İlişkileri, Türkiye Kamuoyu ve Elit Kaygıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 73-74.

⁷³¹ Necmettin Erbakan, RP Genel Başkanı, **TBMM Tutanak Dergisi**, 25.12.1991, Cilt 2, Birleşim 20, Oturum 1, s. 255.

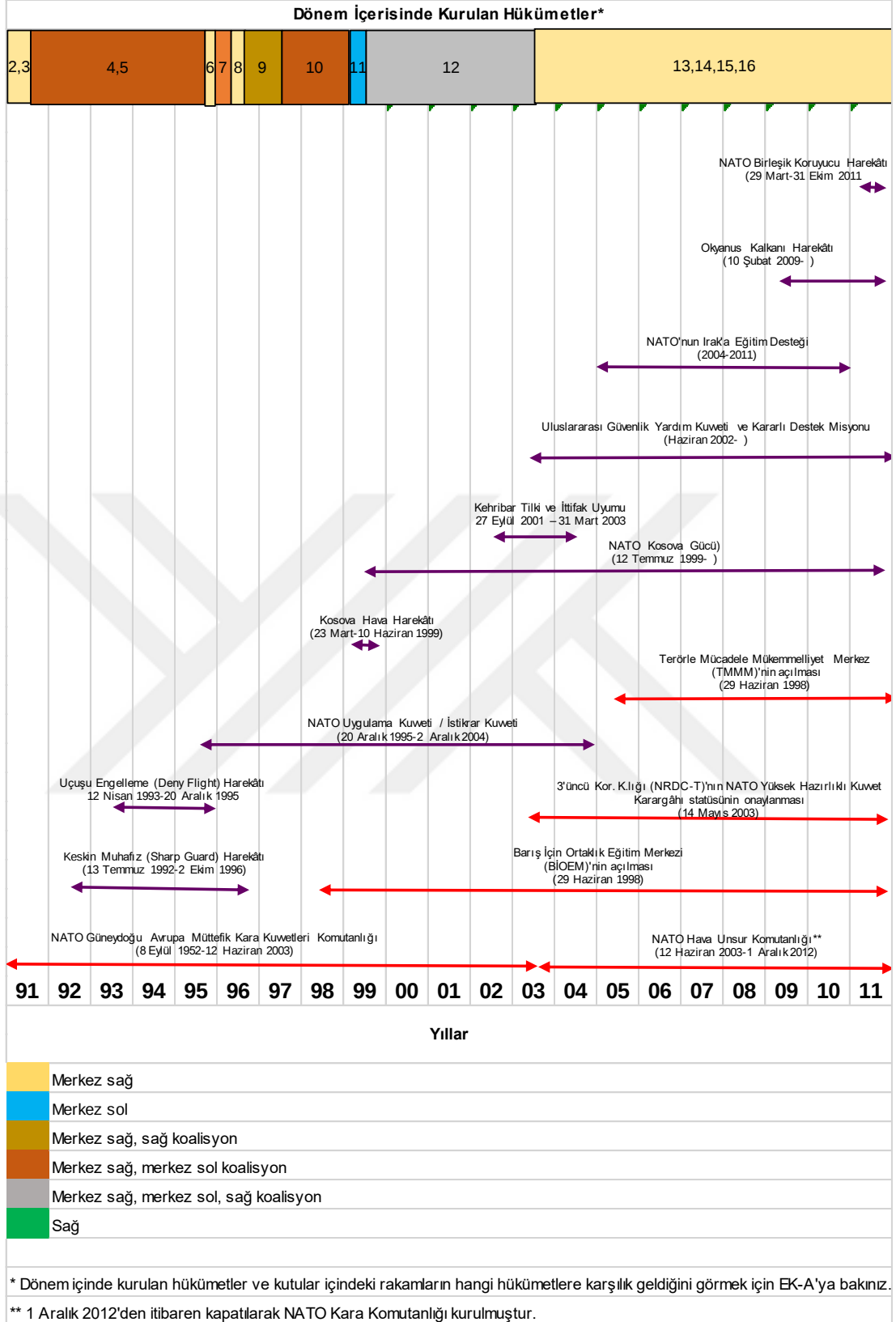
politikasında köklü değişiklikler yapamamıştır.⁷³² Bu tespitle uyumlu bir şekilde araştırma dönemi olan 1991-2011 yılları arasında siyasi yelpazenin farklı bölgelerinden değişik siyasi görüşteki partilerin iktidara gelmelerine rağmen (EK-A) Türkiye'nin NATO'ya yaptığı siyasi ve askeri katkılar belirgin bir süreklilik göstermiştir (Şekil-2). Bu durum, devletin insan unsurunun yani “ulus olarak adlandırdığımız topluluğun kimliği” ile devletin kimliğinin birbirinden farklı olabildiği, dış politikanın kaynağının da devletin kimliği olduğu görüşünü doğrulamaktadır.⁷³³

Bu çalışmada, kamuoyunun NATO hakkındaki olumsuz görüşlerine rağmen Türkiye'nin NATO politikalarında görülen sürekliliğin inşacı etkilerle açıklanabileceği ileri sürülmektedir. Bu etkinin iki boyutu bulunmaktadır. Birinci boyutu devletin etkileşimde bulunduğu uluslararası yapı oluşturmaktadır. İkinci boyutu ise devletin kimlik boyutudur. Uluslararası boyutta üç etki tespit edilmiştir. Birinci etki bir savunma İttifakı olarak kurulan NATO'nun süreç içerisinde bir güvenlik toplumuna dönüşmesinden kaynaklanan etkidir. Ortak bir yaşam tarzına dayanan, paylaşılan norm, değer ve prensipleri olan bir güvenlik toplumuna dönüşen⁷³⁴ NATO'ya kuruluşundan kısa bir süre sonra katılan Türkiye, bu yapı içerisindeki karşılıklı işlemler, etkileşimler ve güven yoluyla gelişen ortak kimliğin bir parçası olmuştur. Kuzey Atlantik İttifakı ile geliştirilen bu ortak kimlikten kaynaklanan ortak çıkarlar dönüşüm dönemi politikalarında görülen işbirliğini açıklayan etkenlerdendir.

⁷³² Sabri Sayarı, “a.g.e.”, 2000, p. 181.

⁷³³ Fulya Ereker, “a.g.e.”, 2010, s. 276.

⁷³⁴ Gülnur Aybet, “a.g.e.”, 2012, pp. 20-21.

Şekil-2 Türkiye'nin NATO'ya Katkıları (1991-2011)

Uluslararası yapı boyutunun diğer etkisi “alışkanlık” etkisidir. NATO üyesi devletler Kuzey Atlantik bölgesinde kurdukları belirli norm ve değerlere dayalı yapıyı, uzun yıllardır çeşitli kurumlar yoluyla yürütülen ortak eğitim, tatbikat faaliyetleri gibi pratikler yoluyla bir tür “alışkanlık” yaratarak, idame edilmesini sağlamışlardır.⁷³⁵ Düzenli sosyal pratikler yoluyla yeniden üretilen bu sosyal yapının belirsizlikleri azaltan ve karşılıklı güveni artıran çerçevesi içinde Türkiye farklı seçeneklerin neden olabileceği belirsizlikten uzak durmuştur. Daha doğrusu sürekli tekrarlanan pratiklerin sağladığı alışkanlık ve güven, Türkiye için NATO’nun dönüşüm sürecinde farklı seçeneklerin değerlendirildiği bir rasyonel değerlendirme ihtiyacının ortaya çıkmasına engel olmuştur.

Uluslararası yapı boyutunun üçüncü etkisi “uygunluk mantığı”nın yarattığı etkidir. Bu yaklaşıma göre uluslararası kuruluşlar sadece edenlerin davranış seçeneklerini sınırlayan ve fayda-maliyet değerlendirmelerine etki eden düzenleyici kurumlar değildir.⁷³⁶ Uluslararası kuruluşların amaç, işleyiş ve yapıları etkili bir problem çözüm aracı olmak yönündeki faydacı bir talep ile değil temsil ettikleri uluslararası toplumun meşruiyet ve uygunluk standartları ile belirlenirler.⁷³⁷ Belirli bir toplumun/kuruluşun kurallarını benimseyerek sosyalleşmiş eden de rasyonel değerlendirmelere dayalı “sonuç odaklı mantık”tan ziyade kural tabanlı eylem ve uygunluk mantığını içeren bir davranış modeli benimser.⁷³⁸ Buna göre aktörler rasyonel teorilerde olduğu gibi çeşitli seçenekler arasında en çok faydayı sağlayan seçeneği seçmezler. Bunun yerine “hangi durumda, nasıl davranmalıyım?” sorusunun cevabına göre hareket ederler. NATO içerisindeki sosyalleşme süreci Türkiye’nin uluslararası hukuk ve meşruiyeti esas alan dış politika anlayışını güçlendirerek, NATO’nun Soğuk Savaş sonrasındaki işbirliğine dayalı güvenlik ve ortak güvenlik kapsamındaki politikalarına uygunluk mantığı çerçevesinde destek vermesini sağlamıştır.

Kimlik boyunda Wendtçi kimlik şemasına göre Türkiye’nin dört farklı kimlik tipinden kaynaklanan çıkarlarının NATO politikalarına etkisi görülmeye çalışılmıştır. Kimlik tiplerinin Türkiye-NATO ilişkilerine etkileri ise “güçlendiren” ve “zayıflatan” etki kavramsallaştırmasına göre belirlenmiştir. Birleşik kimlik diğer kimlik tiplerine de platform olması özelliği ile devletin dış politika davranışını en çok etkileyen kimlik tipidir. Bu kimlik tipinin “ulusal çıkarlar” olarak adlandırılan ve kendini yeniden

⁷³⁵ Alexandra Gheciu, *a.g.e.*, 2005, p. 993.

⁷³⁶ Frank Schimmelfennig, *a.g.e.*, 1998, pp. 210-211.

⁷³⁷ *A.g.e.*, pp. 210-211.

⁷³⁸ Jeffrey T. Checkel, *a.g.e.*, 1998, pp. 326-327.

üretebilmesi için karşılanmasına ihtiyaç duyduğu çıkarları vardır. Wendtçi inşacılıkta bu çıkarlar fiziki beka, egemenlik, ekonomik refah ve ortak saygınlık olarak ifade edilmektedir.⁷³⁹ Türkiye dönüşüm sürecinde Sovyet tehdidi ortadan kalkmış olsa da beliren yeni risk ve tehditler karşısında kendini dönüştüren NATO'nun kendi güvenliğine katkı yapmaya devam edeceğini değerlendirmiştir. Zira Birleşik Müşterek Görev Kuvveti (*Combined Joint Task Force*) veya NMK gibi yeni yapılanmalar ile komuta yapısındaki değişiklikler Türkiye'yi de etkileyebilecek bölgesel ve küresel krizler kontrol altına alınabilmesi için başak hiçbir örgütün geliştiremediği yeteneklerdi. Ayrıca balistik füze tehdidi veya nükleer saldırılara karşı NATO'nun sağladığı güvence Türkiye'nin güvenliği için gerekiyordu. Bundan dolayı Türkiye'nin güvenlik çıkarları ilişkileri güçlendiren bir etki yapmıştır. Uluslararası bir örgüte üye olmanın egemenlik çıkarlarını olumsuz etkilemesi beklense de NATO yapılanmasında devletleri istemedikleri kararları uygulamaya itecek bir yapı söz konusu değildir. Dolayısıyla egemenlik çıkarlarını olumsuz etkileyen bir durum söz konusu değildir. Ekonomik çıkarlar açısından güçlendiren bir etki söz konusudur. Zira NATO ülkelerin benzer ekonomik sistemlere sahip olmasını teşvik etmektedir. Ayrıca uluslararası istikrarın sağlanması uluslararası ekonomik faaliyetlerin de kesintisiz yürümesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin de bundan menfaati vardır. Ortak saygınlık çıkarlarının zayıflatan etkide bulunması beklenmelidir. Zira kendi güvenliğini devlet olarak tek başına sağlayamamak, başka devletlerden yardımı alıyor olmak devletin saygınlığını azaltan bir şeydir. Devletin birleşik kimliğinin saygınlık çıkarı daha bağımsız bir yapı içerisinde olmayı tercih edecektir.

Birleşik kimliğin ulusal çıkarları yanında diğer bileşenlerinden kaynaklan çıkarlarının etkisi de değerlendirilmelidir. Türkiye birleşik kimliğinin Batılılık bileşeni kuruluşundan beri devletin dış politikasının belirlenmesindeki ana etkenlerden biri olagelmıştır. AB'ye giriş sürecinde Batılılık bileşeninden kaynaklanan çıkarlar AB'ye yönelik politikalara ağırlık vermeyi gerektirmiş olsa da tam üyeliğin gerçekleşmemesi NATO'nun bu kapsamdaki önemini artırmıştır. Statükoculuk bileşeni çıkarları, Türkiye'nin uluslararası hukuk ve meşruiyeti esas alan yapısı ile birlikte düşünüldüğünde, anlaşmazlıkların tehdit ve güç kullanımı yerine barışçı metotlarla çözüldüğü; sınırların değişmezliği ve devletlerin içişlerine karışmama gibi temel normları esas alan bir yapı içinde yer almayı gerektirmektedir. Meşruiyetini BM'den alan NATO'nun kuruluş antlaşması bu normlar üzerine kurulduğu gibi bir güvenlik toplumu olarak da nitelendirilen Kuzey Atlantik İttifakı devletleri bu normları fiili

⁷³⁹ Alexander Wendt, *a.g.e.*, 1999, p. 235.

olarak da hayata geçirmişlerdir. Türkiye'nin NATO içindeki varlığının devamı birleşik kimliğin statükocu bileşeninin yeniden üretilmek için ihtiyaç duyduğu çıkarlarını desteklemektedir.

Türkiye'nin birleşik kimliğinin NATO ile ilişkileri zayıflatan bir etkisi toplumun yani ulusun kimliği ile devletin kimliği arasındaki uyumsuzluğun yarattığı gerginlikten kaynaklanabilmektedir. Türkiye'nin kendine özgü siyasal yapılanması çerçevesinde hükümetlerin değişerek dış politika önceliklerinin belirlenmesi devletin birleşik kimliğinin bir özelliğidir. Hükümetler bu mekanizmanın kendilerine tanıdığı yetki çerçevesinde halkın değer ve hassasiyetlerini veya kendi siyasal tercihlerini dış politikalarına taşımaya gayret etmektedirler. Dış politikada geleneksel tutumdan belirgin sapmaların olduğu böyle dönemlerde Türkiye'nin kimliğini değiştirmekte olduğu tartışmaları da yaşanmıştır. Örneğin Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğu 90'lı yıllar⁷⁴⁰ ve AKP'nin bazı dış politika davranışları bu tartışmaları gündeme getirmiştir. Ancak bir kimlik değişiminden söz edebilmek için "dış politika algılamalarının ve dış politikanın mantığını bir süreklilik kazanarak tümünden dönüşmesi gerekir."⁷⁴¹ Bir başka deyişle bu politikaların devletin birleşik kimliğinin bir parçası olabilmesi için başta kurucu irade ve anayasa olmak üzere devletin temel kurum ve yapısıyla uyumlu olması veya bu yapının değiştirilmesi gerekir. Dolayısıyla toplumdan gelen talepler veya hassasiyetler NATO politikaları bağlamında zaman zaman birleşik kimlikten kaynaklanan çıkarlarla ters düşmekte, her ne kadar uygulanması her zaman mümkün olmasa da zayıflatan bir etki yarattığı görülmektedir. Özellikle toplumdaki dini, tarihi kültürel değerlerle demokratik, liberal özgürlüklerden kaynaklanan talepler, ulusal onur ve saygınlığı zedelediği algısı yaratan durumlar, toplum ulusal kimlik kaynaklı zayıflatan etkiye örnek olarak verilebilir.

Devletin bileşik kimliği dışındaki tip, rol ve ortak kimlik uluslararası etkileşime açık ve bir bakıma oluşumunda uluslararası yapıdan gelen etkiler rol oynadığı için Türkiye-NATO ilişkileri bu yapıdan gelen etkilere göre şekillenmiştir. Türkiye'nin tip kimliğinin ana unsurlarının hukukun üstünlüğüne dayalı, özgürlükçü ve demokratik bir siyasi düzen ile serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik düzen olarak ifade edilebileceği belirtilmişti. Türkiye özellikle AB ile ilişkiler bağlamında tip kimliğinin Avrupa ile uyumunu artırmak için 1987'deki tam üyelik süreci ile de daha da hızlanan bir gayret içerisindeydi. NATO ise işbirliğine dayalı güvenlik politikası ve

⁷⁴⁰ Fulya Ereker, *a.g.e.*, 2010, ss. 213-214.

⁷⁴¹ A.g.e., ss. 213-214.

genişleme süreci çerçevesinde benzer siyasi ve ekonomik normların yaygınlaşmasına yönelik politikalar izlemektedir. Türkiye'nin tip kimliğinin kendini yeniden üretebilmesi NATO'nun bu çerçevede yürüttüğü politikalarını desteklemesini gerektirmektedir.

Türkiye'nin rol kimliğinin oluşmasında İmparatorluk geçmişinden tevarüs ettiği sosyo-kültürel miras, coğrafyası ve uluslararası toplumun beklentisi etkili olmuştur. Köprü rolü olarak adlandırılabilen bu kimlik çok farklı sosyal, kültürel norm ve değerlerle, ekonomik ve siyasal sistemlere sahip devletlerarasında iletişim ve etkileşime aracı olmak anlamına geldiği için izlenecek dış politika da bu role uygun olarak geliştirilmek durumunda kalınmıştır. Bu nedenle Türk dış politikasının en temel özelliklerinden biri çok yönlülük olagelmıştır. NATO'nun dönüşüm politikaları açısından köprü rolü; işbirliğine dayalı güvenlik, genişleme süreci ve ortak güvenlik politikalarının Türkiye'ye coğrafi, tarihi ve sosyo-kültürel açıdan yakın devletleri içerecek şekilde uygulanması veya bu politikaların bu devletler nezdinde kabul görmesi bağlamında işlev görmüştür. 2002'de AKP'nin iktidara gelmesi ile köprü rolünün, Batı'nın değerlerini Doğu'ya taşıma gibi tek yönlü edilgen bir yapıdan ziyade Türkiye'nin bölgesel ve küresel önemini artıracak şekilde değerlendirilmesine yönelik politikalar izlenmeye çalışılmıştır. Köprü rolüne yüklenen bu yeni işlev Doğu'nun değerlerini Batı'ya taşıma veya sözcülüğünü yapma⁷⁴² şekline büründüğü durumlarda bu coğrafyadan destek alırken, Türkiye'nin birleşik ve tip kimlikten kaynaklanan çıkarlarıyla çelişen durumlar da yaratabilmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin rol kimliğinin NATO ilişkilerini hem güçlendiren hem de zayıflatan etkisi olduğu söylenebilir.

Meşruiyetini BM Sözleşmesi'nden alan NATO, uluslararası barış ve istikrarın sağlanması konusunda BM ile ortak amaçları paylaşmaktadır. Bölgesel bir güvenlik örgütü olan Kuzey Atlantik İttifakı ülkeleri şimdilik kendi coğrafyaları sınırları içinde de olsa güvenlik toplumu çerçevesinde ortak güvenlik kültürü geliştirmiştir. Ortak güvenlik kültürünün daha geniş coğrafyaları içine alacak şekilde genişletilmesi NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarının temel yönelimlerinden biri olmuştur. Bu dönemde, uluslararası istikrarı bozabilecek etnik ve dini temelli çatışmaları durdurmak ve yayılmasını önlemek için gerektiğinde alan dışına da çıkılarak, Bosna ve Kosova örneklerinde olduğu gibi müdahalede bulunulmuştur. Muhtemel krizleri büyümeden önlemek ve gerektiğinde müdahalede bulunmak maksadıyla gerekli

⁷⁴² Tarık Oğuzlu, "Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests", *The Washington Quarterly*, 2012, 35:3, Summer, 153-164, p. 160.

yeteneklerin geliştirilmesi sağlanmış bu kapsamda NMK konsepti uygulamaya konmuştur. Hatta başarısız devletlere müdahalede gerekli sivil yeteneklerin kısa sürede geliştirilmesine yardımcı olmak için belirli oranda sivil uzman personelin yetiştirilmesine ve “Kapsamlı yaklaşım”ın NATO harekâtlarını destekleyici bir enstrüman olarak kullanılması sağlanmıştır. Uluslararası sistemin parçası olma ve uluslararası meşruiyet kuralları içinde hareket etme kuruluşundan beri Cumhuriyet’in dış politikasının temel ilkelerinden olmuştur. Bu kapsamda Türkiye’nin ortak kimliğinden kaynaklanan çıkarları uluslararası barışı sağlamak için gösterilen uluslararası gayretleri desteklemek yönünde olmuştur. NATO’ya girdikten sonra Kuzey Atlantik güvenlik topluluğu ile geliştirilen ilişkiler ortak kimliğinin bu toplumla giderek artan oranda özdeşleşmesi sonucunu doğurmuştur. Soğuk Savaş sonrası NATO’nun icra ettiği ortak güvenlik harekâtlarına katkılar bunun en önemli göstergeleridir. Ayrıca hem ortak savunma hem de ortak güvenlik görevleri bulunan NMK Kara Unsur K.lığı görevine hem birlik bazında hem de Yüksek Hazırlıklık Kuvvet Karargâhı [3’üncü Kor. (NRDC-T K.lığı)] katkısında bulunmuştur. Bu çerçevede Türkiye’nin ortak kimliğinden kaynaklanan ihtiyaçlar NATO ile ilişkileri güçlendiren etkide bulunmuştur.

SONUÇ

İnşacılık, maddi kaynakların ancak içinde bulundukları paylaşılan bilginin oluşturduğu yapı bağlamında anlam kazandıklarını; normatif ve düşünsel yapıların politik aktörlerin sosyal kimliklerini şekillendirmede etkili olduğunu iddia etmektedir. Kuzey Atlantik bölgesinde de ortak norm ve değerlerle sosyal ve toplumsal düzenlemelere dayanan bir Avrupa-Atlantik uluslararası toplumu, süreç içerisinde, ana unsurları “ortak güvenlik” ve “çoğulcu güvenlik toplumu” olan bir politik kültür geliştirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında NATO’yu ayakta tutan nedenlerin başında da bu politik kültürün varlığı geliyordu. Bunun devam ettirilmesine yönelik olarak ise; güvenlik toplumu norm ve değerlerinin yaygınlaştırarak sınırlarını genişletilmesi ve ortak güvenlik kapsamında askeri ve siyasi yeteneklerin artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmişti.

Bu çerçevede geliştirilen işbirliğine dayalı güvenlik politikasının başlangıcı Soğuk Savaş sırasındaki yumuşama dönemine kadar gitmekteydi. Bu politikada amaç Avrupa-Atlantik bölgesinde NATO İttifakının üyesi olmayan diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla geliştirilecek ortaklıklar yoluyla güven ve istikrar ortamı yaratmaktır. Bunun araçları olarak bu devletlerle NATO’yu çeşitli platformlarda bir araya getirecek oluşumlar meydana getirilmişti. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrasında NATO’nun geliştirdiği ortaklık mekanizmalarının şunlardır:

- KAİK / AAOK ,
- BİO,
- AD,
- İİG,
- NATO-Rusya Konseyi,
- NATO-Ukrayna Konseyi,
- NATO-Gürcistan Komisyonu,
- Temas ülkeleri ve küresel ortaklıklar,
- Uluslararası kuruluşlarla işbirliği (AGİT, BM, AB).

Böylece bu ortaklık mekanizmaları yoluyla ortak güvenlik sorunları konusunda ortak bir anlayış geliştirme ortamı yaratılmış oluyordu. Bu anlayışın ana unsurlarından biri güvenlik toplumunun da esasını oluşturan anlaşmazlıkların barışçı çözümü ile devletlerin birbirlerine karşı güç kullanımı ve tehditten kaçınılmasıdır. Askeri-politik bir örgüt olan NATO’nun bu tür ortaklıklılarda savunma planlamaları konusunda şeffaflık, askeri unsurlar arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesi, askeri gücün sivil

kontrolü gibi hususlar üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Dolayısıyla bu konularda NATO ve ortaklık ülkelerince paylaşılan bilginin silahlı kuvvetlerin barışçı kullanımı yönünde gelişmesi güvenlik ve istikrara katkı sağlayacaktı. Paylaşılan bilginin kurumsallaşması ve bir yapı veya kültür haline gelebilmesi bu alanda geliştirilen, toplantılar, tatbikat, semineri konferans ve eğitim gibi ortak faaliyetler yoluyla sağlanmaya çalışılmıştı. Bu kapsamdaki çalışmaların amacı gerçekleştirmedeki en büyük engeli ise etkileşimin askeri ve savunma konuları gibi sınırlı bir alanı kapsaması ve ilişkilerin kimliksel bir değişimi sağlayacak sıklıkta olmamasıydı.

Genişleme süreci politikaları ise NATO'nun temsil ettiği norm, değer ve kuralların içselleştirilmesi ile sonuçlanacak daha kapsamlı bir sosyalleşme süreci içermiştir. 1999 yılında kabul edilen Üyelik Eylem Planı belgesinde üye olmak isteyen ülkelerin yıllık olarak hazırlayacakları programlar vasıtasıyla yapacakları hazırlıklarını beş alan üzerinde yoğunlaşması istenmiştir. Bunlar; Siyasi ve Ekonomik Konular, Savunma ve Askeri konuları, Kaynak Konuları, Güvenlik Konuları ve Hukuki Konulardır. Görüldüğü gibi aday ülkeler geniş çerçeveli bir etkileşim sürecine tabi tutulmak istenmiştir. Bu süreç, inşacı yaklaşımın toplum/uluslararası toplum ve birey/devletin birbirlerini karşılıklı olarak inşa ettiği iddiasının fiili bir uygulaması olması bakımından dikkat çekmektedir. Bu süreçte Kuzey Atlantik İttifakı sosyalleştiren, üye olmak isteyen ülkeler de sosyalleşen taraf olarak konumlanmıştır. Sosyalleşmenin araçları ise;

- *KAİK / AAOK,*
- *BİO,*
- *Bireysel ve Yoğunlaştırılmış Diyalog*
- *Üyelik Eylem Planı*
- *Üyelik görüşmeleri*
- *Üyelik süreci,*

çerçevesinde icra edilen faaliyetler olmuştur. NATO genişleme sürecinin başarılı olup olmadığı üyeliğe kabul edilen ülkelerin ne kadar İttifak norm, değer ve kurallarını benimseyebildiklerine bağlıdır. Soğuk Savaş sonrasında üç defa gerçekleştirilen ve toplam 12 ülkenin alınması ile sonuçlanan genişleme sürecinin Avrupa-Atlantik bölgesinin bütünleşmesi ve istikrarına katkıda bulunduğu söylenebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bu dönemde NATO'ya kabul edilen ülkeler ile AB'ye kabul edilen ülkelerin, Arnavutluk hariç, ortak olmasıdır. Dolayısıyla bu iki süreç birbirini destekler biçimde yürütülmüştür. AB sürecinin daha geniş kapsamlı sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik bütünleşmeyi

içerdiği düşünülüyöünde NATO genişlemesinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesini de desteklediğı belirtilmelidir. AB üyeliğı sürecine dâhil olmayan ölkelerin NATO üyeliğinin daha uzun bir sürede gerçekleşmesi ve daha sıkı etkileşim araçlarının belirlenmesi sürecin başarı şansını artıracaktır. Bu kapsamda, Ukrayna ve Gürcistan gibi AB sürecine dâhil olmayan ölkelerin üyeliğinin gerçekleşmesi, Rusya faktörünün de etkisiyle, beklenenden uzun sürmektedir. İşbirliğine dayalı güvenlik politikası ile birlikte yürütölen genişleme sürecinin Ukrayna, Gürcistan örneklerinde tıkanıklık yaşaması, sosyalleşmenin gerçekleşebilmesinin sadece sosyalleştiren ve sosyalleşene bağılı olmadığı daha farklı stratejik çıkarları olan üçüncü tarafların sürece bir şekilde dâhil edilmesi gerektiğı sonucunu ortaya koymuştur.

NATO'nun ortak güvenlik kapsamındaki harekâtları 1990'larda Balkanlar'daki beşinci madde dışı kriz mukabele harekâtları ile başlamıştır. Bu harekâtların sivil kayıpları önlemek ve insani sıkıntılara son vermek gibi amaçlarla yapılması Wendt'in anarşi kültürü sınıflandırmasındaki Kantçı anarşi kültürünün "dost" modeline geçiş emareleri olarak değeriendirilebilir. Çünkü "dost" modeli kendi kimliğı ile ötekini özdeşleştirmeyi, kendi güvenliğı tehlikede olmasa da "öteki"nin yardımına koşmayı gerektirir. Bu müdahalelerde kısmen böyle bir içerik görölse de bölgedeki siyasi krizin yayılması ve insani problemlerden kaynaklanan göç dalgalarının Avrupa'yı istikrarsızlığa sürüklemesi endişesi de etkili olmuştu. Dolayısıyla Kuzey Atlantik bölgesinde "dost" modelinin yerleştiğinin söylenebilmesi için yeterli dayanak yoktur. Nitekim, 2001 yılındaki 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'ye destek olmak için beşinci maddenin işletilmesi İttifak politikalarındaki güvenlik hususunun ağırlığını tekrar öne çıkarmıştır. Afganistan'da güvenlik ve istikrarın sağlanabilmesi için Afgan hükümeti ve güvenlik güçlerine yardımı amaçlayan UYGK harekâtı doğrudan bir terörle mücadele harekâtı olmasa da Afganistan'ın yeniden terörün hayat bulduğı bir öлке olmaktan çıkarılması maksadıyla yapılmıştır. Dolayısıyla İttifak güvenliğine tehdit oluşturabilecek unsurların kaynağının kurutulması hedefini taşıyordu. 2011'deki Libya harekâtı sivil kayıpların önüne geçilmesi maksadıyla başlamış kısa sürede amacı gerçekleştirerek, bir kara harekâtı veya istikrar harekâtına dönüşmeden sonlandırılmıştır. Böylece Balkanlar'da başlayıp Afganistan'da zirveye ulaşan beşinci madde dışı kriz mukabele harekâtlarından daha kısa sürede sonuç alıcı klasik harp kabiliyetini öne çıkaran bir stratejinin emareleri görölmeye başlanmıştır. 2014'deki Ukrayna'daki çatışmalarla başlayan süreç de NATO'nun beşinci madde kapsamındaki görevleri daha öne çıkaracak politikalar izlemesini gerektirmiştir.

Ortak güvenlik kapsamındaki politikaların bir başka boyutu İttifak'ın güvenliğini sağlayacak ortak yeteneklerin geliştirilmesi boyutudur. Bu kapsamda Balkan krizleri döneminde, ortaya çıkan yeni harekât ihtiyaçlarını karşılayabilecek, esnek, intikal edebilir, birleşik ve müşterek olarak harekât icra edebilecek birlikler oluşturulmaya çalışılmıştır. 2002 yılında NATO'nun dönüşüm zirvesi olarak kabul edilen Prag Zirvesi'nde Komuta Reformu, Prag Yetenekler Taahhüdü ve NMK konsepti NATO'yu 11 Eylül sonrasına hazırlayacak girişimler olarak görülmüştür. Özellikle NMK konsepti İttifak'a yönelik veya barış ve güvenliği bozabilecek tehditlere karşı kısa sürede tepki verecek askeri yetenekleri bir araya getirmiş olması İttifak'ın üye ülkelerin güvenliği için değerini devam ettirmesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Yine NATO'nun sahadaki birliklerine yönelik olarak tasarlanan füze savunmasının 2010 yılı Lizbon Zirvesi'nde tüm İttifak ülke topraklarını ve halklarını içerecek şekilde genişletilmesi NATO'nu üye ülkelerin ortak güvenliği için değerini artırmıştır.

Bu çalışmanın amaçlarından biri NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarının inşacı yaklaşımla anlaşılıp anlaşılamayacağı idi. Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında; işbirliğine dayalı güvenlik ve genişleme süreci politikalarının, inşacı yaklaşımın ortak, paylaşılan anlam, norm ve değerler geliştirerek maddi gücün bu çerçevede anlamlandırılması; sosyal etkileşim yoluyla bu değerlerin yaygınlaştırılması anlayışıyla okunabileceği görülmüştür. Ancak bu yaklaşımın başarısı stratejik ortamın uygunluğuna bağlıdır. Rusya'nın son dönemindeki yaklaşımında olduğu gibi güç kullanımının veya güce dayalı rekabetin arttığı ortamlarda dışa yönelik bir sosyal etkileşim politikası izlemek olanaklı olmayabilecektir. Ortak güvenlik kapsamında icra edilen kriz mukabele harekâtlarının Kantçı "dost" modeli çerçevesinde değerlendirilebilmesini sağlayacak süreklilikte yapılamadığı görülmüştür. Ancak İttifak yeteneklerinin, bir güç mücadelesi ve silahlanma yarışına neden olmadan ortak yeteneklerin geliştirilmesi şeklinde gelişmesinin güvenlik toplumu ve ortak güvenlik anlayışına neden olan bir politik kültürün, inşacı süreçler sonucu yerleşmesi ile gerçekleştiği değerlendirilmiştir.

Türkiye-NATO ilişkilerindeki Soğuk Savaş sonrasında görülen süreklilik ve Türkiye'nin NATO'ya katkıları bağlamında artan yoğunluğun nasıl açıklanacağı bu araştırmanın temel sorunsalını oluşturmuştur. Zira Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde TBMM görüşmelerinden de takip edildiği gibi özellikle muhalefet partilerinden

alternatif politikalar geliştirilmesi yönünde ciddi eleştiriler vardı. Fakat aynı politikacılar iktidara geldiklerinde bu söylemlerini hayata geçirememişlerdi. Yine 2000'li yıllarda yapılan kamuoyu araştırmalarında NATO'ya yönelik olumsuz görüşlere rağmen iktidar partilerinin halkın bu hassasiyetlerini politikalarına yansıtamadıkları görülmüştü. Hatta zaman zaman hükümet yetkilileri tarafından NATO'ya yönelik olarak getirilen ciddi eleştiriler eyleme geçirilememiş; buna karşılık 1991-2011 döneminde Türkiye'nin NATO'ya katkılarında belirgin bir süreklilik ve yoğunluk tespit edilmiştir. Bunun nedenini inşacı yaklaşımla açıklamak üzere NATO ile etkileşimden kaynaklanan etkiler ve Türkiye'nin kimlik tiplerinden kaynaklanan etkiler olarak iki boyutta incelenmiştir.

Uluslararası boyutun ilk etkisi; bir güvenlik toplumuna dönüşen NATO'ya kuruluşundan kısa bir süre sonra katılan Türkiye'nin, bu yapı ile karşılıklı işlemler, etkileşimler ve güven yoluyla geliştirdiği ortak kimlikten kaynaklanan etkidir. Ortak kimlik etkisi Türkiye'nin NATO'nun dönüşüm sürecinde takip ettiği politikalara katkısını kolaylaştırmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ortak kimlik gelişiminin sadece Soğuk Savaş sonrası dönemi ile değil Türkiye'nin NATO'ya katılımı ile başlayan bir süreç olmasıdır. Sürenin uzunluğu etkileşimin fazlalığının bu da paylaşılan norm, değer ve güvenin sağlamlaşmasını getirmektedir. Uluslararası yapıdan kaynaklanan diğer etki “alışkanlık” etkisidir. Türkiye'nin NATO üyesi devletlerle uzun yıllardır çeşitli kurumlar yoluyla yürüttüğü ortak eğitim, tatbikat faaliyetleri gibi pratikler bir tür “alışkanlık” yaratmıştır. Düzenli sosyal pratikler yoluyla yeniden üretilen bu sosyal yapının belirsizlikleri azaltan ve karşılıklı güveni artıran çerçevesi Türkiye'nin farklı seçenekler arama ihtiyacı duymamasına neden olmuştur. Çünkü elde hazır ve güvenilir olanla devam etmek varken, potansiyel olarak rasyonel açıdan daha avantajlı seçenekler olma ihtimali olsa bile, bilinmeyen ve güven oluşmamış seçenekler üzerinde durulma ihtiyacı duyulmamıştır. Zaten inşacı yaklaşım da bu tür etkileşimlerin yarattığı kimlik ve çıkar oluşturma etkisinin rasyonel yaklaşıma alternatif oluşturabildiğini iddia etmektedir. Uluslararası yapıdan kaynaklanan bir başka etki “uygunluk mantığı”nın yarattığı etkidir. “Uygunluk mantığı” yaklaşımına göre belirli bir toplumun/kuruluşun kurallarını benimseyerek sosyalleşmiş aktör rasyonel değerlendirmelere dayalı “sonuç odaklı mantık”tan ziyade kural tabanlı eylem ve uygunluk mantığını içeren bir davranış modeli benimser. Buna göre aktörler önlerine çıkan çeşitli seçenekler arasında en çok faydayı sağlayan seçeneği değil, mensubu oldukları topluluk veya kuruluşun temsil ettikleri meşruiyet ve uygunluk standartlarına göre hareket ederler. Türkiye

açısından bakıldığında, NATO içerisinde geçirdiği sosyalleşme süreci Türkiye'nin uluslararası hukuk ve meşruiyeti esas alan dış politika anlayışını güçlendirmiş, NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki işbirliğine dayalı güvenlik ve ortak güvenlik kapsamındaki politikalarına "uygunluk mantığı" çerçevesinde destek vermesini sağlamıştır.

Kimlik boyutunda, Wendtçi kimlik şemasına göre Türkiye'nin dört farklı kimlik tipinden kaynaklanan çıkarlarının NATO politikalarına etkisi araştırılmıştır. Çıkarların ilişkilere etkileri "güçlendiren" veya "zayıflatan" etki olarak sınıflandırılmıştır. Böylece ilişkilerdeki süreklilik ve yoğunluğun nedenleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede birleşik kimlik; diğer kimlik tiplerinin de üzerinde geliştiği, devleti diğer devletlerden ayıran özellikleriyle uluslararası sosyal yapıdan en az etkilenen kimlik tipidir. "Fiziki beka, egemenlik, ekonomik refah ve ortak saygınlık" çıkarları, devletin birleşik kimliğinin kendini yeniden üreterek uluslararası alanda faaliyet göstermesi için karşılanmaları gereken çıkarlardır. Bunlar açısından bakıldığında; "fiziki beka, ekonomik refah" çıkarlarının "güçlendiren" etkide bulunacakları değerlendirilmiştir. "Egemenlik" çıkarı uluslararası bir örgüte üye olmaktan olumsuz etkilense de NATO yapılanmasında devletleri istemedikleri kararları uygulamaya itecek bir yapı söz konusu değildir. Bundan dolayı egemenlik çıkarlarını olumsuz etkileyen bir durum söz konusu değildir. Devletin birleşik kimliğinin saygınlık çıkarı devletin daha bağımsız bir yapı içerisinde olmasını tercih edeceğinden ilişkileri "zayıflatan" etkide bulunacaktır. Çünkü bağımsız bir devlet olarak güvenliğinin sağlanmasında diğer devletlerden yardım alıyor olmak toplumdaki ortak saygınlık duygusunu azaltan bir şeydir.

Türkiye'nin birleşik kimliğinin diğer bileşenleri olarak "Batılılık", "statükoculuk" ve "kamuoyu"nun ilişkilerdeki etkileri analiz edilmiştir. Batılılık bileşeni Türkiye'nin kuruluşundan beri dış politikasının belirlenmesindeki ana etkenlerinden biri olmuştur. AB'ye üyelik süreciyle de desteklenen bu yöndeki politikalar, NATO üyeliğinin Türkiye'nin Batılı kimliğini teyit eden unsurların başında gelmesini sağlamıştır. Statükoculuk bileşeninden kaynaklanan çıkarlar ise Türkiye'nin uluslararası hukuk ve meşruiyeti esas alan yaklaşımı ile birlikte düşünüldüğünde, anlaşmazlıkların tehdit ve güç kullanımı yerine barışçı metotlarla çözüldüğü; sınırların değişmezliği ve devletlerin içişlerine karışmama gibi temel normları esas alan bir yapı içinde yer almasını gerektirmektedir. NATO'nun BM Sözleşmesi'nden kaynaklanan normları yaşatmayı hedefleyen bir kuruluş olduğu düşünülürse, Türkiye'nin statükocu kimlik

bileşeninden kaynaklanan çıkarların NATO'yla ilişkileri güçlendiren bir etki yapacağı değerlendirilmiştir. Devletin bileşik kimliğinden kaynaklanan bu iki güçlendiren etkiye karşılık ilişkilerde zayıflatan etkide bulunan bir kimlik bileşeni etkisinin, toplumun yani ulusun kimliği ile devletin kimliği arasındaki uyumsuzluğun yarattığı gerginlikten kaynaklanabileceği değerlendirilmiştir. Kamuoyu etkisi olarak isimlendirilen bu etki, Türkiye'nin kendine özgü siyasal yapılanması çerçevesinde hükümetlerin halkın değer ve hassasiyetlerini veya kendi siyasal tercihlerini dış politikalarına taşıma gayretleri nedeniyle meydana gelebilmektedir. Bazı durumlarda halkın dini, tarihi kültürel değerleriyle; demokratik, liberal özgürlüklerden kaynaklanan talepler; ulusal onur ve saygınlığı zedelediği algısı yaratan durumlar, NATO'nun politikalarına tepki yaratabilir bu da nihayetinde ilişkilere zayıflatan etkide bulunabilir.

Birleşik kimlik, devletin kendine özgü özelliklerinden oluştuğundan uluslararası etkileşimden en az etkilenen kimlik tipini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu kimlikten kaynaklanan çıkarların uluslararası bir örgüt olan NATO'yla ilişkileri tamamen destekleyen bir özellik arz etmemesi normal karşılanmalıdır. Ancak tip, rol ve ortak kimlik sosyal etkileşime daha açık tip kimlik tipleridir. Türkiye'nin uzun süreli NATO üyeliğinin bu kimlik tiplerinin ve bunlardan kaynaklanan çıkarların oluşmasında etkili olması beklenmelidir. Bu kapsamda; ana unsurları hukukun üstünlüğüne dayalı, özgürlükçü ve demokratik bir siyasi düzen ile serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik düzen olan Türkiye'nin tip kimliğinden kaynaklanan çıkarları, NATO'nun işbirliğine dayalı güvenlik politikası ve genişleme süreci çerçevesinde benzer siyasi ve ekonomik normların yaygınlaşmasına yönelik politikalarını desteklemesini gerektirmiştir. Yani tip kimlik ilişkileri güçlendiren bir etkide bulunmuştur.

Türkiye'nin "Batı ile Doğu arasında köprü" olması ile ilişkilendirilen rol kimliğinin, dış politikaya etkisi genel olarak çok yönlülük şeklinde ortaya çıkmıştır. NATO'nun dönüşüm dönemi politikaların da ise Türkiye'ye coğrafi, tarihi ve sosyo-kültürel açıdan yakın devletlere bu politikaların ulaştırılması bağlamında faydalanılmak istemişti. Ancak AKP'nin iktidara geldiği 2002'den sonra bu rolden Türkiye'nin bölgesel ve küresel önemini artıracak şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla birinci durumu Türkiye-NATO ilişkileri açısından güçlendiren etkide bulunurken, ikinci durumun zayıflatan etkide bulunacağı değerlendirilmiştir.

Türk dış politikasının kuruluşundan beri devamlılık arz eden özelliklerinden birisi de uluslararası ortak güvenlik kapsamında yürütülen çabalara verdiği destektir.

Bu nedenle NATO'ya girdikten sonra da Kuzey Atlantik ülkeleri arasında gelişen ortak güvenlik kültürüne hem katkıda bulunmuş, hem de bundan etkilenmiştir. NATO'nun dönüşüm döneminde icra ettiği ortak güvenlik kapsamındaki harekâtlarına katkıları, Türkiye'nin ortak kimlik tipinden kaynaklanan çıkarlarının ilişkileri güçlendiren etki yaptığını göstermiştir.

Yukarıdaki değerlendirmeler NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarının ve Soğuk Savaş sonrası Türkiye-NATO ilişkilerindeki sürekliliğin anlaşılmasında inşacı yaklaşımın klasik rasyonele teoriler karşısındaki açıklama gücünü ortaya koymaktadır. Zira Batı blokunu Soğuk Savaş boyunca bir arada tutan tehdit ortadan kalktıktan sonra Kuzey Atlantik bölgesindeki devletler gerçekçi teorilerin öngörülerine göre güç mücadelesine girmeli ve Avrupa'da güç dengesi sistemi hâkim olmalıydı. Libarallere göre ise yeni ortam karşılıklı bağımlılık, uluslararası rejimler ve işlevsel kurumlar yoluyla daha fazla işbirliği imkânı sunmaktaydı. Ancak, bu yaklaşıma göre devletlerarasındaki işbirliği çıkarların gerçekleşmesini sağladığı oranda gerçekleşeceğinden barışçı değişimin gerçekleşmesini sağlayacak ortak çıkarların nasıl oluşturulacağı açıklanamıyordu. Bu çerçevede inşacı yaklaşımın, uluslararası sosyal yapı ve etkileşimin ortak çıkarların oluşumunu açıklayan boyutunun NATO'nun dönüşüm dönemindeki işbirliğine dayalı güvenlik ve ortak güvenlik kapsamındaki politikalarının anlaşılması için daha uygun bir teorik çerçeve sunduğu görülmüştür. Benzer bir şekilde, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası NATO politikaları sadece güvenlik odaklı veya önceden belirlenmiş çıkarlara dayalı bir yaklaşıma göre gerçekleştirilseydi farklı ittifak veya ekonomik çıkar odaklı ilişkilerin geliştirilmesi beklenmeliydi. Oysa Türkiye'nin NATO'nun dönüşüm dönemi politikalarına katkıları bağlamındaki süreklilik, Türkiye'nin inşacı anlamdaki kimlik tiplerinden kaynaklanan çıkarları ve bu çıkarların bahsedilen uluslararası yapıyla ilişkisi bağlamında okunduğunda daha anlaşılır olduğu görülmüştür.

Gelecekte Yapılacak Çalışmalar İçin Öneriler

Çalışmanın kısıtlarından dolayı yeterli nesnel veri elde etme imkânı olmadığından, özellikle Türkiye'nin kimlik tipleri ve bundan kaynaklanan çıkarlarla ilgili değerlendirmeler öznel gözlemler ışığında yapılmak durumunda kalmış, bu da çalışmanın açıklayıcılığını kısıtlamıştır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda dış politika bürokrasisi, siyasetçiler ve akademisyenleri içine alan bir gruptan alınacak değerlendirmelerle yapılacak bir çalışmanın açıklayıcı gücü daha fazla olacaktır.

Çalışmanın açıklama gücünü kısıtlayan diğer bir faktör iç politik süreçlerin kimlik oluşumundaki etkisinin sınırlı olacağının varsayılmasıdır. Gelecek çalışmalarda kimlik oluşumu ve NATO politikalarına etkilerinin araştırmaya dâhil edilmesi daha bütüncül bir bakış açısı getirecektir. Ayrıca araştırma döneminin nispeten kısa bir dönemi içermesi uluslararası yapının kimlik oluşturucu etkisini gözlemlene imkânı vermemiştir. Daha uzun dönemleri kapsayan çalışmalarda bu etkiye yönelik daha somut veriler elde edilebileceği düşünülmektedir. Çalışmanın NATO dönüşüm sürecinin analiz edildiği bölümde inşacı etkilerin NATO boyutu anlatılmaya çalışılmıştır. NATO tarafından uygulanan işbirliğine dayalı güvenlik veya genişleme süreci kapsamındaki politikaların hedefi konumundaki ülkelerde ne gibi etkiler gözlemlendiği de ayrı bir çalışmanın konusu olabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

AÇIKMEŞE Sinem Akgül ve DİZDAROĞLU Cihan, NATO-AB İlişkileri, İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

ADLER Emanuel and BARNETT Michael (ed.), Security Communities, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

BOZDAĞLIOĞLU Yücel, Turkish Foreign Policy and Turkish Identity, A Constructivist Approach, Published by Routledge, New York, 2003.

DAVUTOĞLU Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

DEUTSCH Karl W. et. al., Political Community and the North Atlantic Area, Princeton University Press, New Jersey, 1957.

EGELİ Sıtkı, Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

FUKUYAMA Francis, The End of History and The Last Man, The Free Press A Division of Macmillan, Inc., Newyork, 1992.

GRIFFITHS Martin et.al., Fifty Key Thinkers in International Relations, Çev. CESRAN, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Sti., Ankara, 2011.

GÜVENÇ Serhat, NATO'da 60 Yıl, Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

KARAOSMANOĞLU Ali L., NATO'nun Dönüşümü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

KATZENSTEIN P. J. (ed.), Culture of National Security, Colombia University Press, New York, 1996.

NATO Public Diplomacy Division, NATO Handbook, Brussels, 2006.

NEZİROĞLU İrfan ve YILMAZ Tuncer, Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 10 (11 Ocak 1999 -), TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

OĞUZLU Tarık, NATO Ortaklıkları ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

ONUF Nicholas Greenwood, World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations, University of South Carolina Press, Colombia / South Carolina, 1989.

ORAN Baskın (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980,, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

ORAN Baskın (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ORAN Baskın (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III:2001-2012, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

REUS-SMIT Christian et. al., Theories of International Relations, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

ŞENYUVA Özgühan ve ÜSTÜN Çiğdem, NATO-Türkiye İlişkileri, Türkiye Kamuoyu ve Elit Kaygıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

WALTZ Kenneth, Theory of International Politics, Addison-Wesley Publishing Company, California, 1979.

WENDT Alexander, Social Theory of International Politics, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

ZEHFUSS Maja, Constructivism in International Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

2. Doktora Tezleri

BURTON Joe, NATO After the Cold War: Explaining the Durability of the Atlantic Alliance in a New Global Context, the University of Otago, Dunedin, New Zealand, 2010, p. 39 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

EREKER Fulya, Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

GÜLSEVEN Enver, Identity Security and Turkish Foreign Policy In The Post-Cold War Period: Relations With The EU, Greece and the Middle East, Department of Politics and History, Brunel University, London, 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

3. Makaleler

AÇIKMEŞE Sinem A., "The Underlying Dynamics of the European Security and Defence Policy", Perceptions, 2004, March-May, Volume IX, No.1.

ADLER Emanuel, "The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post- Cold War Transformation", Paper Presented at the 2007 Meeting of the International Studies Association, Chicago, 2 March 2007.

AYBET Gülnur, "NATO'S New Missions", Perceptions, 1999, Vol. IV No.1, March-May.

AYBET Gülnur, "The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship", Perceptions, 2012, Vol. XVII No.1, Spring.

BARKIN J. Samuel, "Realist Constructivism", International Studies Review, 2003, 5.

BOZDAĞLIOĞLU Yücel, "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach", Uluslararası Hukuk ve Politika, 2007, Cilt 3, No:11.

BRICHAMBAUT de Marc Perrin, "The Return Of The Pan-European Security Question", Turkish Policy Quarterly, 2009, Vol.VIII, No.1, Spring.

CEM İsmail, "Turkey: Setting Sail To The 21st Century", Perceptions, 1997, Volume II, September-November.

CEM İsmail, "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons For Turkey at the Beginning of a New Millennium", Turkish Policy Quarterly, 2002, Vol. I, No. I, Spring.

CHECKEL Jeffrey T., "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", International Organization, 2005, Vol. 59, No.4, Autumn, 801-826, p. 804.

CHECKEL Jeffrey T., "Social Construction and Integration", Journal of European Public Policy, 1999, Vol. 6, No.4, March.

CHECKEL Jeffrey T., "The Constructivist Turn in International Relations Theory", World Politics, 1998, Vol. 50, No.2, January.

COTTEY Andrew, "Nato: Globalization or redundancy?", Contemporary Security Policy, 2004, Vol.25, No. 3.

CRİSS Nur Bilge, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", Uluslararası İlişkiler, 2012, Cilt 9, Sayı 34, Yaz.

CYR Arthur, "Turkey And the West", Perceptions, 1996, Volume I, Sep-Nov.

ÇİLLER Tansu, "Turkish Foreign Policy in Its Dynamic Tradition", Perceptions, 1996, Volume I, Sep-Nov.

DAALDER Ivo H. and STAVRIDIS James G., "NATO's Victory in Libya", Foreign Affairs, 2012, Volume 91, Number 2, March/April.

DAVUTOĞLU Ahmet, "Transformation of NATO and Turkey's Position", Perceptions, 2012, Vol. XVII No.1, Spring, 7-17, p.13.

DEMİREL Süleyman, "Turkey And Nato At The Threshold Of A New Century", Perceptions, 1999, Vol.IV, No.1.

DOSTER Barış, "Türkiye'de NATO Karşıtlığının Tarihsel ve Siyasal Kökenleri", Ortadoğu Analiz, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan.

EFEĞİL Ertan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde,Devlet-İçi Çatışmalarda Türkiye-NATO Arasındaki İşbirliği Arayışları", Ortadoğu Analiz, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan.

EGELİ Sıtkı ve GÜVENÇ Serhat, "NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye", Ortadoğu Analiz, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan.

FLYNN Gregory and FARRELL Henry, "Piecing Together the Democratic Peace: The CSCE, Norms, and the "Construction" of Security in Post-Cold War Europe", International Organization, 1999, Volume 53, No.3, Summer.

GHECIU Alexandra, "Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the

'New Europe", International Organization, 2005, Vol. 59, No.4, Autumn.

HENDRICKSON, Ryan C., "Crossing the Rubicon", NATO Review, 2005, Sonbahar.
HOPF Ted, "Constructivism All The Way Down", International Politics, 2000, September.

HOPF Ted, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", International Security, 1998, Vol. 23, No.1, Summer.

KENNAN George F., "The Sources Of Soviet Conduct", Foreign Affairs, 1947, Volume 25, Number 4.

KEYMAN E.Fuat, "Globalization, Modernity and Democracy- Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond", Perceptions, 2010, Autumn – Winter, Volume XV, No.3-4.

MOORE Rebecca R., "Lisbon and the Evolution of NATO's New Partnership Policy", Perceptions, 2012, Vol. XVII No.1, Spring.

OĞUZLU Tarık, "Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz", Ortadoğu Analiz, 2012, Cilt 4, Sayı 42, Haziran.

OĞUZLU Tarık, "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", Uluslararası İlişkiler, 2012, Cilt 9, Sayı 34, Yaz.

OĞUZLU Tarık, "Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests", The Washington Quarterly, 2012, 35:3, Summer.

OĞUZLU Tarık, "Türkiye'nin NATO'ya Karşı Değişen Bakış Açısını Anlamak ve Açıklamak", Ortadoğu Analiz, 2012, Cilt 4, Sayı 40, Nisan.

ÖNİŞ Ziya, "Turkish Modernisation and Challenges For The New Europe", Perceptions, 2004, Volume IX, No.3, Autumn 2004.

ÖZCAN Yurter, "Turkey as a Nato Partner: Reality vs. Rhetoric", Turkish Policy Quarterly, 2011, Vol.10, No.3, Fall.

RIIM Toomas, "Estonia and NATO: A Constructivist View on a National Interest and Alliance Behaviour", Baltic Security & Defence Review, 2006.

RUGGIE John Gerard, "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", International Organization, 1998, Vol.52, No.4, Autumn.

SAYARI Sabri, "Turkish Foreign Policy In The Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", Journal of International Affairs, 2000, Vol.54 No.1, Fall.

SCHIMMELFENNIG Frank, "Nato enlargement: A Constructivist Explanation", Security Studies, 1998, Vol.8, No. 2-3.

SOLANA Javier, 'NATO's role in Bosnia: charting a new course for the Alliance', NATO Review, 1996, Vol. 44, No. 2, Mar. 1996.

SOLANA Javier, "Nato In The Twenty-First Century", Perceptions, 1999, March-May, Vol.IV, No.1.

- SOLANA Javier, "NATO in Transition", *Perceptions*, 1996, Volume I, Mar.-May.
- SOLANA Javier, "NATO's Success in Kosovo", *Foreign Affairs*, 1999, Volume 78, Number 8, November-December.
- STOLTENBERG Jens, "Interview With Jens Stoltenberg: Nato-Russia Relations & Regional Instability", *Turkish Policy Quarterly*, 2015, Volume 14, No.3, Fall.
- STONE Leonard A., "Turkish Foreign Policy: Four Pillars Of Tradition", *Perceptions*, 2001, Vol.VI, No.2.
- ULUSOY Hasan, "Collective Security In Europe", *Perceptions*, 2003, ,Vol.VII, No.4, Dec 02-Feb 03.
- WAEVER Ole, "Insecurity, security, and asecurity in the West European non-war community", Emanuel Adler and Michael Barnett (ed.), *Security Communities*, Cambridge University Press, 1998.
- WALLANDER Celeste A., "Institutional Assets and Adaptability: NATO After the Cold War", *International Organization*, 2000, Vol.54, No.4, Autumn.
- WALT Stephen M., "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, 2009, Vol. 61, No.1, January.
- WALTZ Kenneth N., "Structural Realism After The Cold War", *International Security*, 2000, Vol.25, No.1, Summer, 5-41.
- WENDT Alexander "Collective Identity Formation and the International State", *The American Political Science Review*, 1994, Volume 88, No.2, June.
- WENDT Alexander E., "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, 1987, Vol. 41, No.3, Summer.
- WENDT Alexander, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 1992, Vol. 46, No.2, Spring.
- WENDT Alexander, "On Constitution and Causation in International Relations", *Review of International Studies*, 1998, Vol. 24, December.
- WILLIAMS Michael C. and NEUMANN Iver B., "From Alliance to Security Community: NATO, Russia, and the Power of Identity", *Millennium: Journal of International Studies*, 2000, Vol.29, No.2.
- WOLFF Andrew T., "The Structural and Political Crisis of NATO Transformation", *Journal of Transatlantic Studies*, 2009, Vol.7, No.4.
- YANIK Lerna K., "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit", *Uluslararası İlişkiler*, 2012, Cilt 9, Sayı 34, Yaz.
- YILMAZ İsmet, "Turkey and Nato's Approach To Cooperative Security", *Turkish Policy Quarterly*, 2011, Volume X No.3, Fall.

4. Resmi Belgeler

Brussel Declaration Of The Heads Of State And Government Participating In The Meeting Of The North Atlantic Council, Brussel, 29-30 May 1989.

Bucharest Summit Declaration, 3 April 2008.

Charter Of Paris For A New Europe, Paris, 19-21 November 1990.

Charter on a Distinctive Partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine, Madrid, 9 July 1997.

Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government, 29 November 2006.

Declaration of the Heads of State and Government, Brussel, 11 January 1994.

Declaration on Peace and Cooperation issued by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Rome, 8 November 1991.

Enhancing NATO-Ukraine Cooperation Short-term Actions, Press release, 21 April 2005.

EU-NATO Declaration on ESDP, 16 December 2002.

Final Communique Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Oslo, Oslo, 4 June 1992.

Final Communiqué of Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session, 13 June 1996.

Final Communique, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, Oslo, 4 June 1992.

Final Communique, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council, Brussels, 17 Aralık 1992.

Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation”, Paris, 27 May 1997.

Helsinki Final Act, 1 August 1975.

Istanbul Cooperation Initiative Policy Document, 28 June 2004.

Istanbul Summit Communiqué, 28-29 June 2004.

Lisbon Summit Declaration, 20 November 2010.

London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance, London, 5-6 July 1990.

Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, 8 July 1997.

Membership Action Plan (MAP), 24 Nisan 1999.

NATO-Russia Relations: A New Quality, Declaration by Heads of State and Government of NATO Member States and the Russian Federation, 28 May 2002.

NATO-Ukraine Action Plan, Prag, 22 November 2002.

North Atlantic Cooperation Council Statement on Dialogue, Partnership and Cooperation, 20 December 1991.

Partnership Action Plan on Defence Institution Building (PAP-DIB)", İstanbul, 28 June 2004.

Partnership for Peace: Framework Document", 10-11 January 1994.

Partnership for Peace: Invitation, 10-11 January 1994.

Prague Summit Declaration, 21 November 2002.

Presidency conclusions of the Brussels European Council, 24-25 October 2002.

Riga Summit Declaration, 29 November 2006.

Statement after Meeting of the North Atlantic Council at the level of Foreign Ministers held at NATO Headquarters, 19 August 2008.

Statement issued by the Heads of State and Government participating in a meeting of the North Atlantic Council in Brussels, 22 February 2005.

Strasbourg/Kehl Summit Declaration, 4 April 2009.

Strategic Concept 2010, Lisbon, 19 November 2010.

Study on NATO Enlargement, 3 September 1995.

The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Rome, 7-8 November 1991.

The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C., Washington D.C, 24 April 1999.

The North Atlantic Treaty (Kuzey Atlantik Antlaşması), Washington D.C., 4 April 1949.

The North Atlantic Treaty, 4 April 1949.

Treaty On Conventional Armed Forces In Europe, Paris, 19 November 1990.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 7 Kasım 1982.

UN Charter (BM Sözleşmesi), San Francisco, 26 June 1945.

5. TBMM Tutanakları

AKBULUT Yıldırım, Başbakan, TBMM Tutanak Dergisi, 10.11.1989, Cilt 33, Birleşim 30, Oturum 1.

AKBULUT Yıldırım, Başbakan, TBMM Tutanak Dergisi, 24.12.1990, Cilt 54, Birleşim 58, Oturum 2.

ALPTEMOÇİN Ahmet Kurtçepe, Dışişleri Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 15.12.1990,, Cilt 53, Birleşim 49, Oturum 2.

BAŞEĞMEZ Mukadder, RP Milletvekili, TBMM Tutanak Dergisi, 23.03.1992, Cilt 8, Birleşim 58, Oturum 1.

ÇETİN Hikmet, Dışişleri Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 19.03.1992, Cilt 7, Birleşim 55, Oturum 2.

ÇETİN Hikmet, Dışişleri Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 21.12.1992, Cilt 25, Birleşim 48, Oturum 1.

ÇİLLER Tansu, Başbakan, TBMM Tutanak Dergisi, 30.06.1993, Cilt 37, Birleşim 119, Oturum 1.

DEMİREL Süleyman, Başbakan, TBMM Tutanak Dergisi, 07.05.1992, Cilt 10, Birleşim 74, Oturum 1.

DEMİREL Süleyman, Başbakan, TBMM Tutanak Dergisi, 23.04.1992, Cilt 9, Birleşim 68, Oturum 1.

DEMİREL Süleyman, Başbakan, TBMM Tutanak Dergisi, 25.11. 1991, Cilt 1, Birleşim 7, Oturum 1.

DEMİREL Süleyman, DYP Genel Başkanı, TBMM Tutanak Dergisi, 21.02.1990, Cilt 41, Birleşim 50, Oturum 1.

DEMİREL Süleyman, DYP Genel Başkanı, TBMM Tutanak Dergisi, 30.06.1993, Cilt 41, Birleşim 50, Oturum 1.

DİNÇER Ali, SHP Milletvekili, TBMM Tutanak Dergisi, 12.12.1991, Cilt 1, Birleşim 15, Oturum 1.

DOĞAN Hüseyin Hüsnü, Savunma Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 17.12.1990, Cilt 53, Birleşim 51, Oturum 2.

ERBAKAN Necmettin, RP Genel Başkanı, TBMM Tutanak Dergisi, 25.12.1991, Cilt 2, Birleşim 20, Oturum 1.

GİRAY İsmail Safa, Savunma Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 20.12.1989, Cilt 37, Birleşim 52, Oturum 2.

GİRAY İsmail Safa, Savunma Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 20.12.1989, Cilt 37, Birleşim 52, Oturum 2.

GÖLHAN Mehmet, Millî Savunma Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 19.12.1993, Cilt

48, Birleşim 49, Oturum 2.

GÖLHAN Mehmet, Savunma Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 21.12.1994, Cilt 76, Birleşim 59, Oturum 1.

İNAN Kamran, ANAP Milletvekili, TBMM Tutanak Dergisi, 18.12.1991, Cilt 1, Birleşim 17, Oturum 2.

İNAN Kamran, Devlet Bakanı, TBMM Tutanak Dergisi, 17.01.1991, Cilt 55, Birleşim 66, Oturum 1.

İNÖNÜ Erdal, SHP Genel Başkanı, TBMM Tutanak Dergisi, 19.07.1990, Cilt 46, Birleşim 125, Oturum 2.

İNÖNÜ Erdal, SHP Milletvekili, TBMM Tutanak Dergisi, 18.12.94, Cilt 75, Birleşim 56, Oturum 1.

ŞEMSEK Muharrem, MHP Milletvekili, TBMM Tutanak Dergisi, 17.06. 1993, Cilt 36, Birleşim 114, Oturum 1.

TÜRKEŞ Alparslan, MÇP Genel Başkanı, TBMM Tutanak Dergisi, 17.12.1991, Cilt 1, Birleşim 16, Oturum 1.

6. İnternet Kaynakları

Fehmi Akın, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/VII2/FehmiAKIN.pdf> (Erişim tarihi: 9.04.2016).

Genelkurmay Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Türkiye’nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları, Atatürk ve Barış”, http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim tarihi: 19.01.2016).

Geoffrey Wheatcroft, “Who Needs NATO?”, The New York Times, 15 June 2011, http://www.nytimes.com/2011/06/16/opinion/16iht-edwheatcroft16.html?_r=0 (Erişim tarihi: 28.04.2016).

Immanuel Kant, “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch”, 1795, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kant/kant1.htm> (Erişim tarihi: 27.04.2016).

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Örgütü (The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) Resmi İnternet Sayfası, “Organisation for European Economic Co-operation”, <http://www.oecd.org/general/organisationforeuropeaneconomicco-operation.htm> (Erişim tarihi: 11.04.2016).

İsmet Giritli, “Atatürk ve Barış”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi İnternet Sayfası, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-06/ataturk-ve-baris> (Erişim tarihi: 15.04.2016).

İzmir Kara Komutanlığı (LANDCOM) Resmi İnternet Sayfası, “Our Heraldry and History”, https://www.lc.nato.int/articles.php?page_id=3 (Erişim tarihi: 21.03.2016).

Müttefik Harekât Komutanlığı Resmi İnternet Sayfası, “NATO’s Operations / 1949-Present”, p.1-2, <http://www.aco.nato.int/resources/21/nato%20operations,%201949-present.pdf> (Erişim tarihi: 1 Haziran 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, ‘Istanbul Cooperation Initiative (ICI), http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “A Short History of NATO”, <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (Erişim tarihi 06 Kasım 2014).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “Ballistic missile defence”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49635.htm# (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “Basic Document of the Euro-Atlantic Partnership Council”, 29 May 1997, <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-066e.htm> (Erişim tarihi: 11 Mart 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “Chairman’s statement at Meeting of the NATO-Russia Council at the level of Heads of State and Government held in Bucharest”, 4 April 2008, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8962.htm (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “Enlargement”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm# (Erişim tarihi: 15 Mart 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “Individual Partnership Action Plans”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49290.htm (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures”, 6 October 2014, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_10/20141014_141006-ISAF-Placemat-final.pdf (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “ISAF’s mission in Afghanistan”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (Erişim tarihi: 4 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “NATO and Libya”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “NATO ends SFOR mission”, <http://www.nato.int/docu/update/2004/12-december/e1202a.htm> (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “NATO Mediterranean Dialogue”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_60021.htm (Erişim tarihi: 9 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “NATO Response Force”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “NATO support to Turkey : Background and timeline”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_92555.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 06.04.2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, “NATO’s relations with Contact Countries”, http://www.nato.int/summit2009/topics_en/12-contact_countries.html#evolution (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO's relations with the United Nations", 23 September 2008, "http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50321.htm#" (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "NATO's role in conventional arms control", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48896.htm?selectedLocale=en. (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2015).

NATO Resmî İnternet Sayfası, "NATO's role in Kosovo", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm# (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Operations and missions: past and present", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm (Erişim tarihi: 3 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Operations and missions: past and present", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 06.04.2016)

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Rapid Deployable Corps", http://www.nato.int/cps/sl/natohq/topics_50088.htm (Erişim tarihi: 21 Mart 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Relations with Georgia", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm# (Erişim tarihi: 16 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Relations with Russia", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm# (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Relations with Ukraine", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Remarks by President Clinton", 27 May 1997, <http://www.nato.int/docu/speech/1997/s970527d.htm> (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Remarks by Russian President Yeltsin", 27 May 1997, <http://www.nato.int/docu/speech/1997/s970527e.htm> (Erişim tarihi: 10 Mart 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Signatures of Partnership for Peace Framework Document", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82584.htm?selectedLocale=en (Erişim tarihi: 18.04.2016).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "Strategic Concepts", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2015).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "The Harmel Report", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67927.htm (Erişim tarihi: 21 Kasım 2014).

NATO Resmi İnternet Sayfası, "The North Atlantic Cooperation Council (NACC)", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69344.htm (Erişim tarihi: 2 Mart 2015).

NRDC-T Resmi İnternet Sayfası, "NRDC-T History", <http://www.hrf.tu.nato.int/history.html> (Erişim tarihi: 21.03.2016).

Paul Wolfowitz, speech at the 38th Munich Conference on security policy, 2 February, 2002, <http://www.americanrhetoric.com/speeches/wariniraq/paulwolfowitzmunichconference.htm> (Erişim tarihi: 25.12.2015).

Pew Research Center İnternet Sayfası, "Pew Global Attitudes & Trends Question Database", <http://www.pewglobal.org/question-search/?qid=837&cntlIDs=&stdIDs=> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

TMMM Resmi internet sitesi, "History of COE-DAT", <http://www.coedat.nato.int/history.html> (Erişim tarihi: 22 Mart 2016).

TMMM Resmi internet sitesi, "Mission", <http://www.coedat.nato.int/about.html> (Erişim tarihi: 22 Mart 2016).

Transatlantic Trends İnternet Sayfası, "Transatlantik Eğilimler Temel Bulgular 2014", s. 45, <http://trends.gmfus.org/files/2012/09/Key-Findings-Report-2014-Turkish.pdf> (Erişim tarihi: 18 Nisan 2016).

TSK BİOEM Komutanlığı resmi internet sitesi, "2016 Yılı Kurs Rehberi", http://www.bioem.tsk.tr/images/yayinlar/course_guide_2016.pdf (Erişim tarihi: 18 Mart 2016).

Turgut Tan, "Anayasal Ekonomik Düzen", http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg7/tan.pdf (Erişim tarihi: 9.04.2016).

TSK Resmi İnternet Sayfası, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Bölge Barışına Yaklaşımı", http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim tarihi: 20.03.2016).

TSK Resmi İnternet Sayfası, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barış Destekleme Harekâtlarına Katkıları", http://www.tsk.tr/6_uluslararası_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html (Erişim tarihi: 21.03.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "I.Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi", http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararası-guvenlik-perspektifi.tr.mfa (Erişim tarihi: 14.03.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "II. NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri", http://www.mfa.gov.tr/ii_-nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa (Erişim tarihi: 19.03.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "III. Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) ve NATO-AB Stratejik İşbirliği", http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askeri-katkilari.tr.mfa (Erişim tarihi: 20.03.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "I.Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi", http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararası-guvenlik-perspektifi.tr.mfa (Erişim tarihi: 14.03.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "NATO ve

Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri", http://www.mfa.gov.tr/ii_-nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa (Erişim tarihi: 19.03.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD)", http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa (Erişim tarihi: 11.04.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Avrupa Konseyi", http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (Erişim tarihi: 10.04.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Dışışleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Yaptığı Konuşma", 6 Kasım 2012, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu_nun-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda.tr.mfa (Erişim tarihi: 13.04.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Komşularla Sıfır Sorun Politikamız", <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

William J. Clinton, "Remarks at the Harry S. Truman Library Institute Legacy of Leadership Dinner," 25 October 1995, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=50701> (Erişim tarihi: 22 Mayıs 2015).

William J. Clinton, "Remarks by yhe President at Quandt Lecture Georgetown University Washington. D.C.", 8 November 1999, <http://clinton5.nara.gov/WH/New/html/19991109.html> (Erişim tarihi: 5 Haziran 2016).

7. Gazete Haberleri

"ABD askerleri Malatya'da", Cumhuriyet, 27 Şubat 2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/323162/ABD_askerleri_Malatya_da.html (Erişim tarihi: 06.04.2016).

"Benim için Davos bitti", Hürriyet, 30 Ocak 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/benim-icin-davos-bitti-10886978> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"Bizi de Şangay Beşlisi'ne alın!", Milliyet, 26 Temmuz 2012, <http://www.milliyet.com.tr/bizi-de-sangay-beslisi-ne-alin/siyaset/siyasetdetay/26.07.2012/1571936/default.htm> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

"Erdoğan: NATO'nun değişimi Türkiye'den gerçekleşiyor", Hürriyet, 29 Haziran 2004, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-natonun-degisimi-turkiyeden-gerceklesiyor-237412> (Erişim tarihi: 05.06.2016).

"Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'dan operasyon açıklaması", Hürriyet, 17 Mart 2016 <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmay-baskani-hulusi-akardan-operasyon-aciklamasi-40070963> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

"Genelkurmay'dan çok sert açıklama", Hürriyet, 29 Nisan 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/genelkurmaydan-cok-sert-aciklama-6420961> (Erişim tarihi: 04.06.2016).

"İstanbul Girişimi BOP'un askeri boyutu", Hürriyet, 30 Haziran 2004,

<http://www.hurriyet.com.tr/istanbul-girisimi-bop-un-askeri-boyutu-237548> (Erişim tarihi: 05.06.2016).

"Kılıçdaroğlu: "Kürecik'i kapat seni kutlayacağım", Hürriyet, 21 Kasım 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/kilicdaroglu-kureciki-kapat-seni-kutlayacagim-21971224> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"Mavi Marmara'da yaşamını kaybedenler için cenaze töreni düzenlendi", Milliyet, 3 Haziran 2010, <http://www.milliyet.com.tr/mavi-marmara-da-yasamini-kaybedenler-icin-cenaze-toreni-duzenlendi/gundem/gundemdetay/03.06.2010/1246086/default.htm> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"NATO içinde 3 göreve 'Evet'", Hürriyet, 29 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/nato-icinde-3-goreve-evet-17396617> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"NATO Libya operasyonunun komutasını devraldı", Hürriyet, 29 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/nato-libya-operasyonunun-komutasini-devraldi-17388874> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"NATO'nun Libya'da ne işi var", Hürriyet, 1 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/nato-nun-libya-da-ne-isi-var-17150261> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy", The Washington Post, 12 February 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html> (Erişim tarihi: 1.5.2016).

"TSK'nın uluslararası görevleri", Hürriyet, 5 Eylül 2006, <http://www.hurriyet.com.tr/tsknin-uluslararasi-gorevleri-5036108> (Erişim tarihi: 21.03.2016).

"Uluslararası sularda kanlı baskın", Hürriyet, 1 Haziran 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/uluslararasi-sularda-kanli-baskin-14896129> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

"Vecdi Gönül: Füze kalkanı projesinde yokuz", Hürriyet, 13 Mart 2007, <http://www.hurriyet.com.tr/vecdi-gonul-fuze-kalkani-projesinde-yokuz-6117960> (Erişim tarihi: 20.04.2016).

BİRAND Mehmet Ali, "Bugünü görebileceğimi düşünemezdim...", Hürriyet, 04 Nisan 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/bugunu-gorebilecegimi-dusunemezdim-20277028> (Erişim tarihi: 11.04.2016).

8. Diğer

TMMM 2015 yılı kurs kataloğu.

EKLER LİSTESİ

EK-A 1991-2011 Döneminde Kurulan Hükümetler ve Görev Alan Cumhurbaşkanı,
Dışışleri, Savunma Bakanları İle Genelkurmay Başkanları

**1991-2011 DÖNEMİNDE KURULAN HÜKÜMETLER VE GÖREV ALAN
CUMHURBAŞKANI, DIŞİŞLERİ, SAVUNMA BAKANLARI İLE GENELKURMAY
BAŞKANLARI**

Hükümet		Cumhurbaşkanı, Dışişleri, Savunma Bakanları ile Genelkurmay Başkanları
1	46'ncı Hükümet (21/12/1987 - 09/11/1989), Anavatan Partisi (ANAP) tek başına iktidar	Cumhurbaşkanı: Kenan Evren (09.11.1982-09.11.1989) Başbakan: Turgut ÖZAL Dışişleri Bakanı: Mesut Yılmaz Savunma Bakanı: M.Ercan Vuralhan \ İ.Sefa GİRAY Genelkurmay Başkanı: Necip Torumtay (24.07.1987-03.12.1990)
2	47'nci Hükümet (09/11/1989 - 23/06/1991), ANAP tek başına iktidar.	Cumhurbaşkanı: Turgut Özal (09.11.1989-17.4.1993) Başbakan: Yıldırım AKBULUT Dışişleri Bakanı: Mesut Yılmaz \ Ali Bozer \ A.Kurtçepe Alptemoçin Savunma Bakanı: İ.Sefa GİRAY \ Güneş Taner \ Hüsnü Doğan \ Mehmet Yazar Genelkurmay Başkanı: Necip Torumtay (24.07.1987-03.12.1990)
3	48'inci Hükümet (23/06/1991 - 20/11/1991), ANAP tek başına iktidar.	Cumhurbaşkanı: Turgut Özal (09.11.1989-17.4.1993) Başbakan: Mesut YILMAZ Dışişleri Bakanı: İ.Sefa GİRAY Savunma Bakanı: H. Barlas Doğu Genelkurmay Başkanı: Necip Torumtay (24.07.1987-03.12.1990) / Doğan Güreş (06.12.1990-30.08.1994)
4	49'uncu Hükümet (20.11.1991 – 16.05.1993), DYP, SHP ile koalisyon.	Cumhurbaşkanı: Turgut Özal (09.11.1989-17.4.1993) Başbakan: Süleyman Demirel Başbakan: Erdal İnönü (16 Mayıs-25 Haziran) Dışişleri Bakanı: Hikmet Çetin Savunma Bakanı: Nevzat Ayaz Genelkurmay Başkanı: Doğan Güreş (06.12.1990-30.08.1994)
5	50'nci Hükümet (25.06.1993 – 05.10.1995), DYP, SHP ile koalisyon.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) Başbakan: Tansu Çiller Dışişleri Bakanı: Hikmet Çetin \ O.Mümtaz Soysal \ Murat Karayalçın \ Erdal İnönü Savunma Bakanı: Nevzat AYAZ \ Mehmet Gölhan Genelkurmay Başkanı: Doğan Güreş (06.12.1990-30.08.1994) / İsmail Hakkı Karadayı (30.08.1994-30.08.1998)
6	51'inci Hükümet (05.10.1995 – 30.10.1995), DYP azınlık hükümeti.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) Başbakan: Tansu Çiller Dışişleri Bakanı: Ali Çoşkun Kırca Savunma Bakanı: Vefa Tanır Genelkurmay Başkanı: İsmail Hakkı Karadayı (30.08.1994- 30.08.1998)
7	52'nci Hükümet (30.10.1995 – 06.03.1996), DYP, CHP ile koalisyon.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) Başbakan: Tansu Çiller Dışişleri Bakanı: Deniz Baykal Savunma Bakanı: Vefa Tanır Genelkurmay Başkanı: İsmail Hakkı Karadayı (30.08.1994- 30.08.1998)
8	53'üncü Hükümet (06.03.1996 – 28.06.1996), ANAP, DYP ile koalisyon.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) Başbakan: Mesut Yılmaz Dışişleri Bakanı: Emre Gönensay Savunma Bakanı: M.Oltan Sungurlu Genelkurmay Başkanı: İsmail Hakkı Karadayı (30.08.1994- 30.08.1998)
9	54'üncü Hükümet (28.06.1996 – 30.06.1997), RP, DYP ile koalisyon.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) Başbakan: Necmettin Erbakan Dışişleri Bakanı: Tansu Çiller Savunma Bakanı: Turhan Tayan Genelkurmay Başkanı: İsmail Hakkı Karadayı (30.08.1994- 30.08.1998)

Hükümet		Cumhurbaşkanı, Dışişleri, Savunma Bakanları ile Genelkurmay Başkanları
10	55'inci Hükümet (30.06.1997 – 11.01.1999), ANAP, Demokratik Sol Parti (DSP), Demokratik Toplum Partisi (DTP) ile koalisyon.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) Başbakan: Mesut Yılmaz Dışişleri Bakanı: İsmail Cem Savunma Bakanı: İsmet Sezgin Genelkurmay Başkanı: İsmail Hakkı Karadayı (30.08.1994-30.08.1998) / Hüseyin Kıvrıkoğlu (30.08.1998-28.08.2002)
11	56'inci Hükümet (11.01.1999 – 28.05.1999), DSP azınlık hükümeti.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) Başbakan: Bülent Ecevit Dışişleri Bakanı: İsmail Cem Savunma Bakanı: Hikmet Sami Türk Genelkurmay Başkanı: Hüseyin Kıvrıkoğlu (30.08.1998-28.08.2002)
12	57'inci Hükümet (28.05.1999 – 19.11.2002), DSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), ANAP ile koalisyon.	Cumhurbaşkanı: Süleyman Demirel (16.05.1993-16.05.2000) / Ahmet Necdet Sezer (16.05.2000 - 28.08.2007) Başbakan: Bülent Ecevit Dışişleri Bakanı: İsmail Cem Savunma Bakanı: Sabahattin Çakmakoglu Genelkurmay Başkanı: Hüseyin Kıvrıkoğlu (30.08.1998-28.08.2002)
13	58'inci Hükümet (19.11.2002 – 12.03.2003), AKP tek başına iktidar.	Cumhurbaşkanı: Ahmet Necdet Sezer (16.05.2000 - 28.08.2007) Başbakan: Abdullah Gül Dışişleri Bakanı: Yaşar Yakış Savunma Bakanı: Mehmet Vecdi Gönül Genelkurmay Başkanı: Hilmi Özkök (28.08.2002-28.08.2006)
14	59'uncu Hükümet (14.03.2003 – 29.08.2007), AKP tek başına iktidar.	Cumhurbaşkanı: Ahmet Necdet Sezer (16.05.2000 - 28.08.2007) Başbakan: Recep Tayyip Erdoğan Dışişleri Bakanı: Abdullah Gül Savunma Bakanı: Mehmet Vecdi Gönül Genelkurmay Başkanı: Hilmi Özkök (28.08.2002-28.08.2006) / Yaşar Büyükanıt (28.08.2006-28.02.2008)
15	60'inci Hükümet (29.08.2007 – 06.07.2011), AKP tek başına iktidar.	Cumhurbaşkanı: Abdullah Gül (28.08.2007-) Başbakan: Recep Tayyip Erdoğan Dışişleri Bakanı: Ali Babacan / Ahmet Davutoğlu Savunma Bakanı: Mehmet Vecdi Gönül Genelkurmay Başkanı: Yaşar Büyükanıt (28.08.2006-28.08.2008) / İlker Başbuğ (28.08.2008-27.08.2010) / Işık Koşaner (27.08.2010-29.07.2011)
16	61'inci Hükümet (06.07.2011 – 29.08.2014), AKP tek başına iktidar.	Cumhurbaşkanı: Abdullah Gül (28.08.2007-28.08.2014) Başbakan: Recep Tayyip Erdoğan Dışişleri Bakanı: Ahmet Davutoğlu Savunma Bakanı: İsmet Yılmaz Genelkurmay Başkanı: Işık Koşaner (27.08.2010-29.07.2011) / Necdet Özel (29.7.2011-18.08.2015)

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)